

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Úloha západočeských a jihočeských hradů v období
třicetileté války**

Michal Man

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program- Archeologie

Studijní obor- Archeologie

Diplomová práce

**Úloha západočeských a jihočeských hradů v období
třicetileté války**

Michal Man

Vedoucí práce:

PhDr. Josef Hložek, Ph. D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2020

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování PhDr. Josefu Hložkovi, Ph.D. za vstřícnost při vedení diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat Ing. Pavlu Hlavenkovi za odbornou pomoc při výzkumu hradu na Zelené Hoře. Uvedu zde i PaedDr. Helenu Východskou, doc., PhDr. Jana Kiliána, Ph. D. a domažlického historika Zdeňka Procházku, jejichž zásluhou se prohloubil můj zájem o archeologii, regionální dějiny a o období třicetileté války. Můj dík patří i mým rodičům, kteří se mnou od dětství navštěvovali místa, kterým jsem věnoval stránky v diplomové práci.

Obsah

1 Úvod	1
2 Cíle práce	1
3 Stav bádání	2
4 Raně novověké konflikty v západních a jižních Čechách	5
4.1 Konflikty do doby třicetileté války	5
4.2 Třicetiletá válka	6
4.2.1 Válka česká	6
4.2.2 Válka falcká	8
4.2.3 Válka dolnosasko-dánská	8
4.2.4 Válka švédská	9
4.3 Války mezi Habsburky a osmanskou říší v 2. polovině 17. století a selská povstání	10
4.4 Válka o rakouské dědictví	11
4.4.1 První slezská válka a bavorsko-rakouská válka	11
4.4.2 Druhá slezská válka a nadcházející konflikty	12
5 Stavební podoba českých hradů v raném novověku	13
6 Obléhání ve třicetileté válce	19
7 Západočeské a jihočeské hrady na pozadí třicetileté války	23
7.1 Karlovarský kraj	23
7.1.1 Cheb a Václavský hrad (okres Cheb)	23
7.1.2 Kynžvart (okres Cheb)	23
7.1.3 Libá (okres Cheb)	24
7.1.4 Seeberg (okres Cheb)	24
7.1.5 Starý Hrozňatov (okres Cheb)	25
7.1.6 Hartenberg (okres Sokolov)	25
7.1.7 Loket (okres Sokolov)	25
7.1.8 Sokolov (okres Sokolov)	26
7.1.9 Andělská Hora (okres Karlovy Vary)	27
7.1.10 Bečov nad Teplou (okres Karlovy Vary)	27
7.1.11 Freudenštejn (okres Karlovy Vary)	28
7.2 Plzeňský kraj	28
7.2.1 Bezručice (okres Tachov)	28
7.2.2 Prostiboř (okres Tachov)	29
7.2.3 Švamberk (okres Tachov)	29
7.2.4 Tachov (okres Tachov)	30
7.2.5 Třebel (okres Tachov)	30

7.2.6 Poběžovice (okres Domažlice).....	31
7.2.7 Rýzmberek (okres Domažlice).....	32
7.2.8 Roupov (okres Plzeň-jih).....	33
7.2.9 Zelená Hora (okres Plzeň-jih)	33
7.2.10Libštejn (okres Rokycany)	34
7.2.11 Zbiroh (okres Rokycany).....	34
7.2.12 Kašperk (okres Klatovy).....	34
7.2.13 Klenová (okres Klatovy)	34
7.2.14 Rabí (okres Klatovy)	35
7.2.15 Švihov (okres Klatovy)	35
7.2.16 Velhartice (okres Klatovy)	36
7.3 Jihočeský kraj	36
7.3.1Strakonice (okres Strakonice).....	36
7.3.2 Střela (okres Strakonice)	36
7.3.3Orlík (okres Písek).....	37
7.3.4Újezdec (okres Písek).....	37
7.3.5Zvíkov (okres Písek)	37
7.3.6 Bechyně (okres Tábor)	39
7.3.7Borotín (okres Tábor).....	39
7.3.8 Vimperk (okres Prachatice).....	39
7.3.9 Rožmberk nad Vltavou (okres Český Krumlov)	40
7.3.10Vítkův Hrádek (okres Český Krumlov)	40
7.3.11 Hluboká nad Vltavou (okres České Budějovice)	41
7.3.12 Nové Hrady (okres České Budějovice)	41
7.3.13 Týn nad Vltavou (okres České Budějovice).....	41
7.3.14 Landštejn (okres Jindřichův Hradec).....	42
8 Západočeské a jihočeské hrady po třicetileté válce.....	43
8.1 Jihočeské hrady v době tureckých válek v 2. pol. 17. století	43
8.1.1 Orlík (okres Písek).....	43
8.1.2 Zvíkov (okres Písek)	43
8.2 Hrady v období války o rakouské dědictví a v době sedmileté války	43
8.2.1 Cheb a Václavův hrad (okres Cheb).....	43
8.2.2 Sokolov (okres Sokolov)	44
8.2.3 Zvíkov (okres Písek)	45
8.2.4 Hluboká nad Vltavou (okres České Budějovice)	45
9 Hrady raného novověku na pozadí archeologie a stavebně historických průzkumů	47

9.1 Karlovarský kraj	48
9.1.1 Cheb a Václavův Hrad (okres Cheb).....	48
9.1.2 Kynžvart (okres Cheb)	49
9.1.3 Libá (okres Cheb).....	51
9.1.4 Seeberg (okres Cheb)	51
9.1.5Starý Hrozňatov (okres Cheb).....	52
9.1.6 Hartenberg (okres Sokolov)	53
9.1.7Loket (okres Sokolov)	53
9.1.8 Sokolov (okres Sokolov)	54
9.1.9 Andělská Hora (okres Karlovy Vary).....	55
9.1.10 Bečov nad Teplou (okres Karlovy Vary)	56
9.1.11Freudenštejn (okres Karlovy Vary).....	56
9.2 Plzeňský kraj	58
9.2.1Bezručice (okres Tachov).....	58
9.2.2Prostiboř (okres Tachov)	59
9.2.3 Švamberk (okres Tachov).....	60
9.2.4Tachov (okres Tachov).....	61
9.2.5 Třebel (okres Tachov)	62
9.2.6 Poběžovice (okres Domažlice).....	63
9.2.7 Rýzmbek (okres Domažlice).....	64
9.2.8 Roupov (okres Plzeň-jih).....	65
9.2.9Zelená Hora (okres Plzeň-jih)	67
9.2.10Libštejn (okres Rokycany)	68
9.2.11Zbiroh (okres Rokycany).....	69
9.2.12 Kašperk (okres Klatovy).....	70
9.2.13 Klenová (okres Klatovy)	71
9.2.14 Rabí (okres Klatovy)	72
9.2.15 Švihov (okres Klatovy)	73
9.2.16Velhartice (okres Klatovy)	75
9.3 Jihočeský kraj	76
9.3.1 Strakonice (okres Strakonice).....	76
9.3.2Střela (okres Strakonice)	78
9.3.3Orlík (okres Písek).....	78
9.3.4Újezdec (okres Písek).....	80
9.3.5Zvíkov (okres Písek)	80
9.3.6 Bechyně (okres Tábor)	82

9.3.7Borotín (okres Tábor).....	83
9.3.8 Vimperk (okres Prachatice).....	84
9.3.9Rožmberk nad Vltavou (okres Český Krumlov).....	85
9.3.10Vítkův Hrádek (okres Český Krumlov).....	86
9.3.11 Hluboká nad Vltavou (okres České Budějovice).....	86
9.3.12 Nové Hrady (okres České Budějovice).....	87
9.3.13Týn nad Vltavou (okres České Budějovice).....	89
9.3.14Landštejn (okres Jindřichův Hradec).....	89
10 Zelená Hora – terénní výzkum fortifikačních prvků.....	91
10.1 Popis terénních řezů.....	91
10.2 Shrnutí a popis zelenohorského obranného systému v období raného novověku.....	92
11 Obranný potenciál hradů v období raného novověku a odraz raně novověkých konfliktů do stavební podoby hradů.....	94
11.1 Frekventovaně obléhané hrady.....	94
11.2 Hrady úspěšně čelící obléhání.....	94
11.3 Soudobé pevnosti.....	95
11.4 Z hlediska obrany nevyhovující objekty v období raného novověku.....	96
11.5 Modernizace hradních fortifikací.....	97
11.6 Zámecké úpravy.....	97
11.7 Zaniklé hrady po raně novověkých konfliktech a jejich boření.....	98
11.8 Lokality s dochovanými obléhacími pracemi ze sledovaného období.....	99
11Závěr.....	100
12 Zdroje.....	102
13. Summary.....	110
14 Příloha.....	112

1 Úvod

Hrady vnímáme jako sídla, která jsou neodmyslitelně spojena se středověkem. Je možné říct, že při vyslovení jména této historické epochy se téměř každému okamžitě vyjeví cimbuřím ozubená stavba s věžemi, která díky poloze na výrazném kopci dominuje celé krajině. Pro novověk představuje podobnou asociaci zámek, který se stal novým typem šlechtického sídla. Avšak i v tomto období stále přežívaly hrady, které díky jejich dominantní poloze a fortifikačním prvkům stále mohly sloužit jako potenciální vojenské opěrné body. Dějiny raného novověku jsou známé velkými konflikty, ve kterých hrálo zásadní roli dělostřelectvo. Významným konfliktem, který mnohdy naposled prověřil obranné schopnosti hradů, byla třicetiletá válka. Střely z děl byly efektivní proti dosavadním hradním zdem, proto se hledaly cesty, jak těmto zbraním efektivně čelit. Tato tendence dosáhla svého vrcholu v podobě rozmanitých bastionových opevnění, které začaly ve sledované epoše obepínat důležité strategické body, zejména města a některé hrady. Výstavba těchto opevnění byla však velmi náročná a nákladná, proto obránci většiny hradů museli spoléhat na to, jaké fortifikační prvky vybudovali na hradech středověcí stavitelé. Diplomovou prací budou tedy zajímat raně novověké konflikty a úloha, kterou v nich měly západočeské a jihočeské hrady.

2 Cíle práce

Cílem diplomové práce bude představit západočeské a jihočeské hrady, kterých se přímo dotkly vojenské události raně novověkých konfliktů. Práce tedy bude mít převážně kompilační charakter, kdy dojde ke zpřehlednění sledované problematiky ve vztahu k současnému stavu bádání. Ačkoli se diplomová práce věnuje celému období raného novověku, hlavní zřetel bude kladen na období třicetileté války, která pro mnohé hrady představovala pomyslnou labutí píseň, neboť tehdy byly naposledy využity jako plnohodnotné vojenské objekty. Stranou však nebudou ojedinělé případy hradů, které zažily vojenské operace i ve 2. polovině 17. století a v 18. století.

U hradů budou přiblíženy nejdříve dějinné události v období raného novověku. Bude se jednat převážně o doložená obléhání. Práce se však pokusí z dostupných zdrojů zjistit i informace týkající se stavu posádek, popřípadě skladovacích možností hradů. Všechny hrady budou následně podrobeny analýze z hlediska archeologie a stavebně-historických průzkumů. Bude brán zřetel především na fortifikační úroveň obranných objektů, dále na umístění hradů a na koncepci jejich obrany. Práce se tedy snaží zjistit, zda hrady v době raného novověku

mohly ještě představovat plnohodnotné vojenské objekty, které mohly být efektivně hájeny. Pro úplnost je třeba dodat, že poloha hradů odpovídá současnému samosprávnému členění ČR. Zvolím tedy jen ty lokality, které se nacházejí na území dnešního Karlovarského, Plzeňského a Jihočeského kraje. Hrady budou také členěny pro přehlednost rovněž ve vztahu k těmto krajům. Součástí stavebně-historické analýzy bude práce s ikonografickými prameny. Veškerá využitá vyobrazení budou uvedena v příloze. Práce se zvláště zaměří na raně novověkou podobu opevnění hradu Zelená Hora.

Před tímto katalogem hradů budou však ve stručnosti představeny veškeré raně novověké konflikty, které zásadní měrou ovlivnily prostor západních a jižních Čech. Bude zde vytvořen vztah mezi zásadními světovými událostmi a regionálními vojenskými operacemi. V další kapitole budou představeny zásadní fortifikační prvky, se kterými pozdně gotické hrady vstupovaly do období raného novověku. Před analýzou konkrétních hradů se práce v krátkosti zaměří i na problematiku dobového obléhání.

3 Stav bádání

Třicetiletá válka představuje jedno ze stěžejních témat v současném studiu raně novověkých dějin. Tento konflikt byl předmětem celé škály historiků, a to již od současníků, mezi které patřil Pavel Skála ze Zhoře. Je možné tvrdit, že třicetiletá válka a její dopady představovaly pro historiografii problematičtější místo, podobně jako tomu bylo v případě husitských válek. Od 17. století se střídají pohledy na tuto zásadní epochu českých dějin, přičemž se braly v potaz především náboženské či nacionalistické koncepce. Při studiu třicetileté války se jako nejlákavější považovala témata věnující se osobnosti Albrechta z Valdštejna, stavovskému povstání, rekatolizaci a konfiskacím a v neposlední řadě samotným bitvám, zejména Bílé hoře. Zvláště výrazným historikem, jenž se věnoval těmto tématům, byl Josef Polišenský, jehož zájem přesáhl český prostor (Fukala 2012, 23). Dnešní studium třicetileté války (a 17. století) přináší nové pohledy na tuto historickou epochu. To ovlivňují například přístupy mikrohistorie (Jaroslav Čechura), studium soudobých měst (Jan Kilián), monografie významných osobností (Pavel Balcárek), souhrnné práce s čerstvými úvahami a otázkami (Radek Fukala) atd. Přínos rovněž představuje skutečnost, že problematiku konfliktu přibližují veřejnosti populárně naučné práce (Jiří Kovařík, Martin Pitro). Nové práce věnující se třicetileté válce vydává nakladatelství a vydavatelství Veduta, kde každý rok narůstají počty titulů zvláště v edici Třicetiletá válka a Útrapy a hrůzy třicetileté války, jež se zaměřují na konkrétní bitvy. K studiu třicetileté války přispívá rovněž i archeologie.

Archeologie třicetileté války se dnes zaměřuje na 5 hlavních oblastí, ke kterým patří archeologie bojišť, sídelní archeologie, studium hospodářských aspektů a studium depotů či pokladů. Pro potřeby diplomové práce je třeba zdůraznit oblast archeologie bojišť, která dostala svoji systematickou formu od 80. let 20. století, kdy započal výzkum bojiště okolo hradu Třebele (Matoušek 2017, 234). Důležitou roli v této oblasti hraje analýza ikonografických pramenů, mezi něž patří dobová zachycení panoramat bojišť. Od 90. let se postupně rozšiřuje význam detektorů kovů, díky čemuž můžeme odhalit velké množství artefaktů z oblasti výzbroje, výstroje a vybavení vojsk. Význačný předmět archeologického bádání představují polní opevnění, která se budovala jak na otevřených bojištích, tak okolo obléhaných sídel. Česká archeologie se rovněž zaměřuje na experimentální budování těchto fortifikací. Další významnou oblastí archeologického výzkumu je studium pohřbů, a to jak hromadných hrobů, popřípadě řádných pohřbů významných osobností. Tato skutečnost propojuje výzkum s prací antropologů (Preusz 2019, 158). Nutnost interdisciplinárního přístupu ke studiu raně novověkých konfliktů zdůrazňuje recentní publikace Válečné události 17. -19. století z interdisciplinární perspektivy (Matoušek – Sýkora 2019).

Zájem o české hrady se zaměřením na raně novověké konflikty býval v minulosti omezený. Výjimku představuje studium majetko-právních vztahů v souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi, kdy velké množství panských sídel změnilo své majitele, mezi které patřily i dlouho zakořeněné rody. Dobu třicetileté války však připomínají již práce Augusta Sedláčka, kde autor při studiu písemných pramenů zohledňoval dobové vojenské události pojící se s hradními lokalitami. V rámci západních a jižních Čech je důležitá přítomnost regionálních historiků či archeologů, kteří se v souhrnných pracích, sbornících či časopisech rovněž zaměřují na úlohu hradů v raně novověkých konfliktech (Procházka, Úlovec, Varhaník). Nelze se nezmínit o stavebně-historických průzkumech, které nám napomáhají identifikovat objekty či části objektů spojené s danou historickou epochou.

Zcela výjimečný přístup přináší archeolog Václav Matoušek, který se především specializuje na archeologii raně novověkých bojišť. Průkopnickou práci představuje jeho dílo Třebel – Obraz krajiny s bitvou, kde, jak název napovídá, vytváří plastický pohled na okolí hradu Třebele, kde roku 1647 proběhla bitva mezi císařskou a švédskou armádou (Matoušek 2016). Za zmínku stojí rovněž jeho práce Rozvadov 1621: Výzkum bojiště třicetileté války, která (ač na absenci případného hradu) analogicky zachycuje podobný obraz bojiště, kde obě nepřátelské strany budovaly zemní opevnění, která se následně snažily navzájem dobýt. Zvláštní význam je v těchto pracích kladen kromě povrchového průzkumu a dokumentace

jednotlivých objektů rovněž na analýzu kartografických a ikonografických pramenů (Hrnčířik – Matoušek – Šámal 2018). Raný novověk představuje pro studium hradních lokalit výborné období, neboť opuštěné či válkou zdevastované hrady již později nebyly obnovovány. I přes jejich poškozené zdivo je v nich mnohdy zachována dispozice, jež odpovídá stavu objektu v 17. století. Studiu podoby hradů rovněž napomáhají kartografické a ikonografické prameny, které přímo zachycují stav pevností v téže epoše.

4 Raně novověké konflikty v západních a jižních Čechách

4.1 Konflikty do doby třicetileté války

Jako počátek raného novověku v českých zemích se tradičně považuje rok 1526, kdy na trůn nastoupil Ferdinand I. Habsburský, jehož dynastie ovládala země Koruny české po necelé čtyři století. Nástupu na trůn předcházela bitva u Moháče, ve které zahynul český a uherský král Ludvík Jagellonský při neúspěšné snaze zabránit osmanské invazi (Kovařík 2017, 11-78). Konflikty s tureckou říší však zaměstnávaly především habsburská území v oblasti dnešního východního Rakouska a Slovenska. Tyto války se však nepřímo, jak se později ukáže, dotkly i území jižních Čech. Obecně je ale možné označit období prvních Habsburků jako klidné ve vztahu k Čechám. Krátkou epizodu představovala tzv. šmalkaldská válka mezi bratrem Ferdinanda I., císařem Karlem V., a protestantskou opozicí ve Svaté říši římské. Již zde poprvé vykrystalizovaly spory mezi katolickým a centralisticky orientovaným Ferdinandem I. a českými protestantskými stavy. Někteří stavovští předáci totiž roku 1546 odmítli českému králi poslat své oddíly proti Sasům, a posléze došlo k tomu, že se stavové pokusili o otevřený odboj (Čechura 2008, 104). Po bitvě u Mühlberku roku 1547, kde byli protestanti poraženi císařskými oddíly, došlo k rozložení českého odboje. Po tzv. bartolomějském sněmu, který proběhl na podzim téhož roku v Praze, došlo k výraznému posílení královské moci na úkor stavů. Neúspěch povstání se dotkl královských měst, která byla od té doby pod soustavnou kontrolou královských orgánů (Čapka 2010, 272).

2. polovina 16. století byla dobou, kdy se čeští stavové snažili prosadit tzv. Českou konfesi, která představovala kompromis mezi středoevropskými protestantskými konfesemi (Čechura 2008, 124). Tyto snahy eskalovaly v Majestát na náboženskou svobodu podepsaný roku 1609 Rudolfem II., který představoval nejliberálnější náboženský zákon v Evropě. Podepsání tohoto dokumentu předcházely však události týkající se sporu Rudolfa II. a jeho bratra Matyáše. Roku 1608 byla podepsána Liběnská smlouva, po které Rudolf postoupil Matyášovi rakouské země, Moravu a Uhry, přičemž si ponechal vládu nad Čechami, Slezskem a oběma Lužicemi (Čechura 2009, 84). Oslabený Rudolf chtěl obnovit své postavení, a tak povolal na pomoc svého bratrance, pasovského biskupa Leopolda. Jeho žoldnéřské vojsko pod vedením plukovníka Raméa v počtu 10-12 tisíc mužů vpadlo u Vyššího Brodu do jižních Čech a následně obsadilo Český Krumlov, České Budějovice, Tábor a Beroun. V únoru téhož roku vpadli Pasovští do Prahy, kterou citelně drancovali. Těmito aktivitám však zamezily pomocné oddíly moravských stavů a Matyáše. Po tajném

odchodu z Prahy Pasovští až do července devastovali údajně kvůli nevyplacenému žoldu střední a jižní Čechy, především v oblasti Příbramska, Táborska a Třeboňska. V květnu byl díky Petru Vokovi Rožmberskému prostřednictvím tzv. třeboňské smlouvy dohodnut odchod pasovských vojsk. Rudolf II. byl donucen k abdikaci a na jeho místo definitivně nastoupil jeho bratr Matyáš (Čapka 2010, 293).

4.2 Třicetiletá válka

Snad nejvýznamnějším konfliktem, který v období raného novověku největší mírou ovlivnil české země, byla třicetiletá válka, probíhající v letech 1618 až 1648. Jednalo se prakticky o celoevropský ozbrojený konflikt vycházející z dlouholetých sporů mezi katolickou církví a zastánci protestantských vyznání vzešlých z reformace 16. století, která ovlivnila takřka celé území severně od Alp a nábožensko-politicky rozdělila Evropu do dvou hlavních táborů. Ke krizi rovněž přispělo zhoršení klimatu. Na počátku 17. století totiž nastal velký počet chladných a vlhkých let, což agrárně zaměřenou Evropu značně negativně poznamenalo (Fukala 2018, 13). V českých zemích se do konfliktu zapojily i koncepce absolutistického vládnutí reprezentovaného katolickými Habsburky a pojetí stavovského státu, pojícího se s českou (a převážně) nekatolickou elitou (Fukala 2018, 36). Třicetiletý konflikt bývá tradičně členěn do 5 hlavních fází (Fukala 2012, 19).

4.2.1 Válka česká

Válka česká, probíhající mezi roky 1618 – 1620, započala po třetí pražské defenestraci 23. 5. 1618 (Čapka 2010, 297). Příčinou byly zejména spory mezi nekatolickými stavy a absolutistickými Habsburky netolerující zdejší náboženské konfese. Válka byla zpočátku velice úspěšná pro stavy, nicméně po bitvě u Záblatí v červnu 1619 nedaleko Českých Budějovic, kdy došlo k jejich porážce od císařských jednotek, se jejich situace začala postupně obracet (Fukala 2018, 51). Císařské snahy však pozastavila porážka u Dolních Věstonic v srpnu téhož roku moravskými stavovskými oddíly. Nutné je však připomenout, že na místo zesnulého Matyáše I. měl na český trůn nastoupit Ferdinand II. Štýrský. Ten však byl v srpnu 1619 nahrazen falckým kurfiřtem Fridrichem. 16. září 1620 započala tažení do jižních Čech spojená armáda císařského velitele Buquoye a katolické Ligy pod vedením Maxmiliána Bavorského a jeho generála Tillyho. Bitva na Bílé hoře před Prahou, ke které došlo 8. 11. 1620 a kde triumfovala spojená císařská a ligistická vojska, představovala

definitivní tečku pro stavy (Uhlíř 2018). Po bitvě uprchl z Čech „zimní král“ Fridrich Falcký, došlo k obsazení takřka celých českých zemí Habsburky, kteří nastavili politiku rekatolizace a absolutismu. Nekatolické rody, které se nesmířily s nově nastaveným směrem českého království, byly donuceny k emigraci a jejich majetky zkonfiskovány.

Tato část války se promítla i do jižních a západních Čech. Významnou událostí bylo hned na začátku konfliktu obléhání Plzně, ke kterému došlo na podzim roku 1618. Plzeň představovala katolickou baštu s význačným strategickým významem. Do města se také stahovali katolíci, kteří se obávali perzekucí ze strany stavů. Protestantský generál Petr Arnošt z Mansfeldu nakonec po tříměsíčním obléhání dobyl Plzeň 21. 11. 1618. Mansfeld z města učinil svoji základnu, díky níž kontroloval celé západní Čechy (Kilián 2018).

České Budějovice, které byly věrné Habsburkům, představovaly císařské útočiště po prvotních neúspěších na počátku války. Město, jemuž Buquoy nechal zdokonalit obranné schopnosti, bylo od podzimu 1618 obléháno stavovskými jednotkami. Jihočeská metropole však dlouho úspěšně vzdorovala, nicméně docházelo k epidemiím a vyhladovění jak vojáků, tak měšťanů. Na jaře 1619 do Budějovic začaly postupně přicházet posily, se kterými pak Buquoy mohl vytáhnout do následující důležité bitvy (Strenck 2019, 70). Tímto střetem byla bitva u Záblatí nedaleko Českých Budějovic, ke které došlo 10. 6. 1619. Zároveň stojí za připomenutí, že zde císařská armáda porazila vojska Petra Arnošta z Mansfeldu. Bitva otevřela katolíkům brány do jižních a západních Čech, což se dotklo i zdejších hradů, které byly dobývány. Zprvu došlo k obsazení strategických lokalit, jakými byly Týn nad Vltavou, Hluboká, Rožmberk a Nové Hrady (Fukala 2018, 51). Zatlačený Mansfeld se stáhl do Plzně a spolupráci s velením české stavovské armády značně omezil, jelikož se protestantští velitelé po prohrané bitvě u Záblatí obviňovali navzájem ze zrady. Je též zapotřebí připomenout, že přítomnost vojsk ovlivňovala nálady domácího obyvatelstva. V květnu roku 1620 propuklo na Táborsku, Bechyňsku a Prácheňsku povstání sedláků, jež bylo zaměřeno právě proti řádění žoldnéřských vojsk. Po vpádu císařských a ligistických vojsk v září 1620 došlo k postupnému dobývání jihozápadních Čech. V říjnu navázali císařští agenti tajné kontakty s Mansfeldem, který za finanční příslib zradil české povstání a uzavřel příměří. Císařsko-ligistické vojsko mělo díky tomuto aktu volnou cestu ze západních Čech do Prahy (Pitro – Vokáč 2018, 31).

4.2.2 Válka falcká

Válka o Falc probíhající mezi roky 1621 až 1625 nebyla pro české země důležitá z hlediska výskytu zásadních válečných střetnutí. Konflikt se totiž přesunul do zemí Sváté říše římské a vyvrcholil dobytím Falce (patřící Fridrichu Falckému) španělskými a ligistickými vojsky. Na našem území se bojovalo především v severozápadních Čechách, kde si úspěšně vedl protestantský generál Petr Arnošt Mansfeld, který koncem března 1621 opustil Plzeň. Za zmínku stojí především Sokolov a Locket, kde se jeho posádky zvláště vyznamenaly. Od dubna téhož roku shromáždil asi 10 000 vojáků, s nimiž hodlal bránit Horní Falc proti katolickým jednotkám. V létě 1621 vybudoval u Rozvadova obranné polní postavení, které pro něj představovalo hlavní operační základnu. Jeho vojsko mělo v součinnosti s armádou Jana Jiřího Krnovského a Gabriela Brthlena rozpoutat nové povstání proti Habsburkům. V průběhu léta probíhaly mezi Rozvadovem a bavorským Waidhausem poziční šarvátky, během nichž žádná ze stran nedosáhla požadovaného výsledku (Hrnčířík – Matoušek – Šámal 2018). Neblahý vývoj pro protestanty v Horní Falci přinutil Mansfelda k opuštění svých pozic a 21. září zamířil k Amberku (Fukala 2018, 84).

4.2.3 Válka dolnosasko-dánská

Dolnosasko-dánská válka, která se vymezuje roky 1625 – 1629, rovněž nepřinesla na české území zásadní střety. Roku 1625 se utvořila silná protihabsburská aliance v čele s Anglií, Nizozemím, Dánskem a dolnosaskými knížaty (Čapka 2010, 321). Válku zahájil dánský král Kristián IV., který zaútočil na severoněmecká území při pobřeží Baltského moře. Pro české dějiny je důležité, že se ve válce vyznamenal císařský vojevůdce Albrecht z Valdštejna, který protestantská vojska porazil a následně obsadil strategická území v severním Německu. Během této fáze války došlo k ustanovení Obnoveného zřízení zemského pro Čechy (1627) a Moravu (1628), které zahrnovalo zrovnoprávnění němčiny s češtinou, prohlášení katolictví jako jediného povoleného náboženství a uzákonění dědičného práva Habsburků na český trůn (Pitro – Vokáč 2018, 47). Habsburkové byli roku 1629 na vrcholu moci. Do konfliktu se však na severu zapojil nový protivník, jehož aktivita se zásadně dotkla českých zemí.

4.2.4 Válka švédská

Ofenzivou švédského krále Gustava II. Adolfa do severního Německa započala tzv. švédská válka vymezená roky 1630 – 1635. Na stranu Švédů se připojilo Braniborsko a zejména Sasko, které roku 1631 proniklo ze severu do Čech a obsadilo Prahu (Čapka 2010, 327). Sasové však do konce května následujícího roku opustili všechny své dosavadní državy. Důležitý mezník války představuje rok 1632, kdy v bitvě u Lützen mezi Albrechtem z Valdštejna a Gustavem II. Adolfem švédský král padl (Fukala 2019). Tato událost vyvolala paniku ve švédské armádě. Nicméně za 2 roky pocítila ztrátu i císařská strana, když došlo k zavraždění Albrechta z Valdštejna v Chebu. Roku 1634 však císařští porazili Švédy v bitvě u Nördlingenu (Pitro – Vokáč 2018, 58). Pokus o konec konfliktu, reprezentovaný pražským mírem z roku 1635, neměl dlouhého trvání, neboť se do války proti Habsburkům zapojila nová strana - Francouzi.

4.2.5 Válka švédsko-francouzská

Švédsko-francouzská válka probíhala v závěrečné fázi třicetiletého konfliktu v letech 1635 – 1648. Švédové po dočasné porážce usilovali o obnovení protihabsburské koalice. Sasko se však na jejich stranu nyní nepřidalo, jelikož uzavřelo s císařem Ferdinandem II. mír, díky němuž získalo Horní i Dolní Lužici. Roku 1637 nastoupil na místo zesnulého Ferdinanda II. jeho druhorozený syn Ferdinand III (Čapka 2010, 334). Zatímco Francie válčila primárně se španělskými Habsburky, Švédové pod vedením generála Banéra zaútočili roku 1639 na česká území, kdy jejich cíli byly zejména Praha, Olomouc a Brno. Švédové drancovali značnou část českého území. Po červnu téhož roku plenili též západní a jižní Čechy. K dočasnému vytlačení Švédů z Čech došlo na jaře 1640. Západní region však byl od roku 1645 opět pod útoky Švédů, tentokrát pod vedením generála Torstenssona, který zamýšlel dobýt Vídeň. V březnu 1645 se odehrála krvavá bitva u středočeského Jankova, kde švédská vojska porazila císařskou armádu, čímž se vítězům otevřela cesta k Vídni. Překážku však představovalo město Brno, které úspěšně vzdorovalo švédskému obléhání (Balcárek 2011, 421).

K opětovnému švédskému vpádu došlo v létě 1647, kdy generál Wrangel pronikl přes Cheb do západních Čech. Jeho postup byl však zastaven v srpnu u Třebele a v září u Teplé (Hanzl 2009, 21). Wrangel poté opustil Čechy, přičemž ponechal v Chebu svoji posádku. V červnu následujícího roku Švédové opět zaútočili na území Čech. Jejich generál Königsmarck vpadl do Chebska a zamířil přes Plzeň a Rakovník do středních Čech. Válkou

bylo citelně zasaženo i hlavní město českého království. Roku 1648 dobyli Švédové pražskou Malou Stranu a Hradčany. Dobrovolnické oddíly však ostatní pražská města uhájily a Švédy se jim podařilo vytlačit. Devastující válka nakonec všechny vyčerpané účastníky přinutila k ukončení bojů, což bylo reprezentováno vestfálským mírem uzavřeným roku 1648 ve městech Münster a Osnabrück (Fukala 2012, 45).

Stav země musel být po dlouhé válce opravdu tristní. Mnoho hradů a měst zůstalo po obléhání vypálených. Některé hrady byly bourány i po válce, aby se nestaly opěrnými body potenciálního odporu proti císaři. Zaniklo též velké množství vesnic. Válka jistě musela mít i drastický psychologický efekt, neboť se vojska dopouštěla nesmírných krutostí na civilním obyvatelstvu. Vojáci doprovázeli i komisaře a misionáře, kteří násilným způsobem nastavovali rekatolizaci. V této době rovněž narostlo lupičství a velkou hrozbu představovali žebráci a zběhlí vojáci. Nutno rovněž připomenout, že Švédové neopustili české země hned po uzavření vestfálského míru. Řada vojáků zde zůstala až do podzimu 1649, kdy došlo k jejich vyplacení (Čapka 2010, 343).

4.3 Války mezi Habsburky a osmanskou říší v 2. polovině 17. století a selská povstání

Počátkem 60. let se opět začaly ozývat problémy mezi Habsburky a Osmany. V českých zemích byla schválena vysoká berně určená k bojům s Turky. Ti v září 1663, po dobytí uherské pevnosti Nové Zámky překročili Váh a přes Uherský Brod začali ohrožovat i české země, především jižní Moravu. Po vítězné bitvě císařských u sv. Gottharda v srpnu 1664 došlo k uzavření příměří (Čapka 2010, 349). 2. polovina 17. století je typická i četnými selskými povstáními. Západní Čechy zasáhly revolty až na jaře 1680, přičemž k jejich potlačení došlo v polovině května. Významný střet představoval císařský zásah proti nevolníkům, kteří se opevnili na Ovčím vrchu u vsi Čeliva. Další známou rebelii představuje Chodské povstání, které probíhalo mezi roky 1692-1693 a které skončilo popravou Jana Sladkého Koziny (Mikulec 2016, 243). Mezitím na východě opět propukly boje s Osmany. Mezi červencem a zářím 1683 došlo k neúspěšnému obléhání Vídně, které představovalo počátek konce turecké nadvlády v Uhrách. Slavný habsburský vojevůdce Evžen Savojský porazil Osmany v září 1697 v bitvě u Zenty (Čapka 2010, 355). Jejich porážka vedla k uzavření kralovického míru, po kterém Turci definitivně ustoupili ze střední Evropy (Mikulec 2016, 340). Války proti Osmanům probíhaly i v následujícím století; ty se však českých zemí nijak závratněji nedotkly. Pro úplnost je třeba poznamenat, že mezi lety 1700-

1714 probíhala mezi Habsburky a Francouzi válka o dědictví španělské, která se dotkla nákladů, které měly opět nést (nejen) české země (Vondra 2010 23-32).

4.4 Válka o rakouské dědictví

Války o rakouské dědictví představují druhý z nejvýznamnějších konfliktů, který v raném novověku pocítily české země. Války probíhající mezi lety 1740 a 1748 vypukly po smrti císaře Karla VI., když Sasko a Bavorsko odmítly uznat Pragmatickou sankci, a tedy s tím spojené nástupnictví Marie Terezie. Zároveň pruský král Fridrich II. vznesl nároky na bohaté Slezsko (Čapka 2010, 378).

4.4.1 První slezská válka a bavorsko-rakouská válka

První fáze války vypukla, když Fridrich II. vtrhl v prosinci 1740 do Slezska, které náhle celé obsadil. V průběhu následujícího roku padaly návrhy mezi habsburskými protivníky – Pruskem, Saskem, Bavorskem a Francií, jak si tyto státy přerozdělí české země. V září 1741 vpadla bavorsko-francouzská armáda do Horních Rakous a koncem října překročila české hranice u Dolního Dvořiště, přičemž následně došlo k obsazení Českých Budějovic (Čapka 2010, 380). Ty však byly opět 20. 11. v habsburských rukách. U Zbraslavi se spojilo bavorské vojsko s druhou částí bavorsko-francouzské armády, která již v 21. října vkročila do Čech přes západočeský Rozvadov. K Praze se následně dostavil i saský kontingent. Mezi 26. a 27. 11. došlo k obsazení Prahy těmito spojenými vojsky a počátkem prosince byl prohlášen bavorský kurfiřt Karel Albrecht českým králem. Počátkem roku 1742 se nový český panovník stal i římským císařem (jako Karel VII). Marie Terezie mezitím získala podporu z Uher, přičemž byla korunována uherskou královnou. Zároveň uzavřela mír s Pruskem, což jí umožnilo přejít do protiútok (Vondra 2010, 70). Rakouská armáda zamířila úspěšně jak do bavorského Mnichova, tak do české Prahy, kterou se jí podařilo osvobodit. V prosinci 1742 opustily Prahu i francouzské jednotky a 12. 5. 1743 byla Marie Terezie korunována v Praze českou královnou, což jí zajistilo zdejší mocenskou pozici. Karel Albrecht v lednu 1745 zemřel a jeho následník se vzdal nároků na císařský trůn. Došlo k uzavření míru a František I. Štěpán Lotrinský, manžel Marie Terezie, byl v září prohlášen císařem (Taraba 2019, 459).

Události mezi zářím a prosincem 1742 se značnou mírou dotkly i západních Čech. Obleženým Francouzům byla poslána pomoc z Porýní, která na čas donutila Rakušany nejprve opustit obléhání Prahy a pak zamířit na Západ. Vojevůdce František Lotrinský se na

Tachovsku spojil s vojsky maršála Khevenhüllera. Tato spojená armáda přinutila Francouze, aby táhli na Cheb a Kadaň. 14. 10. se jejich postup zastavil u druhého jmenovaného města a obrátil se zpět do Říše. Rakušané se mohli následně navrátit k obléhání Prahy. Když Francouzi pod vedením maršála Belle-Isla v prosinci opouštěli Prahu, jejich pochod mířil přes Rakovník, Toužim a Kynžvart. 26. 12. dosáhli tito vojáci Chebu, kde setrvali do počátku září 1743, dokud se nevzdali rakouským vojskům (Čapka 2010, 384).

4.4.2 Druhá slezská válka a nadcházející konflikty

Fridrich II. v červnu 1744 uzavřel spojenečství s Francií a v srpnu vpadl znovu do Čech, kdy obsadil značnou část země spolu s Prahou (Čapka 2010, 384). Je možné upozornit na to, že jeden z proudů pruské invaze vedl před západočeský Cheb. Vytlačit Prusy z Čech se nakonec podařilo rakouské armádě pod vedením Karla Lotrinského. K osvobození Prahy došlo koncem listopadu 1744. V lednu 1745 uzavřely Velká Británie, Rakousko, Nizozemsko a Sasko tzv. Varšavskou alianci zaměřenou proti Prusku (Vondra 2010, 75). Zprvu úspěšné rakouské tažení proti Prusku v oblasti Horního Slezska bylo posléze vystřídáno úspěchy Fridricha II. kterému se podařilo porazit Sasko. V prosinci 1745 byla uzavřena Drážďanská mírová smlouva mezi Rakouskem, Saskem a Pruskem. Fridrichu II. zůstalo Slezsko, a ten na oplátku uznal Marii Terezii jako císařovnu a královnu a Františka Štěpána císařem (Taraba 2019, 459).

Konflikt definitivně ukončil Cášský mír 18. 10. 1748. Byl dohodnut územní stav před válkou a potvrzení Pragmatické sankce, kdy se však Habsburkové museli vzdát Slezska a řady území v severní Itálii. Války o rakouské dědictví představovaly poslední větší raně novověký konflikt, který se přímo dotkl západních a jižních Čech. V sedmileté válce (1756-1763), která do určité míry představovala světový konflikt a kdy opět proti sobě stanuli Marie Terezie a Fridrich II., zažily neblahé časy především Praha a střední Čechy (Vondra 2010, 86-93). Přesto konflikt částečně zasáhl, jak uvidíme, i území dnešního Karlovarského kraje. Tzv. bramborová válka neboli válka o bavorské dědictví (1778-1779), která probíhala mezi totožnými aktéry, se dotkla především území severních Čech (Čapka 2010, 414).

5 Stavební podoba českých hradů v raném novověku

V průběhu 15. a 16. století prošla řada hradů zásadními proměnami. Počátek 15. století se neodmyslitelně pojí s husitskými válkami. Hrady, které mnohdy z minulého století vycházely jako reprezentativní a pohodlné rezidence, nyní pociťovaly ničující účinky dělostřelectva a systematických obléhání. Hradní zdi byly málo odolné a samotná obrana pevností byla mnohdy pasivní. Po husitských válkách tedy docházelo k hledání cest, jak na nový způsob válčení reagovat a jak vyřešit výše zmíněné problémy související s nižší úrovní obranyschopnosti.

Tradiční zesílení obrany bylo reprezentováno parkánem, který obklopol stávající jádro hradu. Prostor mezi hlavní hradbou a parkánovou býval většinou vyrovnán navezením zeminy. Hrad tímto způsobem získal koncentrický charakter, jelikož se mohl bránit ze dvou linií. V případě prolomení parkánu na nepřátele čekala ještě jedna překážka v podobě vyšší hradní zdi. Parkán rovněž umožňoval plynulý pohyb obránců po celém obvodu opevnění. Také umožňoval osazení palných zbraní. Parkán mohl dosáhnout i několika linií za sebou. Jeho nízké zdi bývaly často zesilovány baštami (Razim 2018, 22).

Proměnu zažily i hradní ochozy. Obranná komunikace na vrcholu hradby či jiného fortifikačního prvku či budovy bývala tradičně chráněna parapetní zídka dosahující přibližně 2 m a byla opatřena cimbuřím, využívajícím kombinaci proluk a stínek. Od počátku 15. století se novým typem ochozu stává krytá střelecká chodba, která nabývala zděné, roubené či hrázděné podoby. Stěna směřující do předpolí byla vybavena střílnami. Chodby vysazené na konzolách ve formě podsebití rovněž umožňovaly krýt mrtvé místo před hradbou (Razim 2018, 35). Vysazení nad hradbami, které zaručovalo značnou šířku ochozu, bylo dáno požadavkem, aby mohly být na ochozu použity palné zbraně. Tyto zbraně bývaly náchylné na vlhnutí prachu, což je vyřazovalo z boje. Proto bylo výhodou střeleckých chodeb to, že byly kryté, což představovalo ochranu před deštěm. Kryté chodby bývaly součástí nových fortifikačních prvků, nicméně mohlo dojít i k aktualizaci starších cimbuřích. Často se totiž proluky zadržovaly a byly opatřeny střílnami. Starší zdi mohly být rovněž rozšířeny prostřednictvím přístavby pilířů na vnitřní straně, které na klenebních pásech nesly rozšířenou část ochozu (Durdík 1999, 395). Výbava hradeb střeleckými ochozy je doložena například vyobrazeními hradů od J. Willenberga z počátku 17. století, ale také díky otiskům zaniklých konstrukcí v omítce, což se týká například boční stěny vstupní věže hradu Švihova (Durdík 1992, 142).

V tomto období se rovněž setkáváme s novými typy střílen. Jejich umístění, forma a řešení souvisely především s druhy zbraní, které skrz ně měly střílet. V pozdním středověku se objevil i otočný dřevěný buben, umístěný za štěrbinovou průstřelnicí, dále střílny kalhotové a speciální klíčové střílny s příčlí pro zaklesnutí hákovnice (Razim 2018, 39). Je však důležité upozornit, že je třeba být opatrný u paušalizujících tvrzení o dělostřelecké obraně hradu (a dělostřeleckých baštách). Je třeba vždy posoudit, zda by dané palebné postavení mohlo skutečně být vybaveno těžšími zbraněmi, popřípadě zda se jedná jen o možnost využití lehčích palných zbraní (Varhaník 2002, 136).

Ačkoli jsou známé tendence k zvyšování síly zdiva, oblíbeným způsobem (zvláště u ostrožných hradů) bylo vybudování pouze jediné silné zdi, která se obracela směrem k potenciálnímu nepříteli. Výsledná široká a vysoká hradba, zvaná štítová zeď, může skrýt ostatní stavby hradu. Díky své mohutnosti může rovněž suplovat funkci hlavní věže. Známými českými hrady vybavenými tímto fortifikačním prvkem jsou Templštejn, Krupka a Výrov. V českých zemích je zřejmě rekordmanem moravský hrad Helfštýn, jehož čelní štítová zeď vybavená baštami dosahuje šířky 10 m a výšky 13,5 m. Štítová zeď tedy představuje jeden ze základních a velmi účinných obranných prvků proti účinkům dělostřelectva. V této funkci však může být nahrazena i zemním valem (Durdík 1999, 541).

Hlinitý násep býval tradičním prvkem obrany pravěkých a raně středověkých hradišť. Svoji renesanci zažil koncem středověku a jako provizorní opevnění prakticky nepřestal být užíván. Důvod tohoto navrácení je pragmatický. Sypané valy, jejichž materiál byl získán zpravidla při hloubení příkopu, byly totiž proti dopadajícím střelám z pozdně středověkých a raně novověkých děl prakticky imunní. Dopadající střela totiž nikterak nenarušila strukturu fortifikace, spíše se pouze zaryla do hmoty valového tělesa. Široké koruny valů rovněž umožňovaly obráncům rozmístit velkou koncentraci palných zbraní (Kypta – Richterová 2002, 54). Valy mohly být také zesíleny baštovitými útvary, v ideálních případech rondely. Tento způsob obrany byl stěžejní i u nejprogresivnějších fortifikací, jako tomu bylo v případě pernštejnských hradů (např. Pardubice) či ostrožných hradů (Pravda) (Slavík 2013). Je třeba i zmínit, že zhotovení valu představovalo jistě méně nákladné řešení, než tomu bylo u vysokých hradních zdí. Budoucí bastionová opevnění byla prakticky založena na sypaných valech, které byly obklopeny zděnou plentou.

Druhou důležitou tendenci u pozdně středověkých pevností představoval rozmach prvků aktivní obrany (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2001, 56). Aktivní

obrana je spjatá zejména s flankováním, které je umožněno prakticky jakýmkoli stavebním prvkem, který předstupuje před hmotu obvodové hradby, čímž umožňuje postřelování mrtvého prostoru. Jak již bylo uvedeno, kontrolu tohoto prostoru umožňovaly i moderní střelecké ochozy s podsebitím. Pokud je hradba ze dvou stran chráněna flankovacím prvkem, pak mluvíme o kurtině. Aktivní obrana rovněž spočívá v tom, že se co nejvíce oddálí kontakt s nepřítelem. Zde můžeme mluvit o budování předsunutých opevnění – zvláště na nebezpečných plošinách, odkud mohla být vedena palba na hrad. Dále sem můžeme připojit i šnekovitý charakter uspořádání budov ve vztahu k příjezdové cestě. Tato skutečnost značně vylepšuje obranné schopnosti hradu, neboť postupující nepřítel po příjezdové komunikaci je neustále pod palbou z jádra hradu. Pro obránce se nabízí rovněž výhoda v tom, že je možné posádku vhodně rozmístit a především koncentrovat do prostoru jádra hradu. Pro vrcholný středověk, kdy se ještě využívaly pro ochranu vojáků štíty, byl výhodnější pravotočivý šnekovitý charakter hradu, kdy byl útočník ostřelován z pravé strany, tedy z té, kde nosil zbraň, nikoli štít. Pro období třicetileté války, kdy ochrana vojáků směřovala k odlehčení výzbroje, neměl pravotočivý šnekovitý charakter uspořádání staveb hradu takový význam.

V pozdním středověku se setkáváme s renesancí flankovacích věží. Tyto věže jsou spjaté především s tzv. francouzskými kastely 13. století. Díky tomu, že předstupovaly svou hmotou před hradbu, umožňovaly pokrývat potenciální mrtvý prostor, který by byl hájitelný jedině v případě, kdyby se obránci nebezpečně vyklonili z hradebních ochozů. Flankovací věže pozdního středověku mohly být vybaveny děly, čímž vznikly tzv. bateriové či dělové věže (Razim 2018, 25). Jejich vnitřní prostory obklopené masivními zdmi umožňovaly koncentraci velkého počtu děl. Bateriové věže mohly být součástí systému v rámci obvodového opevnění nebo mohly tvořit hlavní objekt předsunutých bašt. Nejstarší bateriová věž je zřejmě věž táborského hradu, nicméně největší rozmach zažil tento fortifikační prvek až koncem 15. století.

Věžice se liší od flankovacích věží především tím, že nemají vnitřní interiér a nepřevyšují okolní hradbu. Jejich půdorys může být polookrouhlý, polygonální či čtverhranný a díky tomu, že předstupují před líc opevnění, umožňují flankování. Jejich obranná úroveň je tvořena ochozem, který plynule navazuje na přilehlé hradební úseky. Věžice byly stavěny takřka po celý středověk a zájem o ně byl projeven opět v 15. století, kdy došlo k rozvoji dělostřelectva (Durdík 1999, 591).

Specifický fortifikační prvek konce středověku však představují bašty. Ty narozdíl od bateriových věží nepřevyšují výrazně sousední hradby. Spíše s kurtinami výškově splývají na úrovni ochozu. Nutno podotknout, že „vyrovnání“ mezi flankovacím prvkem – baštou a kurtinou je příznačný pro přerod hradů v pevnosti, neboť na konci tohoto vývoje se setkáváme s bastionovými systémy, u nichž hradby a bastiony rovněž splývají. Splnutí hradebního ochozu s baštou je rovněž výhodné z toho důvodu, že obráncům umožňuje plynulou komunikaci. Pro pozdní středověk bylo typické, že starší jádra hradů zesilovaly věže, zatímco nižší parkánové hradby byly vybaveny baštami. Tento obraz je však nejzřetelnější u měst. Bašty, jejichž půdorys mohl být půlkruhový, čtverhranný či polygonální, měly v ideálním případě silné zdi a jejich vnitřní prostor členěný na patra umožňoval vybavení palnými zbraněmi či děly. Bašty je možno dělit na uzavřené a otevřené vůči vnitřnímu prostoru hradu. Výhodnější byl v tomto případě uzavřený typ, neboť se tím zajistila ochrana střelného prachu proti vlhnutí. Klad rovněž představovala skutečnost, pokud bašta byla výrazně protáhlá směrem od hradby, čímž byla zajištěna větší obranná efektivita (Razim 2018, 25). Bašty nemusí být pouze zděné, ale i zemní. Druhá varianta se hojně využívala v závěru středověku u sypaných valů. Zemní bašty byly velmi rozměrné a nebyly na rozdíl od těch zděných zastřešeny.

Zvláštní fortifikační prvek pozdního středověku představuje tzv. bollwerk. Jedná se prakticky o masivní plošinu sloužící k postavení děl. Může se jednat o obrovskou obezděnou baštu různého půdorysu, která bývá zpravidla nekrytá (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2001, 425).

Na přelomu 15. a 16. století se v Čechách objevil nový fortifikační prvek, zvaný rondel. Jednalo se o mohutnou okrouhlou, zpravidla zemní baštu, která se ideálně umísťovala v nároží fortifikace. Plošina na koruně rondelu (respektive valu) umožňovala koncentraci velkého počtu děl. Tento fortifikační prvek byl typický pro panská sídla pánů z Pernštejna – Kunětická Hora, Pardubice atd. (Slavík 2013). Rondely představují v podstatě předstupeň k typickým bastionovým pevnostem raného novověku. Oproti nim měly rondelové systémy jednu nevýhodu. Ačkoli rondely umožňovaly výbornou aktivní obranu, při které se chránil mrtvý prostor před hradbami (resp. valem), jedno místo zůstávalo nekryté. Tato malá plocha se nacházela v nárožích, kdy nemohl být kontrolován její prostor z důvodu zakulacené hmoty rondelu. Aby se tento problém vyřešil, bylo třeba rondel zašpičatit, kdy „špička“ vyplnila nárožní mrtvý prostor. A tak prakticky vznikl raně novověký bastion (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2001, 91).

Jak již bylo naznačeno, bastiony představují sypané zemní, zpravidla obezděné, velké polygonální dělostřelecké bašty, které jsou typické pro celé období raného novověku. V prostoru Čech jsou známé především u strategických městských pevností, neboť nová doktrína se zaměřovala primárně na ně. Nicméně i hrady byly těmito fortifikačními prvky vybavovány – například Doubravská Hora a Vítkův Hrádek. Za domov bastionů se považuje severní Itálie v období 30. let 16. století. Za určitého předchůdce se však považuje opevnění města Tábora, kde se v hojné míře vyskytly polygonální bašty, čímž do jisté míry předběhly evropský vývoj (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2001, 53).

Zesílení získaly i brány, které měly v pozdním středověku především věžovitý charakter. Před nimi se mohlo rozprostírat předbrání, čímž došlo jak ke zdvojení vstupu, tak i k získání „štítu“ proti přímé palbě. Předbrání bylo tvořeno především čtverhranným prostorem, který byl vymezen hradbami. Zvláštní formu představuje tzv. barbakán. Zde se jedná o masivní oblou či polygonální stavbu stojící v příkopu, která je spojená s vlastní bránou. Barbakán se v ideálním případě lomí, čímž kryje celou svojí hmotou hlavní bránu před dělostřelbou. Masivní barbakány rovněž umožňují značnou koncentraci obranného dělostřelectva. Tento typ fortifikačního prvku se pojí především s městy, u českých hradů je poměrně vzácný (Razim 2018, 28).

Zvláštní fenomén pozdně gotického pevnostního stavitelství představují předsunuté bašty. Jejich účel spočíval v zajištění nebezpečných výšin v okolí hradu, odkud mohla být vedena dělostřelba. Předsunuté objekty však mohou chránit i přístupovou cestu, popřípadě kontrolovat přilehlé komunikace. Jejich podoba mohla být široká, což záviselo na konkrétní situaci a na finančních možnostech. Můžeme nalézt relativně jednoduché zemní fortifikace se sruby i náročné zděné objekty. Předsunuté bašty mohou svoji podobou připomínat malou tvrz či hrádek, který byl však organizačně propojen s vlastním hradem. Nejnáročnější předsunuté bašty se skládají z centrální bateriové věže a vnějšího ohrazení, které slouží nejen k obraně, ale také jako ubikace posádky. Pokud je bateriová věž postavena přímo proti jednomu místu, odkud je možné objekt ostřelovat, může být vybavena břitem, čímž se výrazně zvýší obranyschopnost objektu. Aby nebyla předsunutá bašta po potenciálním dobytí využita nepřitelem, bývá směrem k hradu vybavena slabším opevněním, či bývá zcela otevřená (Durdík 1999, 458).

Pro úplnost je třeba uvést, že období raného novověku bylo obdobím, kdy se z hradů postupně stávaly pohodlné zámky. Řada hradních lokalit, zvláště ty, které byly těžko

dostupné, bývaly v této době opuštěny. U dalších objektů přetrvala jejich fortifikační složka a některé byly zcela přestavěny v duchu nastávající renesance, popřípadě baroka. Následně je obtížné detekovat hranici, kdy můžeme v tomto období objekt považovat za hrad či zámek (v nezávislosti na tehdejší terminologii) (Razím 2000, 391). Zdá se však, že objekt, u kterého byla ještě stále převažující fortifikační složka a kde se stavební úpravy dotkly pouze částečného rozvoje obytné složky, můžeme stále považovat za hrad (Razím 2018, 15). Nový fenomén však pro české prostředí představují tzv. opevněné zámky, mezi něž patřil západočeský Kaceřov. Tento časný renesanční zámek vzniklý na místě gotické tvrze byl obehnan funkčním bastionovým opevněním (Novobilský - Rožmberský 2007).

6 Obléhání ve třicetileté válce

Pozemní armáda ve třicetileté válce byla tvořena třemi základními složkami – pěchotou, jezdeckvem a dělostřelectvem. Vojska měla v tomto období žoldnéřský charakter. Výjimku představovalo Švédsko, kde byli odváděni branci (Pitro – Vokáč 2018, 84). Hlavní motivací pro vojáky představoval finanční zisk v podobě žoldu, ale také válečná kořist. Na obsazeném území voják raboval bez ohledu na náboženství. K typickým souvisejícím praktikám patřilo znásilňování žen, zabíjení a mučení. Často však k těmto činům byli vojáci dohnáni hladem a nedostatečným zásobováním (Fukala 2016, 345).

Armáda byla dělena na dvě základní kategorie – na pozemní a námořní síly. Pozemní síly byly tvořeny pěchotou, jezdeckvem a dělostřelectvem (Fukala 2016, 350). Pěchota se skládala z jednotlivých pluků o různém počtu vojáků a převyšovala početně jezdeckvo. Pěchotní pluk zahrnoval dva hlavní druhy pěšáků – mušketýry a pikenýry. Poměr mezi mušketýry a pikenýry činil přibližně 2:1. Pikenýři díky svým dlouhým pikám poskytovali mušketýrům ochranu proti jezdeckvu. Po roce 1642 se začal na palných zbraních objevovat zátkový bajonet, díky němuž se mohli mušketýři snadněji samostatně bránit. Nyní je vhodné připomenout, že muškety ve třicetileté válce mohly dostřelit až do vzdálenosti 300 metrů. V mezerách pěchoty bylo umístěno dělostřelectvo, které zajišťovalo pěchotě podporu jak během útoku, tak během obraně. Dělostřelci představovali početně slabý útvar a byli organizováni do cechů (Fukala 2016, 350). Na křídlech bývalo umístěno jezdeckvo, které bylo tvořeno karabiniéry (polotěžká jízda) a kyrysníky (těžká jízda). Zvláštní jednotku představovali dragouni, kteří bojovali jako pěšáci, avšak pro rychlé přesuny používali koně (Pitro – Vokáč 2018, 105). Souhru vojáků zajišťovali bubeníci (tamboři) a hráči na příčné flétny (pištcí), popřípadě trubači u jezdeckva (Pitro – Vokáč 2018, 108).

Během válečných tažení bylo zapotřebí ubytovat vojsko, které bylo zásobováno trémem s velkým množstvím povozů s potravinami, municí, zbraněmi či ženíjní technikou. Armádu doprovázely i ženy vojáků s dětmi, prostitutky, dále obchodníci, zvířata a maroděři (Fukala 2016, 359). K ubytování využívali vojáci vesnice, města, kláštery a vojenské opěrné body. Ubytování často zapříčinilo, že vojsko bylo značně rozptýlené, což představovalo problém při seřazování do bitevní sestavy. Rovněž se zvýšila možnost výskytu nemocí při interakci s místním obyvatelstvem (Pitro – Vokáč 2018, 111). Vojsko se ubytovávalo především v zimě, kdy armády nechtěly bojovat v chladných podmínkách, což pouze prohlubovalo potenciální ztráty (Fukala 2016, 345).

Vojsko rovněž tábořilo ve volné krajině, což souviselo především s obléháním nepřátelského strategického bodu, respektive pokud hrozilo nakažení vojáků morem nebo jinou nemocí. Takto ubytované vojsko muselo mít dostupnou vodu, dřevo a zajištěné zásobování jak potravinami, tak i municí či zbraněmi. Zásobování představovalo náročný problém, pokud vojsko dlouhodobě setrvalo na jednom místě, popřípadě pokud postupovalo vydrancovanou krajinou (Pitro – Vokáč 2018, 111).

Vojenský tábor byl tvořen přesně vymezeným prostorem. Byla zde patrná hierarchizace, neboť stany velitele a důstojníků byly umístěny na nejvíce výrazných místech. V táboře se vedle stanů mužstva nacházelo i tržiště a prostory určené k odstavení vozů či ustájení koní. Na nejbezpečnějším místě byl uskladněn střelný prach. Celý tábor byl obehnan polním opevněním, které nabylo podoby zemního valu. V ideálním případě byl tento val zesílen bastiony, různými druhy pevnůstek, dále palisádami a přirozeně i zákopy. Dna příkopů byla vybavena skrytými hroty. Výstavbu opevnění zajišťovali ženisté. Najímání však byli i horníci, tesaři či stavitelé mostů a rybníkáři (Fukala 2016, 358). Před opevněním byly pokáceny nebezpečné stromy, popřípadě stavby, aby nic nemohlo být využito jako nepřátelský úkryt. Tábor byl střežen hlídkami, které byly umístovány i ve vnějším prostoru. Vnější kontrolu provádělo především jezdeckvo. Hlídky byly zajišťovány heslem a obchůzkou (Pitro – Vokáč 2018, 112).

Ve vojenském táboře se však mohly šířit nemoci, což bylo dáno především nedostatečnou hygienou, podvýživou či vyčerpáním. Nejčastější problém zřejmě představovaly muňky. Vši také přenášely skvrnitý tyfus. Mezi další choroby patřil mor, syfilis či neštovice. V armádě sice působili lékaři, nicméně jich byl vždy nedostatek a tehdejší možnosti medicíny byly značně omezené (Pitro – Vokáč 2018, 113).

Dělostřelectvo představovalo klíčovou součást tehdejších armád. Hráló důležitou roli při obléhání pevností, sloužilo však také k jejich obraně. Dělo obsluhovali zpravidla vojenští řemeslníci nebo kvalifikovaní specialisté, kteří se stávali zaměstnanci královských zbrojnic se stálým platem (Pitro – Vokáč 2018, 107). Bylo rovněž zapotřebí zajistit samotnou přepravu děl, což představovalo náročný úkon. Těžké polní dělo bylo třeba táhnout alespoň 12 koňmi, zatímco k pohonu lehkého děla stačili koně 4. Místo koní se mohl použít rovněž volský potah, respektive v případě nouze i vojáci. Pro jejich instalaci v terénu či ve fortifikacích se používala soustava rumpálů a vratidel (Pitro – Vokáč 2018, 108).

Děla se rovněž používala při zahájení bitvy proti postupující nepřátelské straně a posléze i během samotného střetu. Jako účinné se jevílo používání kartáčových strel, které mohly značně zdecimovat postupujícího protivníka (Pitro – Vokáč 2018, 108). Možný dostřel děl se pohyboval okolo 800 – 1000 m v závislosti na typu děla (Fukala 2016, 358). Efektivní hodnota u palby z těžkých kartounů se však pohybovala okolo 500 m (Klučina 2000, 123).

Lehká děla byla přidělována plukům pěchoty a střílela municí o hmotnosti 3 libry. Těžká děla (tzv. plukovní či falkony) střílela dvanáctiliberní koule nebo kartáče. Dalším typem děl byly švihovky s šesti až dvanáctiliberními koulemi, dále kartouny se střelami o hmotnosti 48 liber a v neposlední řadě polokartouny. K obléhání byly specializovány hmoždíře, které střílely pod strmým úhlem mimořádně těžkou municí o hmotnosti okolo 100 liber (Fukala 2016, 358). Děla představovala značně zranitelný bod a byla neúčinná proti rychlému jezdeckvu. Problém rovněž představovala malá pohyblivost, nízká kadence a potřeba ochlazovat rozpálené hlavně (Klučina 2000, 123). Aby byla zlepšena ochrana děl, stavěli okolo nich zákopníci hliněné bašty, gabiony či násypy, které je chránily zepředu i ze stran (Pitro – Vokáč 2018, 108).

Při dobývání fortifikací bylo zapotřebí děla umístit na dobře zajištěné pozice, v jejichž zázemí byl dostatek munice. Při postupném ničení nejbližších opěrných bodů obránců se pohybovala i děla co nejbliže k hradbám, aby je bylo možné co nejefektivněji použít (Klučina 2000, 125). Zvláštní taktiku proti hradbám představovala křížová palba dvou baterií a čelní palba třetí baterie. Munice tvořily kamenné a železné koule, již zmíněné kartáčové střely a granáty (Pitro – Vokáč 2018 108).

Dobývání fortifikace většinou probíhalo v těchto krocích. Nejdříve byl útočníky okolo obléhané pevnosti vybudován val, čímž mělo být obráncům zamezeno zásobování. Další val vybuodovali útočníci na vnější straně obléhacího tábora. Toto opatření především sloužilo k tomu, aby byli obléhatelé chráněni proti potenciální pomoci obráncům. Nezbytnou součástí obléhacích valů byly postavení pro dělostřelecké baterie. Kopáči hloubili přibližovací zákopy (sapy) směrem k obléhané pevnosti, přičemž se chránili prkennými či proutěnými štíty či gabiony. Byli rovněž chráněni dělostřelbou z obléhacích redut. Nutno podotknout, že se obránci snažili tyto obléhací objekty ničit, přičemž podnikali výpady určené na jejich likvidaci. Při obléhání docházelo rovněž k hloubení podkopů, o což se mohly pokoušet obě strany (Klučina 2000, 167). Dobyvatelé se v tomto případě chtěli dostat pod hradby, kde by umístili nálož střelného prachu, která byla určená k demolici fortifikace. Obránci především

využívali výkopy k výpadům proti nepřátelským kopáčům. Mohli se však také tímto způsobem pokoušet o ničení důležitých postavení útočníků. V poslední fázi pronikla pěchota do obléhané fortifikace, přičemž využívala vzniklých otvorů v hradbách. Následně často docházelo k vydrancování pevnosti (Pitro – Vokáč 2018, 117).

7 Západočeské a jihočeské hrady na pozadí třicetileté války

Tato kapitola se zaměří na dějiny konkrétních západočeských a jihočeských hradů v dobách třicetileté války. Budou převážně sledovány vojenské akce, důležité majetkové změny, popřípadě další události, které zásadně ovlivnily dějiny objektu.

7.1 Karlovarský kraj

7.1.1 Cheb a Václavský hrad (okres Cheb)

Město Cheb představovalo v době třicetileté války strategický bod, který chtěla každá z bojujících stran obsadit, aby měla zajištěný vstup do Čech. Město bylo obsazeno roku 1631 Sasy. Ti zesílili opevnění města vybudováním zemního valu s palisádou, který propojil dřívější raveliny z roku 1611 (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2001, 196). Hrad byl citelněji poškozen následujícího roku, když Cheb úspěšně dobývala císařská armáda. Roku 1641 byl Cheb českými stavy určen za zemskou pevnost, následně mělo dojít k modernizaci fortifikace a úpravám hradu. Tyto snahy byly však zastaveny roku 1647, kdy město dobyli a zapálili Švédové. Císař Ferdinand III. si uvědomoval strategickou hodnotu Chebu a proto roku 1652 podepsal rezoluci, která měla přeměnit Cheb v moderní pevnost (Úlovec 1998, 83).

Václavův hrad, který stál nad řekou Ohří naproti chebskému hradu, byl v době třicetileté války využíván jako dělostřelecké postavení oblehatelů při akcích roku 1631 a 1647, kdy byl Cheb dobýván (Úlovec 1998, 90). Oba chebské hrady budou později přiblíženy v kapitole Hrady v období války o rakouské dědictví.

7.1.2 Kynžvart (okres Cheb)

Hrad Kynžvart byl na začátku třicetileté války obsazen falckou posádkou, která zde zřejmě krátce setrvala po bitvě na Bílé hoře. Zkonfiskované panství po Kryštofu Jindřichu mladším z Cedvic získal roku 1623 Jan Reichart z Meternichu. Meternichové jakožto rod sídlící v Porýní se hradu příliš nevěnovali a zdá se tedy, že byl opuštěn. Rok 1647 byl však pro dějiny sídla důležitý. Švédové pod vedením Wrangela obsadili po obléhání Chebu hrad Kynžvart. Po bitvách u Třebele a Teplé dorazil ke Kynžvartu císařský velitel Lavon de la Corona s 500 jezdci a 7 000 arkebuzíry, který hrad následně dobyl za pomoci dvou děl a dvou moždířů (Buchtele 2001, 36). Na počátku dubna 1648 švédský velitel Kopy pro změnu pronikl s 1 200 vojáky ke Kynžvartu a severovýchodně od hradu nechal vybudovat opevnění,

dnes zvané Švédské šance, ze kterého ostřeloval císařskou posádku. Údajně měla být palba tak silná, že hrad po třech hodinách podlehl (Buchtele 2001, 36). Hrad při tomto dobývání vyhořel. Nepoužitelný objekt se následně začal rozebírat na stavební materiál a koncem 17. století došlo k vybudování zámku, nového meternichovského sídla (Sedláček 1905, 63).

Pro úplnost je třeba dodat, že jižně od hradu u dnešní vsi Valy (Atle Schanz) vyrostla tzv. Kynžvartská šance, kterou je třeba odlišovat od tzv. Švédské šance, která vznikla při dobývání Kynžvartu Švédy v dubnu 1648 (Rožmberský 1991, 11) Samotná Kynžvartská šance je zachycena jako hvězdicové opevnění na Müllerově mapě Čech vydané v roce 1720. Zemědělská činnost zahladila veškeré stopy (Rožmberský 1991, 10). Toto opevnění představovalo během třicetileté války strategický opěrný bod, který měl za cíl kontrolovat tzv. kynžvartské sedlo. Když Švédové v létě 1647 obsadili Kynžvart, přikázali sedlákům vybudovat na sedle mohutné náspy. Když dorazil před kynžvartské šance Lavon de la Corona, nechal je prostřednictvím dvou hmoždířů ostřelovat. Švédové se na šancích bránili 2 dny a následně se vzdali. Počátkem dubna 1648, tedy v době obléhání hradu, obsadili Švédové i kynžvartskou šanci. (Rožmberský 1991, 10)

7.1.3 Libá (okres Cheb)

Tradičně se předpokládá, že hrad Libá, který patřil rodu Zedtwitzů, byl roku 1647 dobyt a vydrancován švédskými vojsky pod vedením Wrangela a Wittenberka (Bělohávek 1985, 185). Nutno však podotknout, že tato událost není přímo prokázána písemnými prameny. Je také možné, že byl hrad dobyt až následujícího roku švédským generálem Königsmarkem (Knoll –Úlovec 2010, 269). Další vojenská událost zasáhla Libou v září 1653, kdy sem dorazilo místodržitelské vojsko, které mělo donutit místní protestantské obyvatelstvo k přihlášení se ke katolictví (Knoll – Úlovec, 269). V 18. století byl hrad barokně a rokokově upravován, ačkoli si v mnohém zachoval svůj středověký ráz (Úlovec 1998, 126).

7.1.4 Seeberg (okres Cheb)

Po Bílé hoře byl hrad Seeberg zkonfiskován Jiřímu Volfovi Branderovi z Brandu. Roku 1635 získal hrad Melchior Adam Moser z Oettinku. Tato osoba sice před 4 lety pomohla Sasům dobýt Cheb. Roku 1634 však Melchior přešel na císařskou stranu, přičemž pomohl zajmout saského vévodu (Bělohávek 1985, 245). Hrad Seeberg byl dobyt a vypálen v dubnu 1648 švédskými vojsky generála Königsmarka. Majitel Vít Ditrich ze Steinheimu však nechal zplundrovaný hrad po válce opravit (Úlovec 1998, 210 161).

7.1.5 Starý Hrozňatov (okres Cheb)

Hrad Starý Hrozňatov (Kinsberg) byl roku 1647 obléhán Švédy v rámci kampaně soustředěné na Cheb. Hrad byl dobyt a vydrancován. Švédská posádka zde vydržela až do konce roku 1649, kdy byl zdevastovaný navrácen původním majitelům – Elbognerům (Úlovec 1998, 209). Po třicetileté válce byl Starý Hrozňatov barokně obnovován Jezuity (Anderle – Knoll 2009, 33).

7.1.6 Hartenberg (okres Sokolov)

Hrad Hartenberg byl obsazen Mansfeldem roku 1621, v březnu téhož roku byl však dobyt a vypleněn bavorským vojskem pod vedením Tillyho (Sedláček 1905, 169). Hrad značně poškodil požár v roce 1668. Po roce 1688 byl Hartenberg barokně obnoven (Durdík 1999, 148).

7.1.7 Loket (okres Sokolov)

Loket byl během třicetileté války vnímán jako strategická pevnost a proto zde byla umístěna posádka vždy té strany, která tuto městskou pevnost s hradem získala. Loketský hejtman Mikuláš z Globnar podporoval po roce 1618 stavy a na svůj hrad přijal falckou posádku pod vedením Jiřího Volfa z Vildenštejna. Po porážce stavů na Bílé hoře pokračoval v protihabsburském odboji. Loketští se nechtěli poddat císaři i pustit císařská vojska do města a na hrad. Mansfeld hrad navštívil při svém přesunu od Teplé, přičemž zde zanechal posádku pod vedením Jindřicha z Ortenburka. Při této události došlo k rozebrání předměstí a mlýnů a ze získaného dřeva byly vyrobeny koše na hradbách. V březnu 1620 přitáhlo k městu bavorské vojsko, přičemž obsadilo strategické výšiny okolo a začalo Loket ostřelovat děly. Na začátku dubna bylo obléhání přerušeno, neboť útočníci spěchali k Sokolovu pomoci Sasům. 12. dubna se ovšem obléhatelé znovu navrátili. Dobře opevněné město a hrad s udatnou posádkou však dlouho odolávaly. Docházelo též k rychlým opravám poškozených hradeb. K městu však dorazil zkušený vojevůdce Tilly, jenž navrhl nový způsob útoku, který souvisel s obsazením vhodnějších míst k bombardování. Ničivé ostřelování nestačili obránci napravovat, a bylo tedy nutné přikročit k vyjednávání. 7. května bylo Mansfeldovým vojákům dovoleno, aby se stáhli, Tilly Loket obsadil a měšťany donutil, aby vydali zbraně. Hrad posloužil jako vězení pro radní. Na Lokti byla umístěna posádka a městu uloženo výpalné (Sedláček 1905, 29). Roku 1631 obsadili Loket Sasové, přičemž je místní značně podporovali. Vydali jim i katolické duchovní. V této době se rovněž měli krátce navrátit i evangeličtí emigranti s Globnarem (Bělohlávek 1985, 197). Následujícího roku na Loket

zaútočili zpětně císařští. Saský vojevůdce z Fictumu se bránil sice udatně, ale byl nucen vyjednávat, když k městu dorazil Albrecht z Valdštejna. 15. června se mohlo jeho vojsko stáhnout. Naproti tomu řada loketských měšťanů byla popravena či pokutována, přičemž město dočasně přišlo o některé statky (Sedláček 1905, 29). Roku 1645 se pokusil město dobýt švédský vojevůdce Torstenson. Nicméně byl neúspěšný a padlo mnoho jeho vojáků. Rovněž roky 1646, 1647 byly nejspíše pro Švédy neúspěšné a císařští v této době obnovovali a zesilovali fortifikaci. Roku 1648 nakonec Švédové Loket dobyli a vydrancovali jej (Bělohlávek 1985, 197). Po válce byl hrad udržován v přijatelném stavu, byť přišel o svůj status důležité strategické pevnosti (kterou mezitím přijal Cheb) (Sedláček 1905, 29).

7.1.8 Sokolov (okres Sokolov)

Hrad v Sokolově měl být využit již za šmalkaldské války, kdy byl Sokolov obsazen saským velitelem Vilémem Thumshirnem. Hrabě Volf měl v té době nechat opevnit město, přičemž vyzval poddané k obraně hradu. Hrad během těchto operací pravděpodobně nebyl poškozen (Beranová 2009, 25). Sokolov na počátku stavovského povstání patřil Janovi Albinovi Šlikovi, který jakožto jeden ze zemských správců zastával protihabsburské smýšlení. Po bitvě na Bílé hoře uprchl ze země, jelikož mu doma hrozila šibenice. Roku 1621 bylo město obsazeno Mansfeldovou posádkou. Po obsazení Chebu bavorskými a saskými jednotkami přišel na řadu i Sokolov, který byl hájen anglickým kontingentem o velikosti 750 mužů pod vedením Ondřeje Graye. Město bylo postupně obklíčeno katolickými a saskými jednotkami v průběhu února a března 1621. Posádka Sokolova koncem druhého měsíce podpálila domy jak ve městě, tak i před ním. Sasové se mezitím zakopali a připravili svá děla umístěná na Lví hoře k ostřelování města (Beranová 2009, 26). Počátkem dubna docházelo mezi obránci a útočníky k dílčím potyčkám a posléze se začalo jednat o vydání města. Po 9. dubnu Gray s vojskem město opustil, přičemž se k Bavorům připojilo 50 bývalých obránců (Sedláček 1905, 156).

Zdevastované město přešlo roku 1622 do rukou Oty z Nostic, který měl započít z rekonstrukcí zničeného hradu (Beranová 2009, 32-35). Roku 1631 dobyli Sokolov Sasové, od kterých byl císařskými zpět získán 24. 2. 1632 (Bělohlávek 1985, 313). Císařští následně chtěli zaútočit na Loket, přičemž v Sokolově zanechali posádku o 200 mužích (Beranová 2009, 36). Tento útok byl však odvolán, neboť vojsko nebylo vybaveno těžkými děly. Saský velitel Opl z Fictumu chtěl využít příležitosti a vydal se k Sokolovu. 18. května toto město obsadil. Hrad pod velením Jindřicha Oty z Gablence však nezískali, jelikož město zasáhl

požár, který přinutil Sasy k ústupu (Sedláček 1905, 157). 9. 7. 1647 obsadil Sokolov švédský velitel Wittenberg. Po dvou týdnech sem však dorazila císařská armáda, která devastující palbou útočila na hrad, jehož jižní věž se dokonce sesula. 16. 7. se nakonec Švédové vzdali, Sokolov jim však opět padl do rukou 1. 7. 1648. Švédský vojevůdce Königsmarek za tři dny hrad vypálil (Sedláček 1905, 157). Po válce bylo město obnovováno a tvrz se po roce 1663 znovuzrodila jakožto barokní zámek, což byla zásluha nových majitelů – Nosticů (Bělohlávek 1985, 313). Zajímavostí je, že hrad měl být zřejmě zbořen jakožto potenciální opěrný bod. Roku 1659 byli vyplaceni z Města Touškova specialisté, kteří byli následně vysláni do Sokolova, aby bořili zdejší hrad (Rožmberský 1993, 46). Zdá se však, že destrukci hradu zastavila jeho přeměna na barokní zámek.

7.1.9 Andělská Hora (okres Karlovy Vary)

Hrad Andělská Hora pozbyl v 17. století svoji rezidenční funkci (Durdík 1999, 49). Objekt získal po pobělohorských konfiskacích Heřman Černín z Chudenic. Hrad měl následně spravovat jeho statky v okolí. Roku 1635 byla Andělská Hora dobývána Švédy a značně zpustošena. Následně byl však hrad alespoň částečně obnoven, neboť se na něm údajně mohlo bydlet (Sedláček 1905, 36). Přesto se okolo roku 1660 zvažovalo, že hrad bude alespoň částečně zbořen, což nebylo zcela naplněno (Ryšavý 2010, 372). Roku 1718 Andělská Hora vyhořela a již nikdy nedošlo k její obnově (Durdík 1999, 49).

7.1.10 Bečov nad Teplou (okres Karlovy Vary)

Hrad Bečov nad Teplou patřil na začátku třicetileté války městu Slavkov, které podporovalo, byť neochotně, Fridricha Falckého a stavu. 31. 8. 1620 bylo z Bečova vysláno 15 vojáků k stavovskému vojsku, přičemž město sloužilo jako refugium protihabsburské šlechty, která se tu chtěla ukrýt před blížícím se císařským vojskem. Po bitvě na Bílé hoře chtěli přísahat císaři věrnost. Vyhověno jim mělo být jedině v případě, kdyby vydali zde ukryté šlechtice, k čemuž došlo 22. 11. Slavkov byl tedy následně přijat pod císařskou ochranu (Sedláček 1905, 151). Koncem ledna 1621 obsadil Mansfeld jak Slavkov, tak i Bečov, na který umístil posádku opatřenou dostatečným proviantem. Je známo, že zdejším velitelem byl hentman Rascha. Po požáru 2. 2., který postihl celé město, posádka na hradě nadále zůstávala. V září 1621 vytáhl proti Slavkovu bavorský velitel Grotte. Město dobyl a následně se vzdala i posádka na bečovském hradě (Sedláček 1905, 151). Slavkov přišel vzápětí o Bečov a mnozí z místních se z důvodů náboženských a politických přesunuli do

Saska. Roku 1624 město a panství Bečov získal Gerhard Questenberk. Roku 1647 byla ještě na hrad umístěna císařská posádka, která čítala 50 mužů a 1 důstojníka. Posádka byla zajata, když švédský vojevůdce Königsmarck roku 1648 obsadil Bečov (Sedláček 1905, 154). Po třicetileté válce byl hrad obnovován a měla se zvýšit jeho obranyschopnost. Nicméně ještě roku 1660 se uvažovalo o zboření nefunkčního hradu, respektive jeho přední části. Nakonec se ubouraly zřejmě jen budovy za nově vznikající baštou (Ryšavý 2010, 372-373). Plán k novému opevnění zhotovil roku 1656 Jan Lacron, tehdejší vojenský velitel hradu (Bělohlávek 1985, 28). Přestavba však nebyla zdaleka dokončena. V 18. století vyrostl na místě bašty tohoto nového opevnění barokní zámek, zatímco jádro hradu se po třicetileté válce stalo hospodářským skladištěm (Durdík 1999, 53).

7.1.11 Freudenštejn (okres Karlovy Vary)

Jáchymov stál v roce 1618 na straně stavů, přičemž došlo k obsazení města Mansfeldem. Jeho vojáci drželi Jáchymov s hradem až do roku 1620, kdy je vystřídala císařská posádka (Bělohlávek 1985, 73). Na hradě se opevnila císařská posádka opětovně roku 1632. Následně roku 1634 měla švédsko-saská vojska ostřelovat hrad z baterií postavených na západ od hradu (Zeman 2016, 63). Hrad byl opětovně obléhán roku 1639 švédským velitelem Banérem. Na hrad, kde se bránila císařská posádka, byla vedena silná palba z děl. Došlo k zničení budov a hradeb a hradů zůstaly dvě stavby – severní nárožní bateriová věž a jižní nárožní bašta. I tyto objekty sice vyhořely, nicméně byly později obnoveny. Věž se stala hláskou a v baště byl uložen prach (Durdík 1999, 135). Zbytek areálu byl zastavěn budovami souvisejícími se zdejší hornickou činností (Sedláček 1905, 199).

7.2 Plzeňský kraj

7.2.1 Bezručice (okres Tachov)

Hrad v Bezručicích, jehož vlastníkem byl v období třicetileté války Jan Bedřich Švamborský, byl vyplněn spolu s městečkem roku 1646 Švédy (Procházka 2006, 17). Již však roku 1639 si výše uvedený šlechtic vyžádal od velitele v Plzni mušketýry, kteří měli být následně umístěni na hrad. Jako vojáci zřejmě sloužili i někteří poddaní (Novobilský – Rožmberský, 29). Další bouře zažil hrad roku 1680, kdy do něj vtrhli vzbouření sedláci a mstili se panským úředníkům. Tito poddaní byli později poraženi vojskem na Ovčím vrchu u

Švamberka/Krasíkova (Bělohlávek 1985, 33). Po roce 1712 patřil hrad rodu Löwensteinů, kteří v průběhu 18. století přestavovali zbytky původního hradu, který byl okolo roku 1710 bořen, na barokní, později klasicistně upravený zámek (Sedláček 1905, 56).

7.2.2 Prostiboř (okres Tachov)

Hrad v Prostiboři patřil na počátku stavovského povstání Purkartovi Točnickovi z Křimic. Ten se jakožto katolík otevřeně neúčastnil stavovského povstání. Zemřel však bezdětný a po jeho smrti přešlo panství do rukou jeho sestry Lidmily. Ta dále Prostiboř roku 1624 prodala Janovi Rudolfovi Volfingarovi z Ploskovic a Vofspachu, jehož rodu zůstal hrad až do roku 1720 (Bělohlávek 1985, 153). Ačkoli Prostiboř pravděpodobně nezažila žádné obléhání, hrad s panstvím určité vojenské využití našel. Okolo roku 1625 zde byli nakvartýrováni jezdci, které měli pod donucením zásobovat zdejší poddaní (Líva 1951, 757). Vojenský potenciál hradu potvrzuje skutečnost, že byl po roce 1643 vnímán jako jeden z 8 nejpevnějších hradů na Plzeňsku (Líva 1955, 128,147). Je zde možné uvést, že jako potenciální (spíše ale provizorní) opěrný bod mohl být brán i nedaleký Bor u Tachova. Ten však už byl vnímán jako zámecká stavba, která nebyla pokládána „za pevnost v pravém smyslu“, ale mohla být však opevněna (Rožmberský 1991, 26).

7.2.3 Švamberk (okres Tachov)

Hrad Švamberk zůstal během stavovského povstání na císařské straně prostřednictvím majitele Jana Bedřicha Švamberského. Po bitvě na Bílé hoře však císařští vojáci drancovali okolí, přičemž byla na hradě poškozena rodová hrobka. Roku 1639, když hrozilo nebezpečí od Švédů, bylo Jindřichem Šlikem a maršálkem Hatsfeldem rozhodnuto, aby byl hrad obsazen posádkou. Jan Bedřich vojsko umístěné na hradě zásoboval potravinami a vystrojoval je (Procházka – Úlovec 1988, 179). Roku 1644 postil hrad rozsáhlý požár, který byl zapříčiněn nepozorností v hradní kuchyni, údajně při pečení koblih (Bělohlávek 1985, 164). Je však možné, že k požáru došlo již před rokem, neboť roku 1643 je Švamberk označován jako vyhořelý (Kamenická 2009, 17). Hrad byl každopádně dosti poničený a majitel Jan Bedřich byl donucen se usídlit v poplužném dvoře pod hradem, který byl následně opraven. Roku 1647 působil v regionu švédský vojevůdce Vchynský, kterému se podařilo Jana Bedřicha zajmout a uvěznit v Teplé, odkud byl propuštěn za velké výkupné. V srpnu obsadil hrad Švédský vojevůdce Wrangel, přičemž zde zanechal 300 jezdců, kteří drancovali celé okolí (Bělohlávek 1985, 164). Následně byl císařskou stranou vyslán velitel Lanov s 1000 vojáky,

kteří měli švédským aktivitám zabránit. Císařský velitel nechtěl dobře opevněný hrad dobývat, proto 14. srpna ukryl dvě třetiny svých vojáků v blízkém lese a se zbytkem se pohyboval v okolí hradu. Když Švédové tuto skupinku spatřili, opustili hrad a vrhli se na císařské. Lanov následně ustoupil k hradu a obklíčil Švédy, na které mezitím zaútočila záloha umístěná v lese. 100 Švédů bylo zabito, 50 zajato a zbytek utekl. Za 5 dní, 19. srpna nakonec Lanov hrad Švamberk dobyl spolu s hradem Třebel. Panství Jana Bedřicha bylo tedy během těchto aktivit značně vydrancované a poničený hrad Švamberk již nebyl obnoven (Sedláček 1905, 48).

7.2.4 Tachov (okres Tachov)

Město Tachov přijalo na počátku stavovského povstání falckou posádku, přičemž si zřídilo i vlastní vojsko. Roku 1620 získali Tachov císařští pod velením plukovníka Illova, tehdejšího velitele císařské posádky ve Stříbře. Koncem roku však město padlo opět do rukou Mansfelda. Následujícího roku se situace opět změnila, kdy Tachov dobyli opětovně císařští (Bělohávek 1985, 342). Ti město vydrancovali a došlo ke spálení cenných spisů. Statky hradu i města byly zkonfiskovány a prodány Janovi Filipovi Husmanovi z Namedy, který utlačoval místní měšťany. Roku 1641 a 1642 bylo město dobýváno Švédy. Roku 1647 vojáci téže strany vypálili část města. Následujícího roku opět Švédové dobyli město a vypálili hrad (Procházka – Werner 1996, 126). Husman se následně snažil válkou zdevastované panství a město obnovit. Ačkoli se hrad v průběhu války opravoval, zůstával celkově v žalostném stavu. Roku 1623 se nemohl obývat, ačkoli tu Husman zřídil několik obytných místností. Po roku 1648 zůstal vypálený hrad zříceninou, dokud jej neobnovil Jan Antonín Losy na přelomu 17. a 18. století (Sedláček 1905, 105).

7.2.5 Třebel (okres Tachov)

Dramatické osudy zažil koncem třicetileté války hrad Třebel. Když švédský vojevůdce Wrangel v červnu 1647 obléhal Cheb, vyslal na pomoc císař Ferdinand III. vojsko, aby toto strategické město zachránilo (Bělohávek 1985, 360). Cheb však 17. července padl, císařská armáda se stáhla k Plzni a utábořila se u Křimic a Touškova. Proti císařským vytáhl 12. srpna z dobytého Chebu Wrangel, přičemž míjel Kynžvart a Planou (Matoušek 2003, 57). Císařští velitelé Holzapfel, Montecuculi a de Vret Švédům vyrazili naproti a 18. srpna se utábořili mezi Černošínem a Olbramovem. Zároveň chtěli získat i hrad Třebel, který mezitím obsadili Wrangelovi vojáci. Císařští začali hrad okolo 2 hodin odpoledne ostřelovat. Palba trvala až do

následujícího dne odpoledne, přičemž došlo k poničení hradeb. Přesto se 20 švédských obránců, kteří čekali pomoc, nehodlalo vzdát. Hrad však padl, když se sesunul jeden hradební úsek, kdy zemřelo 12 švédských vojáků. Jejich velitel nechal však před obsazením hradu udusit 12 koní zapálenou slámou, aby nepadli do rukou nepřítele (Sedláček 1905, 133).

Wrangel, který zdálky spatřil padnutí hradu, nemohl nijak zakročít. V té době se rovněž císařští opevnili a u hradu vybudovali redutu, kterou nechali Švédové 2 děly ostřelovat. Císařští však tuto nepřátelskou pozici dobyli a děla zničili. Švédská strana vybuďovala následně na stráni zemní opevnění vybavené děly (Sedláček 1905, 133). 21. srpna se císařští rozhodli zaútočit na nepřátelské valy. Montecucoli a de Vret se s 9000 vojáky a 8 děly vydali k Michalovskému potoku, kde se ukryli. V 1 hodinu odpoledne při střádání stráží císařská armáda zaútočila nejprve s jezdeckými oddíly. Ty však byly zanedlouho donuceny k ústupu. Prchající jízdu se rozhodl Wrangel pronásledovat. Došlo k dramatické bitvě, ze které vítězně vzešla císařská strana. Obě strany se však navrátily do svých opevněných táborů a docházelo jen k drobným potyčkám. 27. srpna ukořistili císařští 400 pasoucích se švédských koní, což vedlo k střetu, který trval po několik dní. Teprve 5. září císařská strana své ležení opustila a zamířila k Tachovu, odkud se 7. září vydala ke Kynžvartu a Teplé (Matoušek 2003, 57). V této době opustil svoji pozici u Třebele i Wrangel a rozhodl se pronásledovat císařského velitele Holzapfla v okolí Teplé. Hrad byl po bitvě pobořený a neobydlitelný (Sedláček 1905, 133).

Ferdinand III. se následně rozhodl, že hrad zcela rozboří, aby nemohl být využit potenciálním protihabsburským odbojem (Durdík 1999, 563). Po 9. 2. 1648 bylo vysláno z tepelského kláštera 60 mužů s železnými pákami, mezi nimiž bylo 6 zedníků a 6 tesařů. Destrukce hradu trvala 14 dní, přičemž zemřeli 3 tesaři, na které se sesunula zeď (Bělohávek 1985, 361). Po třicetileté válce vyrostla v místech hradu mohutná sýpka, několik dalších hospodářských stavení a obydlí polesného. Při těchto změnách zmizely poslední pozůstatky zdi z kdysi výstavného třebelského hradu (Sedláček 1905, 134).

7.2.6 Poběžovice (okres Domažlice)

Poběžovice vlastnila na počátku třicetileté války Anna Maxmiliána, manželka Petra ze Švamberka, který patřil mezi čelní osobnosti stavovského povstání. Roku 1620 císařské vojsko zaútočilo na Poběžovice a dobylo město i s hradem, přičemž vyloupilo i zdejší švamborskou hrobku (Sedláček 1893, 90). Poběžovice postihla další pohroma roku 1623, kdy městečko vyhořelo. Požárem byl postižen zřejmě i hrad (Vlček 2001, 414). Po

pobělohorských konfiskacích přešly Poběžovice do rukou Severinu Táhlovi z Horštejna, sekretáři české komory. Po jeho smrti roku 1641 získala Poběžovice jeho dcera Alžběta Kateřina, která byla provdaná za velitele císařského pluku Jana Jindřicha z Bedenberka. Po její smrti následujícího roku Jan Jindřich převzal statek po ní. Důležitý je rok 1645, kdy měl Jan Jindřich rozšířit opevnění poběžovického hradu o nové hradby a příkopy. Koncem 17. století za Matyáše Bohumíra z Vunšvic se z poběžovického hradu stal barokní zámek (Bělohávek 1985, 265).

7.2.7 Rýzmbek (okres Domažlice)

Roku 1618 se Jindřich Burjan, majitel hradu Rýzmbek, připojil ke stavům a rozhodl se je podporovat všemi silami. Stavové vzápětí hrad, jakožto významnou pozemní pevnost, osadili silnou posádkou, které velel jistý Haag, který měl za úkol bránit zemskou hranici a zpřetrhat vazby mezi Plzní a Bavorskem. Vtrhnutí císařského vojska v roce 1620 do jihozápadních Čech se osudně dotklo i hradu Rýzmbek. Císařský velitel španělského původu Don Baltazar de Marradas vtrhl na Kdyňsko a Domažlicko a spojil se zde s bavorským vojskem. Marradas zřejmě uznal, že pevný hrad Rýzmbek bude velmi obtížné dobýt klasickým obléháním, proto přikročil k řešení prostřednictvím lsti. Část své armády vyslal k Domažlicím, kde rovněž byla přítomná stavovská posádka. Španělský velitel 12. října v půlnočním čase připochoďoval pod hrad s malou jezdeckou jednotkou. Při postupu na hrad se s vojáky rozhodl, že vyvolají u obránců pocit, že na ně útočí mohutná armáda. Pochod tedy doprovázelo hlasité bubnování a pískání. Holandsí vojáci, kteří hájili hrad, byli hlukem vyděšeni a následně souhlasili s Marradasem, který před první hradní bránou vyzval obránce ke kapitulaci s příslibem, že s nimi nebude naloženo tak jako s obránci Písku. Obránci následně otevřeli bránu a španělský velitel skutečně podmínky dodržel. Posádce navrhl buď návrat ke svému regimentu, nebo připojení k císařské armádě. Následujícího dne zde zanechal jistého Herleberga s posádkou a sám se vydal k Domažlicím, které rovněž dobyl (Sedláček 1893, 71).

V roce 1621 bylo panství odňato potomkům zesnulého Jindřicha Burjana. Roku 1623 byl rýzmbekský hrad prodán Janovi Filipovi Kracovi (Procházka – Werner, 119). Po transakci byl Rýzmbek opuštěn císařskou posádkou. Jan Filip byl po roce 1624 povýšen na hraběte za zásluhy v bojích. Posléze ale přešel na nepřátelskou stranu, když se zdálo, že válka se nevyvíjí pro císaře dobře. Po bitvě u Nördlingenu 1634 byl jakožto švédský zajatec zavezen do Vídně, kde byl následujícího roku popraven (Procházka 1988, 34). Hrad mezitím krátce přešel do

rukou Šimona z Thunu a roku 1641 Vilémovi Kolonovi z Felzu. Je rovněž známo, že do roku 1641 bydleli na hradě úředníci panství (Sedláček 1893, 71).

Rok 1641 je důležitý rovněž pro vojenské dějiny hradu. Švédský vojevůdce Wrangel 1. července obsadil bavorský Furth im Wald, ze kterého vyslal jistého Pfula a Wittenberka s 8 pluky do Čech. Tito vojáci znenadání obsadili Rýzmbek, Domažlice, Klatovy a Horšovský Týn a drancovali celé okolí. Pful zřejmě hrad velice poničil, neboť jej bylo třeba výrazně opravit. Wrangel odvolal drancující vojska zase zpátky do Bavor, když dobyl hrad Ritzsteig (Sedláček 1893, 72). Do roku 1643 byl hrad zřejmě znovu aktivován císařskou posádkou, která tu mohla čítat 20 – 30 členů (Procházka 1988, 36).. Švédové obsadili Kdyňsko v dubnu 1648. Vilém Kolona se ukryl před Švédy ve sklepení koutské tvrze, kde byl však nalezen a zavražděn. V létě téhož roku obsadil oblast Domažlicka švédský vojevůdce Königsmark. Švédové území opustili po uzavření Vestfálského míru (Sedláček 1893, 72). Po třicetileté válce hrad chátral. Po roce 1655 měl být jakožto potenciální opěrný bod nepřátel zbořen (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2001, 506). Roku 1670 je Rýzmbek označován již jako zřícenina (Procházka – Werner 1996, 119).

7.2.8 Roupov (okres Plzeň-jih)

Okolo hradu Roupov došlo na jaře 1621 k bojům, kdy jistý rytmistr Lindstav zaútočil na císařské kozáky, přičemž došlo k vypálení několika domů v blízkém Merklíně. Odtud zamířil na hrad Roupov, který patřil Vilémovi Klenovskému, podporovateli císaře. Lindstav usoudil, že dobře opevněný hrad nemůže dobýt, vypálil městečko a odtáhl k Plzni. V letech 1641, 1645 a 1648 v blízkosti hradu operovali Švédové. Okolí hradu bylo zřejmě vydrancováno, hrad samotný však výrazné škody zřejmě neutrpěl (Sedláček 1893, 202). Hrad byl po třicetileté válce ještě obýván. Po roce 1704 však začal postupně pustnout (Foster – Kamenická 2006, 337).

7.2.9 Zelená Hora (okres Plzeň-jih)

Zelená Hora byla dobyta po získání Písku v říjnu 1620 císařskou armádou (Fukala 2018, 63). 6. října přitáhly k hradu oddíly Maxmiliána Bavorského, které čítaly 3 000 mužů. Většina posádky se téměř ihned vzdala a vstoupila do služeb výše zmíněného vojevůdce. Odolávalo mu pouze 120 anglických jezdců. Maxmilián ponocoval na Zelené Hoře ještě v noci z 21. na 22. listopadu, kdy se vracel do Bavorska po vítězství na Bílé hoře, přičemž s sebou vezl ohromnou kořist naloženou na 1 500 vozech. (Motejzlík 2014, 50). Zelená Hora

patřila již od roku 1536 Šternberkům. Roku 1630 prodal Václav starší ze Šternberka Zelenou horu své neteři Marii Eusebii. Ta však nechala hrad přepsat na svého manžela, Jaroslava Bořitu z Martinic. Roku 1638 se však Zelená Hora vrátila opět do rukou Šternberků, v jejichž rukou zůstala až do roku 1726, kdy se zde opět objevují Martinicové (Baroch 1991, 27). S hradem se roku 1643 ještě počítalo jako s možnou pevností (Rožmberský 1991, 25). Po třicetileté válce se z hradu stal barokní zámek (Vlček 2001, 514).

7.2.10 Libštejn (okres Rokycany)

Hrad Libštejn pozbyl na počátku 16. století rezidenční funkce. Roku 1590 se již uvádí jako pustý (Durdík 1999, 328). Během třicetileté války byl však zřejmě znovu aktivován jako vojenský bod. Roku 1639 jej dobyli a vypálili Švédové o síle 500 jezdců, čímž zapříčinili definitivní zkázu hradu, který již nebyl nikdy obnoven (Bukačová 2000, 37).

7.2.11 Zbiroh (okres Rokycany)

Hrad Zbiroh se po bitvě na Bílé hoře stal vězením pro významné politické oponenty. Od roku 1622 zde byli věznění i někteří bývalí direktori. Zřejmě roku 1634 přitáhli pod Zbiroh Švédové s Banérem, kteří zpusťořili městečko. Na hrad si tehdy zřejmě netroufli, jelikož byl patrně hájen silnou posádkou (Bukačová 2000, 53). V roce 1639 vpadli na panství opět Švédové. Těm se podařilo nejprve vypálit městečko Zbiroh a řadu přilehlých vsí. Hrad Švédové dobyli lřtí, s čímž jim pomohli zdejší nevolníci. Panské sídlo bylo vykradeno a poničeno ohněm. Po této události dlouho trvalo, než se Zbiroh obnovil. Zdá se však, že po roce 1652 mohl být alespoň částečně obyvatelný (Bělohávek 1985, 405).

7.2.12 Kašperk (okres Klatovy)

Hrad Kašperk sloužil během třicetileté války jako refugium pro měšťany z Kašperských Hor a okolí. Zdá se, že nikdo na hrad nechtěl zaútočit, dokonce k němu ani nedorazili Švédové (Sedláček 1987, 174). Po roce 1655 měl být hrad zbořen, nicméně došlo jen k postupnému rozebírání hradu k stavebním účelům a k jeho vykradení (Úlovec 2004, 114).

7.2.13 Klenová (okres Klatovy)

O Klenové je známo, že její majitel Jiří Adam Bořita z Martinic, kterému panství patřilo od roku 1646 (Úlovec 2004, 119), vnímal hrad jako dobře opevněnou pevnost. Máme

zprávy, že zde bylo přítomno 5 soudků prachu, 65 mušket, 4 svazky luntů, 89 pík, 9 svazků pantalírů, 51 dělových koulí a 4 truhličky kulek do mušket (Sedláček 1893, 160). Hrad však v období třicetileté války pravděpodobně nezažil žádnou přímou vojenskou událost.

7.2.14 Rabí (okres Klatovy)

Hrad Rabí přešel roku 1563 do rukou Adama Chanovského z Dlouhé Vsi. Jeho následníci výstavný hrad zanedbávali a na počátku 17. století měl být již zpustlý (Tríska 1986, 161). Hrad se však i přes tento stav zapojil do třicetiletého konfliktu. Roku 1619 či 1620 byl vypleněn stavovským vojskem vojevůdce Mansfelda (Sedláček 1987, 94). Další úpadek hradu nastal v 2. polovině 17. století, kdy bylo Rabí předmětem neustálých sporů o dědictví (Úlovec 2004, 209).

7.2.15 Švihov (okres Klatovy)

Hrad Švihov patřil na počátku třicetileté války Jindřichovi Černínovi z Chudenic. Ačkoli byl katolíkem, připojil se ke stavům. Nicméně roku 1622 byl bez pokuty osvobozen. Po jeho smrti roku 1640 si dědictví rozdělili jeho bratři. Následujícího roku přitáhlo před Švihov švédské vojsko. Tomu se podařilo dobýt a vyplenit město, hrad však zůstal uhájen. Na hradě byla posléze umístěna posádka 30 císařských dragounů, kteří měli v únoru 1644 čelit švédskému útoku. Posádka z hradu vystřelila, Švédové následně odtáhli a zanechali po sobě vypálené město (Bělohlávek 1985, 338).

Důležitým mezníkem v dějinách českých hradů je rok 1655, kdy císař Ferdinand III. nařídil místodržícím, aby bořili hradní pevnosti, které by mohly sloužit jako potenciální nepřátelské opěrné body (Rožmberský 1993, 46). Tomuto osudu neunikl například silně opevněný hrad Švihov. Sedláček popisuje, jak byl hrad postupně bourán. Nejprve došlo k destrukci hradeb a bašt na jižní straně pevnosti, což vykonavatelé vnímali jako lámání skal. Zřejmě se využívalo soudobých nástrojů vhodných právě pro tuto zmíněnou činnost. Krajský hejtmané zřejmě litovali ničení výstavného hradu, proto navrhli místodržícím, aby bylo bourání ukončeno, nicméně císař nařídil, aby se v boření pokračovalo (Sedláček 1893, 21). Zřejmě se ale rozkaz nenaplnil zcela, neboť hrad přišel „pouze“ o fortifikační prvky na jižní straně. O záchranu hradu energicky usilovala Sylvie Černínová, vdova po Heřmanovi Černínovi z Chudenic (Bělohlávek 1985, 338). Boření rovněž ukončila jiná pragmatická skutečnost, a to náhrada škod plynoucích z destrukce, což vyvolávalo táhlé spory. Důležitou

skutečností byl vývoj ve Francii týkající se zdokonalování opevňovacích prací, díky čemuž byla otázka boření zastaralých hradů považována za bezpředmětnou (Sedláček 1893, 21).

7.2.16 Velhartice (okres Klatovy)

Hrad Velhartice zřejmě výrazněji nezasáhl do třicetileté války. Roku 1622 byl zastaven císařskému vojevůdci Donu Baltazarovi de Marradas. Hrad získal po roce 1628 další vojenský velitel, nechvalně známý Don Martin de Hoef Huerta, který byl povýšen téhož roku na svobodného pána z Velhartic. Ten jakožto bigotní katolík aktivně naplňoval na svých panstvích rekatolizaci, a to zřejmě nejtvrdějším způsobem (Tříška 1986, 204). Velhartická věž Putna v té době zřejmě sloužila jako vězení, kam byl například internován pisář Dobříšský. Huerta nechal vystavět pohodlné pozdně renesanční zámecké stavení mezi bývalými hradními paláci (Sedláček 1987, 119). Během třicetileté války hrad částečně zpustnul, což se týkalo především věže Putny, která začala sloužit jako sýpka (Tříška 1896, 204).

7.3 Jihočeský kraj

7.3.1 Strakonice (okres Strakonice)

Hrad Strakonice stál prostřednictvím převora Matouše Děpolta z Lobkovic na císařské straně. Stavové chtěli roku 1619 Strakonice obsadit. Hrad byl však získán císařskou posádkou, která jej držela až do 13. prosince, kdy město a hrad obdržel stavovský velitel Štref. Roku 1619 byl hrad zpustošen a místní kněží vyhnáni. Strakonice byly dále dobyty v říjnu 1620 při pochodu císařsko-ligistického vojska, když opustilo zdevastovaný Písek (Fukala 2018, 63). Roku 1626 se stal nejvyšším převorem Vilém Vratislav z Mitrovic, který v městě nastoloval rekatolizaci (Sedláček 1987, 137). Za velmistra Rudolfa Colloredo-Walsee byl obnoven hradní kostel, sneseny 2 hradební věže a věž nad palácem v jihozápadním nároží hradu (Tříška 1984, 180). Další bolestivou ránu zažily Strakonice roku 1641, kdy byl hrad s městem zpustošen švédskými vojsky. Po válce byl hrad obnoven a sloužil jako letní sídlo johanitů.

7.3.2 Střela (okres Strakonice)

Hrad Střela byl během třicetileté války dvakrát dobyt. Nejdříve Martinem de Hoeff-Huertou v roce 1619, když hrad drželi Boubínští z Újezda, které po Bílé hoře vystřídali

Libštejnští z Kolovrat (Sedláček 1987, 232). Poté byl roku 1645 vypálen švédskými vojsky (Nechátávtal – Kašička 2012, 211). Po válce hrad získali jezuité, kterým patřil až do roku 1773 (Durdík 1999, 527).

7.3.3 Orlík (okres Písek)

Hrad Orlík sdílel během třicetiletého konfliktu osudy s nedalekým Zvíkovem. Petr ze Švamberka učinil velitelem místní posádky forstmistra Khyna, který od Mansfelda obdržel posilu o 30 mušketýrech s vachtmistrem. Velitelem se posléze stal Hans Junkh. Začátkem roku 1621 k hradu přitáhl Marradas, Huerta, Pechlar a rytmistr Popovec s 4000 muži. K branám vyslali 5. 4. bubeníka, který posádku vyzval ke kapitulaci. Ta se po krátkém odporu ještě téhož dne vzdala. Hrad nakrátko znovudobyla zvíkovská posádka v srpnu 1621. Ta měla zaútočit tajně od pivovaru, následně otevřela brány a vpustila zbytek vojska do předhradí. Posádka kladla velice malý odpor a útočníci získali kořist. Hrad byl po těchto aktivitách v bídném stavu a po roce 1623 ho začal obnovovat nový majitel, již zmíněný kníže Jan Oldřich z Eggenberka. Při vpádu Sasů roku 1632 byl Orlík aktivován a vybaven posádkou, která tu zůstala až do konce války. Roku 1640 byl na hradě přítomen hejtman, praporečník, písař, 3 kaprálové, 9 kfrajtrů, 39 knechtů, specialista na munici a střelbu a komisař nad plavbou. Z panství se v následujících letech zásobovala císařská armáda. Roku 1645 byl na hrad poslán vojenský inženýr, který nechal hrad opevňovat. Na pracích bylo denně přítomno 60 osob, které byly následně poslány na prioritní Zvíkov. Orlík byl opuštěn vojenskou posádkou až roku 1650 (Sedláček 1987, 65).

7.3.4 Újezdec (okres Písek)

Hrad Újezdec měl být v roce 1548 již pustý. Nicméně i v tomto stavu byl zřejmě považován během třicetileté války jako vojenský objekt, neboť byl roku 1648 poškozen Švédy (Durdík – Fröhlich 2006, 338). Hrad nadále představoval mohutnou zříceninu až do dvacátých let 20. století, kdy byl definitivně zbořen (Durdík 1999, 573).

7.3.5 Zvíkov (okres Písek)

Hrad Zvíkov patřil na počátku stavovského povstání Petrovi ze Švamberka. Tento stav podporující šlechtic osadil posádkou jak Zvíkov, tak i Orlík. Mužstvo, které bylo tvořeno poddanými z místních panství, bylo pod velením jistého Hanse Jungera. Na Zvíkov údajně zavítal i sám Fridrich Falcký. Po Bílé hoře odolávalo v jižních Čechách město Tábor a

hrady patřící Švamberkům. Zvíkovu v té době veleli Angličané Frank a Gray. V srpnu 1621 se posádce podařilo dobýt hrad Orlický, který byl předtím v dubnu obsazen Marradasem. Zde útočníci ukořistili 20 koní a potraviny, které na 4 vozech odváželi na Zvíkov. Tato jednotka však byla u Nevězic překvapena císařskou pěchotou a jízdou a odehnána na útěk, přičemž zanechala na místě kořist získanou na Orlicku. Protože se obránci nechtěli vzdát, v listopadu 1621 bylo vysláno do okolí Zvíkova 10 praporců Lichtensteinova pluku. Císařské jednotky pravděpodobně však hrad neobléhaly systematicky, i když zde mohly mít dělostřelecká postavení (Varhaník 2019, 514). Císařská strana získávala v regionu iniciativu, díky čemuž bylo zamezeno zásobování protihabsburských hradů. 23. 4. 1622 přitáhl k Zvíkovu císařský velitel Marradas a vyzval posádku, aby se vzdala. Obránci však nad Píseckou branou vztyčili červenou korouhev signalizující odpor. Císařští tedy hrad obklíčili. Část jejich vojska se umístila u Zbonína, jezdecký pluk hraběte Lažanského s dvěma praporci mušketýrů na Vartě a jezdeckvo Kašpara Gramba směrem k Písku. Obránci se aktivně bránili, vyháněli útočníky ze svých postavení, ničili jejich vojenský materiál a ukořistili i několik praporců, které pak demonstrativně vyvěsili na hradě. Obránci vyslali 2 posly do Kladska k protestantskému veliteli Thurnovi, aby obleženému Zvíkovu pomohl. Po negativní reakci se obránci dohodli s císařskými 28. 7. 1622 (Varhaník 2019, 514), že se vzdají s tím, že mohou svobodně opustit hrad i se svým vybavením. Hrad byl nadále císařským vojskem vyrabován a značně zpustošen (Sedláček 1987, 40).

Hrad připadl roku 1623 nejprve Adamovi ze Šternberka, který však brzy zemřel, a ještě téhož roku přešel Zvíkov do rukou knížete Jana Oldřicha z Eggenberka. Ten nechal hrad obnovit. Dokonce mezi roky 1626 – 1631 se nazývá Zvíkov zámek „od kamene a pod cihlou dobře vystavěným“. Takřka po celou válku zde byla umístěna Marradasova posádka, jelikož byl Zvíkov vnímán jako strategická pevnost střežící řeku Vltavu. Hrad se měl více zapojit do konfliktu roku 1639, když se k regionu přibližovali Švédové. V listopadu byly Zvíkov s Orlickem obsazeny 110 vojáky pod vedením hejtmána Renata Hoferna z Hoferstalu, přičemž nahradili stávající posádku o počtu 115 mužů a 22 žen. Na Zvíkově byli rovněž ubytováni felčar, písař, 5 kaprálů, 7 kfrajtrů a 45 pacholků. Okolo roku 1645 byl hrad císařskými zesilován, přičemž bylo vytěženo mnoho dřeva z přilehlých lesů. Opevňovací práce trvaly až do konce války. Hrad byl opuštěn vojenskou posádkou až v květnu 1650 (Sedláček 1987, 42).

7.3.6 Bechyně (okres Tábor)

Na počátku povstání byla Bechyně obsazena stavy. Roku 1619 dobyl město císařský vojevůdce Buquoy. Padl i hrad z důvodu nedostatku střeliva. Po obsazení objektu došlo k vydrancování města i okolních vesnic. Buquoy byl však zanedlouho z Čech odvolán. Stavové následně využili situace a vyslali Jana staršího z Bubna s 500 jezdci a 500 pěšáky, aby dobyl Bechyni. 26. 9. 1619 se 150 vojáků při nočním přechodu řeky dostalo k lázním, jejichž okno posloužilo jako vstup do města. Tito vojáci následně obsadili hrad, do kterého se dostali opět po vylámaní mříží v oknech. Část císařských vojáků byla zajata, část jich seskočila z hradních zdí a uprchla do lesa. Císařští nicméně Bechyni znovu obsadili na podzim roku 1620 (Sedláček 1890, 33).

7.3.7 Borotín (okres Tábor)

Hrad Borotín byl v blíže neznámé etapě české fáze třicetileté války dobyt i vypálen císařským vojskem (Janda 2013, 27). Hrad v té době patřil potomkům Kryštofa Vojkovského z Milhostic, kteří podporovali stavy. Od roku 1623, kdy hrad přešel jakožto konfiskát do rukou Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, je Borotín uváděn jako pustý (Durdík 1999, 73).

7.3.8 Vimperk (okres Prachatice)

Hrad Vimperk patřil na počátku stavovského povstání Jáchymu Novohradskému z Kolovrat. Ten zůstal zpočátku neutrální. Nicméně po bitvě u Záblatí, kde byli stavové poraženi, dovolil Buquoyovi, aby hrad obsadil 500 vojáků (Pfeferová 2016, 22). Po 20. 10. 1619 vyslal proti Vimperku své vojsko Mansfeld, které čítalo 2 děl, 2 švihovek, 7 praporců pěchoty a 2 jezdecké kornety. Za tři dny požádal hejtmana, který se na hradě držel se 100 vojáků, aby objekt vydal. Ten odmítl a Mansfeld obsadil v noci blízkou oboru a hřbitov se 300 vojáků, načež o půlnoci nechal zničit městskou bránu. Následující den došlo k dobývání hradu, kde se císařští dosti dlouho bránili. Posléze Mansfeld chtěl vyhodit do povětří bránu. Máme zprávu, že voják, který měl položit nálože, byl 2 zasažen kamenem a byl vyřazen z boje (Sedláček 1987, 148). Bránu se však podařilo prolomit, vstup do tzv. nového (či dolního) zámku byl volný a na druhé straně hradu byly postaveny řebříky, díky nimž pronikali útočníci do hradu. Nejtvrďší boje probíhaly zřejmě v místech již zmíněného nového zámku (Pfeferová 2016, 22). Hejtman Illow, který stál v čele obránců, unikl z hradního okna. Byl však zajat a odvezen s 20 osobami do Plzně. Vítězní Mansfeldovi vojáci zabili všechny zbylé císařské vojáků a zbavili je výzbroje a šatů. Hrad byl na rozdíl od města následně

vydrancován (Sedláček 1987, 148). Sám Vimperk byl znovu dobyt císařskými pod vedením Marradase v první polovině října 1620 (Fukala 2018, 63). Jáchym Novohradský se posléze navrátil do zbídačeného Vimperka. V letech 1622-1624 nechal obnovit části hradu, kdy také vyrostlo nové zámecké křídlo vybudované ještě v duchu renesance (Tříška 1986, 208). Roku 1630 byl donucen zadlužený Novohradský Vimperk prodat, čímž jej získal kníže Jan Oldřich z Eggenberka. Tímto aktem se město s hradem dostalo do sféry krumlovského eggenberského panství (Sedláček 1987, 149).

7.3.9 Rožmberk nad Vltavou (okres Český Krumlov)

Na počátku třicetileté války patřil hrad Rožmberk Petrovi ze Švamberka, který mu připadl po smrti otce Jana Jiřího roku 1617. Petr byl mezi lety 1618-1620 výraznou osobou stavovského povstání, neboť byl jedním z 30 direktorů. Na hradě byla umístěná stavovská posádka, která se roku 1619 vzdala císařskému vojevůdci Karlu Bonaventurovi Buquoyovi, který předtím obsadil město pod hradem. Rožmberk byl zřejmě ostřelován ze severních straní. Posádka přitom váhala s důslednou obranou, jelikož na hradě nebyla přítomná žádná provozuschopná děla, pouze muškety a tuplháky. Rovněž nemohli očekávat žádnou pomoc od stavovských vojsk. Proto uzavřeli s Buquoyem dohodu, že mohou svobodně opustit hrad. Buquoy zde poté zanechal svoji posádku (Vojkovský 2014, 35). Císař Ferdinand II. postoupil Rožmberské panství právě Buquoyovi, jehož potomkům patřilo až do roku 1945 (Tříška 1986, 168).

7.3.10 Vítkův Hrádek (okres Český Krumlov)

Hrad Vítkův Hrádek byl na počátku stavovského povstání obsazen císařskou posádkou. V prosinci roku 1618 byl však při nočním útoku rakouských povstalců dobyt (Tříška 1986, 209). Roku 1621 držel hrad císařský hejtman Jiří Fux s posádkou o počtu 200 vojáků. Při obsazení Českého Krumlova v září 1648 byl hrad držen eggenberskou posádkou pod vedením Ondřeje Vyntíře, který stál na straně císaře. Švédové však proti hradu nevytáhli, jelikož císařští 2. 10. 1648 znovu dobyli Český Krumlov (Sedláček 1884, 78). Při opuštění hradu v roce 1649 byl vyhotoven hradní inventář, ze kterého plyne, že hrad byl vnímán jako strategický vojenský bod. Krátce po třicetileté válce však hrad ztratil svojí funkci pevnosti a začal pustnout (Tříška 1986, 210).

7.3.11 Hluboká nad Vltavou (okres České Budějovice)

Na počátku stavovského povstání patřila Hluboká Jetřichovi Malovcovi, který se připojil na stranu stavů. Když Karel Bonaventura Buquoy zvítězil nad Mansfeldem u Záblatí (1619), opustil Malovec hrad, který vzápětí obsadilo císařské vojsko, přičemž zde získalo bohatou kořist (Tříška 1986, 70). Roku 1622 získal hlubocké panství generál Baltazar Marradas. Ten zde nechal vybudovat novou palácovou stavbu, která nesla název Fructus belli (ovoce války). Marradas nechal rovněž nově ohradit okrasnou zahradu v podhradí a doplnil ji stavbou letohrádku (Tříška 1986, 70). Zdá se, že se Hluboká v dalších letech třicetileté války vyhnula dalším vojenským událostem.

7.3.12 Nové Hrady (okres České Budějovice)

Nové Hrady patřily od roku 1615 Petru ze Švamberka. Díky tomu, že se jednalo o jednu z hlavních osobností českého stavovského povstání, byl hrad s městem častým místem vojenským aktivit, což podpořila i jeho příhraniční poloha. Roku 1619 bylo město vypáleno císařským vojevůdcem Dampierem. Hrad se však nepodařilo dobýt. Úspěšnější byl Karel Bonaventura Buquoy v červnu téhož roku, do jehož rukou padlo jak město, tak i hrad. Ferdinand II. postoupil Buquoyovi rožmberské panství. Jeho potomkům patřily Nové Hrady až do roku 1945. Roku 1623 započala oprava hradu. Tehdy bylo obnoveno palácové křídlo obrácené k městu a odstraněny zříceniny bývalé sýpky na východní straně areálu. V budově bývalého pivovaru byly zřízeny byty (Tříška 1986, 138).

7.3.13 Týn nad Vltavou (okres České Budějovice)

Hrad v Týně nad Vltavou sdílel osudy přilehlého města. Pravděpodobně byl vojensky využit i před třicetiletou válkou, a to roku 1611, kdy město obsadili Pasovští (Tříška 1986, 201). Po roce 1618 zde umístili stavové posádku. Týn nad Vltavou byl obsazen Buquoyem, když táhl na Záblatí z Českých Budějovic (Fukala 2018, 50). Následně bylo město s hradem dobyto stavovským vojskem, které mělo povraždit zdejší císařské vojáky (Sudová 2003, 16). Dále byl Týn nad Vltavou obsazen Marradasem 22. února 1620 před útokem na Třeboň. Útočící silou mělo být 3 tisíce mužů, kteří vyzvali 150 stavovských vojáků ke kapitulaci, což bylo následně naplněno. Nově usazená císařská osádka byla velmi slabá a málo zásobená. Proto záhy podlehla Mansfeldovým vojskům (Sudová 2003, 16). Později se Týna nad Vltavou opět zmocnil Marradas před útokem na Písek v září 1620 (Fukala 2018, 63). Ten však město zapálil a ustoupil, když zjistil, že proti němu táhle Mansfeld. Po této události byly v hradu

umístěny kanceláře arcibiskupských úředníků. Roku 1630 měl být hrad nově pokryt dřevěnou krytinou (Sudová 2003, 16). Město vyhořelo roku 1645 a byl požárem také zasažen chátrající hrad, který byl posléze zbourán. Hrad měla poškodit i švédská vojska, která zde drancovala mezi roky 1645-1648 (Sedláček 1890, 271).

7.3.14 Landštejn (okres Jindřichův Hradec)

Hrad Landštejn patřil od roku 1599 jihlavskému měšťanovi Davidu Neumaierovi z Vinterberka. Jeho syn Gottfried se roku 1618 přiklonil ke stavovské straně a následně byla na hradě umístěna stavovská posádka. Císařský vojevůdce Henri Duval Dampierre se koncem roku 1618 pokusil o dobytí hradu. Byl však neúspěšný. Následujícího roku přitáhl k Landštejnu císařský vojevůdce Karel Bonaventura Buquoy, který začal hrad obléhat. Vyhladovělá posádka se posléze vzdala. Landštejnské panství bylo zkonfiskováno a roku 1623 přešlo do rukou bratrů Maxmiliána a Ferdinanda Mohra z Lichtenegga (Tříška 1986, 118).

8 Západočeské a jihočeské hrady po třicetileté válce

V této kapitole budou představeny ojedinělé případy hradů, které byly vojensky využity i po třicetileté válce. Budou brány v potaz opět události typu obléhání, popřípadě tendence vytvořit z hradu refugium či sklad vojenského materiálu.

8.1 Jihočeské hrady v době tureckých válek v 2. pol. 17. století

8.1.1 Orlík (okres Písek)

Místní šlechta vnímala hrad Orlík jako refugium proti potenciální turecké invazi a chtěla se zde ukrýt. Orlík byl vybaven poměrně širokým arzenálem. Bylo zde přítomno 14 jednoliberních děl, 1150 koulí, 114 granátů, 9 hákovnic, 13 mušket, 21 kordů a množství střelného prachu a doutníků (Sedláček 1987,65).

8.1.2 Zvíkov (okres Písek)

Hradu Zvíkov se dotkly turecké války v 60. letech 17. století. Roku 1663 byl vybaven posádkou, která měla hrad bránit v případě, že by Turci pronikli až do Čech. Na hradě bylo umístěno 12 malých děl a 34 hákovnic, které však postrádaly munici, již měl nakoupit spolu s prachem orlický hejtman. Okolní šlechta vnímala hrad jako refugium a chtěla se zde ukrýt. Roku 1664 bylo na hrad zakoupeno 845 želených granátů a 610 dělových koulí. Bitva u sv. Gotharda, ke které došlo ještě tohoto roku, byla pro Habsburky vítězná a na čas odehnala turecké nebezpečí. To se však znovu ozvalo v 80. letech a hrad byl znovu vojensky aktivován. V té době zde bylo umístěno 28 mušket, 31 krátkých ručnic, 82 krátkých mečů, 102 granátů, 861 ručních granátů, 940 dělových koulí, více než 11 tisíc kulek do palných zbraní, 272 kartáčů (střel), 109 kašketů a 17 ct. luntů (Sedláček 1987, 42).

8.2 Hrady v období války o rakouské dědictví a v době sedmileté války

8.2.1 Cheb a Václavův hrad (okres Cheb)

Stavební práce, které měly zásadně proměnit Cheb ve výstavnou bastionovou pevnost, vedl generál Lavon de la Corona podle plánů, jež vypracoval podplukovník Priami a

Francesco Pieroni. Hrad byl změněn v citadelu a obezděn hradbou s kasematy, a to i proti městu. Velkoryse pojaté opevnění nebylo však pro dostatek peněz nikdy v plné míře dokončeno. Provizorní dobudování městské fortifikace nastalo na počátku 18. století. Práce vedli přední architekti své doby – Jan de Orsi, Abraham Leuthner, Kryštof Dietzenhofer, Paul Ignác Bayer, Giovanni Battista Aliprandi. Je známo, že ve 20. letech 18. století byl hrad ještě ve špatném stavu. Roku 1728 byla pod ním vystavěna Písečná brána a v roce 1729 měla být uskutečněna generální oprava hradu, avšak k tomuto kroku nedošlo z důvodu nedostatku peněz. Nutno podotknout, že stav městské fortifikace na počátku 18. století již zaostával za evropským vývojem. Cheb pocítil nedostatky svého opevnění v dubnu 1742, kdy byl během několika dnů dobyt saskou a francouzskou armádou pod vedením Mořice Saského. Roku 1743 byl Cheb opět dobyt rakouskou armádou. Při těchto akcích měl být hrad cílem bombardování, přičemž byl zapálen a došlo rovněž k silnému poškození románského paláce (Bělohlávek 1985, 105). Městská fortifikace byla od 50. let opravována, nicméně zdevastovaný hrad již obnovený nebyl. Město Cheb ještě za sedmileté války roku 1761 úspěšně čelilo útoku pruské armády (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2001,204). Habsburský polní maršál a generální ženijní ředitel Pellegrini vypracoval mezi roky 1788-1793 návrhy na modernizaci chebského opevnění. Ty však nebyly Josefem II. schváleny (Kupka 2005, 281). Po roce 1808 došlo k zrušení městské pevnosti a postupnému bourání opevnění (Úlovec 1998, 83).

K městské fortifikaci se měl připojit i druhý chebský hrad, Václavův. Součástí hradu měly být ještě v 2. polovině 17. století 2 okrouhlé bašty, které byly spojené hradbou. Objekt měl být vybaven dvěma novými šípovitými bastiony a zapojen do struktury městské fortifikace nad levým břehem řeky. Zdá se však, že tyto úpravy nikdy nebyly dokončeny. Václavův hrad měl být využit při obléhání roku 1742 jako francouzské dělostřelecké stanoviště. Po dobytí Chebu byl Václavský hrad definitivně opuštěn a zanikl počátkem 19. století, kdy se z areálu hradu prakticky stal kamenolom (Úlovec 1998, 90).

8.2.2 Sokolov (okres Sokolov)

Hrad v Sokolově, tehdy již v podobě barokního zámku, měl být roku 1741 obsazen francouzským vojskem. Francouzi ze zámku měli odvést všechna zdejší děla. Koncem roku 1742 přitáhla francouzská vojska opět do Sokolova, kdy měla plundrovat okolí města včetně chmelnic. 25. prosince téhož roku byla zničena část městské zástavby, jelikož vypukl

mohutný požár. Velitel francouzských vojsk, Mořic Saský, se měl tehdy ubytovat na sokolovském zámku (Prokop 1994, 20).

V období raného novověku však zámek s městem postihla další pohroma. V době sedmileté války se stal roku 1758 Sokolov vojenským lazaretem pro rakouskou armádu. 26. srpna 1762 byl Sokolov přepaden 300 pruskými vojáky. Jednalo se o tzv. černé husary označené umrlčími lebkami. Tato vojska vyplenila okolí Sokolova, vlastní město a i zámek (Beranová 2009, 55). K plnému obnovení zámku došlo až na počátku 19. století.

8.2.3 Zvíkov (okres Písek)

Po událostech třicetileté války a válek s Turky měl být hrad Zvíkov ještě jednou vojensky využit. Jednalo se však spíše o epizodu, neboť roku 1741 byl hrad krátce obsazen francouzskou posádkou. Dalším milníkem byl rok 1751, kdy Zvíkov zhoubně vyhořel. Tehdy došlo ke zničení většiny hospodářských budov na druhém hradním nádvoří a od té doby se hrad se svým opevněním již neudržíval a pustnul (Tríska 1986, 219).

8.2.4 Hluboká nad Vltavou (okres České Budějovice)

Hrad (a zámek) v Hluboké se také zapojil do sledovaného konfliktu. 11. 11. 1732 zde měl přenocovat Karel Albrecht, který obsazoval jižní Čechy. Po 9. 12. byla na zámek umístěna bavorská posádka, které velel svobodný pán Moravický. 22. 12. bylo ve městečku a na zámku ubytováno 25 000 bavorských a francouzských vojáků. Zámek sloužil jako obydlí generálů. Po místních valech bylo postaveno 13 děl, další dvě byla umístěna na nádvoří. Protihabsburská vojska přirozeně obsadila i zámeckou zbrojnici a naplnila sklepy svými zásobami. Posléze začala rakouská vojska přebírat iniciativu a na zámku byla umístěna bavorsko-francouzská posádka o počtu 500 mužů se zásobami na 3 měsíce. 27. 12. byli obránci vyzváni rakouskou armádou ke kapitulaci. Ti však Hlubokou vydat nechtěli a Rakušané přistoupili k obléhání, které se značně protáhlo. 31. 3. následujícího roku zaútočilo na zámek několik set chorvatských vojáků, kteří však byli díky včasné reakci obránců rychle odraženi. 17. 5. započala rakouská střelba z děl na zámecké zdi. Avšak i tento útok nebyl příliš úspěšný a obránci nezlomili. Ti však již pocítovali jak nedostatek potravin, tak střeliva a děl. Je doloženo, že obránci vyráběli dřevěné hmoždíře jako provizorní zbraně, které se však rychle opotřebovaly a popraskaly. Při nočním ostřelování zámku v noci mezi 23. a 24. 5. došlo k požáru, který byl včasné uhašen. 25. 5. 1742 došlo mezi rakouským a bavorsko-francouzským vojskem k bitvě u nedalekého Zahájí, kde druhá strana po velkých ztrátách

zvítězila (Tříška 1986, 72). Rakouský vojevůdce kníže z Lobkovic se následně stáhl k Českým Budějovicím a vítěz od Zahájí, francouzský velitel Brogile, posílil obranu v Hluboké. Posléze začala Rakouská vojska v kraji přebírat iniciativu. 6. 6. Brogile Hlubokou opustil, přičemž zde zanechal 600 vojáků. Rakušané posléze obklíčili zámek, který jim byl 23. 7. vydán. 28. 7. Francouzi Hlubokou opustili a jako zámeckou posádku je vystřídali uherští pěšáci (Sedláček 1890, 150).

Zámek byl po předešlých vojenských aktivitách značně poškozen, nicméně posloužil jako skladiště střelného prachu, který sem byl navezen po 5. 10. Ten byl však následujícího listopadu převezen do Lince, neboť se usoudilo, že poničený zámek není vhodným skladištěm pro tuto vojenskou komoditu (Sedláček 1890, 150). Během obléhání měl být rovněž zničen most vedoucí do hradu a poškozeny hodiny na věži (Varhaník 2004, 361). Rakušané se po neblahých zkušenostech při obléhání dobře opevněného sídla rozhodli, že poboří všechny hradby a valy, aby nepřítel nemohl zámek znovu využít jako opěrný bod. S bořením se začalo v zimě a jako první měla být zničena čelní bašta (Varhaník 2004, 361). Tento proces však pozastavili Prusové, kteří v září 1744 zámek obsadili (Tříška 1986, 72). Důležité fortifikační prvky, jako byla výše zmíněná velká bašta vedle brány, byly již pobořeny a nemohly být použity. Prusové tedy nepoužitelný zámek opustili a 27. 9. je vystřídali Chorvati o počtu 400 vojáků pod vedením Simagyho. Ti však byli zanedlouho obklíčeni Prusy, kterým se 1. 9. vzdali. Prusové se hodlali na zámku opevnit a na fortifikačních úpravách pracovalo 50 osob. Na Hlubokou však vzápětí zaútočil pandurský velitel Trenck, který přinutil 24. 10. posádku ke kapitulaci. Posádka se vzdala i kvůli tomu, že byla značně zanesena zámecká studna. Po válce se pokračovalo v bourání fortifikací a na nově vzniklém prostoru vyrostla zahrada s parkem (Sedláček 1890, 150).

9 Hradý raného novověku na pozadí archeologie a stavebně historických průzkumů

V této části diplomové práce bude představen stavební stav hradů uvedených v předcházející kapitole, přičemž bude brán v potaz jak současný stav archeologického bádání, tak i ohlédnutí k dochovaným ikonografickým pramenům, nejlépe pocházejících z 16. či 17. století. Zvláštní zřetel bude kladen na to, zda byly objekty vybaveny fortifikačními prvky, vhodnými pro 1. polovinu 17. století. Jako dostatečně opevněné pevnosti budou brány lokality s prvky aktivní obrany v podobě pozdně gotických bašt. Jako výborně opevněné hradý budou brány ty, které využívaly progresivní prvky v podobě zemních valů, v ideálním případě bastiony. Důležitý aspekt rovněž představuje poloha hradu, zejména jeho obklopení nebezpečnými převyšujícími plošinami vhodnými pro nasazení nepřátelského dělostřelectva. Jako bezpečná vzdálenost mezi vlastním hradem a potenciální nebezpečnou výšinou bude brána vzdálenost mezi 800-1000 m.

Zajímavý pramen z období třicetileté války představuje „Seznam pevných míst v rozličných krajích království Českého“. Tento nedokončený soupis vychází z rozkazu z 24. 10. 1643, který byl uložen krajským hejtmanům. Ti následně zasílali zprávy českým místodržícím. Předmětem zpráv bylo posouzení obranných kvalit regionálních hradů, respektive upozornění na objekty, které by byly využitelné jako potenciální obranné body. Hejtmané někdy uváděli i majitele panských sídel a statistiku posádek. Důležitá je rovněž charakteristika daných hradů. Zprávy jednotlivých krajských hejtmanů se stylistikou značně liší, což je přisuzováno osobním zájmům, vztahu k svěřenému regionu a subjektivní pohled na zadaný úkol. V závěrečném seznamu z prosince 1643 jsou zřetelné určité odchylky, často v dobové terminologii. Jiné však upozorňují na změnu stavu objektu. (Rožmberský 1991, 26). Tento pramen, který není dostupný pro všechny kraje, ukazuje, nakolik si válečné řemeslo v raném novověku cenilo středověkých pevností. Pro jižní Čechy se tyto zprávy nedochovaly, nicméně k západním Čechám jsou přítomné informace pro celou oblast (Rožmberský 1991, 25).

9.1 Karlovarský kraj

9.1.1 Cheb a Václavův Hrad (okres Cheb)

Chebský hrad zaujal místo ostrožny nad řekou Ohří. V období vrcholného středověku byl z jižní a východní strany obklopen městem, přičemž tvořil součást městské fortifikace. Potenciální nebezpečí mohl pro hrad představovat v období raného novověku terén nad řekou Ohří po severní straně. Zdá se však, že tato místa byla zajištěna Václavovým hradem, jak bude později ukázáno. Hrad vyrostl již ve 12. století. Jeho téměř čtvercový půdorys vyplnil severozápadní cíp ostrožny. Součástí fortifikace byly 2 oválné věže přilehlé k východní zdi, které však při následujících úpravách zanikly. Po roce 1165 se stal díky Fridrichu Barbarossovi císařskou falcí, kdy se areál hradu rozrostl na východ. Z románské doby pochází dominanta hradu, čtverhranný bergfrit z bosovaných kvádrů zvaný Černá věž. Tato věž byla později včleněna do barokního bastionového opevnění a její horní část se změnila v pevnostní dělovou terasu (Peřas – Sokol 1966, 21) a po roce 1706 sloužila též jako sklad střelného prachu (Úlovec 1998, 87). Mezi další románské objekty je možné zařadit patrovou kapli sv. Eharta a sv. Uršuly a monumentální palác po severní straně. V pozdní gotice hrad obklopily ze severu a západu 2 pásy opevnění s věžemi a baštami. Dochovaná věž Mlýnská a dnes již zaniklá Skalní chránily kurtiny severního úseku hradeb (Durdík 1999, 207). Po třicetileté válce získal hrad, stejně jako město, bastionové opevnění. Prakticky z celého severozápadního nároží se stala cihlami obezděná plošina pro postavení děl (Peřas – Sokol 1966,7). Jižní hradba se změnila na bastionový val s kasematami. Monumentální polygonální bastion vystoupil z jihozápadního nároží. Menší bastion byl umístěn analogicky v nároží jihovýchodním. První proměny hradu v barokní pevnost nastaly již roku 1643, což nám připomíná vchod do kasemat nesoucí tento letopočet. Další fází představuje západní část opevnění, která byla budována od 70. do 90. let 17. století. Tehdy měl být vybudován též příkop a vstupní portál pod Černou věží (Úlovec 1998, 87). Předpokládalo se, že dojde k výstavbě velkých bastionů v jihovýchodním a severovýchodním nároží hradu, čímž by se z hradu stala citadela pravidelného půdorysu. Pro nedostatek finančních prostředků k jejich výstavbě nedošlo (Úlovec 1998, 88). Hrad v období třicetileté války představoval jistě hájitelný objekt, který však byl zahrnut do systému městské fortifikace. Po válce bylo s městem počítáno jako se strategickým bodem, což se promítlo i do podoby hradního opevnění, které bylo vybaveno na poměry západočeských a jihočeských hradů ojedinělým bastionovým opevněním.

Václavův hrad byl umístěn na skále nad řekou Ohří proti chebskému hradu (a městu). Poloha hradu byla výhodná směrem k řece (a městu), kde byl hrad přirozeně chráněn. Na severozápadní straně se však ve vzdálenosti 0,6 km tyčí Špitálský vrch, který svoji nadmořskou výškou dosahující 517 m. n. m. převyšuje přibližně o 50 m areál hradu. Tato skutečnost jistě představovala pro Václavův hrad veliké nebezpečí v době třicetileté války. Zdevastovaný a zastavěný areál mnoho nenapoví o podobě hradu. Naštěstí máme k dispozici staré rytiny. V polovině 17. století působí hrad jako obdélný areál s 2 okrouhlými baštami (či věžemi) na severní straně. Z hradu vybíhá na západní straně podlouhlá hradba, která je ukončena rovněž baštou. Celý areál je ze severní strany obklopen příkopem (Durdík 1999, 578). Pustost objektu dokládá prázdné obdélné nádvoří a nezastřešené bašty. Hradby však působí neporušeně a jsou na nich znatelné okenní či střílnovité otvory, což platí i pro bašty. Není jasné, zda vyobrazený objekt představuje hrad vybudovaný Václavem II. ve 13. století, či předsunuté pozdně gotické opevnění města. V prvním případě by bylo možné uvažovat, že bašty ve skutečnosti mají reprezentovat flankovací věže, čímž by se hrad potenciálně řadil k flankovacím kastelům 13. století (Úlovec 1998, 91). Na Homannově vyobrazení, jež zachycuje obléhání Chebu v roce 1742, působí hrad jako miniaturní bastionová pevnost vybavená 4 malými bastiony, před něž předstupuje příkop a glacis. Mezi Václavovým hradem a chebským hradem jsou na vyobrazení patrné přímky, které mohou působit jako lávky spojující hradní areál s městem. Lávky jsou rovněž zachycené na rytině z poloviny 17. století. Od hradu měla vést k lávkám cesta, která byla chráněná hradební zdí. Na druhé straně řeky měla být přítomna fortna, která spojovala lávku s chebským hradem. Nabízí se i hypotézy, že oba hrady spojoval vysutý kožený mostek tyčící se vysoko nad řekou, což je značně nepravděpodobné (Úlovec 1998, 91). Rovněž je možné, že komunikace mezi hrady probíhala prostřednictvím člunů.

9.1.2 Kynžvart (okres Cheb)

Hrad Kynžvart je umístěn na ostrožně v nadmořské výšce 824 m. n. m. Nebezpečí představoval vrch dnes zvaný Valy, který je umístěn 300 m severovýchodně od hradu, přičemž jeho polohu převyšuje o bezmála 40 m. Právě zde se nachází relikty opevnění z třicetileté války, známé jako Švédské šance. Fortifikace byla vybudována zřejmě mezi roky 1647-1648, když Švédové dobývali Kynžvart. Relikty mohutného obléhacího opevnění tvoří 4 relativně samostatné objekty. Nejrozsáhlejší je severní část, která je tvořena 132 m dlouhou linií valu, který je v severní části ukončen hrotitým bastionem o stranách 48 a 78 m. Tyto strany svírají úhel přibližně 70°. Výška valového tělesa činí 160-170 cm a je široká okolo 5

m. Na vnější straně valu jsou dochované části příkopu. Koruna valu je nepravidelně členěna 25 depresemi o hloubce 50-60 cm. Na tento val navazuje 78 m dlouhý val, který je vůči tomu prvnímu situován pod úhlem 110°. Výška druhého valu se pohybuje mezi 100 až 180 cm, šířka se pohybuje okolo 10 m. Před valem jsou rovněž dochovány stopy po příkopu. Koruna valu je členěna nepravidelnými depresemi o hloubce 50 – 70 cm. Oba valy zřejmě sloužily pro kontrolu přístupu k hradu. Za druhým valem je umístěn přibližně kruhový objekt o průměru 26-30 m, jehož výška se pohybuje mezi 200 – 400 cm. Koruna valu je členěna 7 hrotitými depresemi, z nichž ta nejširší o 300 cm zřejmě sloužila jako vchod. Tento kruhový objekt – rondel – zřejmě sloužil jako centrální objekt, kterým mohla být vedena palba na hrad. Jihovýchodně od kruhového objektu je umístěn krátký val o délce 15,7 m o výšce 50 – 70 cm. Tento val zřejmě sloužil pro ostřelování přístupové cesty k hradu od města Kynžvartu. Týlová strana opevnění mohla nabýt podoby palisády, nicméně se nedochovaly žádné zbytky fortifikací. Zdá se tedy, že se útočníci obávali především napadení vedeného směrem od hradu než z opačné strany (Kovandová - Matoušek 2004, 64). Předpokládá se, že celé opevnění mohlo být vybaveno asi čtyřiceti děly (Úlovec 1998, 115). Nicméně se zdá, že k možné palbě na hrad sloužil pouze rondel na jižní straně. Zbytek opevnění se snažil kontrolovat prostor Mýtního potoka a Mýtní louky rozprostírající se severně od hradu (Buchtele 2009, 16). Další zajímavý objekt nacházející se v nejbližší blízkosti hradu představuje kruhový útvar severně pod hradem, který možná představuje dávnou kynžvartskou silnici (Buchtele 2000, 8). Otázkou je, zda měl tento objekt nějaký užší, především vojenský vztah během období třicetileté války.

Samotný hrad pravděpodobně pocházel z konce 13. století, byl však zásadně přebudován v následujících staletích. Celý areál byl trojdílný. Na jižním konci bylo umístěno oválné jádro, severně od něj podlouhlé předhradí, které bylo rozděleno na dvě části příčným křídlem. V samotném čele předhradí stála věžovitá brána. Prakticky celý areál byl obklopen příkopem a valem. Jádro obíhal parkán, do něhož se vcházelo branou v nárožním baštovitým útvaru. Hlavní obytná stavba, představující dvoutraktový palác, se nacházela v zadní části nádvoří. V severozápadním čele jádra stála atypická půlválcová stavba, která spojovala vlastní jádro s parkánem (Úlovec 1998, 115). Pravděpodobně tato stavba představovala velkou baštu vybudovanou na konci 14. století. Hrad tedy nejspíše původně zapadal do kontextu bezvěžových hradů (Durdík 1999, 315). Určité prvky aktivní obrany byly přítomné pouze v parkánu jádra hradu, defenzivní schopnosti předhradí byly spíše pasivní. Je rovněž otázkou, zda se okružní val mohl využít jako palebné postavení pro děla. Zdá se však, že hrad

představoval ve třicetileté válce spíše průměrný objekt, který nevynikal obrannými kvalitami. Tato skutečnost byla rovněž prohloubena přítomností nebezpečného kopce, na kterém skutečně vyrostlo obléhačí opevnění, jež představovalo pro hrad smrtící nebezpečí.

9.1.3 Libá (okres Cheb)

Hrad Libá byl vystavěn ve 13. století na okraji srázu, který vybíhá z úbočí bezejmenného vrchu nad Libským potokem. Tato poloha byla výhodná pro dobu vzniku hradu. Západní a severní strana byla chráněná strmým svahem a opačné strany byly odděleny hlubokým příkopem. V období pozdního středověku se však mohla jako nebezpečná jevit právě poloha bezejmenného vrchu o výšce 560 m. n. m., který na západní straně převyšuje o 40 m polohu hradu vzdáleného přibližně 350 m. Do oválného jádra hradu se vstupovalo od východu branou, jež byla umístěna pod mohutným bergfritem přistavěným k vnitřnímu líci hradební zdi. Přítomnost útočištné věže zařazuje Libou k hradům bergfritového typu (Durdík 1999, 327). V jižním nároží byl umístěn palác, avšak v průběhu středověku došlo k zastavění celé severní části jádra obytnými budovami. V průběhu 15. století vzniklo na svahu jižně pod hradem předhradí s kaplí, přičemž došlo k přeložení vstupu jádra do nového palácového křídla, jež bylo přistavěné k východnímu rameni hradby. Hradba předhradí byla opatřena 2 hranolovými baštami na jihovýchodní straně a válcovou věží na jihozápadě. V 16. století proběhly renesanční úpravy, přičemž došlo k propojení palácových budov. Při barokních změnách byly upravovány zejména interiéry a fasády starších budov. Byly zasypány příkopy, na jejichž místech vyrostla na východní straně nová terasa (Úlovec 1998, 127). Hrad tedy v době třicetileté války představoval využitelný objekt, který disponoval alespoň základními prvky pozdně gotického fortifikačního stavitelství. Fortifikaci však zřejmě chyběly progresivnější opevňovací prvky a obranné schopnosti objektu rovněž srážela přítomnost převyšujícího vrchu na východní straně.

9.1.4 Seeberg (okres Cheb)

Hrad Seeberg pocházející z přelomu 12. a 13. století byl vystavěn na skalnaté ostrožně nad Skalnatým potokem. Jeho poloha je typická pro svoji dobu a obklopující srázy ve své době poskytovaly dobrou ochranu. V pozdním středověku však pro hrad mohl být nebezpečný vrch zvaný Kovářská, který je vzdálen přibližně 250 m severovýchodně od hradu a který svoji nadmořskou výškou 520 m. n. m. převyšuje o 20 m polohu hradu. Hrad byl od svého počátku ve dvojdílný (Durdík 1999, 409). Na východě bylo umístěné předhradí, které bylo obehnané

hradbou zřejmě bez prvků aktivní obrany. V čele předhradí byla umístěna věžovitá brána. Jádru hradu se tyčilo nad šíjovým příkopem. Samotné jádro prošlo složitým stavebním vývojem a bylo znatelně poznamenáno přestavbami ve 14. a 16. století (Šebesta 1981, 80). Během druhého jmenovaného století došlo k srovnání zadní části ostrožny a byl zasypán příkop, který ji od 14. století odděloval od vlastního jádra hradu. Došlo k rozšíření obytné složky hradu, kdy byl zastavěn prostor východního parkánu, kam bylo vloženo nové křídlo s arkádovým ochozem, které spojovalo obytnou budovu v severním nároží, bránu a jižní hradní palác. Po švédském vydrancování byly hradní budovy obnoveny a navýšeny o jedno patro (Úlovec 1998, 162) Hrad tedy v době třicetileté války představoval značně zastaralou pevnost, která byla v nejbližším předpolí ohrožovaná převyšujícím kopcem. Je proto zřejmé, že pro Švédy nepředstavoval Seeberg vysoké nebezpečí.

9.1.5 Starý Hrozňatov (okres Cheb)

Hrad Starý Hrozňatov se řadí k našim nejstarším hradům. Založen byl patrně okolo roku 1200 a v původní podobě představoval hrad typu bergfritové dispozice (Durdík 1999, 514). Sama útočištná věž tvoří dodnes dominantu hradu. Hrad byl umístěn na ostrožně, která v době vzniku sídla představovala dobrou polohu. Z celé západní a jižní strany byl chráněn strmými srázy. Na východní straně tomu je ovšem zcela jinak a postupně se vršící kopec v místech barokní lorety, jež je vzdálená 660 m, znatelně převyšuje hradní areál přibližně o 30 m, což mohlo v době třicetileté války představovat jisté riziko. Samotný hrad je znatelně pozměněn několika novověkými přestavbami. Vlastní hradní jádro bylo téměř trojúhelného půdorysu. Vstup byl veden od východní strany. Obytné budovy byly orientovány západně od bergfritu, přičemž měly být renesančně upravovány. V jihozápadním nároží hradu stával mohutný hranolový donjon, zvaný Hladová věž, který byl snižen po roce 1824 (Úlovec 1998, 210). Čelo hradu bylo zesíleno parkánovou hradbou a příkopem. Před jádrem hradu bylo umístěno předhradí neznámé podoby. Zajímavé je, že po událostech třicetileté války nebyl hrad až tak poškozen, jak by se zdálo, neboť nebyla dosud rozpoznána možná barokní část v období mezi příchodem jezuitů roku 1658 a pozdně barokní přestavbou v polovině 18. století. (Anderle – Knoll 2009, 36). V rámci posledně zmíněných aktivit vyrostl i zámecký kostel pod jižní stranou jádra. Hrad tedy v době třicetileté války zřejmě nepředstavoval silnou pevnost, kterou značně ohrožoval postupně navyšující se terén na východě.

9.1.6 Hartenberg (okres Sokolov)

Hrad Hartenberg byl vystavěn na strmém ostrohu nad soutokem říčky Svatavy a Dolínského potoka. Hrad je umístěn v poloze čítající přibližně 490 m. n. m. Ve vzdálenosti 1 km jižně od hradu se u obce Josefov týčí návrší, které areál hradu převyšuje o necelých 60 m, což mohlo pro Hartenberg představovat jisté riziko. Zajímavé je, že na vyobrazení z roku 1819 je přítomen objekt na návrší jihozápadně od hradu, který působí jako předsunuté opevnění. To zde sice není hmotně doložené, nicméně je v těchto místech dodnes přítomné označení U Poslední šance, které by mohlo odkazovat na dávnou fortifikaci. Výškově srovnatelné vrchy východně od hradu nad řekou Svatavou zřejmě nepředstavovaly žádné nebezpečí. Do určité míry můžeme vyloučit i postupně se navyšující terén západně od hradu nad Dolínským potokem. Hartenberg byl vystavěn ve 13. století a zřejmě původně představoval hrad bergfritového typu (Durdík 1999, 148). Vzpomínkou na tuto dobu je útočištná věž obdélného půdorysu s oblým čelem, která stojí na skalce v čele hradu na jihozápadní straně. Do určité míry představovala tato věž štít proti návrší u Josefova. Středověkého původu je rovněž monumentální palác za bergfritem. Původní podoba předhradí, které bylo umístěno za jádrem, je dosud neznámá. Ve druhé polovině 15. století byl Hartenberg zřejmě zesílen. Z této etapy se dochovala polookrouhlá bašta s částí parkánu severně od paláce. Na počátku 17. století byl hrad výrazně renesančně přestavěn, kdy objekt získal do značné míry i zámecký charakter. Další změny přinesly barokní přestavby po roce 1688 (Durdík 1999, 148). I když je obtížné rekonstruovat v současnosti stav objektu ve třicetileté válce, je možné předpokládat (i v souvislosti s jeho skutečným využitím), že v této době přinejmenším představoval dostatečný opěrný bod, který mohl přinejmenším těžit z relativně výhodné polohy (když nepočítáme návrší u Josefova). Sám Hartenberg je označován roku 1643 jako hrad, který „je však dosti sešlý a mohl by se držet jen proti partajím“ (Rožmberský 1991, 26).

9.1.7 Loket (okres Sokolov)

Hrad Loket tvořil od vrcholného středověku součást městské fortifikace, která byla umístěna na rozsáhlé meandrovité ostrožně nad řekou Ohří, což zaručovalo sídelní aglomeraci výborné obranné vlastnosti. Určité nebezpečí však mohl představovat na severovýchodní straně Šibeniční vrch o výšce 509 m. n. m., jehož nejvyšší bod je od hranic historického jádra města vzdálen přibližně 600 m. Samotný hrad zaujal místo na skalnatém vrcholu v severní části města a do určité míry mohl představovat pomyslný štít města proti již uvedenému Šibeničnímu vrchu. Románský hrad řadící se k našim nejstarším bergfritovým dispozicím, byl

i v době třicetileté války velmi dobře opevněn. Ústředním objektem hradu byl mohutný čtvercový bergfrit, který stál v čele prvního nádvoří, jež bylo v průběhu středověku postupně obklopeno palácovými stavbami. Pod bergfritem byl položen z jihozápadní strany pomyslný koridor, který byl zajištěn trojicí bran. Koridor rovněž odděloval bergfrit od výstavné budovy markrabství (Durdík 1999, 345). V pozdní gotice byl hrad značně zesílen. Na západní straně vyrostla mohutná dělostřelecká bašta, která kontrolovala předpolí rozprostírající se okolo řeky Ohře. Hradba jádra získala na severovýchodní straně baštu, která kryla kurtinu ukončenou původně románskou věžicí. Hrad byl z východní strany obklopen pozdně gotickým hradebním okruhem, který byl vybaven několika polookrouhlými baštami. Tento hradební úsek se však do současnosti nezachoval.

Zajímavý pramen představuje vyobrazení Lokte z roku 1712, kde hrad a město stále působí jako plnohodnotná fortifikace. Vyobrazení je však disproporční a poněkud schematické. Proto zde například nenalezneme bašty, zato je zde však doložená hradba (patrně) se střeleckým ochozem a hradební věžičkou. Samotné jádro hradu s nepřirozeně miniaturním bergfritem působí jako bloková zámecká stavba s četnými arkýři a vikýři. Hrad Loket tedy v období třicetileté války představoval spolu s městem strategickou pevnost, která byla vybavena velmi kvalitním pozdně gotickým opevněním. Sám Loket je roku 1643 připomínán jako „zámek“, ve kterém není munice, což vypovídá o zdejších četných vojenských aktivitách (Rožmberský 1991, 26). Hrad působil v této době jako pomyslná citadela města a patrně i částečně jako štít proti Šibeničnímu vrchu. Pro úplnost je třeba dodat, že v Lokti byl přítomen i tzv. Dolní hrad (Durdík 1999, 346), který můžeme vnímat jako fortifikační komplex střežící vstup do města východně od hradu.

9.1.8 Sokolov (okres Sokolov)

Dnešní zámek v Sokolově vychází ze středověkého panského sídla. Objekt, který zde vyrostl ve 13. století, je tradičně považován za tvrz (Hanzl 2006). Ta byla však roku 1480 náročně přestavěna, čímž získala charakter hradu (Durdík 2008, 111). Pro výsledný objekt se též používá označení „zámek pevnostního typu“ (Brych – Rendek 2006, 679). Panské sídlo je umístěno v jihovýchodních partiích historického jádra města, okolo kterého obtéká při severozápadní straně řeka Ohře. Šlikovská přestavba na přelomu 15. a 16. století změnila okrouhlou dispozici tvrze na obdélnou. V jednotlivých nárožích byly umístěny bateriové věže, které však byly spojené relativně slabou hradbou. Při severní, východní a jižní hradbě byly postaveny jednopatrové paláce. Užší východní palácové křídlo mělo sloužit jako spojovací.

Na západní straně měla být přítomna pouze hradba s obranným ochozem (Beranová 2009, 25). Součástí hradu byl i původní palác ze 13. století, který měl zaniknout v době třicetileté války (Durdík 2008, 111). Po polovině 16. století mělo dojít k renesančním úpravám hradu, nicméně se zřejmě jednalo pouze o kosmetické změny (Beranová 2009, 25). Okolo roku 1663 došlo k přestavbě značně poničeného hradu na barokní zámek. Během těchto úprav byla obnovena zaniklá věž v jihovýchodním nároží. Zámek byl v roce 1805 dále přestavován, a to v duchu módního klasicismu. (Vlček 2001, 453) Zdá se však, že hrad v době třicetileté války byl vnímán jako velice dobrá pevnost, jejíž klíčovou charakteristikou byla její „kastelová“ dispozice s bateriovými věžemi v nárožích. Relativně byla přijatelná i jeho rovinná poloha a přítomnost města ze severozápadní strany. Sám hrad je roku 1643 připomínán jako objekt, který je umístěn „na dvě míle za Karlovými Vary na fojtlandských hranicích“ a „je opatřený hradbou a kolem tekoucí vodou“, což podporuje jeho vojenský potenciál (Rožmberský 1991, 25).

9.1.9 Andělská Hora (okres Karlovy Vary)

Hrad Andělská Hora byl umístěn na dominantním skalnatém kopci o nadmořské výšce 717 m. Tato poloha byla výborně zvolena, neboť okolí hradu není převyšováno nebezpečnými výšinami. Andělská Hora pravděpodobně náležela k hradům donjonové dispozice, přičemž došlo k jejímu značnému rozšíření. Na vrchol vedla jediná přístupová cesta, která mohla být obránci neustále kontrolována. První obrannou linii představovala západní hradba, jež byla vybavena drobnou okrouhlou baštou. Tento prvek aktivní obrany mohl spolu s částí zalamující se hradby chránit z levé strany kulisovou bránu (Kaňka 2012, 78). Za ní cesta stoupá k východu, kde je umístěna další hradba. Cesta byla ze severní strany opatřena pouze dřevěnou stěnou, což zřejmě z důvodu nepřístupnosti z této strany zřejmě dostačovalo. Z jižní strany mohl být tento úsek ostřelován z hradby a hranolové věže stojící za baštou první obranné linie. Brána do zadní části hradu je tvořena obdélnou budovou, za níž se nachází dolní nádvoří a cisterna. Nádvoří je obklopeno hradbou se střílnami a na východním konci dominuje rozlehlý dvoutraktový palác o lichoběžníkovém půdorysu. Nejvyšší partii hradu tvořil obdélný donjon, který stál samostatně na skále. Z jižní strany byl obklopen hradbou, která spojovala palác s čtverhrannou věží na západní straně. Zhruba ze středu této hradby vystupovala malá půlkruhová dovnitř otevřená bašta. Hrad Andělská Hora tedy čerpal z extrémní polohy, která mohla být stěží ohrožená dělostřelectvem (Durdík 1999, 50). Obranné schopnosti vylepšovaly prvky aktivní obrany a vhodné rozmístění budov, kdy bylo možné účinně koncentrovat obranu na přístupovou cestu.

9.1.10 Bečov nad Teplou (okres Karlovy Vary)

Hrad vyrostl na konci skalnaté ostrožny nad řekou Teplou a Hlubokým potokem. Jižně od hradu bylo položeno městečko. Samotná poloha hradu byla výhodná při jeho počátcích, nicméně je třeba podotknout, že se v nejbližším okolí hradu nacházejí nebezpečné výšiny. Na východ od hradu se terén postupně zvyšuje až vrchu Psí skála, který převyšuje hradní ostrožnu o přibližně 150 m. Na severozápadní straně je situace obdobná, přičemž převýšení terénu ke Kočičímu vrchu činí přibližně 100 m. Samotné městečko ohrožoval obdobně na jižní straně Zlatý vrch. Hrad, který má počátek ve 13. století, získal svoji ikonickou podobu až ve století následujícím. V čele objektu stál okrouhlý bergfrit a v zadních partiích vyrostla v 50. letech 14. století dvojice mohutných hranolových věží, z nichž útlejší sloužila jako kaple a mohutnější na západní straně měla čistě obytný charakter. Obě věže byly propojeny nižším křídlem. Hradba v podobě pomyslného pláště obklopovala bergfrit a napojovala se do zdí obou hranolových věží. Pod kaplovou věží byla umístěna brána. Jádrem tedy v době 14. století náleželo k hradům rozvinutého bergfritového typu (Durdík 1999, 54). Okolo jádra obíhal parkán, na který navazoval po východní straně vstupní koridor vedoucí až k místu dnešního zámku. Parkán byl ve východní části zašpičatělý a ze samotné špice vybíhala flankovací věžice. V pozdní gotice byly donjony upraveny a zvýšilo se spojovací křídlo. V renesanci vyrostl při jihovýchodní hradbě jádra podlouhlý palác (Kamenická – Foster 2008, 34). Během třicetileté války došlo roku 1623 ke snížení bergfritu (Bělohávek 1985, 28).

Po roce 1656, tedy v době po třicetiletém konfliktu, se měla stát z hradu výstavná fortifikace, avšak došlo pouze k realizaci velké bašty na jihu nad příkopem, která byla však zakomponována do barokní zámecké novostavby. Hrad Bečov nad Teplou byl během třicetileté války stavbou, která jistě mohla být považována za opěrný vojenský bod. Nicméně je třeba podotknout, že jedinými přednostmi objektu byla nepřístupná ostrožna a koncentrický charakter jádra s důmyslným řešením přístupové cesty. Obranyschopnost objektu však výrazně snižovala absence výraznějších prvků aktivní obrany (např. dělostřelecké bašty) a především obklopující nebezpečné výšiny, které mohly být nepřítelem použity jako dělostřelecká postavení.

9.1.11 Freudenštejn (okres Karlovy Vary)

Jáchymovský hrad byl umístěn na severovýchodním konci široké ostrožny nad městem. Ačkoli se jeho poloha z hlediska obrany a vztahu ke komunikaci vedoucí městem zdá být výhodnou, užší vztah hradního areálu můžeme sledovat především k těžebním

areálům ve svahu před čelem hradu. Důlní činnost pak měla přímý vliv na volbu staveniště hradu, který vznikl na mohutné nezpevněné důlní výsypce. Zjevně tak bylo snahou stavitelů hradu ponechání co největších ploch perspektivních z hlediska budoucí těžby bez zástavby. Volba staveniště hradu na nezpevněném terénu vedla k rozsáhlým statickým potížím zmiňovaných v roce 1548, tedy tři desetiletí po jeho dokončení (o problémech týkajících se hradu byla vedena konzultace s vedoucím diplomové práce). Hrad řadí se k nejpozdějším českým hradním realizacím, vycházel z koncepcí pozdně gotického fortifikačního stavitelství. Jeho obdélný areál o rozměrech 65 x 50 m byl v severním nároží nad městem zakončen bateriovou věží. Jižní nároží zajišťovala dovnitř otevřená okrouhlá bašta o průměru 8 m. Nelze zcela vyloučit, že stavbou obdobného charakteru bylo zpevněno také západní nároží nad nedokončeným čelním příkopem. S ohledem na stavební řešení dalších šlikovských objektů by bylo možné předpokládat další baštu či bateriovou věž také ve východním nároží. Na vyobrazení hradu na důlních mapách však takováto stavba ve východní části hradu zachycena není. Severní nárožní bateriová věž je dodnes dochovaná v plné výši čtyř pater. Poslední patro, jež je vysazené na konzolách, však pochází až z úprav v 19. století. Původně bylo toto patro opatřeno malými akryčky a bylo kryto vysokou střechou s lucernou. Jednotlivá patra jsou vybavena vějířovitě rozmístěnými střílnami. Zdá se, že tato věž představovala značně demonstrační element, jelikož potenciál střílen směrem k městu není využitelný. Střílny orientované do nádvoří hradu však mohly mít význam z hlediska kontroly jeho vnitřního prostoru. Tato skutečnost je zvláště závažná, připustíme-li úzký vztah hradu k přilehlým těžebním areálům a jeho hypotetické refugiální funkci. O této funkci pak můžeme usuzovat zejména s ohledem na neobyčejný rozsah hradního areálu a poměrně malou plochu jeho vnitřní zástavby. Před jižní baštou je ikonografickými prameny zachycen baštový či plášťový útvar (Durdík 1999, 136), situovaný před vnějším lícem zaniklé parkánové hradby. Tento objekt však představuje na hlínu vyzděný sokl pod boží muka nalezená ve svahu pod hradem. Budovy, zřejmě obytné, byly přiloženy k vnitřnímu líci východní hradby. Tento předpoklad potvrzují nejen historická vyobrazení, ale také výsledky drobného archeologického odkryvu. Západně od hradu byl vykopán masivní příkop, který nebyl v plné míře dokončen. Progresivní prvky zemního opevnění nejsou na lokalitě zaznamenány. V souvislosti se zajištěním čela hradu však vyvstává otázka datování příkopu a valového tělesa navršeného mezi jeho vnitřní hranou a vnějším lícem původně extrémně vysoké a poměrně slabé čelní hradby. Stavební podobu této části fortifikace můžeme dovozovat ze šmorců dochovaných ve vnějším líci bašty v jižním nároží hradního areálu. Nelze tak vyloučit, že nedokončený příkop s valem při patě čelní hradby může představovat až mladší

úpravu vedoucí k posílení obranyschopnosti hradu. Tyto úpravy by se pak mohly vztahovat k roku 1632, kdy se zde opevňovali císařští (Zeman 1996, 63). Západně od hradu se pak nacházelo poměrně rozsáhlé předhradí vymezené dnes velmi nízkými valovými tělesy. Nelze pak vyloučit ani možnost, že tato část hradu pochází ze stejného období. Celkový stav hradu na počátku 17. století se dá obtížně posoudit. Z hlediska stavební podoby je možné hodnotit hrad jako objekt s aplikací progresivních pozdně gotických fortifikačních prvků schopných aktivní obrany. Celkovou vojenskou hodnotu hradu však snižovala poměrně malá ráže zbraní, kterými bylo možné střílny osadit, samotná orientace střílen (z hlediska reálné obrany bylo možné využití cca 40% střílen, neboť většina z nich míří bezúčelně do prudkých svahů nebo nad město) a poměrně malá tloušťka obvodové hradby a parkánu. Naopak značný potenciál vykazuje hrad v oblasti tzv. demonstrační architektury.

9.2 Plzeňský kraj

9.2.1 Bezručice (okres Tachov)

Bezručický hrad byl umístěn na výrazném kopci, pod nímž se po východní straně rozprostíralo městečko. Poloha hradu byla značně výhodná, jelikož skýtala široký rozhled a rovněž nebyla ohrožována potenciálními převyšujícími polohami. Hrad byl pravděpodobně dvojdílný (Durdík 1999, 61). Jádru bylo umístěno ve vyšších partiích na jihu a předhradí na ně navazovalo na severovýchodní straně. Jádro hradu bylo přibližně trojúhelníkové, přičemž bylo obklopeno palácovými budovami. V čele jádra stával bergfrit. Parkán, který byl později vyplněn zámeckými budovami, se táhl po jihovýchodní straně. Hrad v průběhu 16. století prošel renesančními úpravami. Nejvýraznější památkou z tohoto období je schodišťová věž u jihovýchodního palácového křídla a podlouhlá dvoupatrová palácová budova nad přístupovou cestou. Po renesančních úpravách zřejmě dosahovaly palácové budovy v jádře úroveň 2. patra, přičemž byly vnitřně propojeny pavlačemi na konzolích. Fasády byly zdobeny módními sgrafity (Procházka 2006, 52). V čele obdélného a hradbou ohraničeného předhradí stála od konce 15. století předsunutá bašta, zřejmě v podobě bateriové věže, kterou obklopovala hradba a příkop (Procházka 2006, 49). Dnešní podobu hradu ovlivnily přestavby na přelomu 17. a 18. století, dále v letech 1772-1776 (Vlček 1999, 170) a výstavba vodojemu v roce 1909, kdy byla zničena situace na rozhraní jádra a předhradí (Bělohlávek 1985, 528). Dnes Bezručice představují výškově sjednocený zámek, který je orientován podél bývalého trojúhelního nádvoří a bývalé přístupové cesty. Z východní strany vystupuje obdélná

klasicistní stavba, na jejíž kratší strany navazují dvě věžovité stavby (Procházka – Werner 1996, 75).

Na počátku 16. století představoval hrad v Bezdruzicích jistě velmi dobře opevněný objekt, jehož obrana byla orientována na kontrolu přístupové cesty na východní straně. Obranné vlastnosti byly však sníženy v průběhu renesance. I tak však bylo nadále možné kontrolovat přístupovou cestu a výhodou hradu zůstávala jeho výrazná poloha.

9.2.2 Prostiboř (okres Tachov)

Hrad v Prostiboři vyrostl na počátku 14. století na ostrožně nad říčkou Úhlavkou, obtékající objekt ze severní strany. Jádro, jež mělo lichoběžníkový, téměř obdélný půdorys, bylo umístěno v severních partiích. Rozsáhlé, dosud blíže nestudované předhradí, se rozprostíralo jižně od jádra. Podoba jádra na počátku 17. století mohla působit středověkým dojmem s určitým nádechem renesance. Uprostřed nádvoří stál volně stojící, dnes již neexistující bergfrit, který byl zbořen v roce 1799. Hrad tedy v počátcích své existence můžeme řadit k bergfritovým typům (Durdík 1999, 455). Tři palácová křídla obepínala nádvoří ze západní, jižní a východní strany. Přibližně prostředkem jižního křídla z počátku 16. století byl veden vstup přes široký příkop na předhradí. Zdá se, že původní hrad obsahoval v jihovýchodním a severovýchodním nároží hranolové věže, které však mohly být během renesančních či barokních úprav sníženy, čímž byl celý objekt výškově sjednocen (Procházka 2004, 118). Severní a severozápadní zdi mohly být ještě v té době vybaveny ochozem. Dnešní zámecká podoba Prostiboře je důsledkem barokních a klasicistních úprav. Na počátku 19. století se po zničení bergfritu jednalo o definitivně výškově sjednocený trojkřídlý zámek, vnitřně komunikačně spojený pavlačí na segmentových obloucích (Procházka 2004, 118-119).

Stavební podoba Prostiboře je poněkud v rozporu s tvrzením z roku 1643, že byl hrad vnímán jako jeden z nejpevnějších na Plzeňsku. Prostiboř je popisována jakožto hrad „mezi Kladruby a Borem“ a „se zdi a vodními příkopy“ (Rožmberský 1991, 25). Obranné vlastnosti jádra hradu mohly být velice omezené, jelikož zřejmě nedisponovalo žádnými prvky aktivní obrany. Je ale možné, že dobře hájitelné mohlo být níže položené a rozlehlé předhradí, jehož podoba s možnými fortifikačními prvky je však velice nejasná. Poloha hradu byla také poněkud problematická. Severní strana okolo říčky Úhlavky mohla být sice dobře hájitelná a kontrolovatelná. Potíže však mohl představovat postupně se navyšující terén jihovýchodně od hradu, který míří k vrchu Pod Kopcem, jenž přibližně o 30 m převyšuje polohu hradu ve vzdálenosti přibližně 500 metrů.

9.2.3 Švamberk (okres Tachov)

Hrad Švamberk byl umístěn na osamělém skalnatém návrší, přičemž jeho ploché temeno nabízelo obrovský prostor pro vybudování rozlehlého hradu. Jeho dominantní poloha zaručovala, že se v nejbližším okolí nenacházela žádná nebezpečná výšina. I severně položené vrchy (Milkovské čihadlo a Ovčí vrch), které polohu hradu převyšují o 50 m, jsou vzdálené okolo 1,5 km, což můžeme považovat za bezpečnou vzdálenost. Opevnění hradu bylo poměrně pokrokové a zaměřovalo se především na kontrolu vinoucí se cesty na východě. Švamberk ve své původní podobě představoval hrad bergfritové dispozice, jež byla v následujících staletích značně rozšířena (Durdík 1999, 543).

V severním cípu hradu byl umístěn okrouhlý bergfrit a na něj navazovalo trojúhelné jádro s palácovými budovami. Je třeba se pozastavit u bergfritu, v němž mohl být Švédy proražen přízemní otvor a mohl zde později ustájen dobytek (Kamenická 2009, 19). Za jádrem pokračovalo polygonální předhradí s hospodářskými budovami, které bylo ukončeno na jižní straně vysunutým opevněním, které zaujalo místo skály, jež byla opatřena obvodovou zdí se dvěma baštami. Tento prostor bylo možné obsadit děly a spolehlivě odtud hájit přístupovou cestu (Procházka – Úlovec 1988, 181). Další progresivní prvek se nacházel pod tímto opevněním. Jednalo se o srpkovitý val, který byl zřejmě vybaven jen dřevěnými konstrukcemi. Mezi další prvky aktivní obrany můžeme uvést válcovou věž západně od valu a baštu ve východní části předhradí. Tato stavba je zajímavá i tím, že na jejím místě měla být po roce 1644 vybudovaná nová hradní kaple s rodovou hrobkou, přičemž jako základ pro presbytář posloužily zbytky bývalé bašty (Procházka – Úlovec 1988, 183). Předpokládá se, že okolo roku 1652 měla vyrůst zvonice (Procházka 2010, 155). Mezi předhradím a vysunutým objektem byl zřejmě umístěn příhrádek. Celý areál hradu byl obklopen valovým opevněním, které mohlo být ukončeno kamennou zídkou a zřejmě sloužilo jako parkán (Procházka – Werner 1996, 95). Můžeme rovněž předpokládat polohu hradní kuchyně, která zapříčinila požár roku 1644, v severovýchodní části jádra.

Pro úplnost je třeba uvést způsob obrany ve vztahu k přístupové cestě. Jak již bylo řečeno, přístup byl veden po východní straně, přičemž se do hradu vstupovalo zřejmě kulisovou branou v jihovýchodní části, těsně před vysunutým opevněním. Tento fortifikační prvek následně mohl kontrolovat přístupovou komunikaci, která se okolo něj točila. Dále musel příchozí překonat bránu, příhrádek s další branou, čímž se dostal na předhradí. Aby se dostal do jádra, bylo třeba překonat most, který se tyčil nad příkopem mezi předhradím a jádrem (Procházka – Úlovec 1988, 181). Je tedy možné tvrdit, že hrad měl velmi inteligentně

řešenou obranu, která spoléhala jak na kontrolu přístupové cesty, jež byla zajištěna mnoha prvky aktivní obrany (a to i progresivními), tak současně na výraznou polohu, jež byla prakticky neohrožitelná soudobou dělostřelbou. Samotný Švamberk je ve zprávě o pevných místech z roku 1643 označován jako hrad „mezi Chebem a Plzní“, který je „nyní spálený“ (Rožmberský 1991, 25). Příčiny požáru byly rozebrány v kapitole o dějinách hradu.

Pro úplnost je třeba dodat, že v 50. a 60. letech 20. století probíhaly na hradě archeologické výzkumy, během nichž se objevily četné pozůstatky z doby třicetileté války. Největší soubor tvoří zbraně – například dělostřelecká dýka z počátku 17. století. Zmíněné artefakty jsou umístěny v muzeu ve Stříbře (Novobilský – Rožmberský 2004, 32).

9.2.4 Tachov (okres Tachov)

Hrad v Tachově byl umístěn na nevýrazném pahorku nad řekou Mží tekoucí jižně od hradu. Celé východní „předpolí“ představovalo vrcholně středověké město. Samotný hrad byl zapojen do systému, dosud velmi dobře dochované, městské fortifikace. Poloha hradu byla do určité míry i výhodná. Určitou slabinu mohlo představovat návrší Na Výspě cca 600 m jižně od hradu, které jej převyšovalo o více než 40 m. Toto návrší však oddělovala již zmíněná řeka Mže. Hrad vybudovaný ve 13. století původně představoval hrad typu přechodného typu (Durdík 1999, 549). Jeho dispozice byla okrouhlá. Obvodové opevnění původně tvořil sypaný val, zřejmě obklopený kamennou zdí. Dominantou hradu byla v jihovýchodní části nádvoří umístěná mohutná okrouhlá věž, zřejmě obytného charakteru, která měla při patě čtverhranný sokl z bosovaných kvádrů. Na počátku 14. století byl hrad zapojen do systému městské fortifikace. Hradby se k hradu připojovaly ze severu a z jihu. Novou hradbu rovněž získalo i čelo valu. Zadní část hradu byla obklopena parkánovou hradbou s dvojicí bašt. Obranu proti městu zesilovaly dvě mohutné čtverhranné věže, které vystupovaly z hmoty obvodových hradeb. Brána byla umístěna v jižní části nádvoří, přičemž spojovala hrad s jižním úsekem městské fortifikace. Obytné budovy hradu byly umístěny v severovýchodní části nádvoří. V pozdní gotice byl tachovský hrad upraven, přičemž pravděpodobně došlo k úpravě ochozů hradeb a věží. Hrad byl po roce 1530 renesančně přestavován (Durdík 1999, 549). Po třicetileté válce byl areál barokně upraven. Zásadní změnu však přinesla windischgrätzská klasicistní přestavba po roce 1784, kdy se z hradu definitivně stal zámek sestávající se ze dvou monumentálních palácových křídel, dispozičně představující písmeno „L“. Roku 1802 měl být zbořen někdejší bergfrit (Procházka – Werner 1996, 127). Hrad ve třicetileté válce

pravděpodobně nepředstavoval nijak výjimečný objekt, který bylo však možné hájit. Postupem času spíše tvořil pomyslnou citadelu zapojenou do systému městské fortifikace.

9.2.5 Třebel (okres Tachov)

Hrad Třebel zaujal polohu strmé ostrožny nad Kosovým potokem. Jeho poloha byla značně výhodná v době 13. století, kdy byl hrad založen. Zdá se však, že toto stanovisko do určité míry platí i pro třicetiletou válku. Návrší, která polohu hradu převyšují o 50 m, leží cca 830 m východně od objektu, což můžeme považovat za zanedbatelné, zvláště když připočteme skutečnost, že tyto vrchy nemíří na přístupovou cestu k hradu, která se vinula z opačné strany. Hrad byl až na severovýchod obklopen příkrými svahy ostrožny. Třebel původně náležel k hradům bergfritové dispozice (Durdík 1999, 564). Ačkoli se stávající hrad nemůže pyšnit výraznými stavebními pozůstatky, jeho podoba je dobře zachycena Merianovou rytinou z roku 1646. Podlouhlý, přibližně obdélný hrad nabýval dvojdílné dispozice, přičemž předhradí bylo položeno v zadní části ostrožny. V čele hradu stával okrouhlý bergfrit, který byl obklopen palácovými křídly. Předhradí bylo rovněž ze všech stran obklopeno podlouhlými obdélnými budovami. Celý dvojdílný hrad obklopovala parkánová hradba s cimbuřím. Za pozornost stojí čelo hradu, kde před malou hranolovou věží zaujme masivní val, který se tyčí nad níže položenou vesnicí. Samotná hranolová věž zřejmě sloužila jako brána do jádra hradu.

Pozoruhodný objekt, který sice již beze stopy zmizel, ale je zachycený rytinou, je polygonální bastion v západním nároží, který mimo jiné sloužil k ochraně cesty vinoucí se po severním svahu ostrožny. Bastion ještě nebyl spolehlivě datován, ale je možné, že vznikl v době již několikrát uvedené bitvy, a to roku 1647, kdy chtěli Švédové posílit obranu strategického vstupu do hradu. Zajímavou zprávu zanechal roku 1703 polní maršál Vilém Jan Daun, který měl hodnotit kvalitu pevností na západě Čech. Při inspekci navštívil i hrad Třebel, o kterém tvrdil, že by jeho obnova jakožto pevnosti nevyžadovala mnoho prostředků. Zdá se tedy, že ničení hradních budov po třicetileté válce nebylo příliš důsledné, a je možné, že i na počátku 18. století stále stával bastion zachycený Merianovou rytinou (Chmelíř 2014, 28). Za bastionem je dále na rytině umístěn hranolový objekt vystupující z hmoty parkánové zdi, který můžeme považovat za baštu.

Vraťme se však k přístupové cestě, která dále navázala na korunu valu před severním parkánem a dále vedla na masivní val před již zmíněnou hranolovou věží – branou (Durdík 1999, 563). Sám bastion nebo případný nedaleký objekt mohl představovat vstup do hradního

parkánu. Pozůstatky zdí jsou v současnosti přítomné pouze v čele hradu a částečně u západní strany předhradí. Na pobořeném hradě vyrostla při severozápadní straně (patrně v místech bývalých palácových či hospodářských budov) podlouhlá barokní sýpka (Procházka – Werner 1996, 128). Součástí barokně pozměněného hradního areálu byla i hájovna, která možná obsahuje zbytky středověké zástavby. Hrad Třebel představuje mimořádně zajímavý objekt pro sledovanou historickou epochu. Ačkoli jeho podobu známe prakticky pouze z Merianovy rytiny, zdá se, že se jednalo o velmi dobrou pevnost, která disponovala nejmodernějším prvkem soudobého pevnostního stavitelství – bastionem. Důležitý prvek obrany představovala důmyslná obrana přístupové cesty. Jako klad rovněž můžeme považovat skutečnost, že poloha hradu byla relativně nepřístupná a dominantní, což z objektu činilo obtížný cíl pro soudobou dělostřelbu.

9.2.6 Poběžovice (okres Domažlice)

Poběžovický hrad vyrostl na mírné vyvýšenině v severovýchodní části dnešního města v 2. polovině 15. století. Poloha hradu byla výhodná z jižní a západní strany (tedy směrem k městu), kde terén pozvolna sestupuje. Severovýchodní předpolí je vůči hradu relativně v rovinné úrovni. Dispozice dnešního zámku vychází z velké míry z té původní hradní. Jádro hradu nabývalo polygonálního tvaru, přičemž v jižních partiích bylo téměř pravoúhlé. Z jižního čela vystupovala hranolová věž a sousední brána. Zbývající obvod jádra byl postupně obestavěn dvoupatrovými palácovými budovami. Z jádra vybíhají 2 paláce - na severní straně téměř obdélný, který je ještě středověkého původu, a na západní straně také téměř obdélný, který pochází z doby renesance. Fasády hradu měly být rovněž pokryty sgrafitovou výzdobou. Po třicetileté válce byl hrad barokně upravován, čímž se definitivně stal zámkem (Vlček 2001, 414). Jádro bylo obklopeno okrouhlým pásem opevnění, z něhož se dochoval jižní úsek, který je v jihozápadní části vybaven mohutnou baštou. Ve středních partiích hradby byla umístěna brána. Celý prstenec opevnění byl dříve obklopen vodním příkopem (Durdík 1999, 434). Podoba předhradí je zachycená na katastrálním plánu Poběžovic z roku 1838. Jsou zde zaznamenány zdejší budovy, brána a hradby, které jsou obklopené volným prostorem, který vznikl po zasypání příkopů (Procházka – Werner 1996, 107). Druhá brána je patrná uprostřed severní hradby předhradí. Působí jako baštový útvar schopný pokrýt boční palbou přilehlé hradby. Hrad v Poběžovicích zřejmě vstupoval do třicetileté války jako objekt s (renesančními) zámeckými prvky. Zdá se však, že mohl být stále přijatelně hájitelný, což naznačuje i úsilí Jana Jindřicha z Bedenberka hrad dále

opevňovat, k čemuž došlo po roce 1645. Otázkou však je, jakou měly tyto úpravy podobu, na což nám může odpovědět další výzkum.

9.2.7 Rýzmbek (okres Domažlice)

Hrad Rýzmbek zaujal polohu na výrazném kopci, jehož nadmořská výška činí 661 m. n. m. Hrad byl v době svého zániku rozčleněn do tří hlavních úrovní. V jeho severní části bylo umístěno jádro, nižší jihozápadní část obsadilo 2. nádvoří, v další ještě nižší jihovýchodní části vyrostlo 3. nádvoří. Jako pomyslnou čtvrtou úroveň můžeme označit valové opevnění severozápadně a severně před jádrem hradu. Přístupová cesta byla zřejmě vedena od východu, od současné vsi Podzámčí. Poloha hradu byla jistě dominantní a umožňovala prakticky kontrolu celého Domažlicka až k Českému lesu. Určité nebezpečí mohly představovat kopce Chudenické vrchoviny, které však pro svoji vzdálenost zřejmě nemohly sloužit jako palebná postavení děl. Spíše se mohlo jednat o potenciální kontrolní místa zamezující zásobování hradu.

Dochované zbytky zdíva reprezentují stav hradu před jeho zánikem v polovině 17. století. Jádro hradu umístěné na nejvyšší ploše celého areálu vzniklo již v 2. polovině 13. století. Ústřední objekt zde byl dnes již zaniklý bergfrit, který svoji hmotou předstupoval jižní hradbu v jihovýchodním nároží, a palác, který byl zřejmě umístěn na protilehlé straně v místě dnešní romantické rozhledny. Ve 13. století byl Rýzmbek hradem bergfritového typu (Durdík 1999, 491). V 1. polovině 14. století vyrostl zřejmě druhý palác, který se umístil za bergfrit a který vyplnil celou východní stranu jádra. Na jižní straně vyrostlo 2. nádvoří, které bylo obklopeno hradbou, jež byla v jihozápadním nároží zesílena válcovou flankovací věží. Ačkoliv je pro 14. století typické zaměření na obytnou složku, hrad Rýzmbek nepodceňoval ani stránku fortifikační, neboť flankovací věž v jihozápadním nároží značně vylepšovala obranu. Mezi roky 1451 a 1452 vznikly na hradě první objekty, které reagovaly na rozšíření dělostřelectva. Vzniklo třetí nádvoří umístěné jihovýchodně od toho druhého. Rozsáhlá plocha byla obklopena zdí, která byla na jižní straně zesílena čtveřicí hranolových flankovacích bašt. Východní strana nádvoří byla zesílena mohutnějším čtverhranným flankovacím objektem, který zřejmě stál na hranici mezi baštou a bateriovou věží. Zeď na severní straně, jež se napojovala na jádro hradu, byla vybavena bránou zřejmě věžovitého charakteru.

Poslední výrazná přestavba byla uskutečněna na přelomu 15. a 16. století. Tehdy bylo jádro s druhým nádvořím po celém obvodu obklopeno parkánovou hradbou, jež byla zesílena

trojicí bašt. Důležitý údaj představuje zpráva o předání hradního dělostřelectva. Václav Švihovský z Rýzemberka roku 1504 přebíral od Oldřicha z Hardeka čtyři tarasnice a srubnici, které měly být umístěny na dělostřelecké baště Okrouhlici, která chránila bránu třetího nádvoří. Tento údaj dokládá, že tato bašta v této době již stála (Procházka 1988, 26). Dále vyrostla protáhlá bašta zvaná Nudle, která byla umístěna před válcovou věží druhého nádvoří a ze které vedl boční vchod na valové opevnění (Procházka 1988, 10), masivní dělostřelecká bašta na severovýchodní straně jádra a sypaná dělostřelecká bašta – někdy označovaná jako rondel – před ní (Kypta – Richterová 2002, 55). Vypěstlost tohoto opevnění naznačuje, že jeho tvůrcem byl slavný Benedikt Rejt, který pro Švihovské patrně upravoval Švihov a Rabí. Nicméně tato domněnka není písemně podložena (Durdík 1999, 491).

Hrad v době třicetileté války představoval jistě velmi dobrou pevnost. Tuto hypotézu podporuje i zpráva z roku 1643, kdy je popisován jakožto „zámek na vysokém kopci míli cesty od bavorských hranic u Domažlic“ a že „má dosti dobré zdivo“ (Rožmberský 1991, 25). Jeho přednosti spočívaly v množství prvků aktivní obrany, které boční palbou mohly pokrýt většinu potenciálních mrtvých bodů, a využívání i progresivnějších objektů, které představovalo čelní valové opevnění s mohutnou dělovou baštou. Obranné kvality hradu zřejmě zdůrazňoval fakt, že budovy jsou vhodně šnekovitě seskupeny ve vztahu k příjezdové cestě, přičemž bylo při obraně hradu vždy aktivní jeho jádro. Nepřítel před třetí branou, pokud pomineme zemní opevnění s rondelem, byl vystaven palbě z pravé strany z jádra hradu a z obíhajícího parkánu s baštami. Proti jeho čelu byla umístěna zeď třetího nádvoří s branou. Pokud by překonal tuto překážku, dostal by se na třetí nádvoří, přičemž by musel zahrnout na pravou stranu k bráně vedoucí do druhého nádvoří. Zde by se situace opakovala. Prostor před druhou branou byl kryt ze severu zdvojenou hradbou a dominantním bergfitem a z východu zdvojenou hradbou obklopující druhé nádvoří. Zde by nepřítel po překonání brány narazil ještě na jednu překážku v podobě brány vedoucí do jádra hradu. I zde by musel zatočit doprava, přičemž by byl ostřelován z předstupujícího bergfritu z jižní strany jádra hradu. Tyto kvality prohluboval i koncentrický charakter hradu díky přítomnosti parkánu, obíhajícího jak jádro, tak i obvodovou hradbu druhého nádvoří.

9.2.8 Roupov (okres Plzeň-jih)

Hrad má zřejmě již počátky ve 13. století. Zaujal polohu dominantního návrší nad jihovýchodním okrajem dnešní vsi. Nejbližší okolí nepřevyšoval žádný jiný kopec a ze všech stran kromě východu byl chráněn strmými srázy. Poloha sídla tedy byla značně výhodná.

Původní podoba roupovského hradu je nejistá, jelikož několikrát prošel ve středověku razantními proměnami. Významná byla přestavba koncem 14. století, kdy vyrostla tři výstavná palácová křídla. V jihozápadním nároží byla umístěna obytná budova, která mohla představovat donjon původního hradu (Rožmberský 2006, 3). Její datování však kolísá mezi 2. pol. 13. století a 1. pol. 14. století (Foster – Kamenická 2006, 377). V pozdní gotice přibylo čtvrté palácové křídlo postavené před čelo původního jádra. Z těchto úprav pochází rovněž černá kuchyně, jejíž výrazný dýmník představuje nynější dominantu hradu. Důležité rovněž bylo nové opevnění předhradí. Na skalním útvaru východně od jádra vyrostla mohutná bateriová věž a čelo předhradí bylo zesíleno dvojicí bašt – půlkruhovou a polygonální (Rožmberský 2006,3). Před severní stranou jádra bylo přítomné další opevnění s půlkruhovou baštou, na niž podle Willenbergovy veduty navazovala po severní straně zřejmě provizorní palisádová hradba. Celý areál hradu obklopoval mohutný příkop a předstupující valové těleso. Součástí obranného systému hradu mělo být též věžovité předsunuté opevnění nacházející se u východní přístupové cesty pod hradem, přibližně v místech dnešní kaple sv. Anny (Gersdorfová 2008, 3).

Zajímavé poznatky přinesl výzkum nárožní polygonální bašty vedený J. Anderlem a J. Škabradou. Ukázalo se, že původně bašta měla obsahovat střelecké komory pro děla, avšak před dokončením stavby se nechaly střílny zazdít, čímž se obrana omezila na střelecký ochoz v nejvyšším patře. Stavba měla mít rovněž obytný charakter, přičemž její součástí měla být i černá kuchyně (Anderle – Škabrada 2000, 3-14). I když se zdá, že určité fáze pozdně gotických úprav nebyly zcela dokončeny, Willenbergova veduta z roku 1602 ukazuje hrad jako výstavné feudální sídlo, které mělo přinejmenším uspokojivý obranný potenciál, což dokládá přítomnost střeleckých ochozů s věžičkami v případě opevnění předhradí a bašt. Pozoruhodné je, že na vyobrazení z 60. let 18. století si hrad uchovává takřka podobný ráz jako v případě Willenbergovy veduty, což se také týká přítomnosti střeleckých ochozů (Gersdorfová 2008, 1). Na tomto vyobrazení je však patrné, že již v této době byl objekt bateriové věže již zříceninou (Rožmberský 2006, 6). I díky výrazné poloze hradu můžeme usuzovat, že v případě třicetileté války mohl představovat objekt, který mohl být efektivně hájen. Sám Roupov je roku 1643 připomínán jako hrad „mezi Švihovem a Stodem“ a je popisován jakožto objekt „se zdmi a příkopy“, což znamená, že se s ním počítalo jako s možným opěrným bodem (Rožmberský 1991, 25).

9.2.9 Zelená Hora (okres Plzeň-jih)

Hrad Zelená Hora byl umístěn na výrazném kopci nad městem Nepomuk. Jeho poloha byla tedy značně výhodná, jelikož areál hradu nebyl ohrožován jiným návrším. Dominantní poloha rovněž zaručovala kontrolu širého okolí. Strmý terén ze západní, severní a východní strany zaručoval, že se mohla obrana koncentrovat směrem na snadněji přístupné jižní předpolí. I v tomto případě byl terén v těchto partiích dostatečně strmým, což přispívalo obranným vlastnostem objektu. Hrad patrně vyrostl po husitských válkách, což koresponduje s volbou dominantní polohy. Dispozice Zelené Hory byla dvojdílná (Durdík 1999, 628). Jádru hradu se nacházelo v místech dnešního zámku, který využil zdiva z původního hradu. Podobu zámku určila barokní přestavba za Václava Vojtěcha ze Šternberka, která započala roku 1669 a protáhla se až do roku 1696. Určitými renesančními přestavbami však Zelená Hora prošla již v 2. polovině 16. století (Vlček 2001, 514). V přední části Zelené Hory stojí barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie, který navázal na dřívější gotický presbytář (Motejzlík 2014, 96). Bránu, která byla umístěna v jihozápadní části předního dílu, zajišťovala z východní strany okrouhlá věž. Věžní sklepení mělo po roce 1560 sloužit jako vězení (Baroch 1991, 49). Na jižním výběžku přibližně 400 m pod hradem stojí předsunuté opevnění, jehož jádrem byla podle T. Karla okrouhlá bateriová věž, jež byla oklopena hradbou s možnými střeleckými komorami (Karel 2006, 178). Úloha předsunuté bašty logicky spočívala v ochraně přístupové cesty (Durdík 1999, 628).

Zelená Hora je vyobrazena v poněkud schematické, ale relativně vystihující rytině v knize M. Vogta z roku 1712. Jádro hradu zde má již výrazný zámecký charakter v podobě trojice palácových křídel, v jejichž severovýchodním a jihozápadním nároží jsou umístěny štíhlé hranolové věže. Na jižní straně od jádra je přítomen dochovaný bastion, který se zašpičatuje směrem k přístupové cestě. Přístup k opevnění vede skrze bránu s bosáží, vedle jejichž stran jsou přítomné střilny. Zdi bastionu obsahují střilny a úroveň ochozu symbolizuje obíhající římsa. Tento opevňovací prvek mohl představovat velký přínos k obraně hradu, neboť mohl kontrolovat celou přístupovou cestu pod hradem. Rovněž je možné, že mohl být hájitelný nejen palnými zbraněmi, ale i těžšími děly. Obvodová hradba v přední části hradu je oklopena patrovými budovami. Hradba s možnými střilnami je přítomná na jižní straně při budově kostela. V jihozápadním nároží je přítomná též válcová věž. Tato stavba obsahuje střechu a na fasádě jsou patrné střilny. Věž je poněkud nepřesně umístěna v samotném cípu předního hradu, což nekoresponduje s realitou, neboť za ní vede ještě část obvodové hradby s bránou. Zajímavá je však situace při patě brány. Na rytině je vyobrazeno dochované

trojúhelné zděné opevnění se střílnami, ze kterého vybíhá na východní straně věžovitá stavba, patrně představující bránu před válcovou věží. Trojúhelné opevnění zde působí jako předbrání či barbakán (Karel 2006, 171) a svoji podobou připomíná raně novověký bastion, což naznačuje budování jistých fortifikačních inovací ve zmíněné epoše. Celá přístupová cesta, téměř až k předsunutému opevnění pod hradem je obklopena zděným opevněním se střílnami. Zmíněný fortifikační prvek nepochybně představuje koridor, poněkud ojedinělé zajištění brány v kontextu českých hradů. Pro úplnost je třeba dodat, že předsunuté opevnění hradu působí poněkud pustým dojmem, neboť je reprezentováno nízkou kruhovou věží bez přítomnosti střechy, popřípadě vnějších fortifikačních zařízení.

Výsledný objekt na rytině tedy můžeme označit jako stavbu, která je v nejvyšších partiích zastoupena zámeckými budovami. Zelená Hora však zároveň působí jako pevnost, která mohla být stále dobře hájitelná. Přičemž veškerá tíha obrany spočívala na důsledné kontrole přístupové cesty. Problém poněkud představuje datování uvedených fortifikačních prvků. Zdá se však, že podstata fortifikací vychází z tradic pozdní gotiky. Uvedené bastiony mohly být vybudovány v rámci raně novověkých přestaveb. Zpráva z roku 1643 ohledně pevných míst v Čechách pouze tvrdí, že Zelená Hora je hrad „na hranicích Prácheňského kraje na kopci, jest opatřen hradbami“ (Rožmberský 1991, 25). Informace sice není příliš obsažná, ale je možné, že k určitým pevnostním úpravám došlo během třicetiletého konfliktu, kdy byl hrad vnímán jako jedna z předních západočeských fortifikací. Je nejpravděpodobnější, že vybudování bastionů proběhlo při již zmíněné barokní přestavbě Václava Vojtěcha ze Šternberka.

9.2.10 Libštejn (okres Rokycany)

Hrad Libštejn byl umístěn uprostřed kotlinky nad pravým břehem řeky Berounky. Hrad vyrostl v relativně poklidném 14. století a jeho obranné vlastnosti byly značně upozaděny. Poloha Libštejna byla od jeho počátku značně nevýhodná. Jediný klad představovala severozápadní strana, kde byl hrad přirozeně chráněn řekou Beroukou. Kope na jihu a na severovýchodě představovaly značnou slabinu, proto na obou výšinách vyrostly v pozdní gotice předsunuté bašty, které do značné míry eliminovaly možná nebezpečí. Samotný Libštejn představoval hrad blokového typu (Tomášková 2014, 56). Dispozice hradu byla dvojdílná. Jádro dominovala dvojice čtverhranných věží, mezi kterými bylo umístěno obdélné nádvoří. Na delší strany nádvoří navazovala dvojice paláců. Na tento obytný komplex navazovaly z jihozápadní strany obytné budovy ukončené nepravidelně oblou baštou.

V pozdní gotice bylo jádro v západní straně vyplněno palácovým křídlem s mohutnou čtverhrannou nárožní věží či baštou, kde se pravděpodobně nacházela brána. Přibližně čtverhranné předhradí bylo umístěno východně od jádra. Důležité objekty představovaly již zmíněné předsunutá bašty. Fortifikace na severozápadním kopci byla postavena na ostrožně, a byla tedy od předpolí oddělena příkopem. Hlavní objekt předsunutého opevnění představovala čtverhranná věž se zaoblenými nárožními. Druhá předsunutá bašta vyrostla na nebezpečném jižním návrší. Zde se jednalo o zemní okrouhlý objekt, který byl s předhradím spojen koridorem (Durdík 1999, 330). Hrad Libštejn tedy ve třicetileté válce mohl představovat alespoň provizorně využitelný obranný bod. Nebezpečné výšiny v předpolí byly vybaveny předsunutými baštami, které mohly do jisté míry ztížit nepřátelské obléhání. Po jejich potenciálním pádu by byl však hrad (jinak relativně pasivně opevněný) obtížně hájitelný.

9.2.11 Zbiroh (okres Rokycany)

Hrad Zbiroh vyrostl ve 13. století na mohutném skalnatém kopci, který je přístupný pouze na západní straně, kde terén přechází pozvolně v táhlý hřbet. Na tuto stranu se přirozeně orientovala hlavní obrana hradu. Výrazná poloha fortifikace zaručovala, že nebyla v nejbližším okolí ohrožovaná nebezpečnými výšinami. Pětiúhelné jádro hradu stálo ve východních partiích areálu. Na nádvoří je dodnes umístěna volně stojící útočištná věž okrouhlého půdorysu, která odkazuje na to, že hrad původem patřil k hradům typu bergfritové dispozice (Durdík 1999, 622). Při obvodovém opevnění postupně rostly palácové budovy. Důležitá byla přítomnost pánů z Kolovrat, kteří v 15. století rozšířili západně se rozprostírající předhradí. Ve 2. polovině tohoto století bylo opatřeno předhradí mohutnými okrouhlými baštami, z nichž se dodnes zachovala ta jihozápadní (Bělohávek 1985, 404). V čele předhradí také stála čtverhranná věžovitá brána, která byla po jižní straně chráněna subtilní půlválcovou baštou. Tato situace však zanikla při úpravách v 19. století (Durdík 1999, 622). Podobu čela předhradí v době před historizujícími přestavbami však máme zachycenou F. A. Heberem.

Do třicetileté války byl hrad postupně renesančně upravován. Za zmínku stojí především úpravy císaře Rudolfa II., který nechal při bráně na západní straně předhradí vybudovat nový palác s císařskými pokoji. Na jižní straně předhradí posléze vyrostlo nové obydlí hejtmána a další císařské obytné prostory. V jádře hradu byly umístěny kanceláře, byty písařů, ubikace stráží a pokoje pro hosty. Byl též upraven bergfrit, který získal novou střechu s velkou měděnou makovicí. Okolo hradu byla založena daňčí obora. Zdá se však, že na západní straně zůstaly uchovány valy, příkopy a padací most. Nicméně po „zámeckých“

úpravách byla fortifikační úroveň Zbirohu poněkud snížena (Bělohlávek 1985, 404). Po třicetileté válce byl hrad postupně obnovován, čímž více získával svůj zámecký charakter. Zvláště po roce 1691 byla řada zpusťšených budov v jádře hradu stržena a nově postavena, čímž byl do velké míry setřen původní hradní ráz. Konečnou podobu získal Zbiroh v průběhu 19. století, kdy býval upravován, jak již bylo uvedeno, v duchu módního historismu (Bělohlávek 1985, 405). Zdá se, že hrad Zbiroh představoval ve třicetileté válce objekt, který mohl být alespoň provizorně využit jako opěrný bod. Tuto myšlenku podporuje výborná poloha hradu, rozlehlé předhradí s ubytovacím či skladovacím potenciálem a skutečnost, že čelo hradu bylo vybaveno prvky aktivní obrany, příkopem a valy. Otázkou však je, jak skutečně byl tento úsek opevnění využitelný po úpravách Rudolfa II., kdy v čele předhradí vyrostl palác.

9.2.12 Kašperk (okres Klatovy)

Hrad Kašperk byl umístěn na vrcholu strmého výběžku Zámeckého vrchu. Poloha hradu byla relativně výhodná, jelikož byl chráněn ze všech stran strmými svahy. Určitou slabinu představoval postupně navyšující se terén na východní straně, kde však bylo přítomné předsunuté (zřejmě) pozdně gotické opevnění zvané Pustý hrádek, které se snažilo tento nebezpečný jev odstranit (Lhoták 2008, 326). Kašperk byl založen ve 14. století Karlem IV. Jeho jádro tvořil palác srostlý s hranolovými věžemi na západní a východní straně. Tento ústřední objekt byl obehnan parkánem. Ze západní strany navazovala od pozdní gotiky budova purkrabství, za níž pokračovalo protáhlé předhradí (jinak zvané dolní hrad) zakončené na západním konci hranolovým, zřejmě věžovitým objektem. Přístupová cesta byla vedena podél severního předhradí k východní bráně, jež byla střežena válcovou věží. I toto předhradí bylo chráněno hradbou, která koncentricky obklopovala i horní partie hradu. Takto koncipované vedení přístupové cesty představovalo kladnou vlastnost, neboť byl potenciální útočník neustále vystaven palbě z horních partií hradu. Podélně orientované jádro dále mohlo představovat štít pro další hradní objekty. Výrazný nedostatek obrany hradu představovala absence prvků aktivní obrany (Durdík 1999, 252), což platí i pro válcovou věž v čele hradu, která nemohla efektivně flankovat prostor před branou. Zajímavý pohled na absenci prvků aktivní obrany předložil J. Anderle. Podle něj měl sloužit hrad spíše jako útočiště početného vojenského oddílu, nikoliv jako samostatná fortifikace odolávající dlouhým obléháním. Koncentraci velkého počtu vojáků mohlo umožnit především rozsáhlé předhradí (Anderle 2005, 69). Nutno však podotknout, že mluvíme ještě o době 14. století a o možných záměrech Karla IV. Přínosným obranným objektem, jak již bylo naznačeno, byl předsunutý Pustý

hrádek, který představoval dvojpodlažní stavbu s pětibokou věží, která mohla být hájena palnými zbraněmi. Důležitou informací představuje skutečnost, že po roce 1617 je Kašperk připomínán jako pustý. Zdá se však, že stav hradu nebyl katastrofální, vzhledem k tomu, že se s ním počítalo i ve třicetileté válce jako s refugiem. I když se zdá, že se mohlo jednat pouze o provizorní využití. Dnešní stav hradu dokládá rovněž to, že destrukce hradu po roce 1655 nebyla příliš důsledná, díky čemuž se Kašperk dochoval v relativně přijatelném stavu.

9.2.13 Klenová (okres Klatovy)

Ačkoli hrad Klenová zřejmě nebyl během třicetileté války cílem vojenských útoků, je evidentní, že se s ním počítalo jako s opěrným bodem, což bylo připomenuto v kapitole o dějinách hradu. Důvody patrně pramení ze skutečnosti, že opevnění hradu bylo i na poměry třicetileté války relativně vyspělé. Hrad vzniknuvší ve 13. století zaujal místo na kuželovém kopci, odkud mohla být kontrolována dálková cesta z Klatov do Bavorska. Klenová náležela patrně k hradům bergfritového typu vzešlého zřejmě z podunajského prostředí (Durdík 1999, 256), přičemž byla v následujících stoletích náročně přestavována. Jádro hradu představovalo na počátku novověku konglomerát výstavných palácových budov, které obklopovaly horní obdélné a dolní polygonální nádvoří. Jádro hradu bylo obklopeno parkánem, ze kterého vybíhaly 2 mohutné bašty – hranolová studniční bašta na severovýchodě a polygonální s kaplí na jihovýchodě (Úlovec 2004, 121). Brána umístěná v jihovýchodní části polygonálního nádvoří srůstala s renesančně upraveným purkrabstvím. V západním cípu nádvoří je dodnes umístěn volně stojící hranolový bergfrit (Kamenická 2001, 55). Celý areál byl obklopen příkopem, před kterým se na celé východní straně navršoval obranný prvek, který z Klenové tvořil nadčasovou pevnost. Svah zdejšího valu byl v polovině 15. století obezděn mohutnou zdí a před ní byl vyhlouben další příkop a navršen další val. Obezděná koruna valu, která byla přístupná z vlastního hradu po rampách, mohla být vybavena děly, které mohly efektivně střežit přístupovou cestu před valem (Kašička 1981, 94). Aby se pokryl mrtvý prostor, bylo toto opevnění vybaveno soustavou bašt půlkruhového a hranolového půdorysu. Severní vybíhající část valu vzdáleně připomíná bastiony s uchy, neboť z jeho stran vystupuje dvojice bašt. Bašty byly postaveny patrně i z důvodu, že obezděný val měl mít po dobudování statické problémy. Prvky aktivní obrany tedy měly sloužit i jako pomyslné opěrné pilíře (Kamenická 2001, 55).

Výsledný hrad musel představovat náročný úkol i pro obléhatele 17. století. Sama Klenová je roku 1643 připomínána jakožto hrad „půldruhé míle od bavorských hranic na

kopci“ je rovněž stavbou „se zdmi a příkopy“, což naznačuje možné vojenské využití (Rožmberský 1991, 25). Výrazná poloha hradu byla obtížně ohrožitelná dělostřelectvem, a pokud se tento druh zbraní zaměřil na opevnění hradu, čekalo děla obezděné těleso valu, které bylo proti dopadajícím střelám velice odolné. Pokud by se však útočníkům podařilo val překonat, čekalo by je koncentricky opevněné jádro s baštami a parkánem. Nezbyvá se též zmínit o tom, že budovy ve vztahu k přístupové cestě jsou takřka „šnekovitě“ uspořádané, což představovalo efektivní obranný prvek. Obranu Klenové měly vylepšovat i předpokládané 2 předsunuté objekty na svazích východně od hradu (Kašička 1981, 98). Nutno je však upozornit, že hrad byl v 16. století renesančně upravován, kdy se měl zvyšovat jeho komfort. Rovněž měl být v této době stržen i původní válcový bergfrit volně umístěný na horním obdélném nádvoří. Z této doby pochází i arkády umístěné v severním parkánu, které vznikly v rámci přestaveb severního paláce (Kamenická 2001, 57). Pravděpodobně má v 16. století počátky i podlouhlá zámecká budova, která vyrostla při jižní straně nádvoří, kde dříve stávaly hospodářské budovy (Kašička 1981, 96). Zdá se však, že úpravy nebyly příliš radikální pro obranné schopnosti Klenové, jelikož čelní val byl zřejmě v době přestaveb netknutý. Pro úplnost je třeba dodat, že po třicetileté válce hrad pustnul a začal se obnovovat v 1. polovině 19. století v rámci romantizujících úprav.

9.2.14 Rabí (okres Klatovy)

Hrad Rabí byl umístěn na nevýrazném, ale strategicky výhodném návrší nad řekou Otavou. Rabí od svého vzniku prošlo složitým stavebním vývojem. Na počátku se jednalo o hrad donjonové dispozice, na což nás dodnes upomíná mohutný donjon tvořící dominantu hradu (Durdík 1999, 466). Dále se Rabí rozrůstalo směrem k severu, přičemž nižší partie zaujal komplex palácových budov, jehož vývoj a popis je možno vynechat. Důležitý prvek hradu však představovalo nejnižše položené předhradí, které bylo v pozdní gotice obklopeno masivním opevněním, za jehož autora bývá tradičně považován Benedikt Rejt (Kupka 205, 304). Na východní straně, u palácového objektu zvaného Nové pokoje, vyrostla masivní bateriová věž půlkruhového půdorysu. Tato stavba mohla pokrýt boční palbou takřka celou východní stranu hradu až k bráně nejnižše položeného předhradí, kterou chránil ze severní strany protáhlý torion, který představuje snad nejrozměrnější baštu v českých zemích (Durdík 1999, 466). Pomyslné předsunuté opevnění brány tvořil kostel Nejsvětější trojice, který byl přístupný z můstku vedoucím z torionu. Ochranu brány zesiloval příhrádek v podobě dvou menších bran, který vystupoval z východní zdi torionu. Přibližně z poloviny severní hradby vystupovala mohutná půlválcová bašta, zajišťující boční palbou tento perimetr. Severní

hradba na západním konci vybíhala v půlkruhový baštovitý útvar, na něhož navazoval další hradební úsek zesílený dvojicí mohutných bašt - polygonální a půlkruhové. Silné zdi nebyly hájitelné pouze na úrovni hrázděného ochozu, ale i při jejich patách, což dokládají v nich proražené střílny. Tato skutečnost neplatí pouze pro obvodové zdi, ale i pro prvky aktivní obrany – bateriovou věž, torion a bašty. Pozdně gotické opevnění hradu nebylo pro nedostatek finančních prostředků dokončeno v plné míře, což dokládá přerušená jižní zeď, která byla směrem k donjonu ukončena provizorní zídkou (Ruda 2020, 49). Nabízí se však i možnost, že příčina nedokončení byla taková, že stavebníci nebyli spokojeni s kvalitou opevnění, které bylo plně diletantsky nefunkčních prvků. Nedokončený úsek opevnění na jižní straně patrně neobsahoval ani střelecký ochoz, jak dosvědčuje Willenbergovo vyobrazení z období okolo roku 1600. Rovněž měly být zazděné i střelecké komory v hmotě zdiva. Rovněž je možné, že opevnění nebylo budováno přímo jako funkční fortifikace, ale jako demonstrující symbol (Varhaník 2005, 90).

I tak představovalo Rabí na svoji dobu silně opevněný hrad. I po překonání pozdně gotického opevnění na útočníky čekaly výše položené palácové budovy a donjon, čímž byl až na úsek poblíž bateriové věže naplněn i princip koncentrické obrany. Veduta hradu od J. Willenberga z období okolo roku 1600 ukazuje hrad ve své plné kráse. Ačkoli vyobrazení hradu není kompletní, zachycuje přítomné střelecké ochozy na úrovni hradeb (kromě již zmíněného jižního vnějšího úseku), věží a palácových objektů, což naznačuje, že hrad mohl být připraven na dobu nadcházejícího konfliktu. S tímto tvrzením může však kolidovat skutečnost, že hrad byl na počátku 17. století označován jako pustý. Zdá se však, že tento status nebyl příliš vážný a hrad mohl být snadno znovu aktivován jako vojenský bod.

9.2.15 Švihov (okres Klatovy)

Hrad Švihov byl umístěn v nížinné poloze, západně od řeky Úhlavy, která poskytovala vodu hradnímu příkopu. Severně od hradu bylo rozloženo středověké městečko. Hrad přímo neobklopovala žádná nebezpečná výšina. Východní návrší u kostela sv. Jiljí převyšovalo sice polohu hradu o 20 m, bylo však vzdáleno přibližně 550 m od hradu a odděleno řekou Úhlavou. Součástí obranného systému měl být i malý hrad Kokšín nacházející se 1,4 km jihozápadně od hradu. I ten je umístěn na protějším břehu řeky Úhlavy. Samotný Švihov vyrostl ve 14. století jako hrad s palácem jako hlavní obrannou a obytnou stavbou. Touto stavbou je míněn současný severní palác. Protilehlá palácová budova na jižní straně nádvoří vyrostla v další gotické fázi, čímž se hrad stal módní dvoupalácovou dispozicí. Oba paláce

byly spojeny hradbou a zdá se, že již ve 14. století jádro obíhal parkán. Ten byl však značně přeměněn a zesílen na konci 15. století výstavbou nárožních polokrouhlých bašt, polygonální baštou s kaplí v půli východní hradby a masivní věžovitou branou na protilehlé straně parkánu. (Novobilský 2012, 1). Zajímavý článek představuje klenutý podchod pod kaplí, který je umístěn mezi baštou a zdí jádra. Tímto způsobem byla zajištěna plynulá komunikace okolo parkánu. Další zajímavý prvek představovaly chodbičky, které spojovaly ochozy bašt s palácovými křídly.

Celý „vnitřní“ hrad byl posléze obklopen dalším pásem opevnění. Nejdříve vyrostl západní úsek s dvojicí hranolových flankovacích věž. Jihozápadní nároží vyplnila majestátní sýpka, která byla doplněna malou okrouhlou věží, zvanou Kašperka. Z východu přiléhala k sýpce věžovitá brána. O něco kvalitnější fortifikační architektura vyrostla na východě. Dodnes jsou zachovány základy silné hradby, která byla vybavena trojicí mohutných dovnitř otevřených bašt. Ze severní hradby vybíhala věžovitá brána, ve které se dochovala střílna s otočným dřevěným bubnem. Její ochrana byla zesílena polokrouhlou baštou ze západní strany a malou baštičkou z východní strany. Jak již bylo v úvodu naznačeno, oba obranné prstence byly obklopeny vodním příkopem. Nutné je rovněž uvést, že tyto pozdně gotické přestavby představují pravděpodobně dílo Benedikta Rejta, snad nejpokrokovějšího stavitele konce českého středověku (Úlovec 2004, 221). Jak již bylo uvedeno v kapitole o historii hradu, hrad měl být po roce 1655 zbořen. Je zde nutné připomenout, že zanikly především nejkvalitnější hradby s baštami na východní straně – a to jak v případě vnějšího hradebního okruhu, tak i parkánu obíhajícího jádro. Hradní objekty následně sloužily k hospodářským účelům (Durdík 1999, 545). K určitým zásahům došlo v polovině 18. století, kdy bylo k Červené (severozápadní) baště vloženo nové obytné stavení, čímž se vyplnil prostor parkánu mezi baštou a branskou věží (Novobilský 2012, 2).

Podobu hradu v 16. a 17. století nám nepomáhají rekonstruovat pouze dochované stavby či jejich zbytky, ale i dvě zásadní vyobrazení, ke kterým se řadí nástěnná malba v hradní kapli z 20. let 16. století, která detailně vyobrazuje i dnes zaniklé hrázděné ochozy, věžičky a vysoké střechy. Další hodnotný pramen představuje kresba Jana Willenberga z počátku 17. století, která představuje hrad po jistých renesančních úpravách (podoba štítů). Zvláštní ale je, že koruny hradeb a bašt vnějšího opevnění nejsou ukončeny ochozy, respektive střechami. To platí pouze pro parkánovou hradbu vnitřního hradu. Je tedy možné, že ochozy na vnějším opevnění již počátkem 17. století neexistovaly, což odpovídá tvrzení, že za Heralta Říčanského koncem 16. století mělo opevnění hradu pustnout (Bělohlávek 1985,

338). Další možností je, že Willenberg ochozy záměrně vynechal, aby nechal vyniknout jádro hradu. To se však zdá u jinak realistického autora poměrně nepravděpodobné. Zdá se však, že tento úsek opevnění nemohl být zcela nehájitelný, na což upozorňuje aktivní využití hradu ve třicetileté válce. Vyobrazení z 20. let 16. století přímo ukazuje, že první dvě podlaží bašt obsahovaly četné střelny. Tato skutečnost platí i pro samotné kurtiny, kde jsou střelny doložené minimálně v úrovni druhého podlaží bašt. Je možné, že k potenciálnímu odstranění ochozu došlo úmyslně, aby byla umožněna koncentrická palba do předpolí hradu i z úrovně ochozů parkánové hradby obklopující jádro. Nemůžeme vyloučit možnost, že opevnění nebylo v plné míře dostavěno. Určité pochyby nad ideální podobou švihovského opevnění vyslovil též J. Varhaník (Varhaník 2016,187).

Pokud došlo před třicetiletou válkou k novému aktivování vnějšího opevnování, mohl Švihov představovat na počátku 17. století stále výbornou pevnost. Sám je roku 1643 připomínán jakožto hrad, „míli od Klatov směrem na Plzeň“, který je umístěn „na rovině a při silnici“. Jednalo se o „pevný zámek se silnými zdmi, baštami a dvojitým vodním příkopem“ (Rožmberský 1991, 25). Obranné schopnosti by byly vylepšovány koncentrickým charakterem fortifikace, která byla v obou hradebních okruzích obklopena vodním příkopem. I nížinná poloha hradu byla pro hrad relativně výhodná, neboť se v okolí nenacházela žádná nebezpečná převyšující výšina.

9.2.16 Velhartice (okres Klatovy)

Ačkoli Velhartice pravděpodobně nebyly v průběhu třicetileté války aktivně vojensky využity, areál hradu skrývá výraznou památku z tohoto období. Rozsáhlý hradní areál, který rostl od 13. století, zaujal polohu protáhlého skalnatého návrší, jež bylo z jižní strany obtékané říčkou Pstružnou. Jeho pozdně gotická podoba, s níž vstupoval do raného novověku, byla reprezentována jádrem umístěným v zadní polovině areálu. Protilehlé konce jádra vyplňovala dvojice paláců. Za pozornost stojí výstavný palác na severní straně jádra, nazývaný Rajský dům. Ikonickým prvkem hradu je bezesporu mohutný most, který spojoval Rajský dům s hranolovým donjonem Putnou, umístěným v severní části předhradí. To bylo obklopeno pozdně gotickou hradbou, jež byla zesílená prvky aktivní obrany – půlkruhovou baštou v hradbě severně od Putny a další půlkruhovou baštou umístěnou v severozápadním úseku zdi nedaleko brány. Dalším flankovacím prvkem byla trojúhelně lámající se zeď umístěná jižně od posledně zmíněné bašty. Věžovitá brána stála nad příkopem v severozápadní partii čela předhradí (Durdík 1999, 585). Přítomnost věže Putny zaručovala

kontrolu přístupové cesty k jádru hradu v případě, kdyby byla prolomena výše zmíněná brána. Je též možné, že v době výstavby pozdně gotického opevnění vznikl i pivovar v jižních partiích předhradí (Anderle 2009, 79). Nejvýznamnější památku na dobu třicetileté války představuje pozdně renesanční palác, který byl vybudován na přání Martina Huerty. Palác byl vybudován podél východní hradby jádra hradu, přičemž vyplnil místo mezi dvěma bývalými hradními paláci. Směrem k nádvoří je palác vybaven patrovým arkádovým ochozem. V budově zůstaly zachovány prostory původní renesanční černé kuchyně, v prvním poschodí tzv. Rytířský sál se zbytky nástěnných maleb a s profilovanou štukovou římsou. Huertova stavební činnost přinesla ale i další změny. Mnoho vnitřních zdí bylo z důvodu navýšení komfortu pobořeno, s čímž souviselo i pozměnění komunikačního schématu a uskutečnění řady zásypů.

Hrad Velhartice tedy představuje zajímavý objekt v rámci sledovaného období díky výstavbě renesančního paláce. Hrad však skýtal na počátku třicetileté války i uspokojivé obranné vlastnosti vyplývající z přítomnosti kvalitního pozdně gotického opevnění. Ačkoli čelo hradu nemohlo být nikterak výrazně ohrožováno dělostřelectvem díky absenci převyšujících poloh, problém mohl představovat postupně se navyšující terén jižně a jihovýchodně od hradu nad říčkou Ostružnou. Z Velhartic se však měl stát spíše reprezentativní a pohodlný objekt nového majitele, Martina Huerty. V průběhu novověkých dějin postupně zpusťly původní hradní budovy, přičemž bylo nejvíce udržováno pozdně renesanční palácové křídlo.

9.3 Jihočeský kraj

9.3.1 Strakonice (okres Strakonice)

Architektonicky bohatý hrad Strakonice byl umístěn v sevření řeky Otavy a Volyňky, které se stékají východně od hradu. Hradní areál z jihu a západu obklopol vodní příkop. Hrad tedy od svého počátku ve 13. století těžil ze své obrany plynoucí z výše zmíněných faktorů. Nutné je k tomu rovněž započítat skutečnost, že na severu vyrostlo středověké město, a tak strakonický hrad současně tvořil součást městské fortifikace. V rovině umístěný hrad rovněž neobklopoval žádný převyšující bod, což rovněž podpořilo jeho obranné vlastnosti. Hrad podlouhlého, přibližně obdélného půdorysu byl původně tvořen dvěma samostatnými částmi.

Na východní straně byla položena johanitská komenda s konventními budovami a kostelem sv. Vojtěcha, dnes sv. Prokopa, kterému dodnes dominuje čtverhranná chórová věž. K východnímu křídlu konventu přiléhala na jihu polokrouhlá věžice, která mohla flankovat celou jižní zeď. Na přelomu 15. a 16. století přejala její funkci mohutná obdélná věž Jelenka. Na západní straně hradního areálu vyrostlo sídlo rodu Bavorů. V jihozápadním cípu byl umístěn podlouhlý palác táhnoucí se až k johanitské komendě. Tato stavba byla v západní části ukončena vysokou obdélnou obytnou věží. Tu máme doloženu i na vyobrazení Jana Willenbergera z počátku 17. století, avšak se zdá, že byla snesena po úpravách poničeného hradu po třicetileté válce (Durdík 1999, 520). Přibližně v půlce západní hradby dodnes stojí okrouhlá věž s břitem, zvaná Rumpál. Její břit vystupuje do příkopu, díky čemuž můžeme uvažovat, že věž byla schopná aktivní obrany. Ačkoli dispozice tohoto jádra není přímo specifikována, je možné uvažovat, že Strakonice ve 13. století představovaly hrad bergrfítové dispozice, který byl inspirován náročnější architekturou královských hradů (Durdík 1999, 522). Na tomto vyobrazení je patrná i další hranolová věž umístěná severně od Rumpálu, která rovněž již dnes neexistuje. Za pozornost rovněž stojí subtilní baštička vystupující přibližně z prostředku palácového křídla. V pozdním středověku vyrostla členitá zástavba na severní straně nádvoří a na ni zřejmě navázalo nové severní nádvoří přiléhající k řece Otavě. Opevnění tohoto areálu tvořila hradba s mohutnou dělostřeleckou baštou na východním cípu a západně od ní umístěnou polobaštou. Na západě byla hradba ukončena branou, která předstupovala před západní hradbu hradního jádra (Kašička – Nechvátal 2014, 525).

Ačkoli Durdík tvrdil, že pozdně gotické opevnění obklopovalo pouze stranu nad řekou Otavou, jinou informaci předkládá vyobrazení od M. J. Vogta z roku 1712 (byť poněkud schematické a disproporční), na kterém je zaznamenána dnes již neexistující parkánová zeď se střílnami obklopující hrad i z jižní strany. Přibližně v polovině tohoto opevnění je umístěna bašta vystupující s hmoty opevnění. Toto opevnění naznačuje i částečně Willenbergovo vyobrazení z počátku předešlého století. Zde je patrný krátký úsek hradby před johanitským konventem. Na východní straně je umístěno polygonální předbrání připomínající dobové zemní bastiony. Na místě této předpokládané fortifikace vyrostla v 1. polovině 18. století barokní dvoukřídlá johanitská rezidence. Ačkoli není zcela možné rekonstruovat reálné fortifikační možnosti strakonického hradu, je možné usuzovat, že se mohlo jednat o dobře využitelnou fortifikaci, která disponovala prvky aktivní obrany a vodním ohrazením.

9.3.2 Střela (okres Strakonice)

Hrad Střela byl umístěn na dominujícím návrší ve výšce 445 m. n. m. Severovýchodně od hradu je ve vzdálenosti 330 m umístěný vrch zvaný Borek, který je však o 10 m nižší než terén hradu. Je tedy možné tvrdit, že poloha Střely byla značně výhodná. Hrad vzniklý ve 13. století prošel náročným stavebním vývojem. Jeho podoba, která byla zachycena na počátku 17. století, naznačuje, že se mohlo jednat o hrad blokové dispozice (Durdík 1999, 527). Hrad byl tvořen dvěma nepravidelně okrouhlými částmi opevněnými okružním příkopem a mohutným valem, zachovaným po vnějším obvodu jádra. Původně se k hradu vstupovalo od severozápadu přes renesanční bránu s padacím mostem. Dnešní přístup ze severovýchodu má pravděpodobně počátky v pozdním středověku, popřípadě raném novověku. Za oběma vstupy se rozléhalo níže položené předhradí, které je dnes obklopeno renesančními, později barokně upravenými budovami. Otázku vstupu do výše položeného jádra na severu komplikuje přítomnost barokní kaple. Nejvýraznějším pozůstatkem jádra je část obvodové zdi, kterou zesiluje několik opěráků. I toto jádro bylo renesančně upraveno. Samotný tristní stav jádra naznačuje, že bylo během vojenských událostí ve třicetileté válce podstatně více zasaženo než níže položené předhradí (Nechátal – Kašička 2012, 2014). Vyobrazení J. Willenberka ukazuje jádro jako blokovou trojici věžovitě působících staveb s vysokými dlátkovými střechami (Durdík 1999, 527). Pod jádrem je u vstupu do předhradí přítomen nízkou hradbou ohrazený objekt, který působí jako předbraní. Za pozornost stojí i již zmíněný masivní val okolo jádra, který mohl sloužit jako palebné postavení děl. Zajímavé je, že jádro spolu s valem představovalo pomyslnou obrovskou baštu, neboť celou svoji hmotou výrazně předstupovalo před oba vstupy do hradu, což zaručovalo přímou kontrolu jejich předpolí. Zároveň jádro zajišťovalo pomyslnou štítovou funkci níže položenému předhradí. Je třeba připomenout, že vyobrazení od Willenberga je velice přínosné i z toho důvodu, že nám ukazuje hrad v „předvečer“ třicetileté války (Nechátal – Kašička 2012, 212). Hrad Střela představoval zřejmě i na dobu třicetileté války velmi dobrou fortifikaci, jejíž obranné schopnosti podporovalo rafinované řešení umístění jádra vzhledem k přístupovým cestám, dále masivní val a výrazná dominantní poloha.

9.3.3 Orlík (okres Písek)

Hrad byl pravděpodobně založen ve 13. století. Stavenišťem byl zvolen skalní ostroh nad levým břehem Vltavy, která po vybudování vodní nádrže Orlík v 50. letech vystoupala až k patám hradu, v průběhu novověku pozměněného v zámek. Orlík pravděpodobně náležel k menšímu provedení typu hradu s obvodovou zástavbou (Durdík 1999, 405), je však také

možné, že Orlík představoval spíše hrad bergfritového typu. Orlík přístupný z jihozápadu, přičemž ostatní strany byly výborně přirozeně chráněny strmými srázy. Určité nebezpečí mohla představovat výšina Hradce, tyčící se přibližně 330 m jihovýchodně od jádra hradu. Její nadmořská výška, jež činí 410 m. n. m., převyšuje přibližně o 40 m polohu hradu.

Obrana hradu byla orientovaná k přístupné jihozápadní straně. V čele lichoběžníkového jádra byla přítomna silná štítová hradba, která se zaoblovala směrem k bráně, jež byla ze západního nároží flankovaná okrouhlou věží Uherkou. Před tímto čelním tělesem byl vyhlouben příkop. Jižní cíp hmoty štítové zdi vybíhal před jihozápadní zeď hradu, čímž představoval pomyslnou věžici. Věž Uherka je považována J. Varhaníkem za bateriovou, vybudovanou v pozdní gotice. V tomto období též vyrostly věžovité nástavby ve střední a jižní části štítové zdi, jejichž účel byl zřejmě pouze estetický (Varhaník 1998, 13-32). Dříve se též předpokládalo, že neobvyklé členění čela hradu bylo ovlivněno architekturou francouzských kastelů, což prezentoval T. Durdík. Uprostřed čela měla být umístěna mohutná polookrouhlá stavba sloužící jako kuchyně, na jejímž místě měl stát původní hradní bergfrit (Varhaník 1998, 18). Nádvoří jádra hradu bylo obklopeno palácovými křídly. Zhruba z prostředku jihovýchodního křídla vybíhal polygonální presbytář kaple, v pozdní gotice přestavěný do hranolové podoby. Jádro obíhal parkán nejasného rozsahu, který vyrostl nejpozději v polovině 14. století (Varhaník 2017, 475). V 16. století došlo k výrazným stavebním změnám, kdy palácová křídla zvýšená o druhé patro získala renesanční ráz. Rovněž vzniklo nové palácové křídlo na severozápadní straně jádra. Výrazný zásah do podoby hradu byl učiněn v 19. století, kdy objekt získal třetí patro a novogotický háv, jež přetrval do současnosti. Původní podoba předhradí je nejasná. Je však zřejmé, že její prostor byl v průběhu raného novověku zastavován modernějšími hospodářskými a provozními budovami. Raně novověká podoba Orlíka je zachycená vyobrazením z roku 1737. Zvláštní objekt zde představuje dnes již nezachovaná okrouhlá věž v jižním nároží předhradí, která mohla představovat součást pozdně gotických úprav. (Varhaník 2017, 485).

Obranné kvality hradu ve sledovaném období mohly být stále dobré. Hrad se mohl spoléhat na svoji výbornou ostrožnou polohu a na kvalitní pozdně gotické opevnění, pyšící se silnou štítovou zdí a bateriovou věží, která měla především sloužit k ochraně předpolí hradu k řece Vltavě. Otázka je, zdali opevnění mohlo být skutečně využitelné po četných novověkých stavebních úpravách. Po třicetileté válce však mohl být Orlík využit pouze jako „provizorní“ skladiště pro vojenský materiál, což potvrzují jak historické události, tak i rozloha sídla, která i díky rozlehlému předhradí skýtala velký skladovací potenciál.

Zajímavost přináší mapa z poloviny 18. století, zachycující nejbližší okolí hradu. Západně od hradu je přítomen čtverhranný objekt, který je interpretován jako francouzské polní opevnění z let 1741 a 1742 (Varhaník 1998, 28). O případných vojenských akcích spojených s Orlíkem však není nic známo.

9.3.4 Újezdec (okres Písek)

Hrad Újezdec vyrostl na nevýrazném záhybu hrany říční terasy. Ze severovýchodní strany byl chráněn příkrými svahy nad řekou Vltavou, ochranu proti opačné straně zajišťoval mohutný příkop. Obranu z této strany však ohrožoval postupně se navyšující terén (Sudová 2003, 31). Podobu hradu, který byl založen v druhé polovině 13. století, je dnes obtížné rekonstruovat, jelikož celý areál byl zastavěn parazitní zástavbou. Hrad byl zřejmě jednodílný a náležel k typům hradů s obvodovou zástavbou. Půdorys Újezdce byl přibližně oválný. V čele byla patrně umístěna vstupní brána, vedle které stál mohutný okrouhlý bergfrít. Na severní a východní straně jádra hradu byly umístěny palácové budovy (Durdík 1999, 573). Hlavní obranná linie byla tvořena hradbou a předstupujícím parkánem (Durdík – Fröhlich 2006, 345). Přítomnost případných pozdně gotických fortifikačních prvků není doložena, a zdá se, že k případným přestavbám v tomto období nedošlo, jelikož objekt po roce 1491 postupně pustl. Zdá se, že zpustlý hrad v Újezdci představoval během třicetileté války pouze provizorní obranný objekt, jehož nízké fortifikační schopnosti současně zhoršovala jeho nevýhodná poloha před postupně se navyšujícím terénem.

9.3.5 Zvíkov (okres Písek)

Hrad Zvíkov byl umístěn na výrazné skalnaté ostrožně u soutoku řek Vltavy a Otavy. Poloha hradu byla výhodná, jelikož byl ze všech stran chráněn strmými, téměř kolmými srázy. Určitou nevýhodu mohl představovat postupně se navyšující terén na jižní straně při přístupové cestě. Tato strana byla však efektivně zajištěna díky břitovému bergfritu stojícímu v čele hradu za bránou. Další riziko mohly představovat i okolní výšiny nad řekami Vltavou a Otavou, kde jsou přítomné obléhací tábory, které patrně pochází z doby obléhání hradu v době husitských válek. Pod severním okrajem hradu stávalo dnes zaplavené podhradní městečko, které mohlo představovat pomyslný obranný nárazník. Jádrem hradu byl palácový komplex s donjonem Markomankou (jinak zvanou Hlízová věž), který byl umístěn ve středních partiích hradu při východní hradbě. Hrad se tím řadil k typům hradů s obvodovou zástavbou (Durdík 1999, 636). Obvodová zeď hradu ze 13. století však obklopila celou

korunu ostrožny. Pro potřeby diplomové práce je však třeba zmínit pouze stav opevnění, které bylo v 15. století dále rozšiřováno.

Díky extrémně strmým svahům na západní a východní straně nebylo třeba těmto úsekům hradeb věnovat zvláštní pozornost. Proto se hlavní opevňovací snahy orientovaly na snadněji přístupnou stranu ze severu (směrem k podhradnímu městečku) a na prostor čelní brány na jižní straně. Severní hradba ze 13. století představovala relativně pasivně opevněný prvek. Určitou aktivní obranu mohla zaručovat nárožní věžice ve východním cípu hradby, ta však nemohla efektivně pokrýt celý mrtvý prostor před podlouhlou hradbou. Další věžice byla umístěna v severozápadním nároží a její efektivita mohla být totožná. Před hradbu předstoupil v 15. století parkán, který byl vybaven 6 hranolovými dovnitř otevřenými baštami schopnými aktivní obrany (Varhaník 2015, 403). Před parkánem byl vyhlouben příkop a navršen val. Ve druhé hranolové baště (směrem od západu) byla umístěna brána, která záhy navazovala na bránu u hranolové věže staršího opevnění ze 13. století. Samotné bašty byly vybaveny šterbinovými střílnami. Jejich hranolový charakter spolu s valem před parkánem sloužícím jako dělostřelecké postavení pro děla představuje jeden z prvních českých pokusů, který se snažil zabezpečit hrad proti rozpínajícímu se dělostřelectvu (Durdík 1999, 636). I když se podoba opevnění nemůže srovnávat s českými realizacemi na přelomu 15. a 16. století, jeho obranná úroveň byla přinejmenším dostačující, a to díky dobré poloze a přítomnosti již zmíněného městečka. V čele hradu na jižní straně stála hranolová věžovitá brána, za níž byl umístěn břitový bergfrit, který prostřednictvím štítové zdi spojující jej s vnějším opevněním uzavíral prostor mezi ním a branou, což vytvářelo pomyslné předbraní k další bráně, která byla umístěna právě v hradbě mezi bergfritem a západní zdí (Varhaník 2015, 416). Součástí pozdně gotických přestaveb byla i přeměna korun hradeb v kryté střelecké ochozy (Durdík 1999, 636). V jižních partiích západní zdi je přítomná bašta trojúhelného půdorysu, která nese název Krahujec. Její výstavba je kladena do pozdně gotického období, ale vyskytují se i názory, že byla vybudována na konci třicetileté války mezi roky 1645-1648 (Varhaník 2015, 420).

Pro úplnost je třeba dodat, že okolo Zvíkova jsou doložené obléhací tábory a obléhací práce, které jsou přítomné na všech 4 obklopujících návrších takřka v úrovni směru světových stran. Tato opevnění však mají spíše spojitost s obléháním hradu v 15. století. Nutné je však upozornit, že se v jižním předpolí nachází dvojice valů, jejichž původ je kladen do doby železné (Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 357). Je však možné, že tyto objekty byly využity v době třicetileté války císařskými. V úvahu můžeme brát tzv. Šance u Zbonína

na severu a Vartu u Jickovic na východě, které byly zmíněny v kapitole o dějinách hradu. Zajímavé je, že se okolo hradu nenacházejí žádné stopy po novověkých polních opevnění, které tradičně nabývají přímých linií. Tuto absenci je možné vysvětlit tím, že oddílům císařského vojska nehrozil kromě výpadů obránců hradu žádný nepřátelský útok. Dalším důvodem může být i beznadějně postavení posádky v období po bitvě na Bílé hoře. Obléhatelé, jejichž postup byl dosti liknavý, předpokládali, že kapitulace statečné posádky je jen otázkou času (Varhaník 2019, 514).

Ačkoli byl hrad v 40. a 50. letech dále přestavován, přičemž se zlepšovala jeho obytná a rezidenční funkce, stále působil jako pevnost, která mohla být díky své dobré poloze dobře využitelná jako opěrný bod. Toto využití mohla podporovat skutečnost, že hradní ostrožna je velmi rozlehlá, díky čemuž se zde mohl koncentrovat velký kontingent vojáků a vojenského vybavení, což bylo již uvedeno v kapitole o dějinách hradu.

9.3.6 Bechyně (okres Tábor)

Rozsáhlý hrad v Bechyni byl umístěn na místě dnešního zámku v jižních partiích rozsáhlé ostrožny nad soutokem řeky Lužnice a říčky Smutné. Před hradem na severní straně vyrostlo středověké město. Hrad měl až do období pozdního středověku výbornou přirozenou ochranu, která byla zajištěna dominantní polohou nad zmíněnými vodními toky. V průběhu 15. století mohla představovat potenciální problém výšina jihovýchodně od hradu, nesoucí dnes název Obora, která převyšuje areál fortifikace o přibližně 30 m při vzdálenosti 600 m. K této skutečnosti se brzy vrátím. Hrad vystavěný ve 13. století Přemyslem Otakarem II. původně náležel pravděpodobně k hradům s obvodovou zástavbou (Durdík 1999, 56), který prošel v následujících staletích náročným vývojem.

Důležité však je připomenout přestavby v průběhu druhé poloviny 15. století, které značně vylepšily obranyschopnost hradu. Na přístupové straně došlo k obnově (patrně) starého hradištního valu, který byl upraven na širokou hradbu se střeleckým ohozem. Za tímto valem leželo rozlehlé první předhradí s kostelem a množstvím hospodářských budov, z nichž se dochovala obdélná sýpka. Východ předhradí nemusel být z důvodu přítomnosti skalního svahu příliš zabezpečen, naproti tomu na západní straně vyrostly tři dělostřelecké bašty. Dělostřelecké bašty rovněž nově chránily i jádro hradu nad řekou, kde zajišťovaly kontrolu přístupu k brodu či mostu. Hrad proti převyšující Oboře byl nyní chráněn mohutnou štítovou hradbou, jež byla zvaná Čertova zeď. Dalším článkem obrany proti nebezpečnému vrchu měla být věž (či bašta) s břitem (Varhaník 1995, 344). Nutno podotknout, že tato zadní část

opevnění nebyla zřejmě nikdy dokončena. I samotné čelo města získalo v této době progresivní opevnění s polygonálními baštami. Jádro hradu bylo v pozdní gotice rovněž přestavováno, další výrazné změny představovaly renesanční přestavby z poslední třetiny 16. století, kdy Bechyně patřila Petru Vokovi z Rožmberka (Krajíc a kol. 2000, 35). Z jádra se nakonec stal systém blokově uspořádaných staveb, u nichž byla primární obytná a rezidenční funkce (Durdík 1999, 56). Stav objektu je zachycen na rytině Jana Willenberka z přelomu 16. a 17. století. Zde Bechyňský hrad připomíná spíše renesanční zámek, což odpovídá přestavbám z druhé poloviny 16. století (Vlček 2001, 162). Při patě budov však můžeme detekovat přítomnost baštovitých útvarů se střeleckými ochozy a střílnami, což naznačuje, že objekt byl v té době vnímán jako potenciální pevnost. Bechyňský hrad tedy představoval v době třicetileté války jistě využitelný vojenský objekt, ačkoli jeho primárním účelem bylo zajištění komfortu a reprezentace majitele.

9.3.7 Borotín (okres Tábor)

Hrad Borotín byl umístěn na ostrožně o nadmořské výšce 497,9 m. n. m., jež je obklopena ze západní strany tzv. Starozámeckým rybníkem. Jihovýchodním směrem od hradu postupně narůstá plošina, která ve vzdálenosti přibližně 800 m od hradu dosahuje nadmořské výšky 504 m. n. m., což tedy představuje zanedbatelnou hodnotu. Hrad pravděpodobně představoval ve své původní podobě ze 13. století bergfritový typ, který byl posléze značně upravován (Durdík 1999, 73). Hradní jádro mělo polygonální obrys. Nad příkopem v severovýchodní části jádra se tyčil okrouhlý bergfrit, který takřka celým tělem předstupoval před hradbu. Druhá okrouhlá věž byla umístěna v jižním nároží. Podobně jako bergfrit předstupovala před hmotu obvodové hradby, a tím pádem umožňovala flankovací palbu. Mezi ní a bergfritem byl zřejmě umístěn palác. Další obytná budova byla umístěna na západní straně jádra. Nutno však podotknout, že v pozdní gotice zřejmě byly sníženy obranné schopnosti dříve uvedené flankovací věže, neboť při jižní straně vyrostl nový palác a před ním na východní straně rozměrná branská budova s četnými střílnami, která svoji hmotou výrazně vstupovala do hlubokého příkopu (Janda 2016, 27). Podoba dochovaného příkopu pochází z druhé poloviny 15. století, kdy obklopil stávající jádro hradu. Před bergfritem byla však zanechána plošina půlkruhového charakteru předstupující před původní hradní příkop, která sloužila jako palebné postavení děl (Durdík 1999, 73). Relativně malý Borotín tedy představoval pozoruhodný objekt, který mohl být i na počátku třicetileté války využit jako relativně plnohodnotný opěrný bod.

9.3.8 Vimperk (okres Prachatice)

Hrad Vimperk byl vybudován ve 13. století na ostrožně nad ústím Křesanovského potoka do říčky Volyňky. Poloha hradu činí přibližně 750 m. n. m. a nedostupnost ostrožny převážně z jižní a západní strany byla jistě výhodná v dobách počátku hradu. Převyšující plošina severně před hradem však byla vnímána jako problematická již v 15. století, neboť zde vyrostla předsunutá bašta zvaná Haselburg zajišťující tento perimetr (Durdík 199, 596). Jižně a západně položené vrchy přesahující polohu hradu, představovaly spíše nebezpečí pro město než pro samotné panské sídlo. Sám hrad měl oválný půdorys a byl od zbytku návrší oddělen mohutným příkopem. Na počátku 17. století hrad představoval konglomerát palácových budov, v jehož zadní části stál hranolový donjon zvaný Vlčkova věž (Pfeferová 2016, 22). Na prvním nádvoří měl stát okrouhlý bergfrit. Severní úsek obvodové hradby byl zesílen věžicemi, před které předstupoval parkán. Za pozornost stojí předsunutá bašta Haselburg, jejíž jádro tvoří mohutná okrouhlá bateriová věž o průměru 14 m. Věž je zahrnuta do obvodového opevnění, které je směrem k hradu vybavené bránou. Na odlehlé, severozápadní straně však dosahuje síla podkovovité hradby až 8 m., přičemž jsou zde přítomné dělostřelecké komory. Hlavní úroveň představoval střelecký ochoz, který umožňoval nasadit i těžká děla. Provedení předsunutého opevnění ve Vimperku se řadí vůbec mezi nejnáročnější objekty svého druhu v Čechách (Durdík 2001, 596).

Samotný hrad byl rozšiřován již v průběhu 15. století a století následujícího, kdy měl být Rožmberky renesančně upravován (Vlček 1999, 497). Mezi roky 1622-1624 vyrostlo nové palácové křídlo, považované za nejhodnotnější součást dnešního zámku (Vlček 2001, 497). Samotné křídlo nabývá příčného charakteru a dělí areál horního hradu (respektive zámku) na druhé a třetí nádvoří (Pfeferová 2016, 33). Pozoruhodný nález byl roku 1998 odhalen při východní zdi příčného křídla. Jedná se o část odlévací formy na výrobu dělové koule ráže 70 mm, což odpovídá dělům střední ráže raných palných zbraní – tarasnicím, srubnicím či malým houfnicím (Durdík - Kašpar 2000b, 293). Další úpravy související s obdobím třicetileté války se pojí s úpravou dalších budov, což se například týká vstupní věže. Zde je ve vrcholu průjezdu mezi pásovým bosováním vytesán letopočet 1622 (Pfeferová 2016, 33). Archeologicky bylo dokázáno, že čelní zeď branské věže pod úrovní mostovky zcela zanikla a v roce 1622 byla nahrazena novou stěnou související s volným obezděným prostorem pod padacím mostem (Durdík – Kašpar 2000a, 179). Otázkou je, zda zánik této situace můžeme klást do dob obléhání na počátku třicetileté války. V průběhu doby konfliktu byla dále vystavěna i arkádová ložie, která vybíhala do zahrad kolmo od jižního křídla

dolního zámku (Pfeferová 2016, 22). Samotný dolní (či nový) zámek vyrostl před třicetiletou válkou a je umístěn na svahu pod horním zámkem (původním hradem). Sestává se ze tří křídel uspořádaných do půdorysu písmene U (Pfeferová 2016, 43). V průběhu 17. století byly vystavěny nové hospodářské budovy v předhradí na východní straně. Je obtížné říct, jaká byla hodnota Vimperku na počátku třicetileté války. Hrad zřejmě nabýval zámeckého charakteru, nicméně se zdá, že si uchovával jisté pevnostní vlastnosti. Jako opěrný bod mohla být zřejmě využita předsunutá bašta Haselburg, jejíž držení bylo nutné pro kontrolu nebezpečného předpolí na severní straně.

9.3.9 Rožmberk nad Vltavou (okres Český Krumlov)

Rožmberský hrad sestával původně ze dvou samostatných hradů – z Horního hradu s dominantní okrouhlou věží Jakobínkou a z Dolního hradu, dnes renesančního zámku. Oba hrady zaujaly místo na výrazné ostrožně nad meandrem řeky Vltavy. Jinak výhodná poloha mohla být ohrožována z postupně se navyšujícího terénu ze severovýchodní strany. Dolní hrad ze 13. století obsadil zadní partie ostrožny a Horní hrad vyrostl ve 14. století na její vyšší úrovni severovýchodně od staršího hradu. Dolní hrad představoval na počátku 17. století již renesanční zámek, přičemž respektoval původní hradní dispozici (Durdík 1999, 485). Přibližně obdélný hrad byl na užších stranách kryt hranolovými věžemi, přičemž vstup do něj vedl ze severovýchodu. Malé nádvoří obklopovaly palácové budovy. Zajímavé je, že již roku 1623, tedy 3 roky po obléhání, byl na místě bývalého padacího mostu v čele hradu vystavěn most nový. Zároveň měly být věž a palác navýšeny o jedno patro. Zároveň došlo k překrytí renesančních sgrafit hladkou omítkou (Vojkovský 2014, 38). Podoba Horního hradu v tomto období je obtížně rekonstruovatelná. Zdá se však, že rozsáhlá, přibližně oválná dispozice hradu s volně stojící věží Jakobínkou byla dosti pozměněna přestavbami po požáru roku 1522, přičemž úpravy v následujících staletích dále stíraly původní hradní ráz. Je přítomná též hypotéza, že Jakobínka představuje součást opevnění budovaného Rožmberky ve 20. letech 16. století, které však nebylo dokončeno. Hypotézu podporuje dendrochronologické datování dřeva z věže, které spojené s rokem 1523. Nutno podotknout, že tato hodnota se týká dřevěných konstrukcí v místech zděné střechy, nikoli ústupků v síle zdiva (Razim – Bláha 2005, 187). Podoba rožmberského hradního areálu v době 17. století je relativně nejistá ohledně možných fortifikačních prvků. Zdá se však, že Rožmberk nepředstavoval objekt, se kterým by se mohlo počítat jako s pevností. Dobyť hradu na počátku třicetileté války naznačuje, že se jednalo spíše o provizorní opěrný bod.

9.3.10 Vítkův Hrádek (okres Český Krumlov)

Vítkův Hrádek je umístěn na vysokém kopci o výšce 1 032 m. n. m., čímž se objekt řadí mezi nejvýše položené hrady v Čechách. Areál pevnosti byl obklopen vysokými svahy a v nejbližším okolí se vskutku nenachází nebezpečná výšina, ze které by mohl být hrad ohrožen. Vítkův Hrádek se typologicky řadí k donjonovým dispozicím (Durdík 1999, 598). Ústředním objektem byl donjon o rozměrech 14 x 17,5 m, k němuž byl na jihovýchodní straně připojen polygonální přístavek (Havlice 2010, 533). Okolo hradu vyrostlo v 16. století bastionové opevnění, které můžeme řadit mezi vůbec nejstarší realizace tohoto druhu fortifikace na českých hradech. Bastiony svoji podobou připomínají dovnitř otevřené bašty. Celý areál opevnění nabývá pětiúhelného půdorysu, přičemž z každého cípu vystupuje bastion. Bastiony a přilehlé kurtiny obsahovaly tři úrovně úzkých střílen pro střelce z ručních palných zbraní. Předpokládá se, že bastiony měly mít původně vysoké kuželovité střechy (Havlice 2010, 534). V jihovýchodním úseku opevnění měla být nad příkopem umístěna věžovitá brána. Ojedinelé opevnění Vítkova Hrádku bylo na svoji dobu velmi pokrokové a činilo z objektu velmi dobře opevněnou pevnost, čemuž napomáhala i jeho excelentní poloha.

9.3.11 Hluboká nad Vltavou (okres České Budějovice)

Hrad Hluboká zaujal výhodnou polohu na ostrožně nad řekou Vltavou, tekoucí po východní straně. Pro hrad, vzniklý ve 13. století, mohl postupně se navyšující terén v předpolí představovat jistou slabinu. Nicméně v raném novověku byla již tato hrozba eliminována prostřednictvím předsunutých fortifikací. Nebezpečná výšina se tedy v nejbližší vzdálenosti prakticky nevyskytovala a poloha samotného hradu byla oproti okolnímu terénu značně dominantní. Výšinu Na pahorku tyčící se východně od hradu za Vltavou, můžeme rovněž jako nebezpečnou vyloučit, i když ve vzdálenosti 850 m mírně převyšuje polohu hradu přibližně o 10m. Původně královský hrad s největší pravděpodobností náležel k hradům s obvodovou zástavbou. Dnešní novogotický zámek v sobě tuto dispozici částečně uchovává. Původní bergfrit posloužil jako „podstavec“ současné hranolové věže, dominantě novogotického zámku. Rovněž severovýchodní a jihozápadní palácové křídlo stojí na základech středověkých obytných budov (Durdík 1999, 163).

Hrad Hluboká byl během celého období raného novověku vybaven mimořádně kvalitním opevněním. To však dneska téměř beze zbytku zaniklo, jelikož celý areál prošel v 19. století náročnou novogotickou přestavbou, kdy na místě bývalých fortifikačních objektů vyrostl park. Přesto je toto opevnění zachyceno ikonografickými prameny. Jsou k dispozici

vyobrazení z let 1548-1557, znázornění Jana Willenberga z roku 1600 a vyobrazení zachycující podobu hradu/zámku v 18. století. Goticko-renesanční opevnění vyrostlo v několika fázích (Varhaník 2004, 357). Po roce 1490 patřil hrad Pernštejnům, kteří jsou známí jako iniciátoři výstavby rondelových opevnění na hradě v Pardubicích a Kunětické Hoře. Zřejmě krátce po této době vyrostl hradební okruh vnitřního předhradí s dvěma oblými baštami na jihozápadě a mohutná vstupní věž. Na tu navazovala lomená čelní hradba, která byla na konci ostrohu zakončena věží (pravděpodobně bateriovou), kde měla být umístěna zbrojnice. V sousedství věže měla být umístěna bašta, která byla využívána později jako kovárna. Tato přestavba svoji podobou koreluje s úpravami pernštejnského hradu Helfštejna z období okolo roku 1480. V následující etapě mělo vyrůst rondelové opevnění. Jeden z rondelů byl navršen severně od válcové věže předhradí a jeho úpatí obklopovala nižší zeď. Druhý rondel byl vystavěn přímo před hradem na mírném návrší. Zajímavostí této stavby je, že měla být během rozstavění zbořena při tureckém nebezpečí roku 1529, aby nepadla nepříteli do rukou. Nakonec ale byl rondel dokončen a spojen s hradem. Po dostavění byl rondel vybaven vnitřními prostory pro pobyt osádky, pro palebná postavení a pro souvislou komunikaci. Pravděpodobně se v kasematách nacházela i kuchyně (Slavík 2013, 151). Vrcholy rondelů byly vybaveny roubenými trámy omazanými hlínou, které sloužily jako postavení pro střelce z hákovnic. U čelního rondelu byla postavena brána chráněná z pravé strany menší baštou. Další rondel s kasematy byl vybudován pod Červenou věží na zadním nároží jádra hradu. I zde ještě došlo k zesílení 2 malými baštami (Varhaník 2004, 360). Veduta z poloviny 16. století zachycuje rozsáhlé úpravy terénu podél jihozápadní strany hradu, které je možno považovat za rozestavěné bastiony. Není však jisté, zda bylo toto opevnění dokončeno. Na Willenbergově vyobrazení můžeme zachytit valovou hmotu na jihozápadní straně, která svou morfologií odpovídá bastionovému opevnění (Varhaník 2004, 360). Výsledný hrad Hluboká tedy představoval na svou dobu excelentní pevnost využívající rondelové (a snad) i nejmodernější bastionové fortifikační prvky. Již tak vynikající obranné schopnosti byly podpořeny i dominantní polohou hradu nad okolím.

9.3.12 Nové Hrady (okres České Budějovice)

Novohradský hrad byl umístěn na výrazném skalnatém výběžku nad řekou Stropnicí. Hrad byl ze všech stran chráněn příkrými svahy a východně od něj se rozprostíralo středověké město. Celkově je možno považovat polohu panského sídla v Nových Hradech jako velmi výhodnou, neboť se v okolí nenacházela žádná nebezpečná výšina. Hrad byl vybudován ve 13. století jakožto hrad bergfritového typu, který měl průjezdový charakter, neboť byl

přístupný přes dvě brány – jihozápadní a východní, vedoucí do města. Obvodová hradba tvoří dodnes část vnějších zdí palácových budov, které podél ní vyrostly v průběhu pozdního středověku a raného novověku. Důležitá přestavba nastala na přelomu 15. a 16. století, kdy byl hrad obklopen novou parkánovou hradbou s drobnými, dovnitř otevřenými půlválcovými baštami, jejichž podoba byla dosti archaická vzhledem k soudobému vývoji (Durdík 1999, 384). Součástí parkánu byla též nová hradní kuchyně. Zadní brána byla zesílena předbraním a čelní brána byla nahrazena mohutnou čtverhrannou branskou věží. Novinkou byl též palác, jehož renesanční okna se řadí k nejstarším projevům tohoto slohu na českém území.

Je třeba upozornit, že již tak majestátní hrad, byl v průběhu 16. století minimálně dvakrát těžce poškozen. Nejprve roku 1573 při výbuchu střelného prachu zapáleného od blesku, kdy měl zaniknout okrouhlý bergfrit, a dále roku 1590 po poměrně silném zemětřesení. Po této události byl opraven architektem Antoniem Canevallem. Součástí obnovy mělo být i zesílení opevnění, kdy byl obezděn a zřejmě i rozšířen příkop obklopující celý areál hradu. Výsledný příkop dosahoval hloubky 15 metrů a šířky 23 metrů, čímž se řadí k nejmohutnějším příkopům v českých zemích. Hrad po třicetileté válce pozbyl své rezidenční funkce, což se otisklo i do podoby budov, které se staly úřednickými byty. V podstatě svoji současnou podobu má novohradský hrad z konce 18. století, kdy byl upravován Janem Nepomukem Buquoyem. Během těchto úprav byla zvýšena věž čelní brány o jedno patro (<https://www.hrad-novehrady.cz/cs/o-hradu/historie/stavebni-vyvoj>, citováno 8. 8. 2020). Podoba Nových Hradů je zachycena v tzv. lineckém skicáři F. B. Wenera z roku 1712. Nutno však podotknout, že se jedná o dosti schematické vyobrazení, v němž nejsou patrné fortifikační prvky, které v té době musely ještě existovat (Gersdorfová 2012, 50).

Zdá se, že hrad na počátku třicetileté války představoval stále dobře využitelný objekt. Zcela ojedinělým jevem je obezdění masivního příkopu, které bylo uskutečněné po pohromách v 16. století. Pravděpodobně by bylo výhodnější, kdyby při přestavbách získal hrad i bastiony, čímž by se zásadně zvýšila jeho obranyschopnost. I tak obezděný příkop jistě představoval pozitivní opevňovací prvek, který ochraňoval jádro hradu obklopené parkánovou hradbou s baštami. I když tloušťka opevnění bývá vnímána jako relativně slabá, je možné, že se nemuselo jednat o zásadní slabinu, když připočteme výraznou polohu hradu. Určitou výhodu mohl představovat díky dvěma branám i průjezdný charakter hradu.

9.3.13 Týn nad Vltavou (okres České Budějovice)

Hrad v Týně nad Vltavou byl vybudovaný na konci 13. století. Byl umístěn na nevýrazném návrší nad pravým břehem Vltavy, kde jsou dnes rozprostřeny Bedřichovy sady. Právě přeměna areálu hradu v městský park koncem 19. století zapříčinila to, že původní podoba hradu je obtížně čitelná. Zajímavostí je, že při úpravách hradního areálu v 19. století byly odhaleny kosterní pozůstatky, které byly připisovány vojákům padlým v době třicetileté války (Sudová 2003, 16). Mezi dochované části hradu patří příkop a kamenný most přes něj, který pochází z období renesance. Další relikt představuje terénní vyvýšenina na horním konci areálu s mohutnými zbytky valů (Durdík 199, 567). Hodnocení objektu v kontextu raně novověkých konfliktů bude obtížné. Zdá se však, že místo mělo svoji strategickou hodnotu, s čímž bylo spjaté vojenské obsazení hradu. Otázkou ale je, zda se tato skutečnost odrazila do kvality hradního opevnění, na což může odpovědět budoucí výzkum.

9.3.14 Landštejn (okres Jindřichův Hradec)

Hrad Landštejn byl umístěn na žulovém vrchu o výšce 668 m. n. m. Jeho poloha byla výborně zvolena, neboť není v blízkosti převyšována nebezpečnými návršími. Hrad, jehož románské jádro bylo vybudováno podle podunajských vzorů, prošel velmi náročným vývojem, jehož výsledkem byla rozlehlá pozdně gotická pevnost s renesančními úpravami. Jádro hradu tvořily tři hranolové věžovité budovy soustředěné okolo pětiúhelného nádvoří. Nejmladší z těchto věží je ta vystupující z jihozápadní hradby, která pochází ze 14. století. Zbylé 2 věže jsou románského původu (Líbal 2000, 128). Tento prostor byl okolo obvodu vyplněn palácovými budovami. Okolo jádra vyrostlo pozdně gotické opevnění. Parkán okolo samotného jádra představuje první fázi, která vyrostla na počátku 16. století. Tento parkán byl v nárožích zesílen třemi nevelkými dovnitř otevřenými polygonálními baštami a vstupovalo se do něj od severozápadu branou, jež byla vybavena předbraním. Na západní straně byl vybudován hradební úsek se třemi polookrouhlými dovnitř otevřenými baštami. Ze severu a východu vyrostl ve 20. letech 16. století další hradební okruh s dvěma polookrouhlými dovnitř otevřenými baštami. Prostor okolo brány byl vybaven renesančními budovami, které sloužily jako kovárna, pekárna či konírna. Hradby nového východního okruhu byly vybaveny krytými střeleckými ochozy. Pozdně gotické opevnění, ačkoliv umožňovalo velmi dobrou aktivní obranu, bylo však relativně slabé a na západní straně bylo vybaveno zastaralým cimbuřím (Durdík 1999, 320). Součástí opevnění byl však jeden progresivní prvek, který představuje masivní sypaná zemní bašta nepravidelného půdorysu, která dosahuje délky 40 m a šířky 12 m. Tato bašta, jejíž val dosahuje výšky až 5 m, vystupuje z jihovýchodní strany

pozdně gotického opevnění. Hrad Landštejn tedy na počátku třicetileté války představoval velmi dobrou pevnost s třemi hradebními úseky, které byly vybaveny množstvím prvků aktivní obrany. Obranu patrně snižovala síla zdí, nicméně tento nedostatek mohla vyvážit výborná poloha hradu.

10 Zelená Hora – terénní výzkum fortifikačních prvků

10.1 Popis terénních řezů

Součástí diplomové práce byl též terénní výzkum fortifikačních prvků u hradu Zelená Hora. Výzkum se uskutečnil 7. 8. 2020 za účasti vedoucího diplomové práce PhDr. Josefa Hložka, Ph.D. a geodeta Ing. Pavla Hlavenky. Tento den byla provedena prospekce a fotografická dokumentace sledovaných objektů, což se zejména týkalo těch, které jsou přítomné při přístupové cestě do hradu. K identifikaci objektů napomohl stínovaný model reliéfu DMR 5G, vrstevnicový plán a barevná hypsometrie (John – Gojda, 2013). Následně došlo ke zpracování 7 terénních řezů.

1. řez byl veden od jihozápadního předpolí směrem k předhradí (před vstup do kostela). Nejnižší výšková hodnota činí 487,7 m, nejvyšší 524,9 m. Délka řezu činí 77,7 m. Tento řez zachycuje především vztah čtverhranného bastionu a nad ním se tyčícího opevnění předhradí. Terén předpolí strmě stoupá k čelní stěně bastionu, která je téměř kolmá. Dále pokračuje rovný prostor přístupové cesty, na kterou navazuje strmý terén vedoucí až k „terase“ opevnění předhradí.

2. řez vede od jižního předpolí směrem do prostoru dnešní terasy (tedy bývalého bastionu) pod zámeckým jádrem. Nejnižší výšková hodnota činí 498,3 m, nejvyšší 531,8 m. Délka řezu činí 77,7 m. Terén předpolí postupně strmě stoupá k čelní stěně někdejšího koridoru. Dále pokračuje rovný prostor přístupové cesty, na kterou navazuje strmý terén vedoucí až k téměř kolmé stěně bastionového opevnění. Zbytek řezu tvoří rovný terén pod zámeckým jádrem.

3. řez vede od východního předpolí směrem rovněž do prostoru dnešní terasy pod zámeckým jádrem. Nejnižší výšková hodnota činí 498,3 m, nejvyšší 531,8 m. Délka řezu činí 80,1 m. Strmý terén předpolí je přibližně ve dvou třetinách přerušen zřejmě valovým opevnění, na které navazuje strmý terén pod bastionem. Východní stěna nedosahuje již tak kolmého charakteru, jako je tomu v případě 2. řezu (tedy z jihu).

4. řez se zaměřuje na situaci předsunutého opevnění jižně od hradu. Začíná v jižním předpolí a končí v místech obdélné budovy severně od fortifikace. Nejnižší výšková hodnota činí 473,8 m, nejvyšší 491,9 m. Délka řezu činí 79,2 m. Postupně se navyšující terén je přerušen rovnou plošinkou pod čelem předsunutého opevnění. Toto čelo reprezentuje téměř kolmá stěna, která pokračuje v rovný terén vnitřního prostoru fortifikace. Tomuto prostoru

dominuje centrální umístěná stavba, která byla dříve interpretována jako pozůstatek (bateriové) věže. Je ale pravděpodobnější, že se jednalo o navýšené palebné postavení děl sloužící k přestřelování vnějšího opevnění předsunutého opevnění. Terén se za tímto objektem postupně svažuje až ke zdem obdélné budovy, jejíž výstavba zřejmě narušila severní situaci předsunutého opevnění. Je možné, že se jedná o zásah z doby, kdy byl vystavěn hospodářský dvůr pod hradem.

5. řez se zaměřil rovněž na situaci předsunutého opevnění Zelené Hory. Tentokrát byl řez orientován ze západního předpolí na východní. Nejnižší výšková hodnota činí 478 m, nejvyšší 491,9 m. Délka řezu činí 101,2 m. Terén se v případě západního předhradí mírně navršuje. Stěny vnějšího opevnění na obou stranách nejsou kolmé, jako tomu bylo v případě jižní stěny. Nejvyšší bod představuje opět centrální obranný objekt. Terén se na východní straně postupně snižuje až k nejnižší položené rovině v blízkosti přístupové cesty.

6. řez byl veden od prostoru přístupové cesty k valovému opevnění východně od jádra hradu. Nejnižší výšková hodnota činí 494 m, nejvyšší 521,7 m. Délka řezu činí 123,1 m. Řez sleduje zpočátku mírně se navršující terén přístupové cesty. Přibližně ve dvou třetinách dochází ke strmému nárůstu terénu, který je přerušen až valovým opevněním. Terén se dále ještě mírně navršuje.

7. řez byl veden od východního předhradí rovněž k valovému opevnění východně od jádra. Nejnižší výšková hodnota činí 485,9 m, nejvyšší 520,8 m. Délka řezu činí 93,1 m. Terén východního předhradí stoupá až k vrchu valového opevnění. Určitá narušení představují cesty, které obepínají hradní kopec. Terén se na vrcholu opět mírně navršuje, jako tomu bylo v případě 6. řezu.

10.2 Shrnutí a popis zelenohorského obranného systému v období raného novověku

Terénní výzkum v mnohém koresponduje s popisem, který byl uveden v kapitole 9.2.9. První obranný prvek představovalo předsunuté opevnění pozdně gotického původu, které kontrolovalo přístupovou cestu pod hradem. Ústředním objektem však zřejmě nebyla bateriová věž, jak předpokládal T. Karel, ale spíše vyvýšená dělostřelecká plošina sloužící pro přestřelování vnějšího opevnění, což odpovídá i vyobrazení od J. M. Vogta z roku 1712. Na lidarových snímcích byly zaznamenány antropogenní terénní zásahy v případě jižního a východního předpolí, které se nepojí s obdobím raného novověku, ale zřejmě pochází z dob vojenského využití areálu ve 2. polovině 20. století. Obrana vlastního hradu byla založena na

kontrole přístupové cesty. Výstavba většiny raně novověkých fortifikací nejspíše proběhla v rámci šternberských úprav Zelené Hory. Důležitý fortifikační prvek představoval zaniklý koridor, který je však zachycený terénními řezy. Před branou vedoucí do předhradí byl umístěn čtverhranný bastion se střílnami, jehož úloha spočívala v pokrytí možného mrtvého prostoru před jižní zdí koridoru. Na základě vyobrazení Zelené Hory od J. M. Vogta je možné usuzovat, že bastion mohl sloužit zároveň jako předbraní. Prostor možné brány je však překryt asfaltovou cestou. Objekt na uvedeném ikonografickém pramenu ale působí jako trojúhelná stavba, což tedy představuje určité zkreslení, jelikož je ve skutečnosti čtverhranná. Obranný potenciál si zřejmě uchovala i válcová věž pozdně gotického původu, která střežila vstup do předhradí. Významným obranným prvkem při ochraně přístupové cesty byl mimořádně rozměrný bastion před jižním průčelím zámeckého komplexu. Jeho dispozice nebyla trojúhelná, jak naznačuje Vogtovo vyobrazení, spíše působil jako obdélná terasa. Jeho jižní strana je téměř rovnoběžná s jižním průčelím zámku. Nově objevený fortifikační prvek představuje valové opevnění v jihovýchodním nároží dispozice. Liniová podoba opevnění odpovídá soudobým zemním bastionům. Úloha tohoto objektu zřejmě spočívala jak v kontrole východního předpolí, tak k postřelování přístupové cesty. Je také možné, že zajišťoval potenciální mrtvý prostor před čelem koridoru. Tato fortifikace není zachycena na Vogtově vyobrazení. Nabízí se možnost, že zemní podoba nepřilíží výrazného objektu Vogta nezaujala.

Součástí terénního výzkumu bylo též zamyšlení nad funkčností tohoto fortifikačního systému. Kompozice jednotlivých obranných prvků jistě mohla působit demonstračně (jak ukazuje i vyobrazení od J. M. Vogta), ale opevnění bylo zároveň velmi inteligentně řešené. Spočívalo na kontrole přístupové cesty, která mohla být obránci neustále postřelována z výše umístěných palebních pozic. I když bastiony působí mohutným dojmem, nejsou předimenzované a z jejich střelecké úrovně mohl být efektivně kontrolován prostor pod nimi. Za pozornost stojí i četnost bran, které musel potenciální protivník překonat. Je možné předpokládat vstup do prostoru koridoru, dále možnou branskou budovu, jež byla součástí dolního bastionu. Za válcovou věží byla umístěna brána vedoucí do prostoru předhradí. Do trojkřídlého zámku vedla brána, jež byla umístěna na západní straně. Celkově Zelená Hora představovala na konci 17. století velmi dobře opevněnou pevnost, jejíž novověká přestavba vhodně doplnila stávající středověkou hradní fortifikaci. Doklad bastionového opevnění u šlechtického sídla ve sledovaném období a v kontextu západních a jižních Čech je naprosto ojedinělý.

11 Obranný potenciál hradů v období raného novověku a odraz raně novověkých konfliktů do stavební podoby hradů

11.1 Frekventovaně obléhané hrady

Mezi hrady, které zažily nejvíce vojenských operací v době třicetileté války, se řadí ty, které se nacházely na území dnešního Karlovarského kraje. Mluvíme zde především o strategických lokalitách, kterými byly Cheb, Loket, Sokolov, Bečov nad Teplou a Freudenshtejn. Tyto hrady zažívaly obléhání během války falcké, švédské a švédsko-francouzské. Města Cheb, Loket, Sokolov se svými hrady představovala strategické příhraniční pevnosti, o jejichž kontrolu usiloval Mansfeld a posléze císařští. Po roce 1631 byla tato města cíli saských útoků a ke konci třicetileté války švédských útoků. Hrady Kynžvart a Bečov nad Teplou dále představovaly strategické body střežící komunikace do nitra Čech. Hrady v Plzeňském a Jihočeském kraji zažívaly nejvíce vojenských operací v české válce. Zejména v době před postupem ligistických a císařských vojsk na Prahu. Dále tyto hrady zažívaly vojenské operace ve válce švédsko-francouzské. Za zmínku stojí hrad Rýzmbek, který kontroloval vstup do Čech z bavorské strany. Důležité bylo též držení hradu Švihova střežícího komunikaci z Plzně do Klatov. V jižních Čechách byl cílem mnohých útoků strategický Týn nad Vltavou hájící komunikaci do nitra Čech z Českých Budějovic, který byl zřejmě obléhán již v době vpádu Pasovských před třicetiletou válkou. Je možné připomenout rok 1643, kdy byl vytvořen soupis potenciálních pevností čelících švédským výbojům. Nutné je podotknout, že naprostá většina hradů uvedených v diplomové práci byla vnímána bez ohledu na jejich fortifikační úroveň jako potenciální opěrné body, které byly hájené posádkami, umístěvanými všemi stranami konfliktu.

Jako hrady, kterých se dotkly další raně novověké konflikty kromě třicetileté války, můžeme jmenovat Orlík, Zvíkov, Hlubokou nad Vltavou, Cheb a Sokolov. Hrady Orlík a Zvíkov v době tureckých válek v 2. polovině 17. století měly spíše sloužit jako možné záchytné body či refugia, popřípadě jako skladiště zbraní. Je možné říci, že poslední skutečná obléhání zažily v době války o rakouské dědictví hrady Cheb a Hluboká nad Vltavou.

11.2 Hrady úspěšně čelící obléhání

Z analýzy vojenských událostí na hradech vyplývá, že drtivá většina z nich podlehl obléhajícím vojskům. Některé hrady však odolávaly i v době, kdy vojenskému řemeslu vládly palné zbraně a děla. V době třicetileté války (alespoň jednou) úspěšně odolával Loket,

Sokolov, Švihov, Nové Hrady, Landštejn a patrně i Roupov. Švihov odolal obléhání dokonce 2x, i když zde můžeme mluvit spíše o tom, že útočníci nevytlačili velké úsilí k získání hradu. Za zmínku ovšem stojí i Zvíkov, který odolával ještě dlouhou dobu po bitvě na Bílé hoře. Z doby válek o rakouské dědictví je důležité zmínit hrad Hlubokou nad Vltavou, který, ačkoli byl dobytý a značně poničený, představoval stále hájitelný objekt, který z konfliktu vyšel relativně se ctí. Ačkoli je primárním aspektem úspěchu či neúspěchu obléhání úsilí útočníků či motivace obránců, zdá se, že výše uvedené hrady si zachovávaly stále přijatelné (a využitelné) fortifikační prvky. Zde můžeme mluvit především o z hlediska obrany dobře zvolených polohách výše zmíněných hradů (zejména Loket, Landštejn, Roupov, Zvíkov a Hluboká). Dalším faktorem byla přítomnost kvalitních pozdně gotických objektů (prakticky u všech zmíněných hradů) schopných aktivní obrany. Zde je možné mluvit o přítomnosti bateriových věží (Sokolov) či bašt (u ostatních uvedených hradů). Výhodné rovněž bylo, že u těchto hradů tyto fortifikační prvky tvořily relativně pravidelný celek. Například u hradu Sokolova byly bateriové věže postaveny ve všech 4 nárožích, čímž byla zajištěna efektivní kontrola předpolí prostřednictvím boční palby. Výhodný byl též koncentrický charakter dispozic, což byl zřejmě případ Landštejna, Nových Hradů a Švihova.

11.3 Soudobé pevnosti

Kvalitu fortifikace snad v každém období determinuje jeho výrazná či nedosažitelná poloha, možnost dalekého rozhledu, popřípadě skladovací a obytné možnosti, resp. ubytovací kapacita. Výhodou je též vhodné uspořádání budov vůči přístupové cestě, popřípadě koncentrický charakter pevnosti. Důležité však je i to, aby fortifikace byla vybavena vhodnými objekty reagujícími na vojenský a technologický vývoj sledovaného období. Jak bylo v práci nastíněno, drtivá většina objektů představovala hrady s pozdně gotickými opevněními v různé kvalitativní úrovni. Je možné tvrdit, že tato většina byla již v době třicetileté války s ohledem na vývoj palných zbraní a obléhacích technik částečně překonaná, neboť pokusy o výstavbu moderního či bastionového opevnění v různých obdobích byly spíše ojedinělé (Vítkův Hrádek, Třebel, patrně i Hluboká nad Vltavou, později Cheb). Nesmíme však zapomenout, že u četných pozdně gotických opevnění byla snaha využívat starší zemní valy jako palebná postavení děl. Tato forma opevnění byla pro svoji jednoduchost a účelnost využitelná snad ve všech historických epochách. Rovněž je možné podotknout, že vhodně umístěné bašty (nejlépe se silným zdivem) mohly stále představovat dostačující obranný prostředek. S tím souvisí i nutnost mít po obvodu opevnění přítomné prvky aktivní obrany schopné pokrýt mrtvý prostor před hradbami, popřípadě mít, jak bylo uvedeno, uspořádané

fortifikační objekty tak, aby pokryly prostor přístupové cesty. Přínosem byla též přítomnost předsunutých objektů, což byla v případě existence nebezpečných výšin před hradem vyložená nezbytnost.

Vhodný objekt jistě představoval hrad v Chebu. Ten představoval na začátku třicetileté války dobrou pozdně gotickou fortifikaci, která se po konfliktu stala bastionovou pevností v rámci systému městské fortifikace. Zdá se, že po této úpravě představoval snad nejlépe připravenou pevnost západních Čech na konflikty 2. poloviny 17. století a 1. poloviny 18. století. Zajímavý byl vztah chebského (městského) hradu a Václavova hradu, který se v průběhu raného novověku uplatnil jako předsunutá opevnění na protějším břehu řeky Ohře. V případě jižních Čech představovala špičkovou pevnost Hluboká nad Vltavou díky přítomnosti rondelů (a patrně i bastionů). Její excelentní obranné schopnosti byly již v práci několikrát připomenuty. Vhodným obranným objektem v době třicetileté války byla nepřístupná Andělská Hora, „kastelový“ Sokolov, Locket spojený s městskou fortifikací, dominantní Švamberk, patrně také Třebel a Poběžovice. Další kvalitní pevnost představoval hrad Rýzmbek s důmyslným obranným systémem spočívajícím na kontrole přístupové cesty, což také můžeme říci o Zelené Hoře. Tento hrad se stal zřejmě po třicetileté válce bastionovou pevností. Mimořádně vhodnou pevnost mohla představovat Klenová, jejíž vnější opevnění mohlo v podstatě konkurovat základním bastionovým systémům. Problém nastává u hradů Rabí a Švihov, tradičně považovaných za vynikající pozdně gotické pevnosti. Zdá se, že přinejmenším Švihov představoval dobrou pevnost, což naznačuje jeho úspěšné vojenské využití. Využitelné obranné objekty mohly představovat i Velhartice, Střela, Strakonice, Borotín, Bechyně a Orlík. Uvedené hrady totiž disponovaly četnými prvky aktivní obrany či mohutnými valy. Ačkoli kvalita jeho fortifikací nebyla špičková, jako relativně úspěšný hrad se projevil i Zvíkov. Totéž můžeme říci i o Landštejnu a Nových Hradech. V případě jižních Čech je však nutné zmínit Vítkův Hrádek, který díky výrazné poloze a přítomnosti raných bastionů představoval velmi dobrou pevnost.

11.4 Z hlediska obrany nevyhovující objekty v období raného novověku

Je třeba uvést i hrady, jejichž opevnění a poloha nenabádaly k jejich využití jako vhodného opěrného bodu. Mezi hrady, které (zřejmě) nedisponovaly prvky aktivní obrany (či jejich přítomnost byla ojedinělá), patřil Kynžvart, Seeberg, Starý Hrozňatov, Hartenberk, Prostiboř, Libštejn, Kašperk, Újezdec, Rožmberk nad Vltavou a Týn nad Vltavou. Řada z těchto objektů však mohla alespoň spoléhat na svoje výhodné umístění z hlediska obrany. O

vyloženě nevýhodných polohách hradů, které mohly být přímo ohrožovány dělostřelbou z blízkého návrší, můžeme mluvit v případě hradů Seeberg, Kynžvart, Starý Hrozňatov, Újezdec a Libštejn (kde však byly nebezpečné výšiny zajištěny). Řada uvedených objektů se svoji podobou blížila pohodlným zámkům, což jejich obranným vlastnostem rozhodně nepřispívalo. Mezi tyto objekty zřejmě patřil Seeberg, Hartenberk a Rožmberk nad Vltavou. V diplomové práci bylo rovněž uvedeno, že všechny uvedené hrady byly ve skutečnosti dobyty. Ačkoliv jednotlivá obléhání mohla být závislá na mnoha okolnostech, je zřejmé, že klíčovým faktorem byla nevyhovující fortifikační úroveň objektů.

11.5 Modernizace hradních fortifikací

V diplomové práci byly uvedeny též objekty, u nichž se jejich majitelé snažili držet krok s dobovým vývojem. Úpravy mohly být jak provizorního rázu, tak i v podobě systematických prací, ze kterých vzešly moderní bastionové systémy. Již v průběhu 16. století došlo k výstavbě pravidelného bastionového opevnění okolo donjonu Vítkova Hrádku. Je možné, že provizorními bastiony bylo částečně obeháno jádro Hluboké nad Vltavou. Zajímavý přístup představují Nové Hrady, kde došlo k rozšíření a obezdění mohutného příkopu ještě v době před třicetiletou válkou. Otázkou je, kdy vznikl bastion hradu Třebel. Je možné, že se v tomto případě jedná o úpravu z dob třicetileté války, když okolo hradu probíhala bitva. V průběhu tohoto konfliktu měly být zesilovány hrady Loket, Poběžovice, Orlík a Zvíkov, u kterých je ale obtížné určit rozsah těchto prací. Po třicetileté válce měly být nově opevňovány hrady Bečov nad Teplou a Cheb. V případě Bečova nebyla tato přestavba zcela naplněna a na místě rozestavěných fortifikací vyrostl později barokní zámek. Z Chebu se však stala moderní bastionová pevnost, která tvořila citadelu (rovněž bastiony zesilované) městské fortifikace. V průběhu raného novověku byl též opevňován hrad Zelená Hora, jehož fortifikační objekty představují úspěšný ohlas moderních bastionových pevností. Je možné, že se určité bastionové úpravy částečně dotkly hradu ve Strakonících. Je ale zřejmé, že je možné počítat s dalšími úpravami, které byly provizorního charakteru nebo byly součástí oprav.

11.6 Zámecké úpravy

Období raného novověku bylo dobou, kdy se obecně z hradů stávaly pohodlnější zámky. Určitými „zámeckými“ prvky však disponovala většina hradů uvedených v diplomové práci. Ty si ale v mnohém zachovávaly rysy středověké pevnostní architektury. Zajímavý jev však představují hrady, u nichž došlo k výstavbě zámeckých křídel v době třicetileté války.

Jedná se o Velhartice, kde mezi bývalými hradními paláci vyrostlo pozdně renesanční Huertovo křídlo, a o Vimperk, kde vyrostl spojovací palác dělící jádro hradu na dvě nádvoří. Jako hrady, které získaly po třicetileté válce výraznější zámecký charakter, můžeme uvést Libou, Seeberg, Starý Hrozňatov, Hartenberk, Sokolov, Bečov nad Teplou, Bezručice, Prostiboř, Tachov, Poběžovice, Zelenou Horu, Zbiroh, Střelu, Orlick, Hlubokou, již zmíněný Vimperk a Nové Hrady. Většina uvedených objektů se stala zámky díky tomu, že během třicetileté války vyhořela či byla silně poničena během obléhání. Majitelé se následně snažili tyto hrady obnovit. Nikoli jako fortifikace, ale jako pohodlná panská sídla. Zdá se, že si některé přestavěné objekty stále uchovávaly určitý pevnostní ráz. Jistě tento případ představuje Zelená Hora se svým bastionovým opevněním. Je třeba se pozastavit u Hluboké nad Vltavou, kde bylo sice přestavováno jádro, nicméně vnější rondelové opevnění si relativně uchovávalo svůj stav ze 16. století. U Velhartic přetrvávaly středověké fortifikační prvky, jelikož nejvýraznější zámecká novostavba vyrostla mezi bývalými hradními paláci v jádře hradu. Dále je možné zmínit Vimperk se svou předsunutou baštou Haselburg. Do určité míry můžeme uvažovat i o hradech Zbiroh a Orlick, jejichž čela předhradí disponovala prvky aktivní obrany – baštami. Nové Hrady se svými baštami a mohutným příkopem si také uchovávaly pevnostní ráz. Podobnou situaci je možné zvažovat i u Poběžovic. Pevnostní charakter Sokolova byl zřejmě setřen v průběhu barokních úprav. Nutno upozornit, že zde ale mluvíme o pevnostních prvcích, které byly po třicetileté válce již nevyhovující, což ale neplatí pro náročnější opevnění Zelené Hory a Hluboké. U Bečova nad Teplou je zaznamenán pozoruhodný vývoj, kdy se z jádra hradu stalo hospodářské skladiště a na místě nově budovaného opevnění z poloviny 17. století vyrostl později barokní zámek.

11.7 Zaniklé hrady po raně novověkých konfliktech a jejich boření

Ne všechny hrady byly po dobývání obnoveny a staly se zpustlými zříceninami. Třicetiletá válka byla fatální pro hrady Kynžvart, Freudenštejn, Švamberk, Třebel, Rýzmbek, Libštejn, Kašperk, Rabí, Švihov, Újezdec, Borotín, Vítkův Hrádek, Landštejn a Týn nad Vltavou. U řady z uvedených hradů je doloženo cílené boření po třicetiletém konfliktu, aby se z nich nestaly potenciální hrady nepřátel. Zde je možné mluvit o těchto objektech: Andělská Hora, Třebel, Rýzmbek, Švihov, Kašperk, dále také o „přeživších“ sídlech, kterými byl Sokolov a Bečov nad Teplou. U většiny z těchto hradů je třeba uvést, že boření zřejmě nebylo příliš důsledné, jelikož se z nich do dnešních časů dochovaly výrazné zbytky. Nejvíce byl zřejmě postižen bořením hrad Třebel, ale ani tato destrukce nebyla, jak bylo v práci uvedeno, až tak silná. Na počátku 18. století byly na hradě přítomné ještě určité fortifikační prvky,

příčemž bylo možné, že dojde k jeho obnově jako pevnosti. Zajímavý případ představuje Hluboká nad Vltavou, kde k boření fortifikací docházelo v době války o rakouské dědictví. Příčina těchto aktivit byla stejná jako u hradů v době třicetileté války. Jednalo se o potřebu zamezit nepřátelským vojskům, aby hrad obsadili a následně využili jako opěrný bod.

11.8 Lokality s dochovanými obléhacími pracemi ze sledovaného období

Určité obléhací tábory museli okolo dobývaných hradů ve třicetileté válce vybudovat snad všichni útočníci. Otázkou je rozsah a podoba těchto táborů. Mohlo se jednat o lehké či provizorní objekty, popřípadě o rozsáhlé zemní fortifikace se systematicky vybudovanými palebnými postaveními. Nutno podotknout, že archeologicky doložené jsou pouze Staré šance u hradu Kynžvart a polní opevnění, která se budovala v rámci bitvy u hradu Třebel. Staré šance byly vybudovány jako fortifikace, která byla postavena proti kynžvartskému hradu. Úloha tohoto opevnění spočívala jak ve vedení palby na hrad, tak v kontrole prostoru severně od něj. Podoba Starých šancí je relativně náročná. Jedná se o liniové valové opevnění s bastionem a kruhovým rondelem. Koruna valu je členěna hrotitými depresemi sloužícími jako střelny pro palné zbraně a děla. Zajímavé je, že zde není doložené opevnění týlové strany, zajišťující celou fortifikaci před vnějšími útoky. Co se týče dalších možných obléhacích prací, je možné, že byly využity starší opevňovací práce okolo hradu Zvíkov, když byl v době třicetileté války obléhán. Přítomnost dalších opevňovacích táborů je v případě dalších západočeských a jihočeských hradů poněkud nejistá. Zdá se však, že mohly být využívány starší fortifikace, popřípadě výrazné kopce v jejich okolí.

11 Závěr

Raně novověké konflikty neměnily pouze politickou mapu Evropy, ale promítly se i do podoby šlechtických sídel. Hradů západních a jižních Čech se nejvíce dotkla třicetiletá válka, zejména její úvodní a pozdní fáze, kdy se do konfliktu zapojili Švédové. Ojedinelé hrady byly využity i v průběhu válek o rakouské dědictví. Hrady, které vstupovaly do období raného novověku, měly převážně podobu pozdně gotických pevností. Vhodné fortifikace představovaly zejména ty, jejichž obvodové opevnění disponovalo četnými prvky aktivní obrany. Ideál představovalo bastionové opevnění, které však bylo vybudováno jen u ojedinelých případů. I tak mohly mít hrady dostatečnou obranu, pokud byl okolo nich vybudován zemní val, na jehož koruně se umístila děla. Vhodná byla i dominantní a nepřístupná poloha hradu, což zamezovalo účinné nasazení dělostřelectva. Přínosem rozhodně bylo, když byla obrana orientovaná na kontrolu přístupové cesty. V době třicetileté války musely hrady čelit armádám, jejichž primární arzenál představovaly palné zbraně a děla. Okolo dobývaných pevností se budovaly zemní fortifikace útočníků, které měly odříznout obléhaný objekt od vnějšího světa. Součástí těchto fortifikací byla palebná postavení sloužící k vedení palbě na obléhanou pevnost. Jak ale bylo v práci ukázáno, obléhací tábory a obléhací práce útočníků jsou v případě západních a jižních Čech velice raritní.

U západočeských a jihočeských hradů v kontextu raně novověkých konfliktů můžeme zachytit několik tendencí. Zejména je možné určit ty objekty, které byly v průběhu třicetileté války nejvíce využívány. Zde můžeme především mluvit o hradech v Karlovarském kraji, jehož území představovalo v období raného novověku strategický vstup do českých zemí ze západu. Zvláštní kategorii představují pevnosti, které byly využívány i po třicetileté válce, což platí pro Cheb, Sokolov, Zvíkov, Orlický a Hlubokou nad Vltavou. Ačkoli byla většina objektů uvedených v práci dobyta, objevují se případy hradů, kterým se dařilo odolávat i v dobách, kdy vládlo dělostřelectvo. Dále je možné určit, které hrady mohly stále představovat vhodné pevnosti a které byly značně zaostalé, což platí zejména pro nevýhodně umístěné objekty, jejichž opevnění nedisponovalo vhodnými fortifikačními prvky a jejichž podoba se blížila zámku. Zvláštní kategorii představují hrady, které byly v období raného novověku zesilovány, a to zejména moderními bastiony. V práci byla detailně přiblížena Zelená Hora, jejíž dominantní poloha a bastiony kontrolující mimo jiné přístupovou cestu tvořily zcela jistě adekvátní dobovou fortifikaci. Po třicetileté válce se rovněž z mnoha hradů stávaly zámky nebo zříceniny. U některých fortifikací bylo po skončení konfliktu rozhodnuto, že budou

zbořeny, aby se z nich nestaly opěrné body nepřátel. Jak bylo ukázáno, tyto tendence nebyly vždy zcela naplněny.

Možnosti dalšího bádání spočívají v budoucích stavebně-historických průzkumech a archeologických výzkumech, které přinesou nové poznatky týkající se hradů v období raného novověku. Je ale třeba, aby se nezkoumal pouze areál vlastního hradu, ale i jeho nejbližší předpolí, které může ukrývat zejména pozůstatky po obléhacích aktivitách útočníků. Vhodná místa mohou představovat nejbližší kopce v okolí hradu, kde mohli obléhatelé vybudovat své objekty, a to v podobě opevněných vojenských táborů či palebných postavení děl. Útočníci mohli rovněž využívat starší fortifikace v blízkosti hradů.

12 Zdroje

Literatura

Brych, V., Rendek, J 2006: České hrady a zámky, Praha, Ottovo nakladatelství

Bukačová, I. 2000: Hrady a tvrze Rokycanska v díle Františka Alexandra Hebera, Rokycany, Muzeum Dr. Bohuslava Horáka

Čapka, F. 2010: Dějiny zemí Koruny české v datech, Praha, Libri

Čechura, J. 2008: České země v letech 1526-1583. První Habsburkové na českém trůně I. Praha, Libri

Čechura, J. 2009: České země v letech 1584-1620. První Habsburkové na českém trůně II., Praha, Libri

Čtverák, V., Lutovský, M., Slabina, M., Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách, Praha, Libri

Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha, Libri

Durdík, T. 2008: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů: Dodatky 3, Praha, Libri

Balcárek, P. 2011: Ve víru třicetileté války, České Budějovice, Veduta

Baroch, K. 1991: Dějiny Nepomucka 1. díl, Příbram, Tiskařské závody

Bělohávek, M.a kol. 1985: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (IV) Západní Čechy, Praha, Nakladatelství Svoboda

Buchtele, Z. 2009: Hrady Knyžvart a Boršengrýn ... nezůstal kámen na kameni, Velká Hleďsebe

Fukala, R. 2012: Třicetiletá válka, nebo všeobecný evropský konflikt 17. století, České Budějovice, Veduta

Fukala, R. 2016: Sen o odplatě – dramata třicetileté války, Praha, Epoque

Fukala, R. 2018: Třicetiletá válka 1618-1648 – Pod vítězným praporem habsburské moci – I. díl 1618-1629, České Budějovice, Veduta

Fukala, R. 2019: Bitva u Lützen 16. 11. 1632, České Budějovice, Veduta

John, J., Gojda, M. 2013: Archeologie a letecké laserové skenování krajiny, Plzeň, Západočeská univerzita

Kilián, J. 2018: Dobyty Plzně 1618, České Budějovice, Veduta

Klučina, P. 2000: Třicetiletá válka, obraz doby 1618-1648, Praha, Paseka

Kovařík, J. 2017: Války pro víru, Třebíč, Akcent

Krajíc, R. a kol. 2000: Bechyně historické město nad Lužnicí, Bechyně

Kupka V., Čtverák V., Durdík T., Lutovský M., Stehlík E., 2001: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha, Libri

Kupka, V. 2005: Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností, Praha, Libri

Líva, V. 1951: Prameny k dějinám třicetileté války III. Praha.

Líva, V. 1955: Prameny k dějinám třicetileté války VII. Praha.

Matoušek, V., 2006: Třebel – Obraz krajiny s bitvou, Praha, Academia

Matoušek, V., Sýkora, M., 2019: Válečné události 17. a 19. století z interdisciplinární perspektivy, Praha, Togga

Mikulec, J. 2016: České země v letech 1620-1705. Od velké války k dlouhému míru, Praha, Libri

Motejzlík, P. 2016: Zelená Hora a Klášter u Nepomuku - historicko-turistický průvodce po zámku Černých baronů a obci Klášter, Nepomuk

Novobilský, M., Rožmberský, P. 2004: Hrad Krasíkov neboli Švamberk, Plzeň, nakladatelství Ing. Peter Mikota

Novobilský, M., Rožmberský, P. 2007: Gotická tvrz a zámecká pevnost Kaceřov, Plzeň, nakladatelství Ing. Petr Mikota

Hrnčířík, P., Matoušek, V., Šámal, Z., 2018: Rozvadov 1621: Výzkum bojiště třicetileté války, České Budějovice, Veduta

Pitro, M., Vokáč, P., 2018: Průvodce třicetiletou válkou, Praha, Universum

- Prokop, V, 1994: Z dějin města a jeho škol, Sokolov: Město Sokolov
- Razim, V., 2018: Řeč středověké fortifikační architektury, Praha, Národní památkový ústav
- Sedláček, A., 1884: Hrady, zámky a tvrze království českého 03 – Budějovsko, Praha
- Sedláček, A., 1885: Hrady, zámky a tvrze království českého 04 – Vysočina Tábořská, Praha
- Sedláček, A. 1890: Hrady, zámky a tvrze království českého 07 – Písecko, Praha
- Sedláček, A, 1893: Hrady, zámky a tvrze království českého 09 – Domažlicko a Klatovsko, Praha
- Sedláček, A, 1897: Hrady, zámky a tvrze království českého 11 – Prácheňsko, Praha
- Sedláček, A, 1905: Hrady, zámky a tvrze království českého 13 – Plzeňsko a Loketsko, Praha
- Strenck, T. 2019: Boj o České Budějovice v letech 1618-1619, České Budějovice, Veduta
- Sudová, M. 2003: Hrady na Vltavotýnsku – Týn, Újezdec a Karlshaus, Plzeň, nakladatelství Ing. Petr Mikota
- Peťas, F., Sokol, J. 1966: Cheb – Městská památková rezervace a hrad, Plzeň, Sportovní a turistické nakladatelství
- Procházka, Z. 1988: Rýzmbek, Kdyně, Sdružený klub pracujících
- Procházka, Z. 2006: Bezručice, Domažlice, Nakladatelství Českého lesa
- Procházka, Z., Úlovec, J., 1988: Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov 1, Praha, Okresní muzeum
- Procházka, Z., Werner, P. 1996: Hrady v česko-bavorském pohraničí, jejich znovuobjevení. Město Domažlice, Město Furth i. Wald
- Ruda, Z. 2020: Tajemství hradu Rabí, Plzeň, Starý most
- Úlovec, J., 1998: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku, Cheb, Chebské muzeum
- Úlovec, J.: 2004: Hrady, zámky a tvrze Klatovska, Praha, Libri
- Uhlíř, D. 2018: Bitva na Bílé hoře 8. 11. 1620, České Budějovice, Veduta

Taraba L, 2019: Sukně proti kalhotám, Praha, Epoque

Tříška, K, a kol. 1986: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (V) Jižní Čechy, Praha, Nakladatelství Svoboda

Vlček, P, 2001: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha, Libri

Vojkovský, R. 2014: Rožmberk, Hukvaldy, nakladatelství Miroslav Bitter

Vondra, V. 2010: České země v letech 1705-1792. Věk absolutismu, osvícenství, paruk a třírohých klobouků, Praha, Libri

Zeman, L., 2016: Historie stavebního vývoje a architektury města Jáchymova, Město Jáchymov

Absolventské práce

Beranová, J. 2009: Sokolovský zámek a jeho historie, Praha, Univerzita Karlova

Janda, F. 2013: Středověká šlechtická sídla na hranici jižních a středních Čech – Hrad Šelmberk a jeho archeologický výzkum v roce 2006, České Budějovice, Jihočeská univerzita

Kaňka, J. 2012: Fortifikační možnosti hradu Andělská Hora a jejich vývoj, Plzeň, Západočeská univerzita

Pfeferová, D. 2016: Zámek Vimperk – možnosti obnovy a rozvoje, Brno, Masarykova univerzita

Tomášková, P. 2014: Hrady blokové dispozice Karla IV., Plzeň, Západočeská univerzita

Časopisecké studie

Anderle, J. 2005: Hrad Kašperk, Průzkumy památek 1/2005, 37-72.

Anderle, J., Knoll, V. 2009: Dějiny a stavební vývoj hradu, zámku a zámeckého kostela ve Starém Hrozňatově (Kinsbergu), Průzkumy památek 1/2009, 17-44.

- Anderle, J., 2009: Středověké etapy vývoje hradu Velhartice, *Průzkumy památek* 2/2009, 51-80.
- Buchtele, Z., 2000: Kynžvartské celnice? *Hláška* 11, 7-8.
- Buchtele, Z., 2001: Dobyť kynžvatského hradu, *Hláška* 12, 35-37.
- Durdík, T. 1992: Archeologické doklady hrázděných konstrukcí na českých hradech, *Archaeologia historica* 17, 141-152.
- Durdík, T., Kašpar, V. 2000a: Nové poznatky ke stavebnímu vývoji a podobě hradu ve Vimperku, 171-181.
- Durdík, T., Kašpar, V. 2000b: Forma na odlévání dělových koulí z hradu Vimperku, *Castellologica bohemia* 7, 293-307.
- Durdík, T., Fröhlich, J. 2006: Nové poznatky o hradu Újezdci u Týna nad Vltavou *Castellologica Bohemica*, 337-348.
- Foster, L., Kamenická, E. 2006: Archeologická zjištění na hradě Roupově, *Castellologica bohemia* 10, 373-386.
- Gersdorfová, Z., 2008: Hmotová rekonstrukce hradu Roupov – konfrontace 3D modelu s ikonografickými prameny, *Hláška* 19, 1-4.
- Gersdorfová, Z., 2012: Nejstarší ikonografické vyobrazení jihočeských Nových Hradů, *Hláška* 23, 49-51
- Hanzl, L., 2006: Tvrz v Sokolově, *Hláška* 17, 17-18.
- Hanzl, L., 2009: Bitva u Teplé, *Hláška* 20, 21-22.
- Havlice, J. 2010: Hrad Vítkův Kámen – archeologický výzkum v hradním donjonu v roce 2004, *Castellologica bohemia* 12
- Chmelíř, V., 2014: Hrad Třebel a jeho opevnění roku 1703, *Hláška* 25, 28
- Kamenická, E., 2001: Hrad Klenová: K poznání vývoje hradu a středověkých fortifikací, *Hláška* 12, 55-58.
- Kamenická, E., Foster, L., 2008: Archeologie Bečova, *Hláška* 19, 33-34.

- Kamenická, E., 2009: Zjištění na hradě Krasíkov-Švamberk, Hláska 20, 11-19.
- Karel, T. 2006: Přesunutí opevnění hradu Zelená Hora, Castellologica Bohemica 10, 167-180.
- Kašička F., 1981: Státní hrad Klenová – stavební vývoj a nové kulturní využití památky, Archaeologia Historica 6, 89-100.
- Kašička F., Nechvátal B., 2012: Hrad Střela u Strakonice a jeho osudy, Acta Historica Neosoliensia 15, 210-222.
- Kašička, F., Nechvátal, B. 2014: Ze stavebního vývoje hradu ve Strakonici, Archaeologia historica 39, 519-537.
- Knoll, V., Úlovec, J. 2010: Historie hradu a zámku Liebstein v Libé, Castellologica bohemia 12
- Kovandová, M., Matoušek, V., 2004: Terénní dokumentace Švédské šance nad hradem Knyžvartem, Sborník Chebského muzea, 61-66.
- Kypta, J., Richterová, J. 2002: K metodice studia pozdně středověkých zemních fortifikací, Hláska 13, 54-56.
- Lhoták, J. 2008: Hrad Kašperk a jeho panství, Castellologica bohemia 11, 325-352.
- Líbal, D. 2000: Počátky hradu Landštejna, Castellologica bohemia 7, 127-129.
- Matoušek, V., 2003: Bitva u Třebele ve světle terénního výzkumu, Hláska 14, 57-59.
- Matoušek, V. 2017: Archeologický výzkum bojišť a vojenství raného novověku v českých zemích, historie stav poznání, diskuse, Archaeologia historica 42, 233-243.
- Novobilský, M., 2012: Červená bašta hradu Švihova, Hláska 23, 1-4.
- Procházka, Z. 2004: Hrad Prostiboř, Castellologica bohemia 9, 79-124.
- Procházka, Z. 2010: Hrad Švamberk-Krasíkov, kapitoly z dějin a stavební historie významného západočeského hradu, Castellologica bohemia 12, 151-191.
- Razím, V., 2000: Ještě k sémantice pojmu zámek ve středověku, Castellologica bohemia 7, 391-393.

- Razím, V., Bláha, J., 2005: Věž Horního hradu Rožmberka nad Vltavou (tzv. Jakobínka) – K počátkům a vývoji hradu, Svorník 3, 187-211.
- Rožmberský, P., 1991: Pevná místa v Čechách 1643, Hláska 2, 25-26.
- Rožmberský, P., 1991: Kynžvartská šance, Hláska 2, 9-11.
- Rožmberský, P., 1993: K boření hradů po třicetileté válce, Hláska 4, 46.
- Rožmberský, P. 2006: Hrad Roupov ve starých popisech a vyobrazeních, Hláska 27, 3-7.
- Ryšavý, V. 2010: Stavba tzv. Dolního nebo Nového zámku v Bečově nad Teplou, Castellologica bohemia 12, 169-396.
- Preusz, M., 2019: Historicko-archeologický výzkum doby třicetileté války (1618-1648): současný stav studia a perspektivy, Archeologia historica 44., 151-183
- Slavík, J., 2013: Rondelové fortifikace sídel Pernštejnů, Svorník 11, 149-155.
- Šebesta, P. 1981: Výzkum hradů vnitřního Chebska, Archaeologia historica 6, 79-88.
- Varhaník, J. 1995: Břítové věže pozdního středověku v Čechách a na Moravě, Archaeologia Historica 20, 339-353.
- Varhaník, J., 1998: Husitské opevnění hradu Orlíka nad Vltavou, Průzkumy památek 1/1998, 13-32.
- Varhaník, J. 2002: Obrana středověkého hradu palnými zbraněmi, Archaeologia Historica 27
- Varhaník, J., 2004: Goticko-renesanční opevnění hradu Hluboké nad Vltavou, Archeologia Historica 29, 357-362.
- Varhaník, J. 2005: Vnější opevnění hradu Rabí (II. část), Průzkumy památek 2/2005
- Varhaník, J. 2015: Hrad Zvíkov jako torzální architektura, Archaeologia historica 40, 395-427.
- Varhaník, J. 2016: Rub a líc reprezentace Švihovských z Rýzemberka na přelomu gotiky a renesance, Archaeologia historica 41, 181-193.
- Varhaník, J., 2017: Stavební proměny hradu Orlíka nad Vltavou v 16. století, Archeologia historica 42, 469-487.

Varhaník, J. 2019: K obléhání hradu Zvíkova, *Archaeologia historica* 44, 511-527.

Internetové stránky

Nové Hrady (Národní památkový ústav), <https://www.hrad-novehrady.cz/cs>, stránka:

- <https://www.hrad-novehrady.cz/cs/o-hradu/historie/stavebni-vyvoj> [citováno 8. 8. 2020]

www.hrady-zriceniny.cz/ [citováno 8. 8. 2020]

www.cuzk.cz/ [citováno 8. 8. 2020]

www.abebooks.com [citováno 8. 8. 2020]

13. Summary

Conflicts of early modern times did not only change political map of Europe but they also altered many aspects of noble residences. Castles of Western and Southern Bohemia were mainly influenced by the Thirty Years' War, especially during the opening and closing phases of the conflict due to the Swedes taking their part in it. Rare castles were used even in the War of the Austrian Succession. Castles, which entered the early modern times, usually looked like late gothic fortresses. It was suitable for these strongholds to have a lot of elements of active defense. Bastion fortification was ideal, but it was only built in rare cases. Despite all of this, castles could still have sufficient defense, if they had earthworks with cannons built around them. It was also very appropriate to build the castles on dominant and inaccessible places, which did not allow for the artillery to be used effectively. It was desirable for the defense to be oriented in such a way it could control the access road. In the Thirty Years' War castles had to face armies which were mainly armed with firearms and artillery. Around besieged castles the attackers used to build earth fortifications, which were supposed to cut the castles off. These fortifications often had places for the canons to shoot from. But as we can see in this paper, besieging camps and earthworks were very rare in Western and Southern Bohemia.

We can see several trends when looking at castles from Western and Southern Bohemia during early modern time's conflicts. We can pinpoint objects that were being used the most during the Thirty Years' War. Some of them are in Karlovy Vary Region, which used to be a strategic entry into Bohemia from the west in early modern times. Castles, which were used even after the Thirty Years' War, represent a special category. Cheb, Sokolov, Zvíkov, Orlik and Hluboká nad Vltavou – these are all representatives of that category. Even though most of the castles listed in this paper were eventually captured, we can still find some castles that managed to resist even against artillery. Further we can pinpoint castles that would still be useful forts, but also objects that were quite obsolete. They were often very poorly located, their defense lacked suitable fortification elements and their looks resembled more a palace than a castle. We can also set a special category for castles, which were being strengthened up with modern bastions in the early modern times. In this paper Zelená hora was further described. Its dominant location and bastions, which were able to control the access road, contributed to the fact that it was a very adequate fortification of its time. After the Thirty Years' War many castles gradually turned either into palaces or into ruins. After the conflict ended it was sometimes decided to knock the fortifications down to prevent them

from being a possible refuge for the enemies. As was shown in this paper, these tendencies were not always quite fulfilled.

14 Příloha

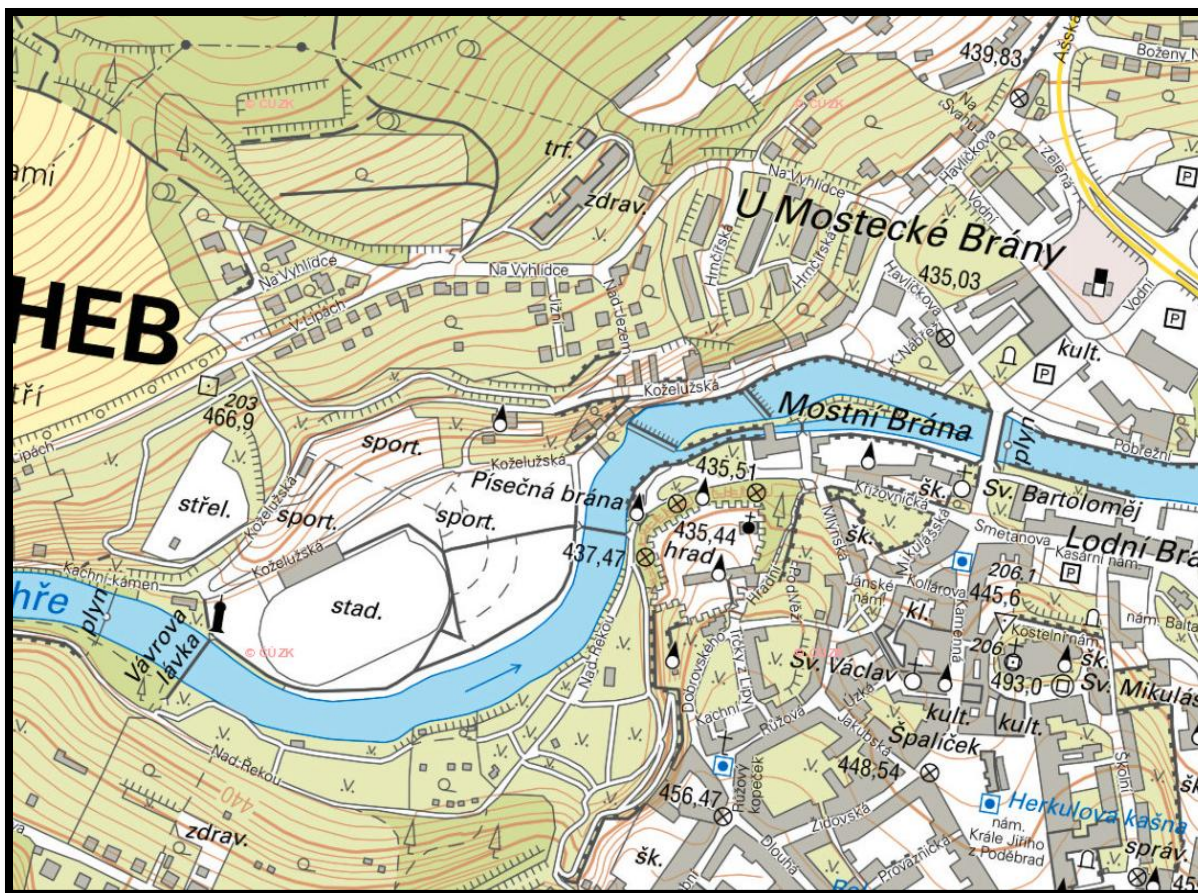
1. Cheb – nejbližší okolí hradů
2. Cheb – vyobrazení města z poloviny 16. století (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
3. Cheb – rytina ze 17. století (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
4. Cheb – vyobrazení z Merianovy Topografie (Durdík 1999, 577)
5. Cheb – plán města z roku 1742 (<https://www.abebooks.com/>)
6. Cheb – pohled na bastionové opevnění hradu (foto autora)
7. Kynžvart – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
8. Kynžvart – Kynžvartská šance (Alte Schanz) na Müllerově mapě z roku 1720 (Rožmberský 1991, 10)
9. Kynžvart – možnosti vedení palby ze Staré šance (Buchtele 2009, 16)
10. Kynžvart – plán hradu (Durdík 1999, 314)
11. Libá – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
12. Libá – vyobrazení z roku 1841 (Durdík 1999, 327)
13. Seeberg – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
14. Starý Hrozňatov – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
15. Starý Hrozňatov – vyobrazení ze 40. let 19. století (Durdík 1999, 515)
16. Hartenberk – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
17. Hartenberk – vyobrazení z roku 1819 (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
18. Loket – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
19. Loket – vyobrazení z roku 1712 (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
20. Sokolov – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
21. Sokolov – vyobrazení z počátku 20. století (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
22. Andělská Hora – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
23. Andělská Hora – plán hradu (Durdík 1999, 49)
24. Andělská Hora – vyobrazení ze 40. let 19. století (Durdík 1999, 49)
25. Bečov nad Teplou – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
26. Bečov nad Teplou – plán hradu (Durdík 1999, 53)
27. Bečov nad Teplou – hrad v roce 1720 (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
28. Freudenštejn – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
29. Freudenštejn – plán hradu (Durdík 1999, 136)
30. Freudenštejn – vyobrazení na horní mapě města z roku 1556 (Zeman 2016, 63)
31. Freudenštejn – vyobrazení hradu na horních mapách 1589 a 1593 (Zeman 2016, 63)
32. Freudenštejn – vyobrazení hradu na horní mapě 1775 (Zeman 2016, 63)

33. Bezručice – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
34. Bezručice – plán hradu (Durdík 1999, 61)
35. Prostiboř – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
36. Prostiboř – vyobrazení hradu z konce 18. století (Durdík 1999, 455)
37. Švamberk - nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
38. Švamberk – plán hradu (Novobilský 2004, 22)
39. Tachov – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
40. Tachov – podoba hradu z roku 1738 (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
41. Třebel- nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
42. Třebel – plán hradu (Durdík 1999, 563)
43. Třebel – vyobrazení hradu z roku 1646 (Durdík 1999, 562)
44. Poběžovice – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
45. Poběžovice – pohled na pozdně gotické opevnění předhradí (foto autora)
46. Rýzmbek – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
47. Rýzmbek – plán hradu (Procházka – Werner 1996, 120)
48. Rýzmbek – pozdně gotické opevnění hradu nad přístupovou cestou (foto autora)
49. Roupov – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
50. Roupov – vyobrazení z počátku 17. století (Durdík 1999, 483)
51. Roupov – vyobrazení z 60. let 18. století (Gersdorfová 2008, 1)
52. Zelená Hora – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
53. Zelená Hora – vyobrazení ze 17. století (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
54. Zelená Hora – vyobrazení z roku 1712 (Durdík 1999, 329)
55. Zelená Hora – stínovaný model reliéfu (data od ing. Hlavenky)
56. Zelená Hora – vrstevnicový plán (data od ing. Hlavenky)
57. Zelená Hora – barevná hypsometrie (data od ing. Hlavenky)
58. Zelená Hora – přehled všech řezů (data od ing. Hlavenky)
59. Zelená Hora – 1. řez (data od ing. Hlavenky)
60. Zelená Hora – umístění 1. řezu (data od ing. Hlavenky)
61. Zelená Hora – 2. řez (data od ing. Hlavenky)
62. Zelená Hora – umístění 2. řezu (data od ing. Hlavenky)
63. Zelená Hora – 3. řez (data od ing. Hlavenky)
64. Zelená Hora – umístění 3. řezu (data od ing. Hlavenky)
65. Zelená Hora – 4. řez (data od ing. Hlavenky)
66. Zelená Hora – umístění 4. řezu (data od ing. Hlavenky)

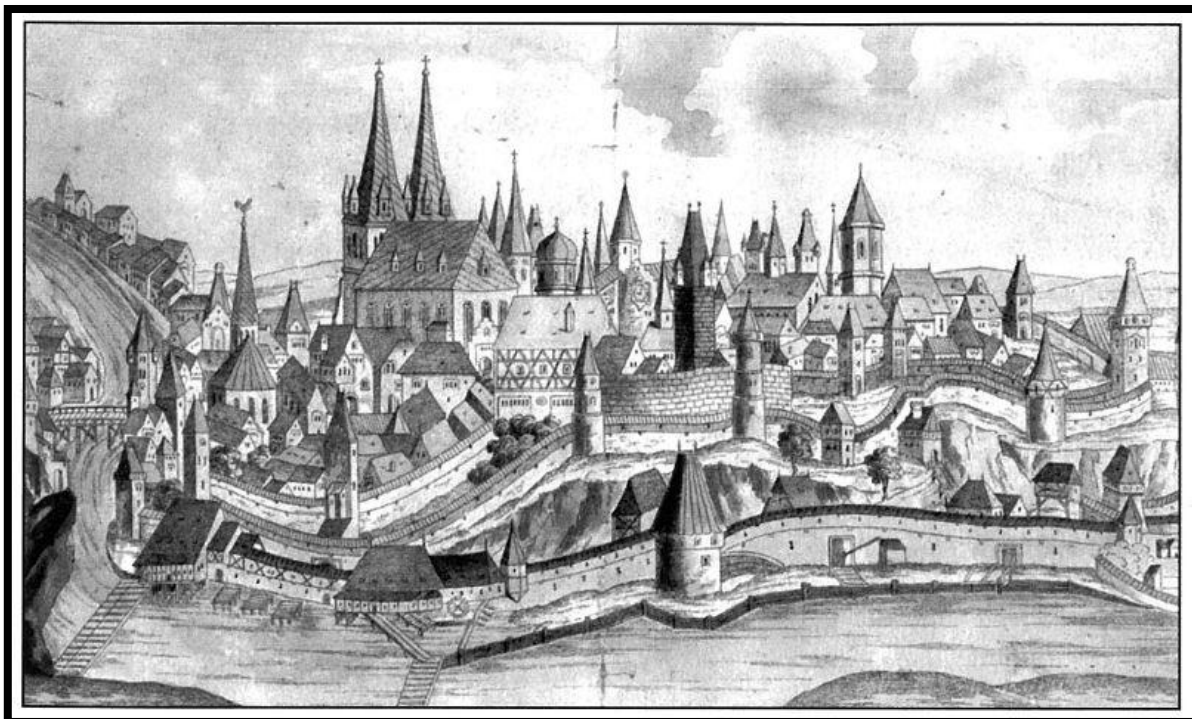
67. Zelená Hora – 5. řez (data od ing. Hlavenky)
68. Zelená Hora – umístění 5. řezu (data od ing. Hlavenky)
69. Zelená Hora – 6. řez (data od ing. Hlavenky)
70. Zelená Hora – umístění 6. řezu (data od ing. Hlavenky)
71. Zelená Hora – 7. řez (data od ing. Hlavenky)
72. Zelená Hora – umístění 7. řezu (data od ing. Hlavenky)
73. Zelená Hora – čelní zeď předsunutého opevnění (foto autora)
74. Zelená Hora – západní zeď bastionu před vstupem na předhradí (foto autora)
75. Zelená Hora – válcová věž u vstupu do předhradí (foto autora)
76. Zelená Hora – válcová věž, pohled z předhradí (foto autora)
77. Zelená Hora – pohled na přístupovou cestu z hradby u válcové věže (foto autora)
78. Zelená Hora – úsek severozápadní hradby předhradí (foto autora)
79. Zelená Hora – pohled na gotický presbytář kostela (foto autora)
80. Zelená Hora – zámecká věž (foto autora)
81. Zelená Hora – jižní průčelí zámku se schodištěm (foto autora)
82. Zelená Hora – pohled na opevnění předhradí s dochovanými střílnami (foto autora)
83. Libštejn – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
84. Libštejn – celková situace hradu s předhradím a předsunutými baštami (Durdík 1999, 329)
85. Zbiroh – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
86. Zbiroh – nároží předhradí v roce 1845 (Durdík 1999, 623)
87. Kašperk – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
88. Klenová – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
89. Klenová – celková situace hradu včetně možných předsunutých objektů (Kašička 1981, 95)
90. Klenová – plán hradu (Durdík 1999, 256)
91. Klenová – vnější opevnění hradu (foto autora)
92. Rabí – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
93. Rabí – plán hradu (Durdík 1999, 465)
94. Rabí – vyobrazení z počátku 17. století (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
95. Švihov – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
96. Švihov – plán hradu (Durdík 1999, 546)
97. Švihov – vyobrazení z 20. let 16. století (www.hradsvihov.cz/)
98. Švihov – vyobrazení z počátku 17. století (Durdík 1999, 547)

99. Švihov – pohled na jádro hradu se zbytky zbořeného vnějšího opevnění (foto autora)
100. Velhartice – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
101. Velhartice – plán hradu (Durdík 1999, 585)
102. Velhartice – Huertovo křídlo (foto autora)
103. Strakonice a Střela – vyobrazení z počátku 17. století (Durdík 1999, 521)
104. Strakonice – vyobrazení z roku 1712 (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
105. Strakonice – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
106. Střela – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
107. Orlík – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
108. Orlík – vyobrazení hradu z roku (Varhaník 2017, 469)
109. Orlík – vyobrazení hradu z roku 1737 (Varhaník 2017, 485)
110. Orlík – nejbližší okolí hradu s potenciálním francouzským opevněním (Varhaník 1998, 28)
111. Újezdec – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
112. Zvíkov – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
113. Zvíkov – plán hradu (Varhaník 2015, 396)
114. Bechyně – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
115. Bechyně – vyobrazení z počátku 17. století (Durdík 1999, 57)
116. Borotín – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
117. Borotín – plán hradu (podle T. Durdíka) (Durdík 1999, 74)
118. Vimperk – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
119. Vimperk – plán hradu (Durdík 1999, 594)
120. Rožmberk nad Vltavou – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
121. Vítkův Hrádek – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
122. Vítkův Hrádek – plán hradu (podle D. Menclové) (Durdík 1999, 598)
123. Hluboká nad Vltavou – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
124. Hluboká nad Vltavou – výřez z veduty z poloviny 16. století (Varhaník 2004, 357)
125. Hluboká nad Vltavou – vyobrazení z počátku 17. století (Varhaník 2004, 358)
126. Hluboká nad Vltavou – vyobrazení z roku 1663 (<https://www.hrady-zriceniny.cz/>)
127. Hluboká nad Vltavou – vyobrazení před rokem 1787 (Varhaník 2004, 358)
128. Nové hrady – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
129. Nové hrady – plán hradu (Durdík 1999, 383)

130. Nové hrady – vyobrazení hradu podle F. B. Wenera z roku 1712 (Gersdorfová 2012, 50).
131. Týn nad Vltavou – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
132. Týn nad Vltavou – plán hradu (Durdík 1999, 567)
133. Landštejn – nejbližší okolí hradu (<https://www.cuzk.cz/>)
134. Landštejn – plán hradu (Durdík 1999, 319)

1. Cheb – nejbližší okolí hradu

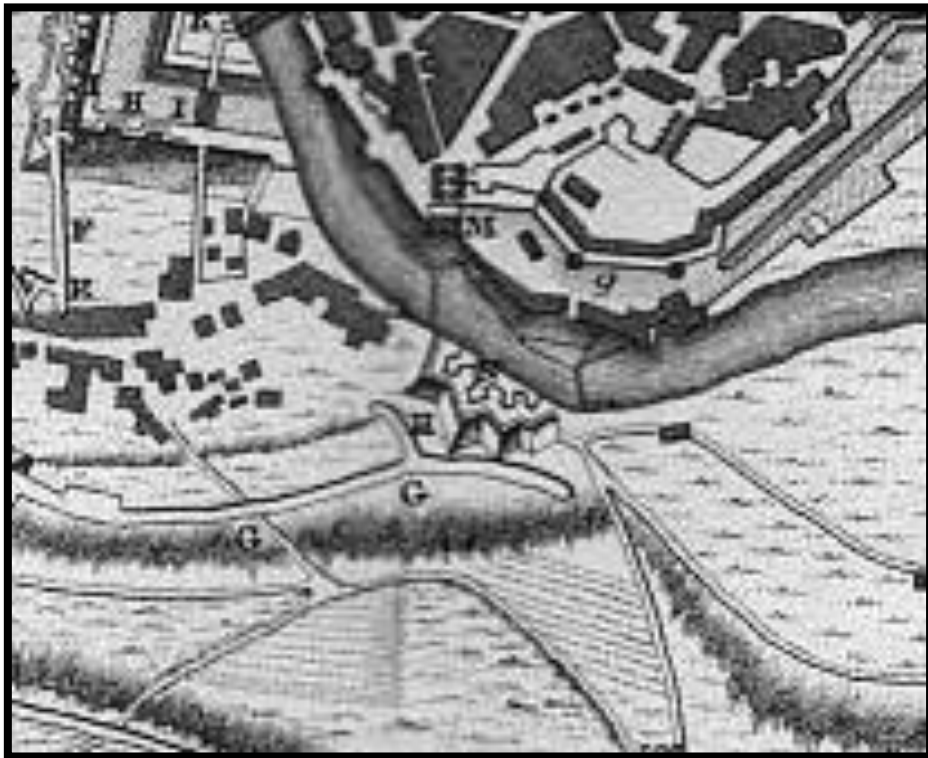
2. Cheb – vyobrazení města z poloviny 16. století (hrad s Černou věží uprostřed)

3. Cheb – rytina ze 17. století připisovaná V. Hollarovi

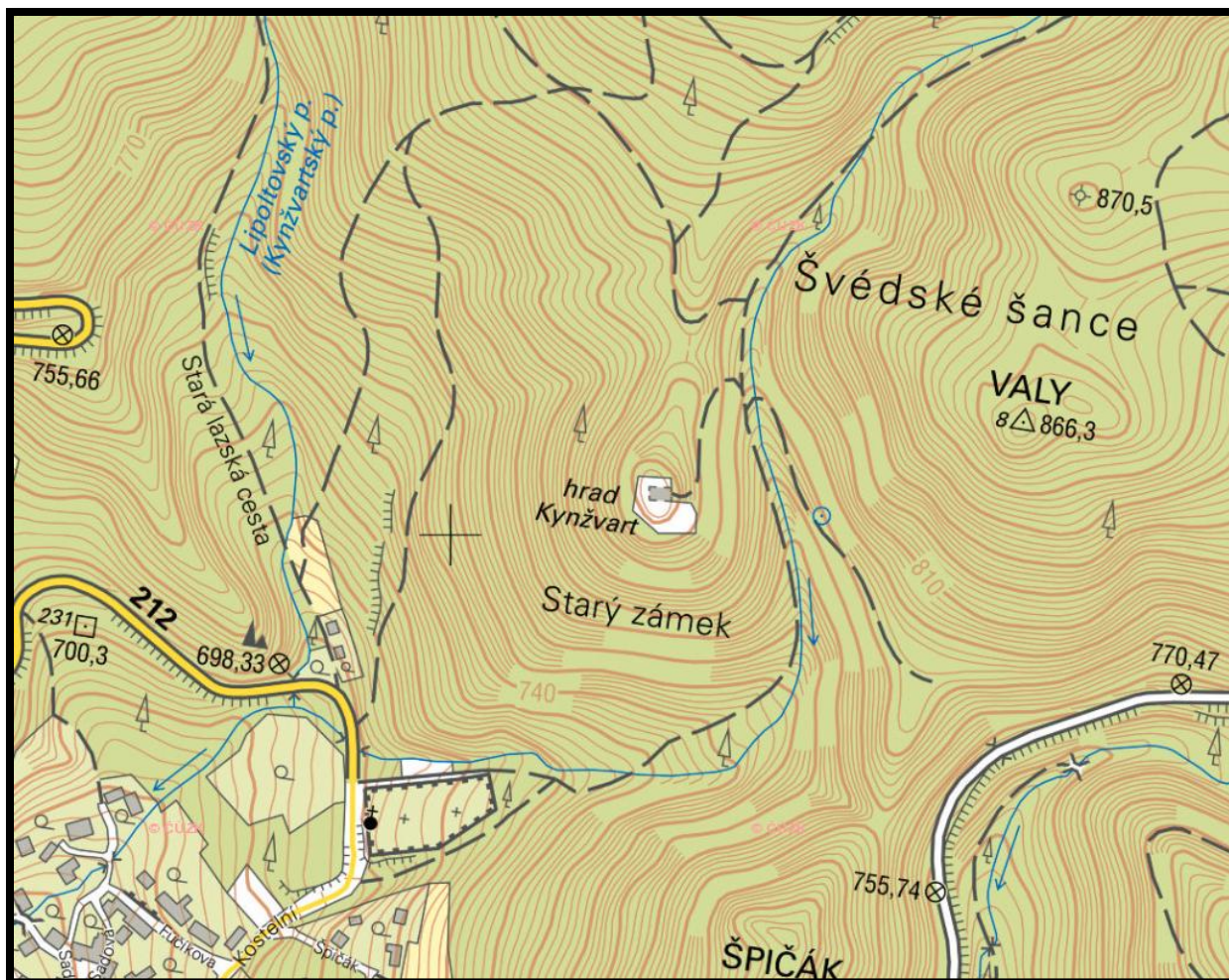
4. Cheb – vyobrazení hradu ve městě a Václavova hradu (levý dolní roh) z Merianovy Topografie ze 17. století.

5. Cheb – výseč z městského plánu z roku 1742, uprostřed bastionové opevnění na místě Václavova hradu

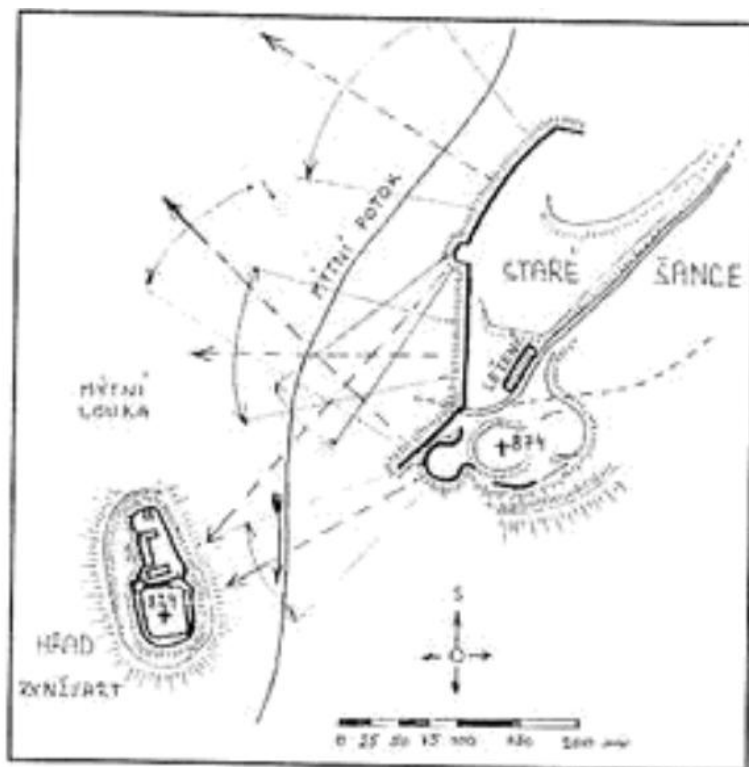
6. Cheb – pohled na bastionové opevnění hradu, Černou věž a most

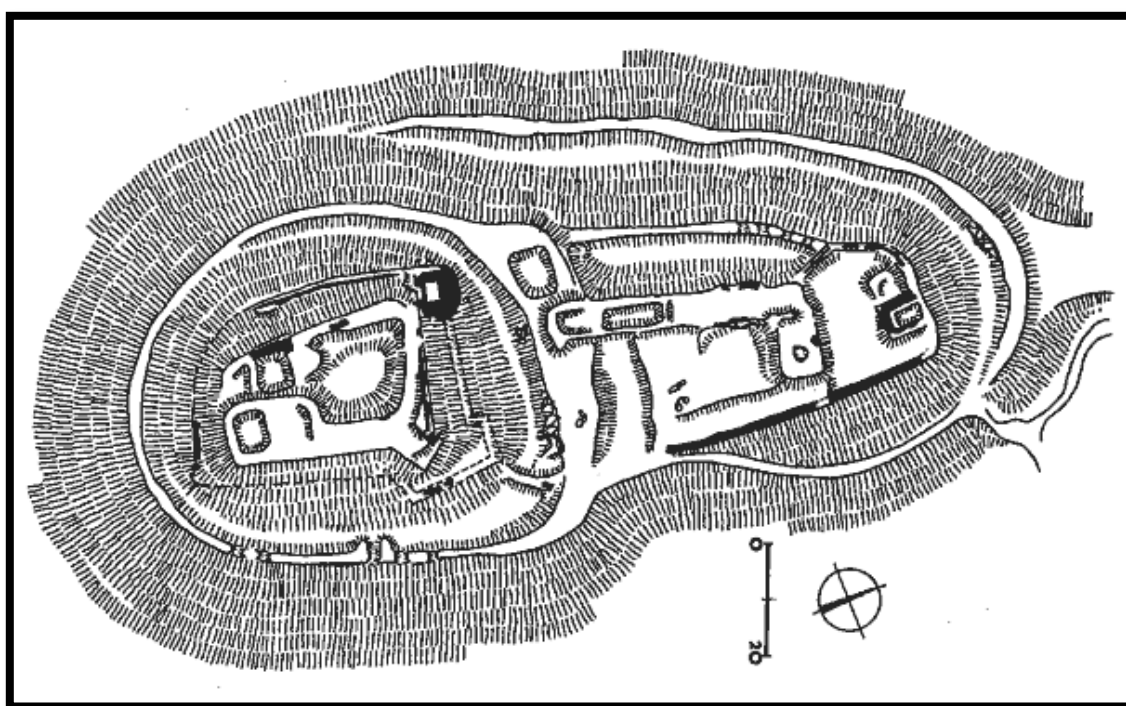
7. Kynžvart – nejbližší okolí hradu

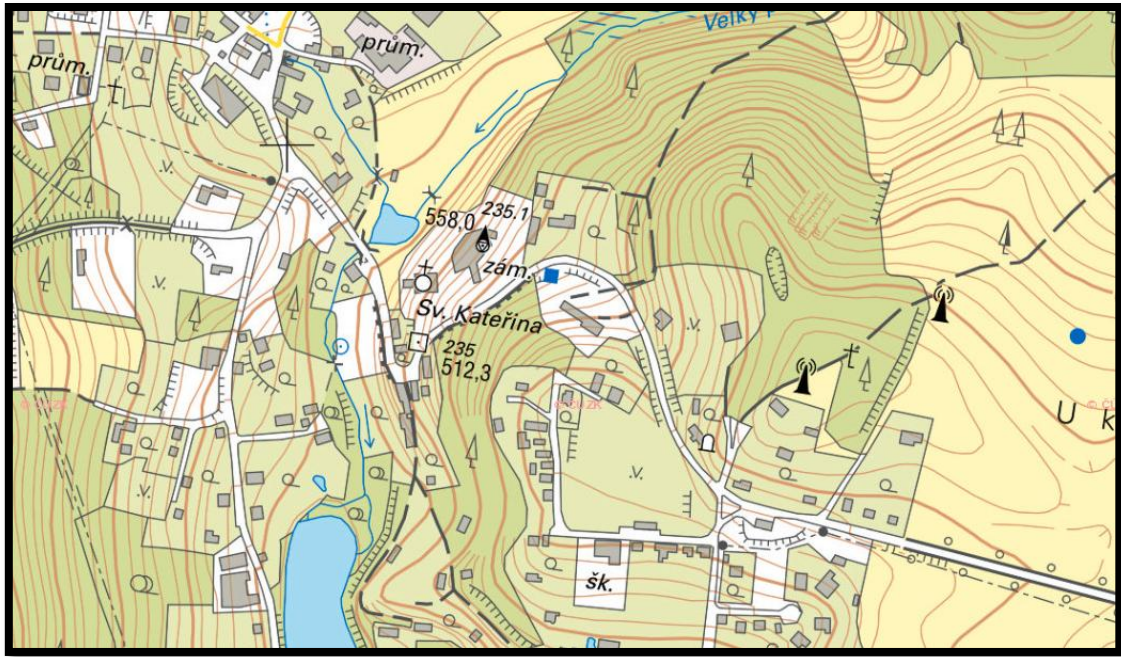
8. Kynžvart – Kynžvartská šance (Alte Schanz) na Müllerově mapě z roku 1720

9. Kynžvart – možnosti vedení palby ze Staré šance

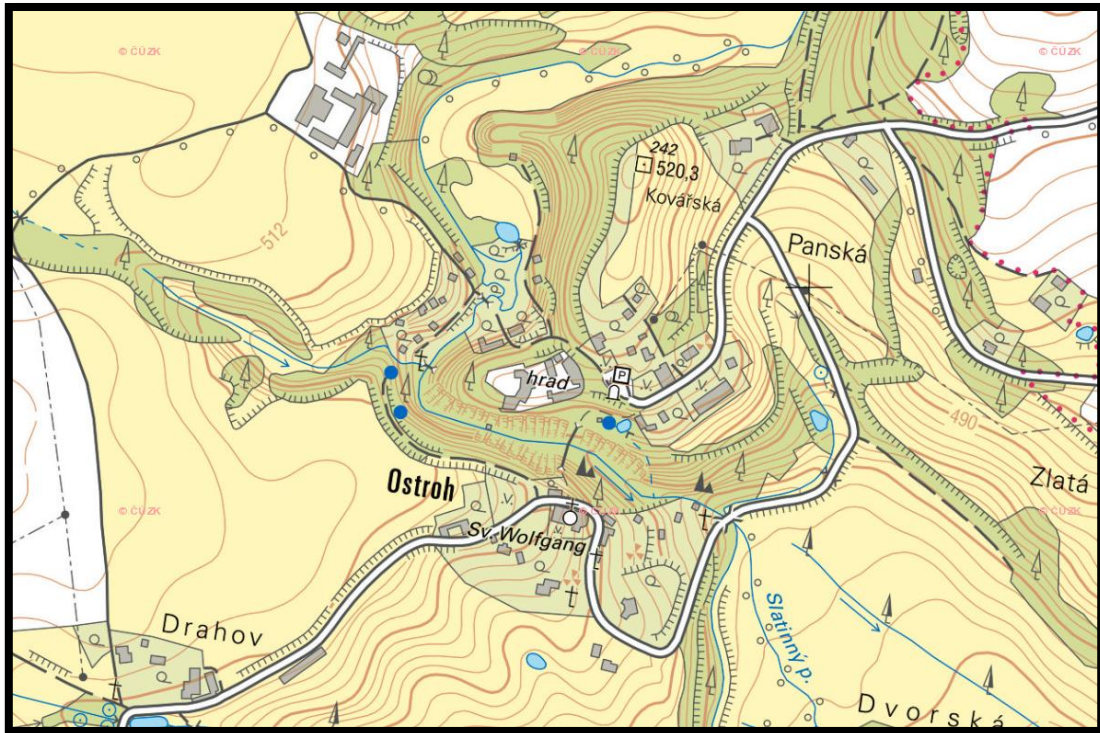
10. Kynžvart – plán hradu podle D. Menclové

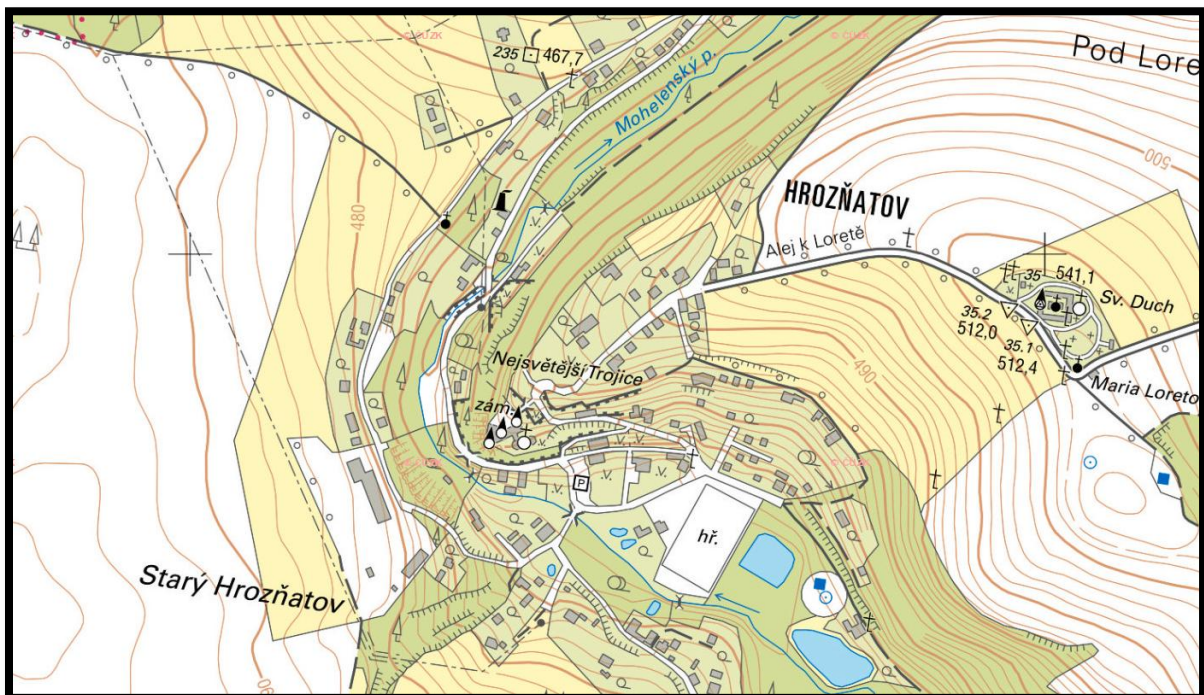
11. Libá – nejbližší okolí hradu

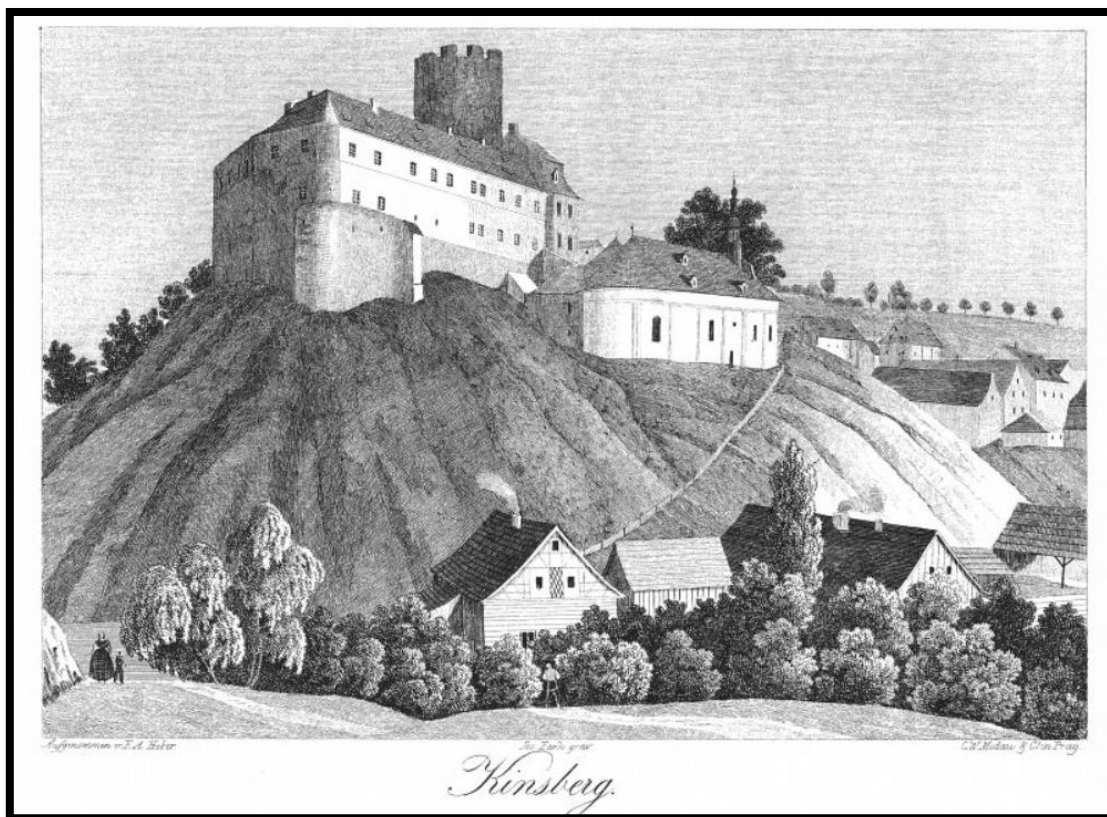
12. Libá – vyobrazení z roku 1841 na rytině J. Richtera podle kresby F. A. Hebera

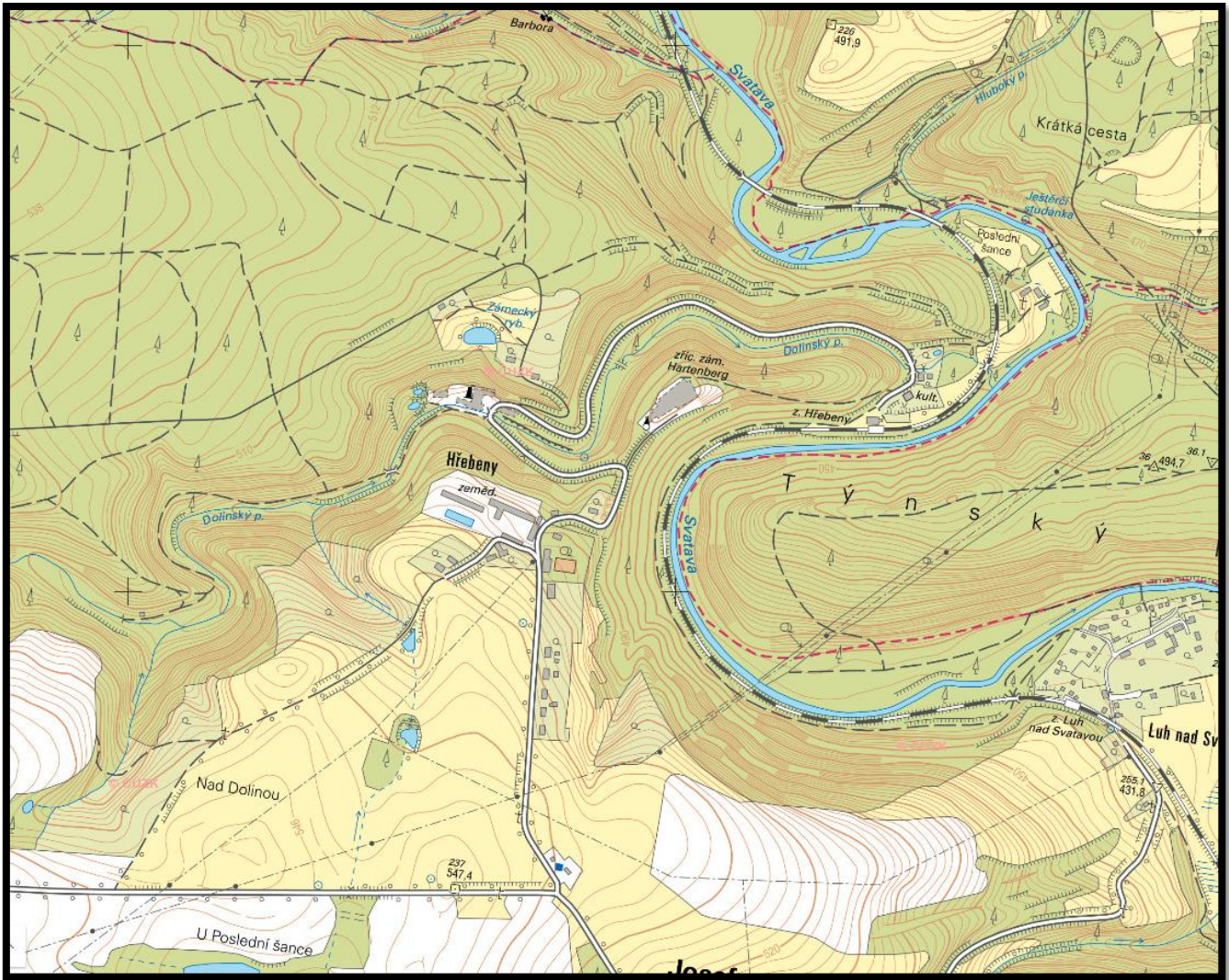
13. Seeberg - nejbližší okolí hradu

14. Starý Hrožňatov – nejbližší okolí hradu

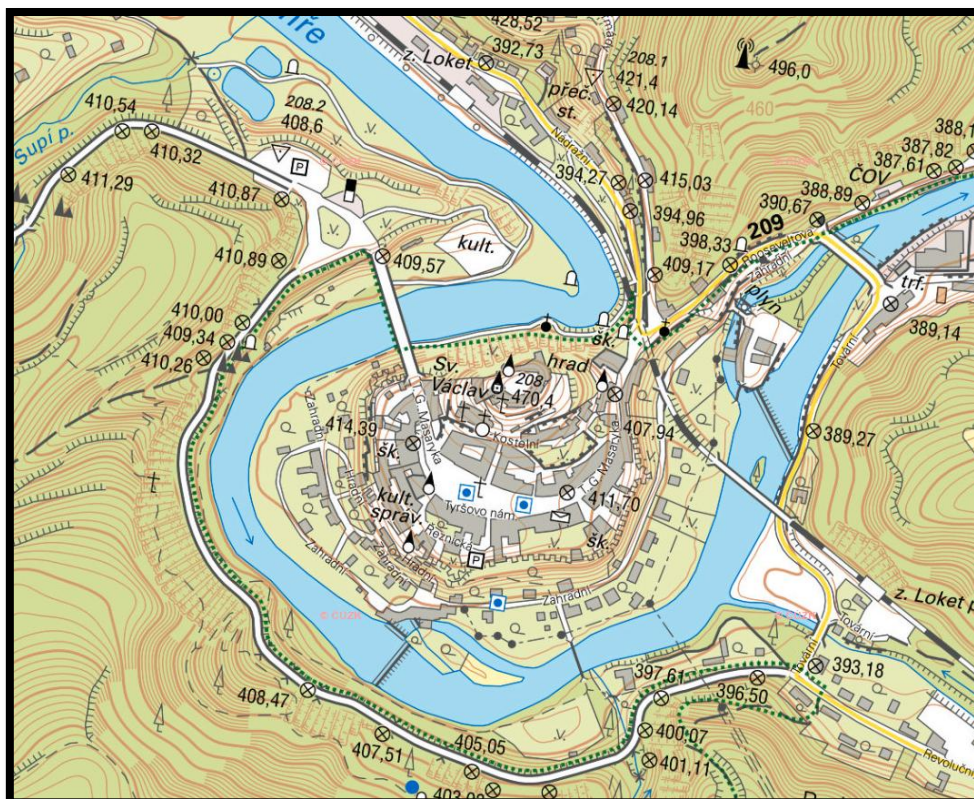
15. Starý Hrozňatov – vyobrazení ze 40. let 19. století podle J. Farka

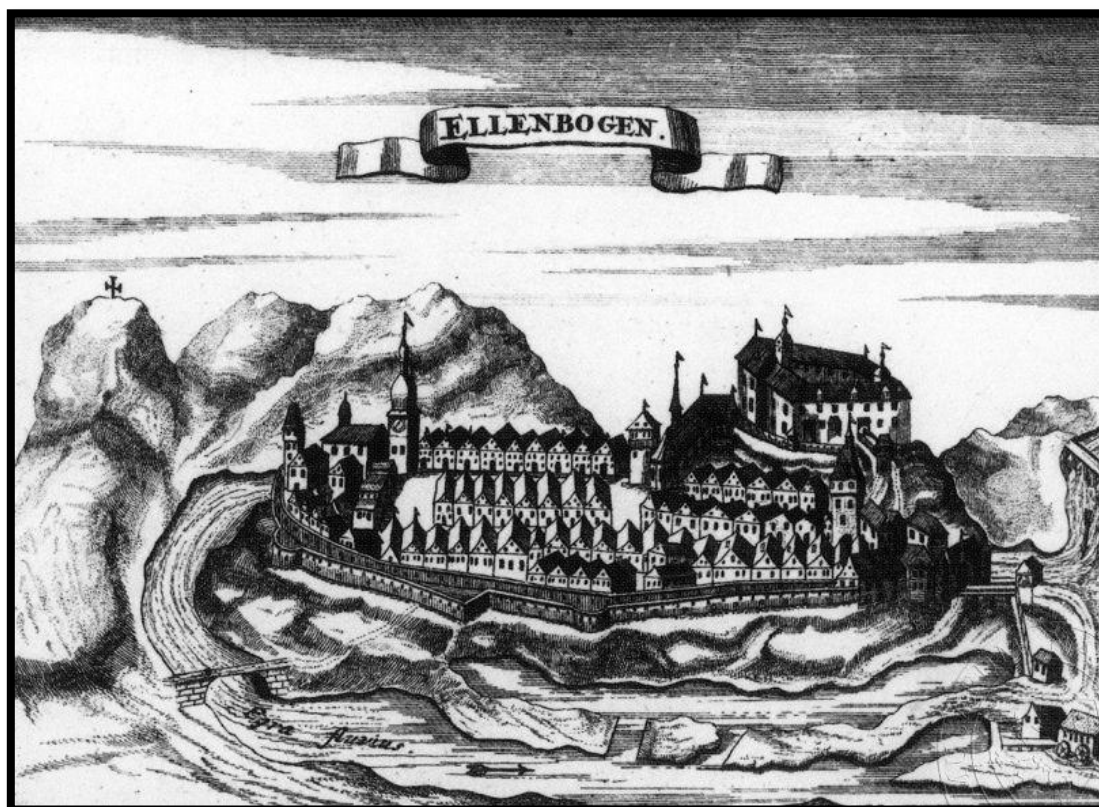
16. Hartenberg – nejbližší okolí hradu

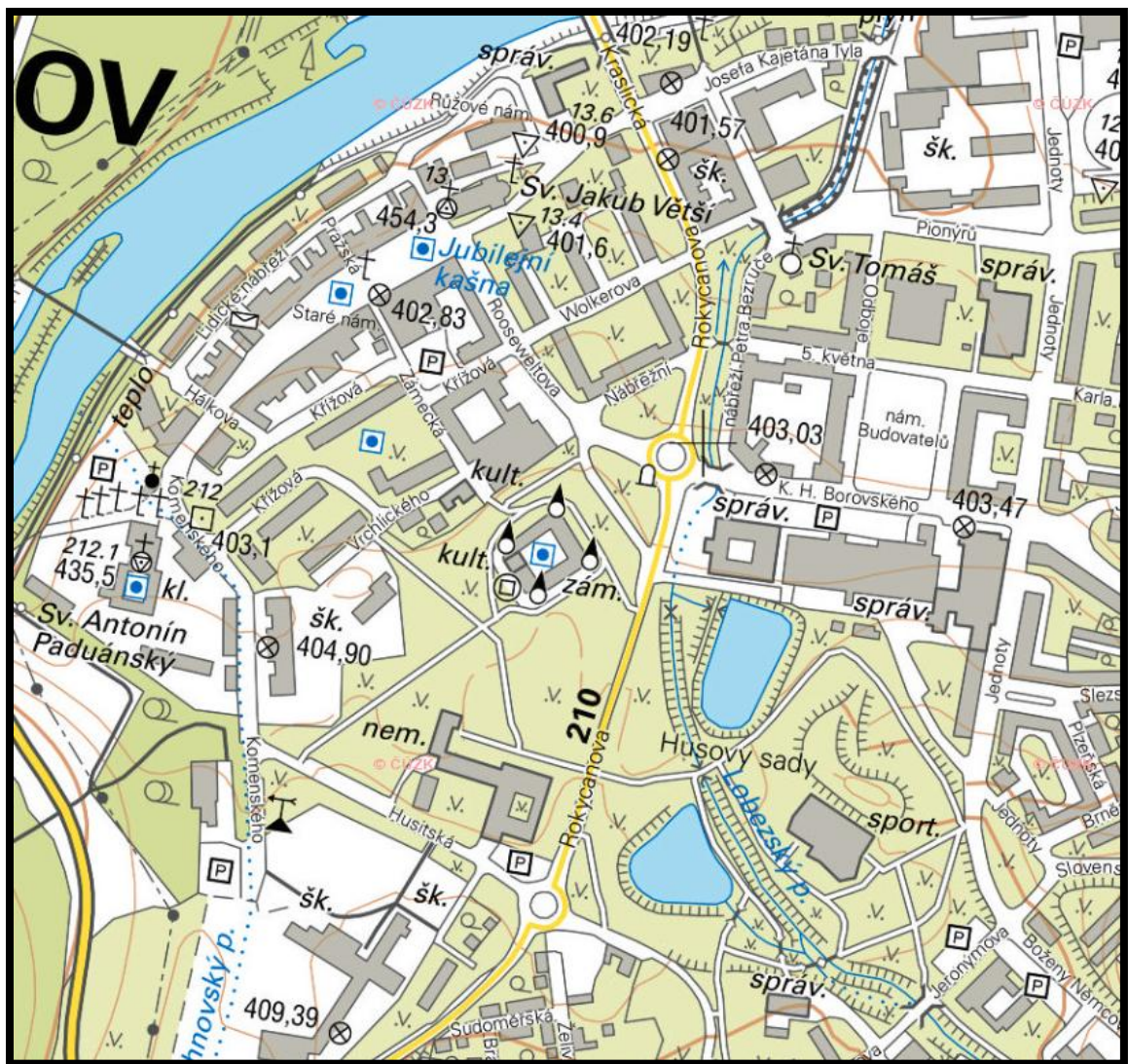
17. Hartenberg – vyobrazení z roku 1819 podle J. Vennuta

18. Loket – nejbližší okolí hradu

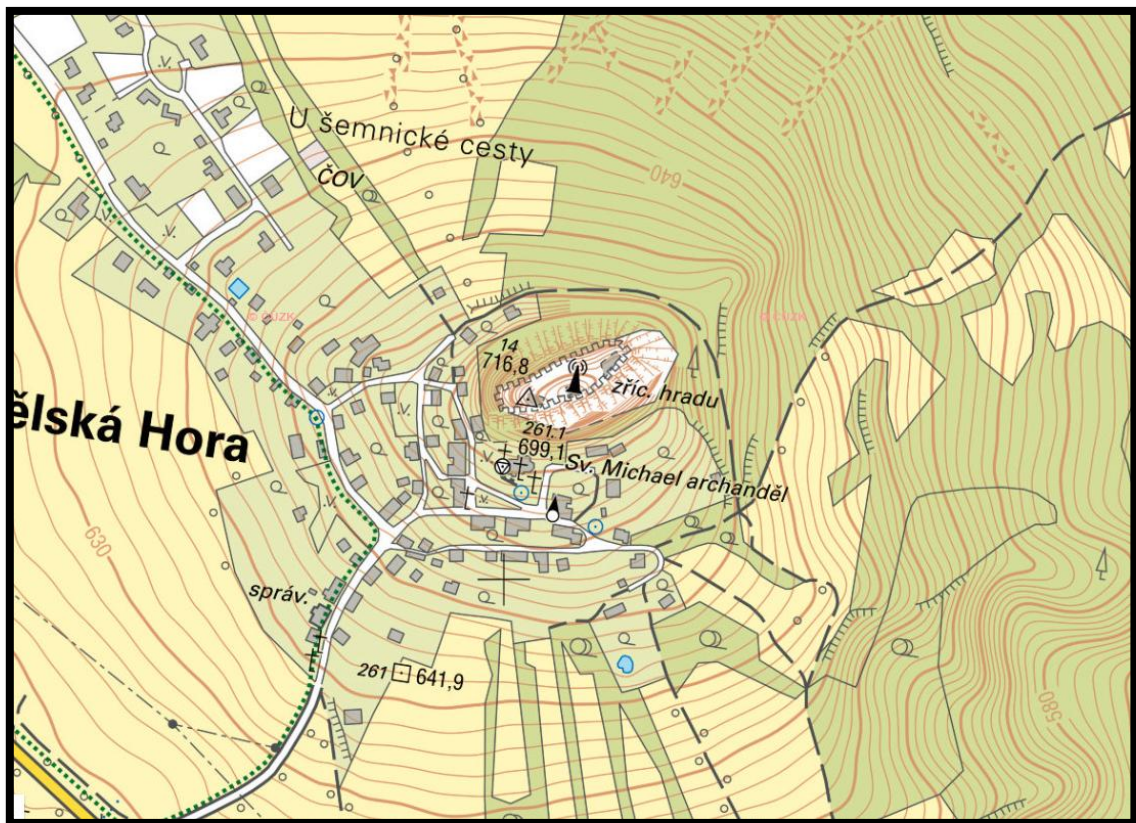
19. Loket – vyobrazení z roku 1712

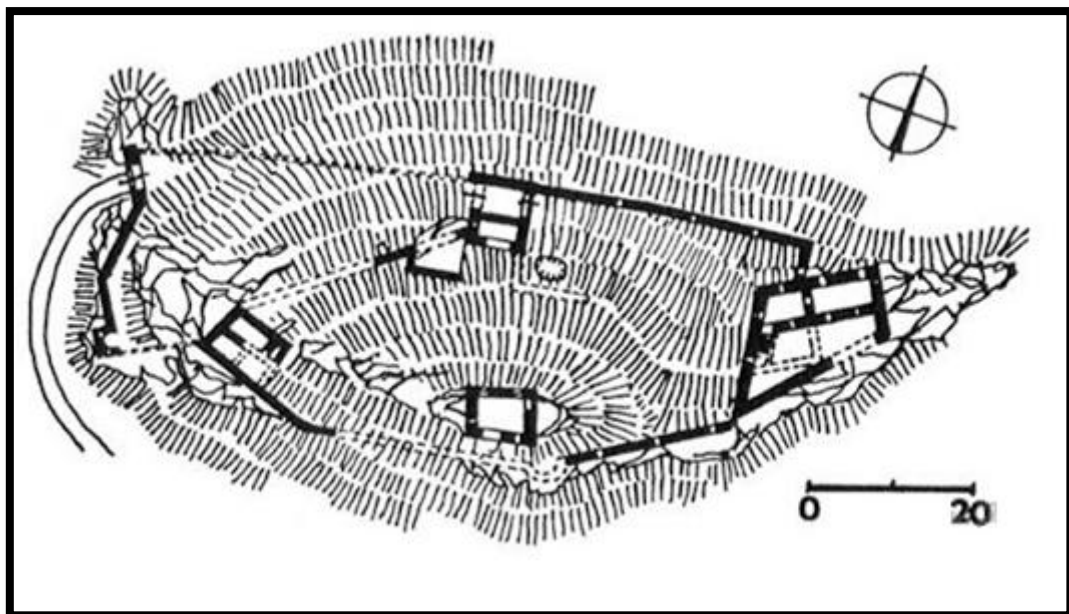
20. Sokolov – nejbližší okolí hradu

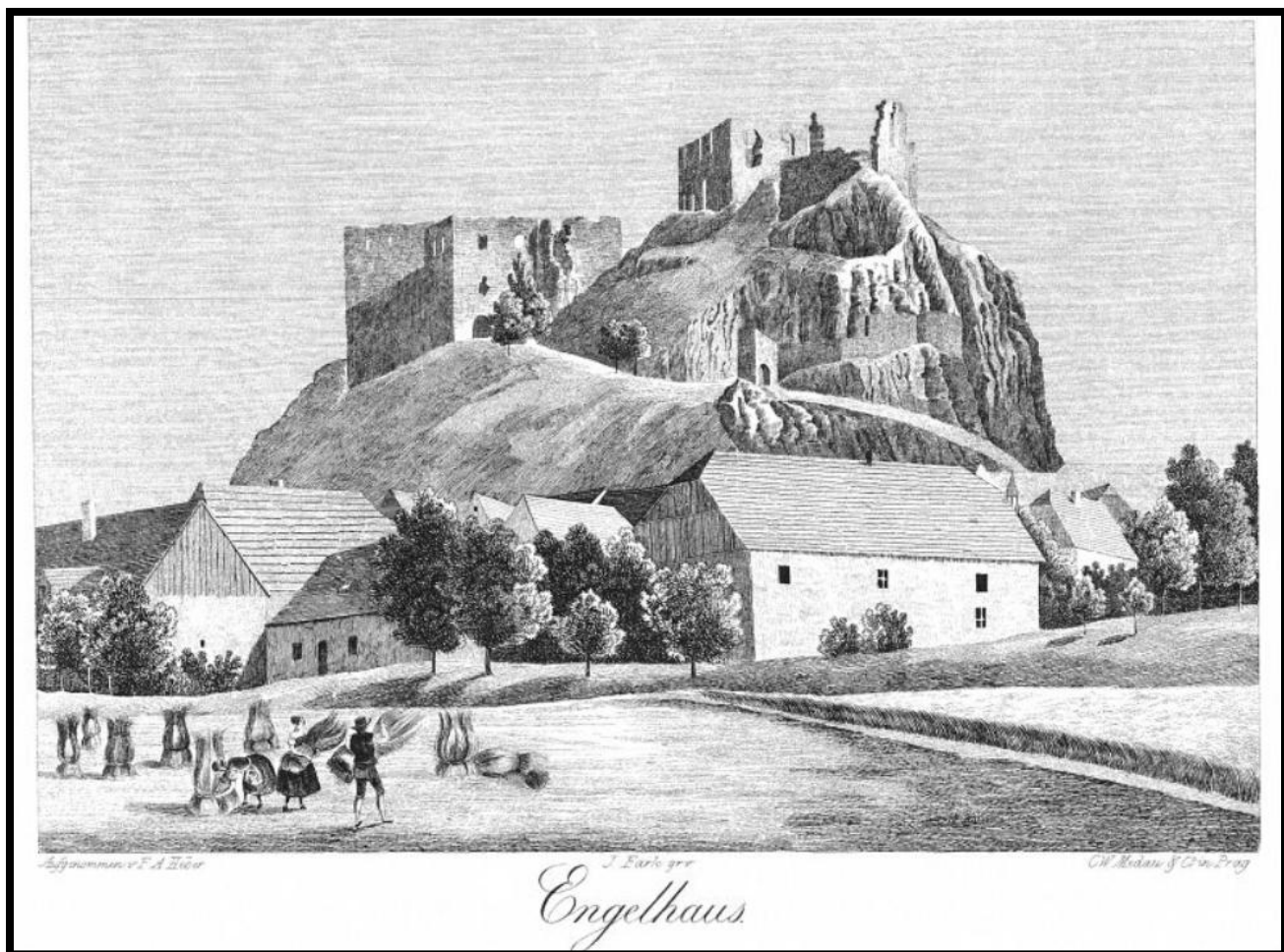
21. Sokolov – vyobrazení z počátku 20. století

22. Andělská Hora – nejbližší okolí hradu

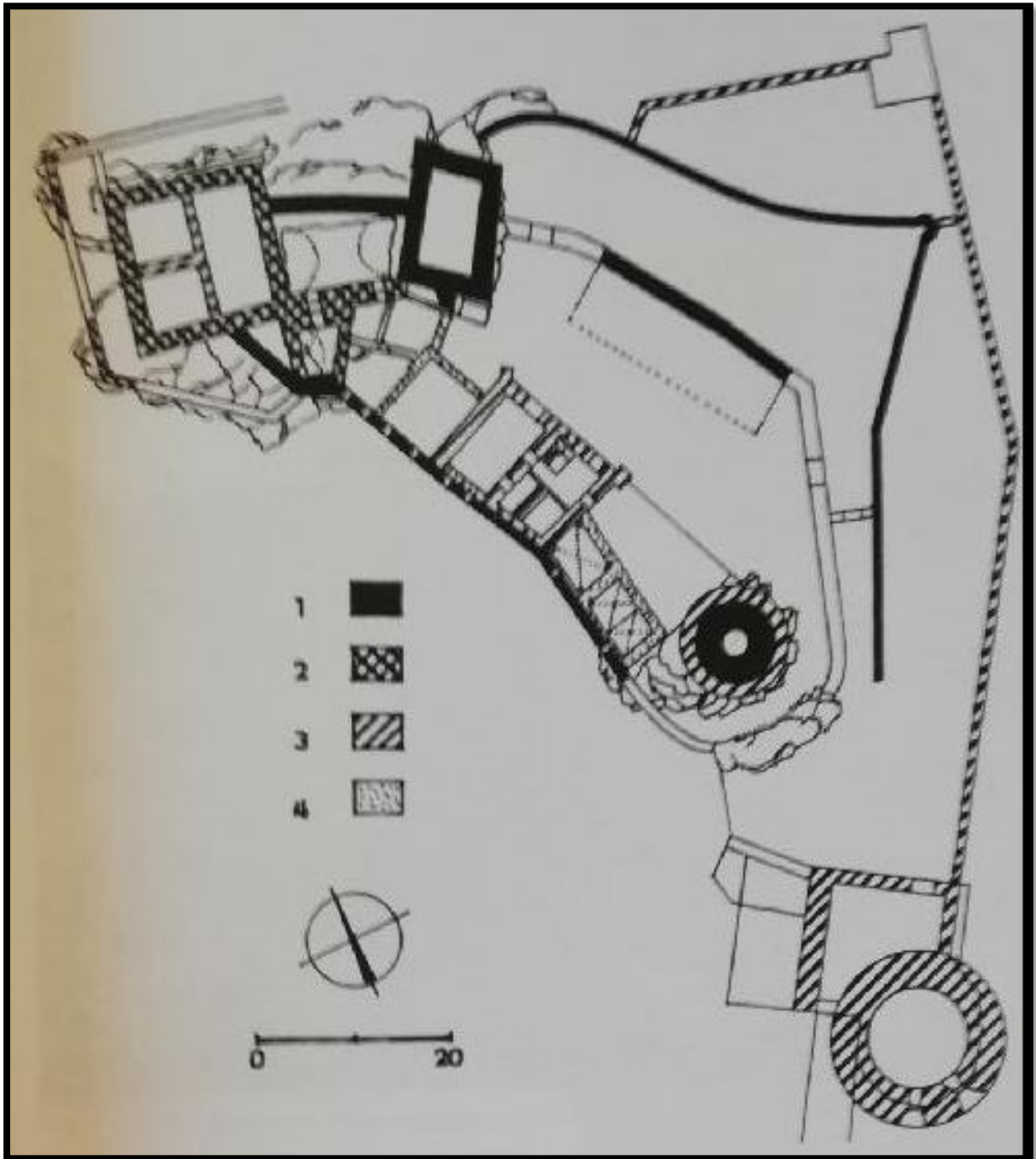
23. Andělská Hora – plán hradu podle D. Menclové

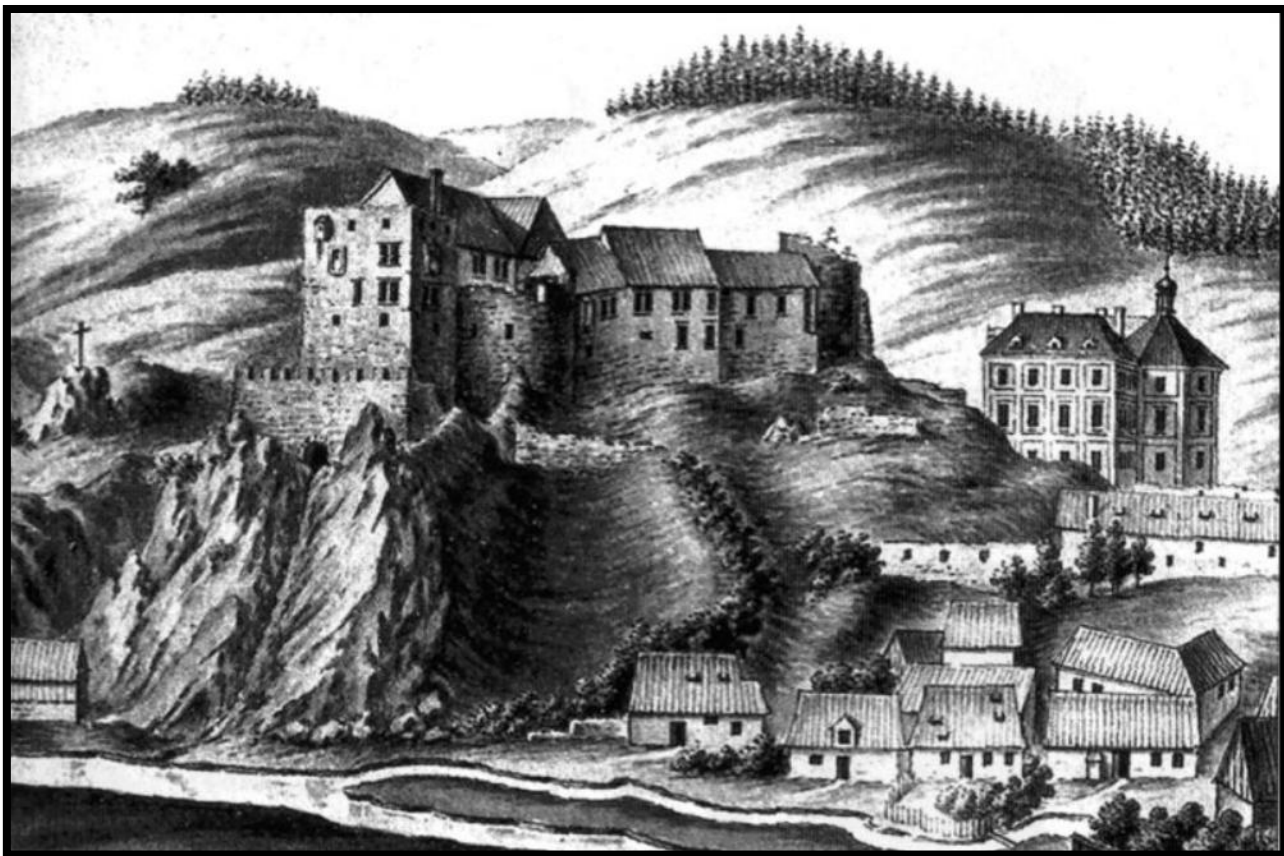
24. Andělská Hora – vyobrazení ze 40. let 19. století na rytině J. Farka podle kresby F. A Hebera

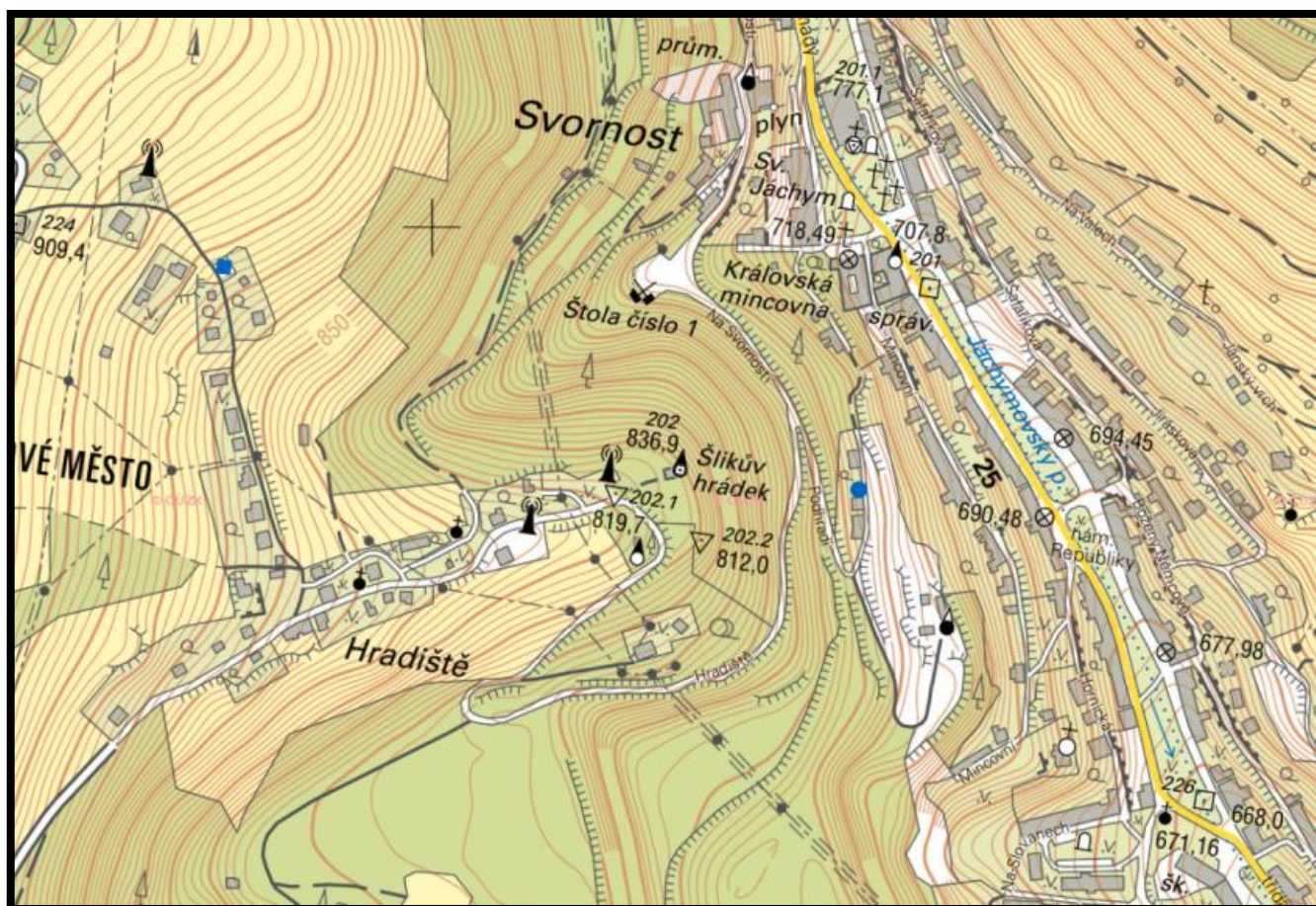
25. Bečov nad Teplou – nejbližší okolí hradu

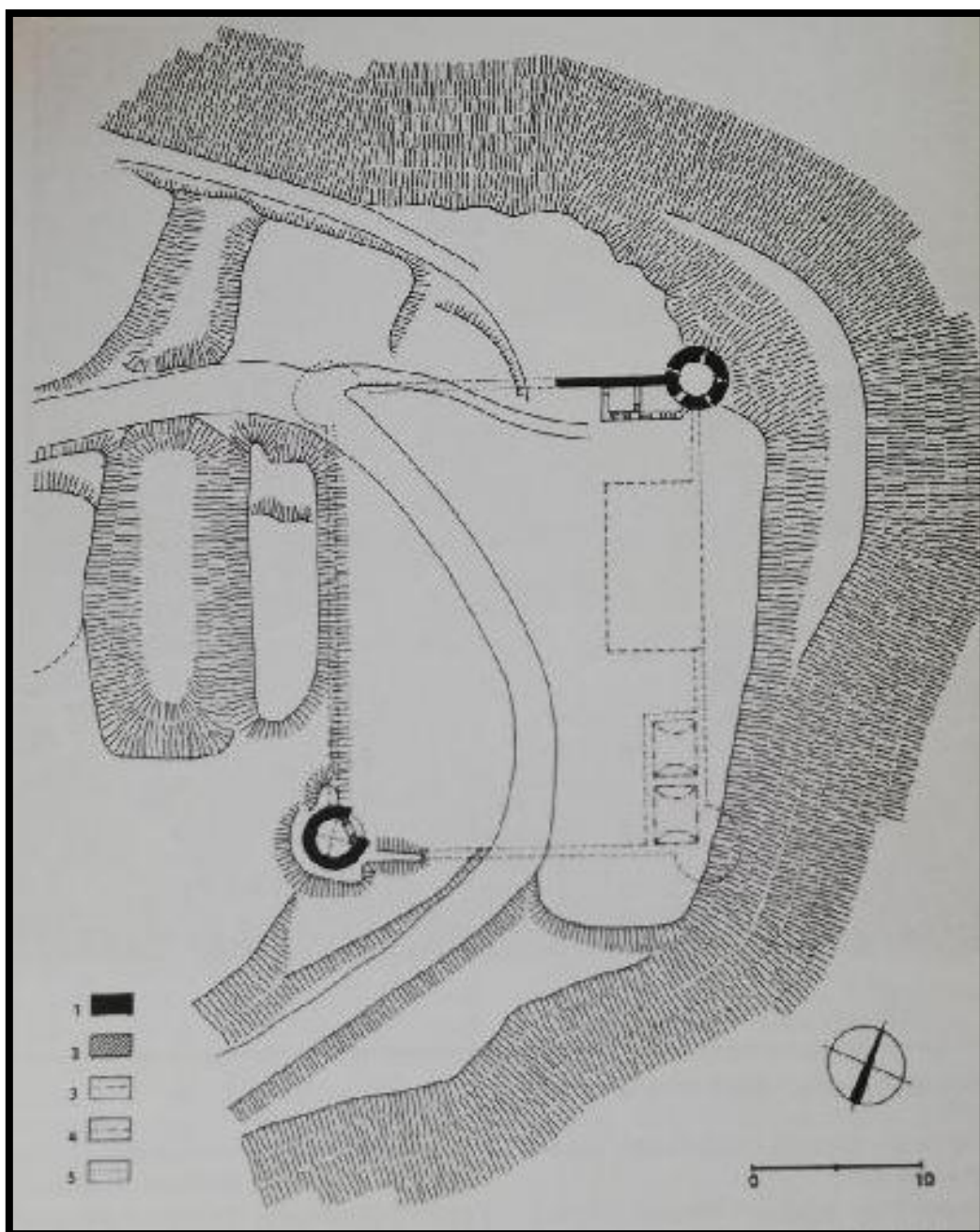
26. Bečov nad Teplou – plán hradu podle D. Menclové

27. Bečov nad Teplou – hrad v roce 1720 podle J. Venuta

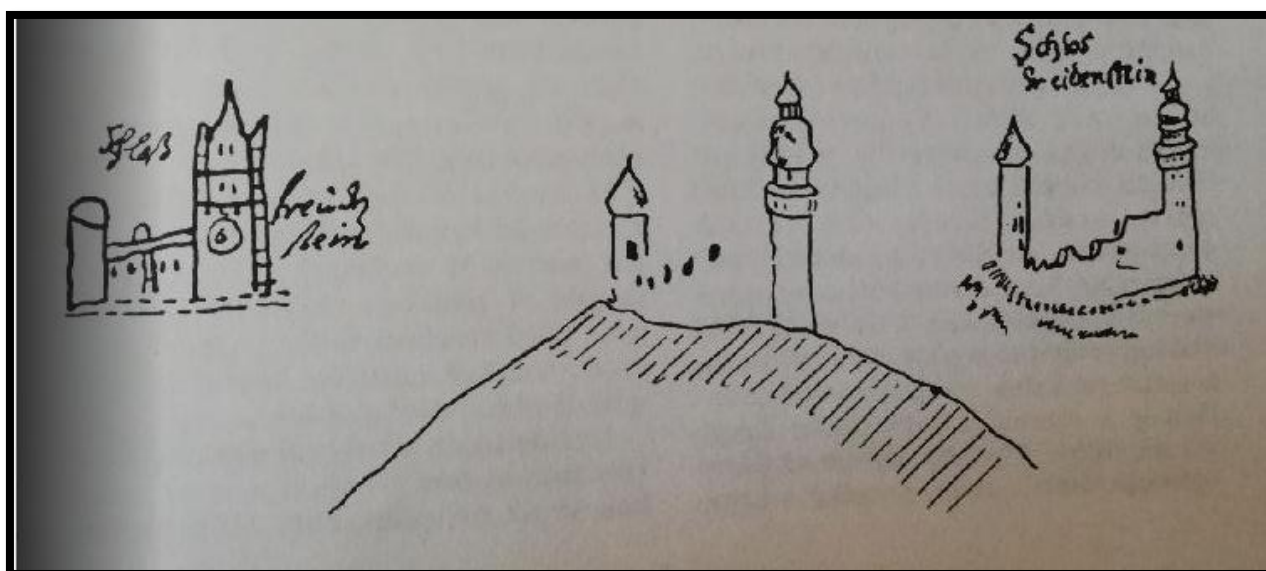
28. Freudenštejn – nejbližší okolí hradu (označen jako Šlikův hrádek)

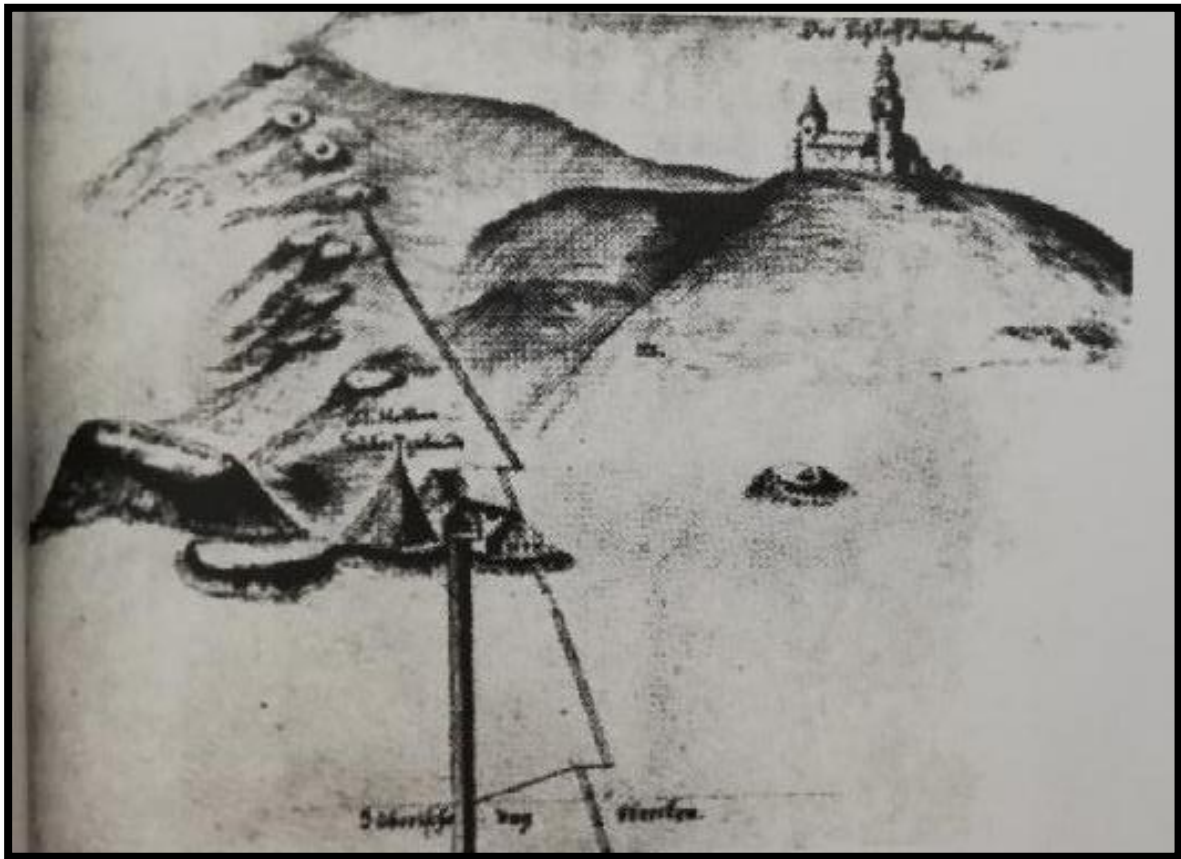
29. Freudenštejn – plán hradu podle T. Durdíka a L. Svobody

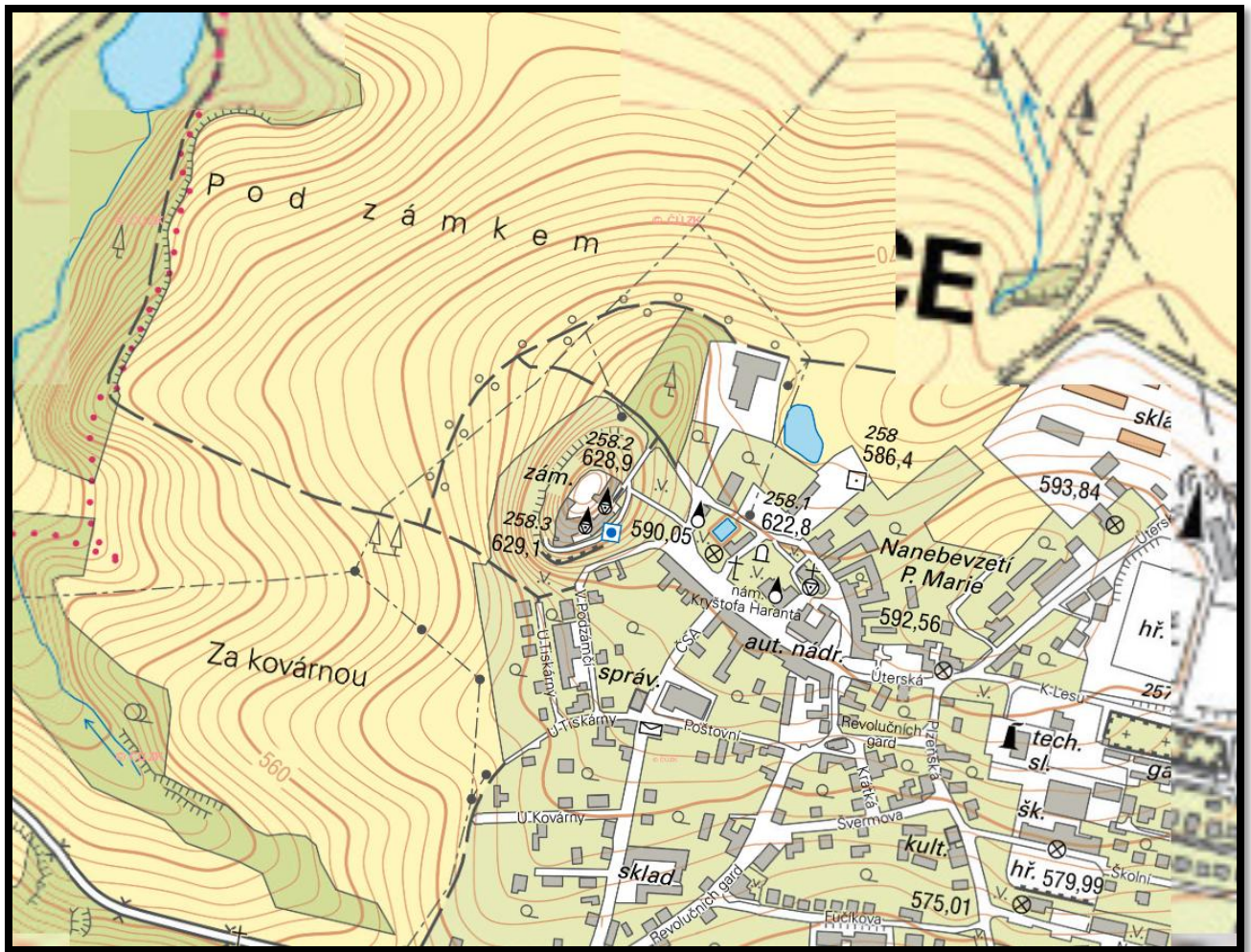
30. Freudenštejn – vyobrazení na horní mapě města z roku 1556

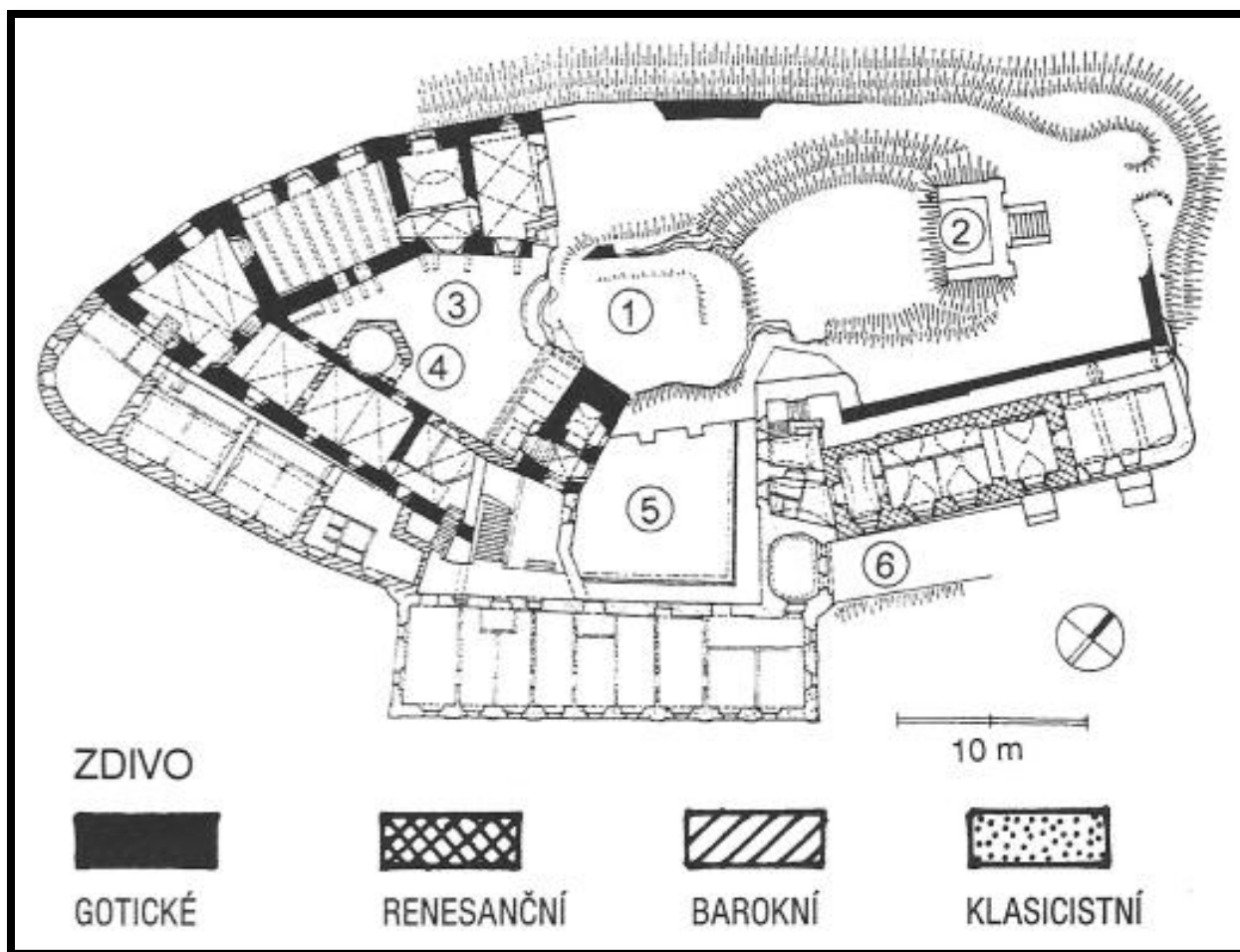
31. Freudenštějn – vyobrazení hradu na horních mapách 1589 a 1593

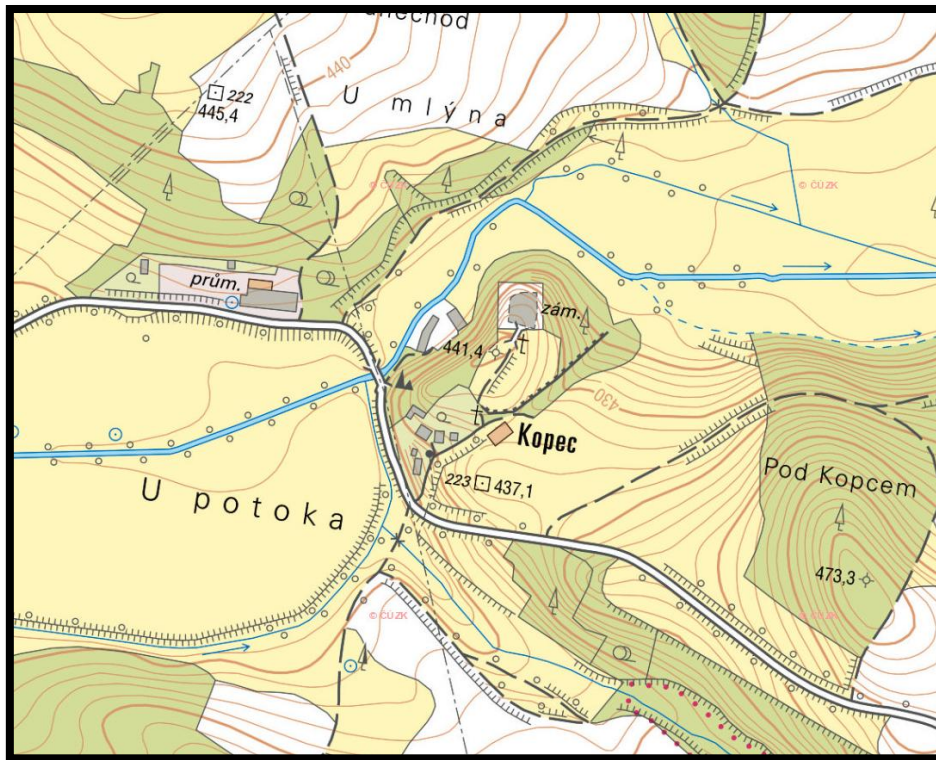
32. Freudenštejn – vyobrazení hradu na horní mapě 1775

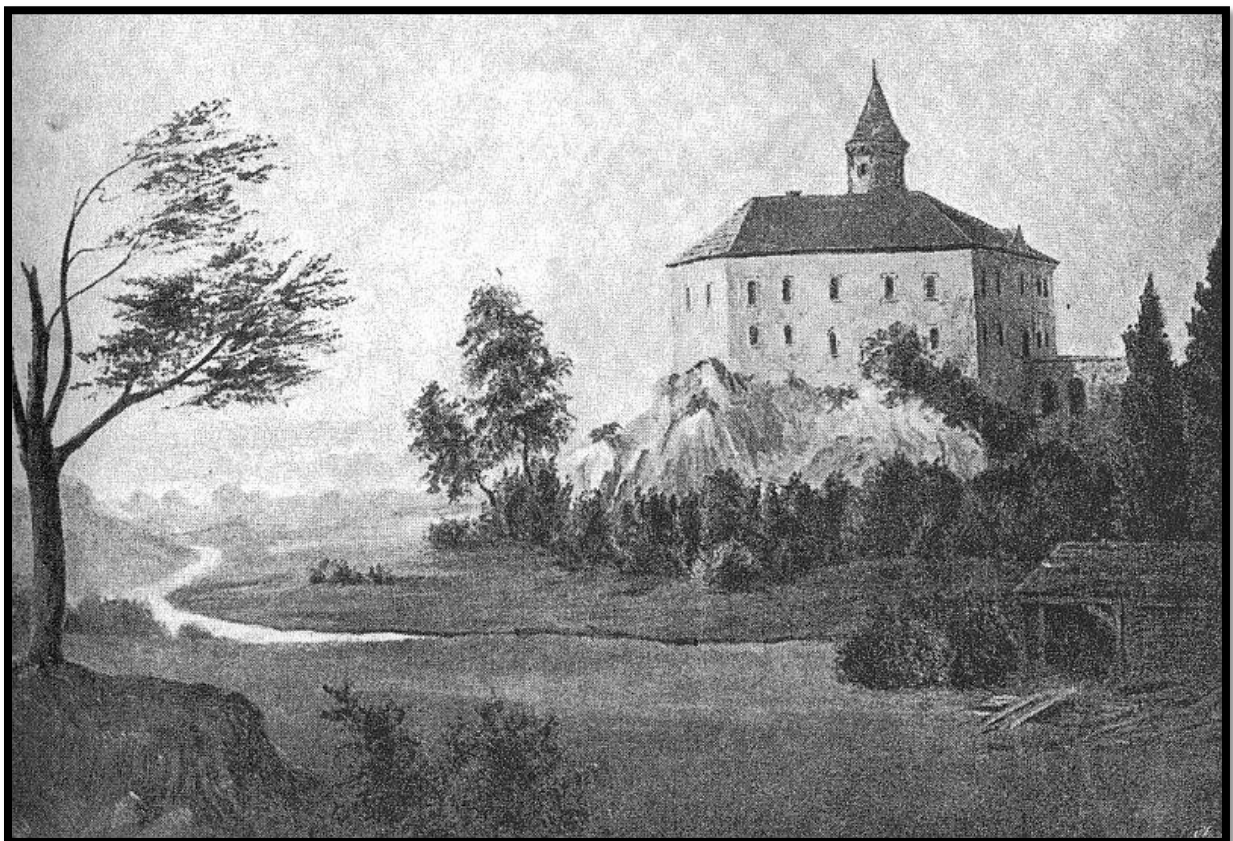
33. Bezdružice – nejbližší okolí hradu

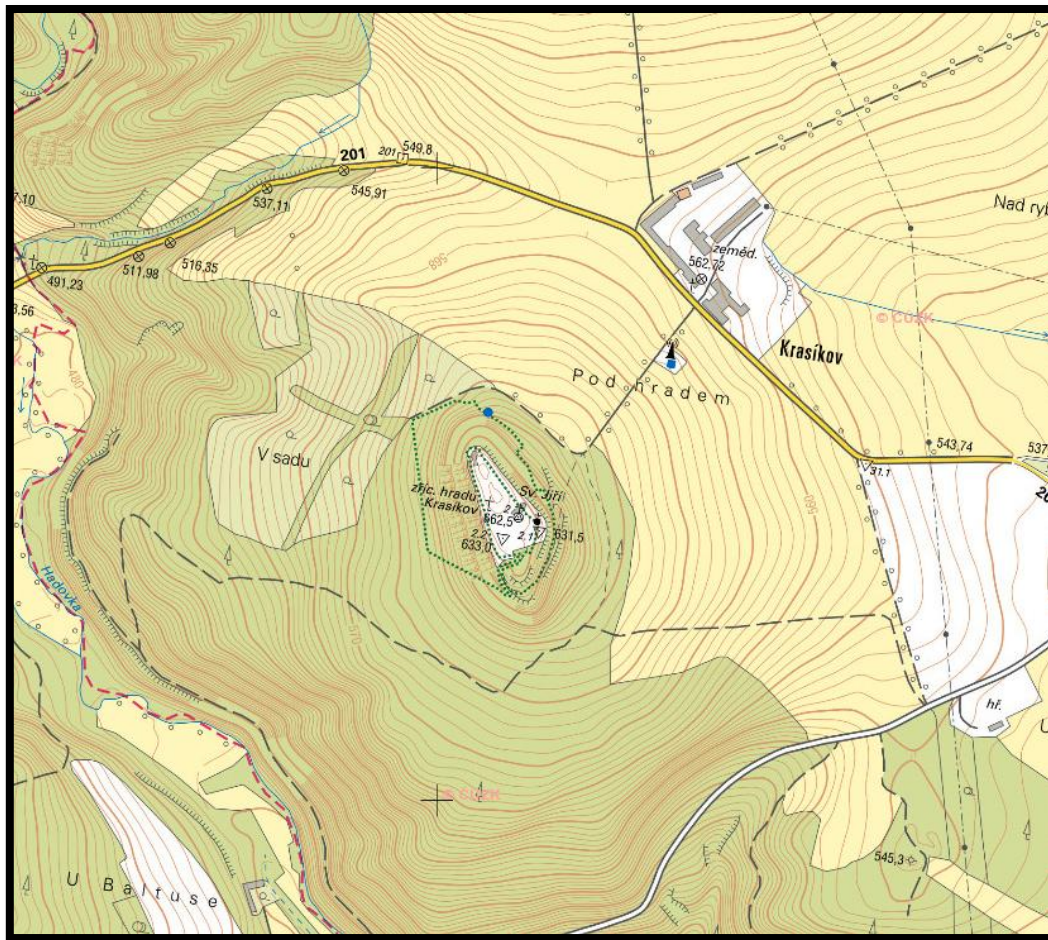
34. Bezručice – plán hradu podle Z. Procházky

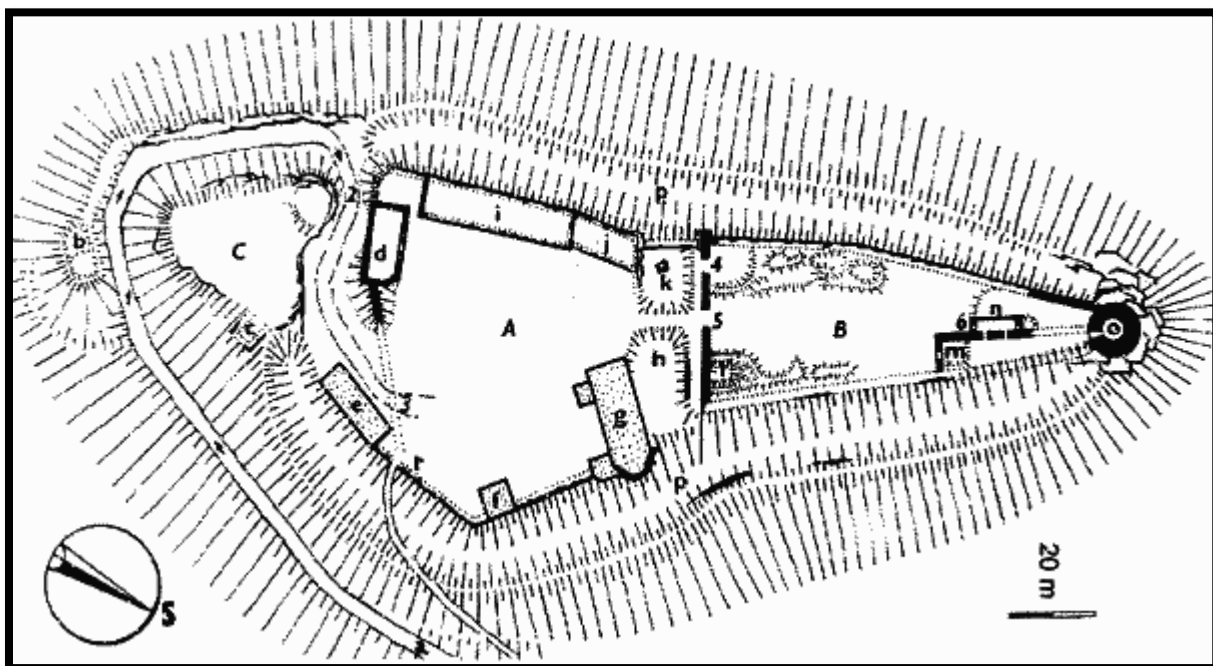
35. Prostiboř – nejbližší okolí hradu

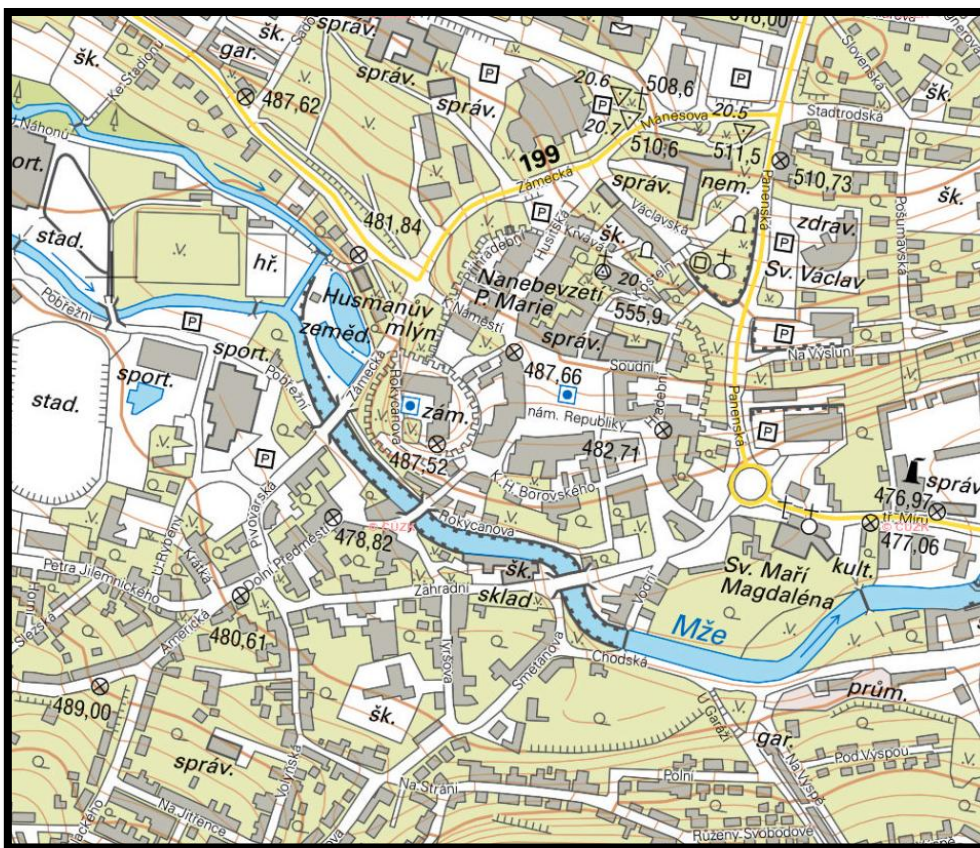
36. Prostiboř – vyobrazení z konce 18. století

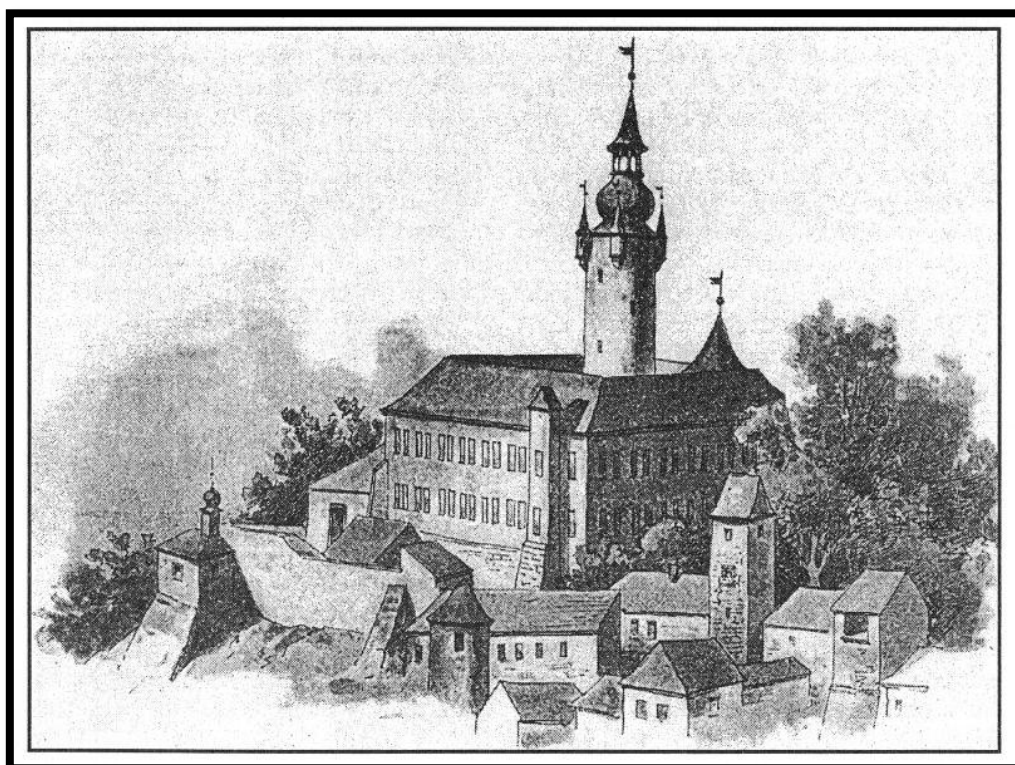
37. Švamberk – nejbližší okolí hradu

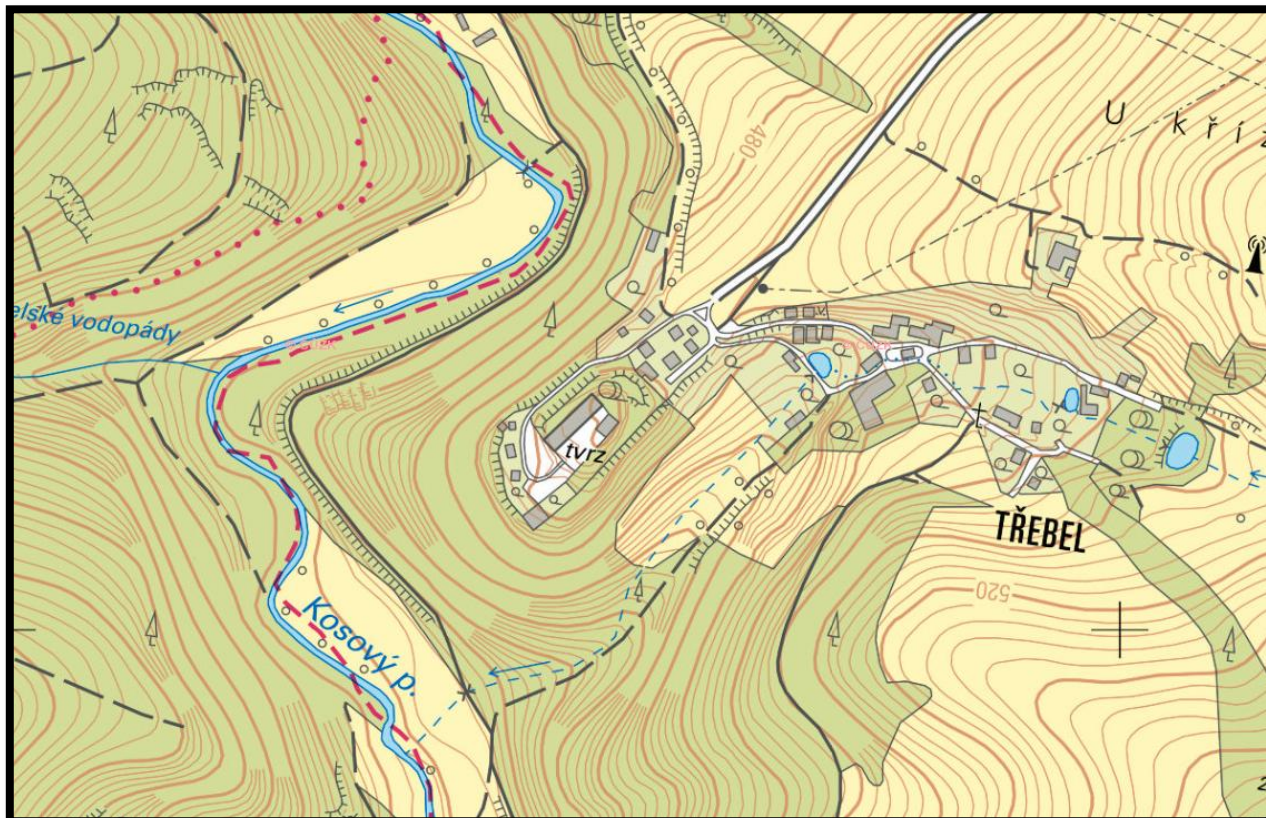
38. Švamberk – plán hradu podle M. Novobilského

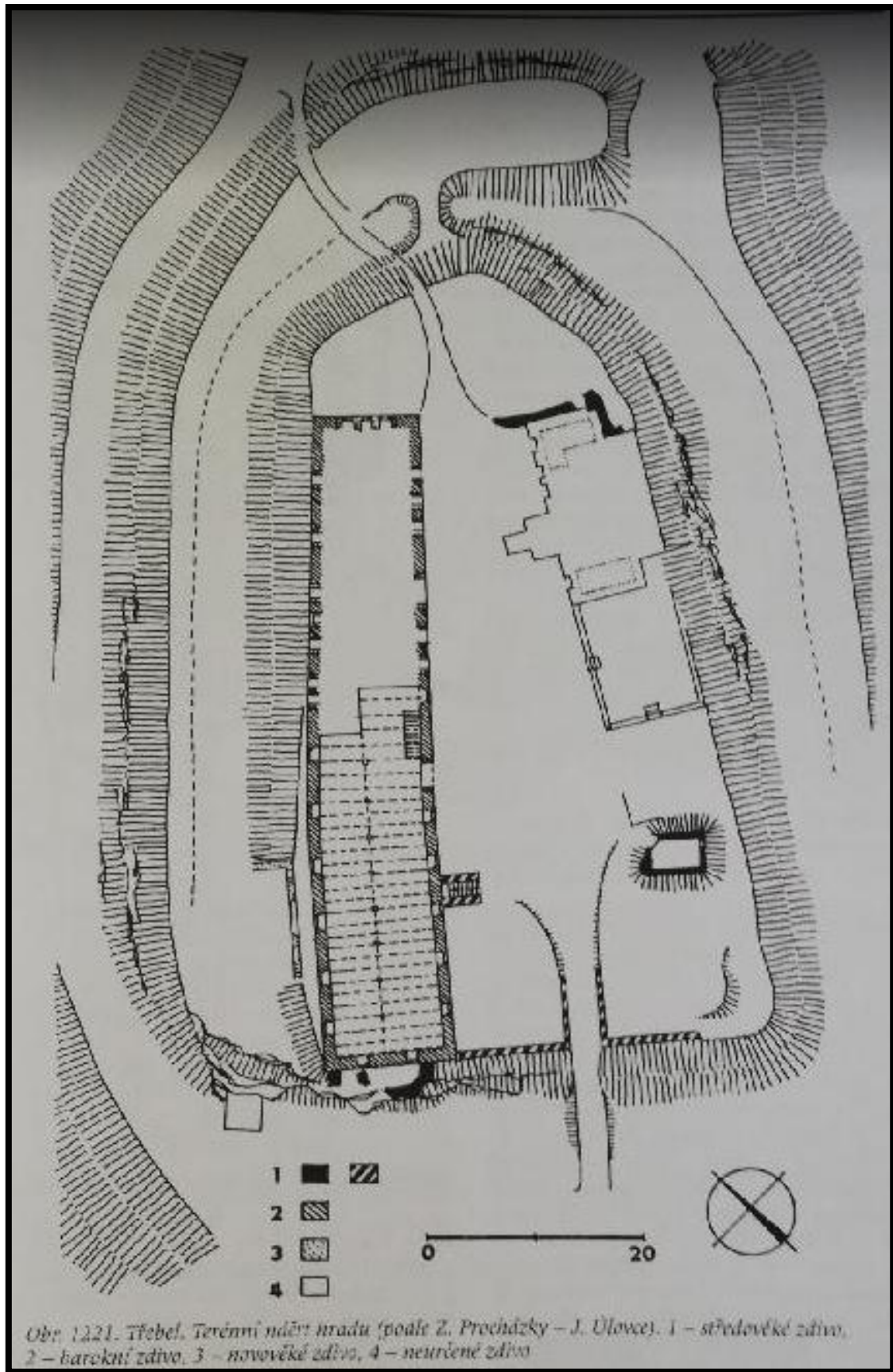
39. Tachov – nejbližší okolí hradu (označen jako zám.)

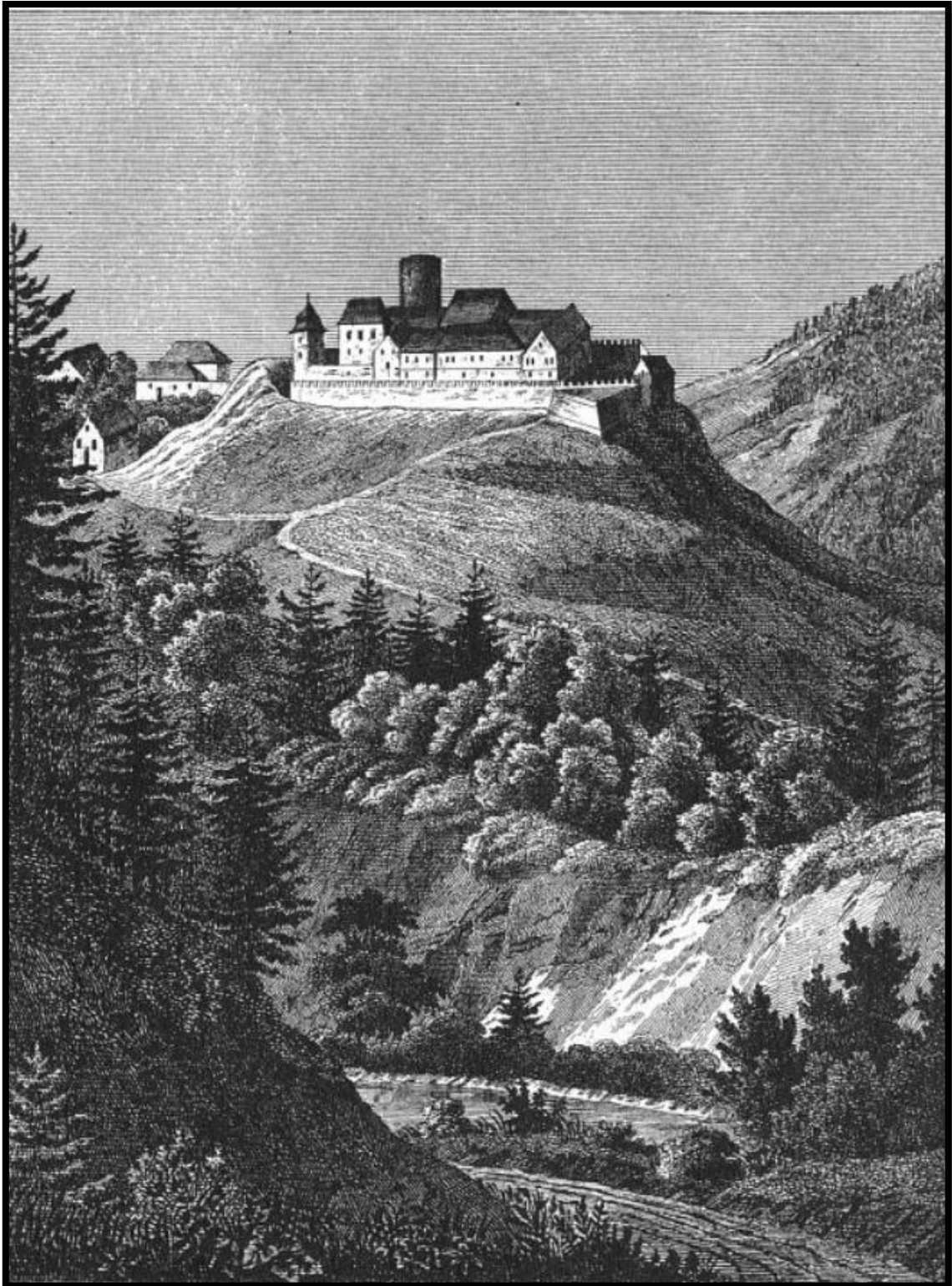
40. Tachov – podoba hradu v roce 1738

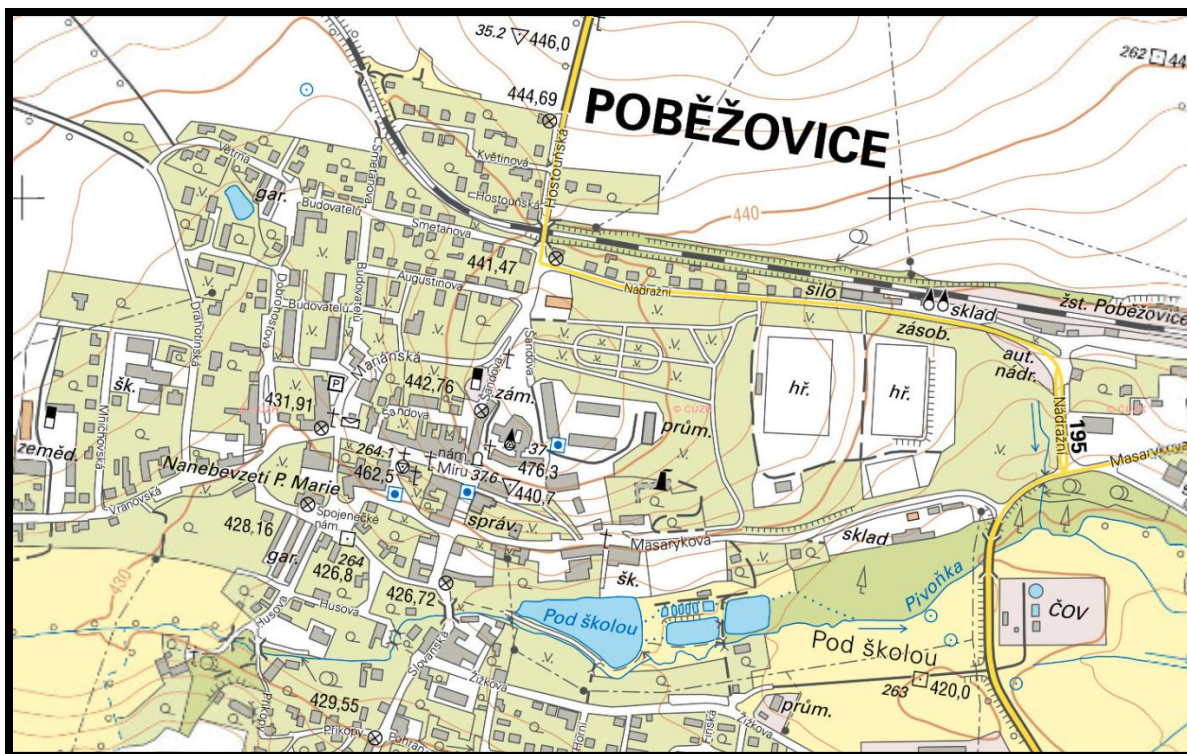
41. Třebel – nejbližší okolí hradu (objekt mylně interpretován jako tvrz)

42. Třebel – plán hradu podle Z. Procházky a J. Úlovce

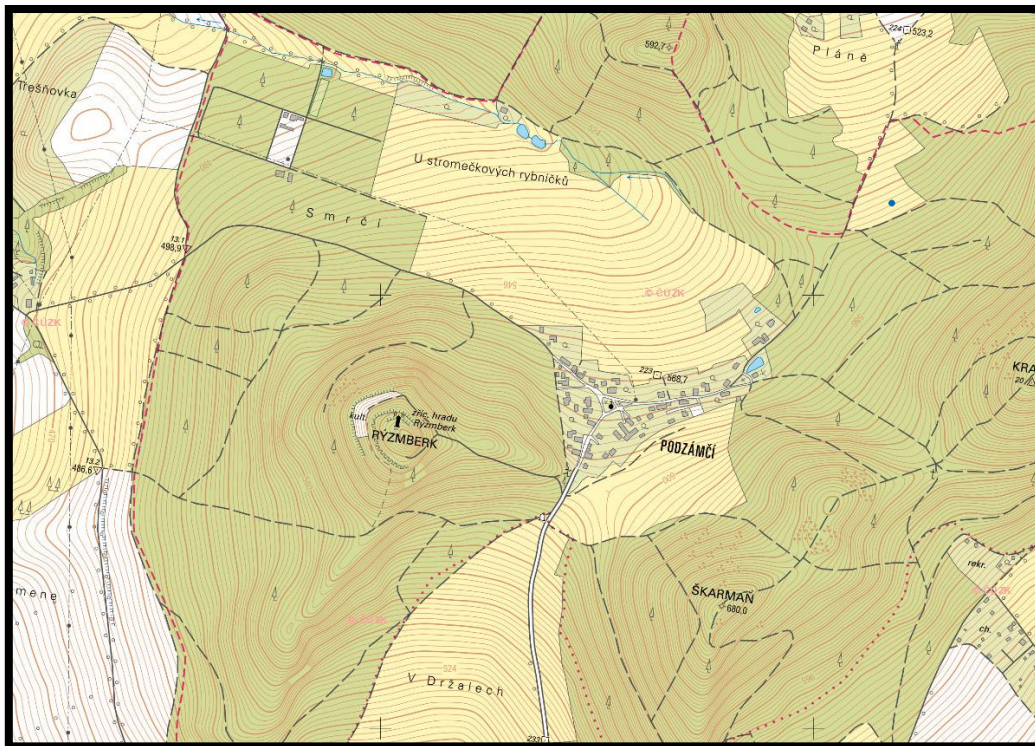
43. Třebel – vyobrazení z roku 1646. Kopie Merianovy rytiny provedená pro F. A. Hebera. Za povšimnutí stojí nárožní bastion u přístupové cesty k hradu.

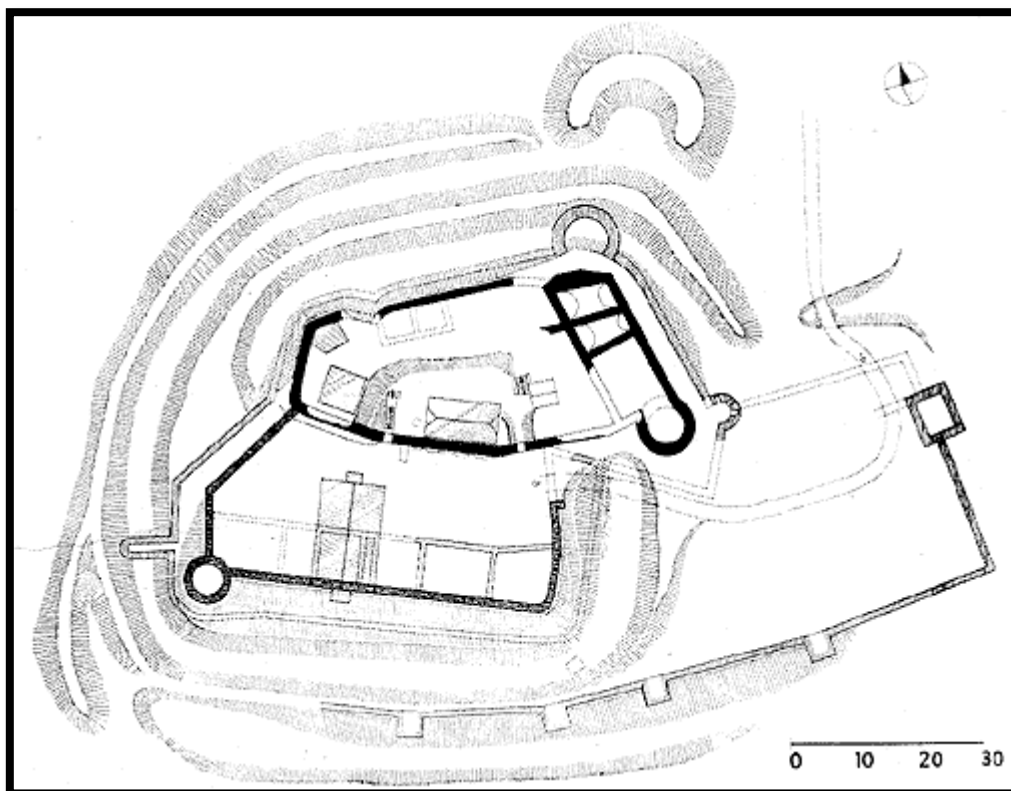
44. Poběžovice – nejbližší okolí hradu

45. Poběžovice – pohled na pozdně gotické opevnění předhradí

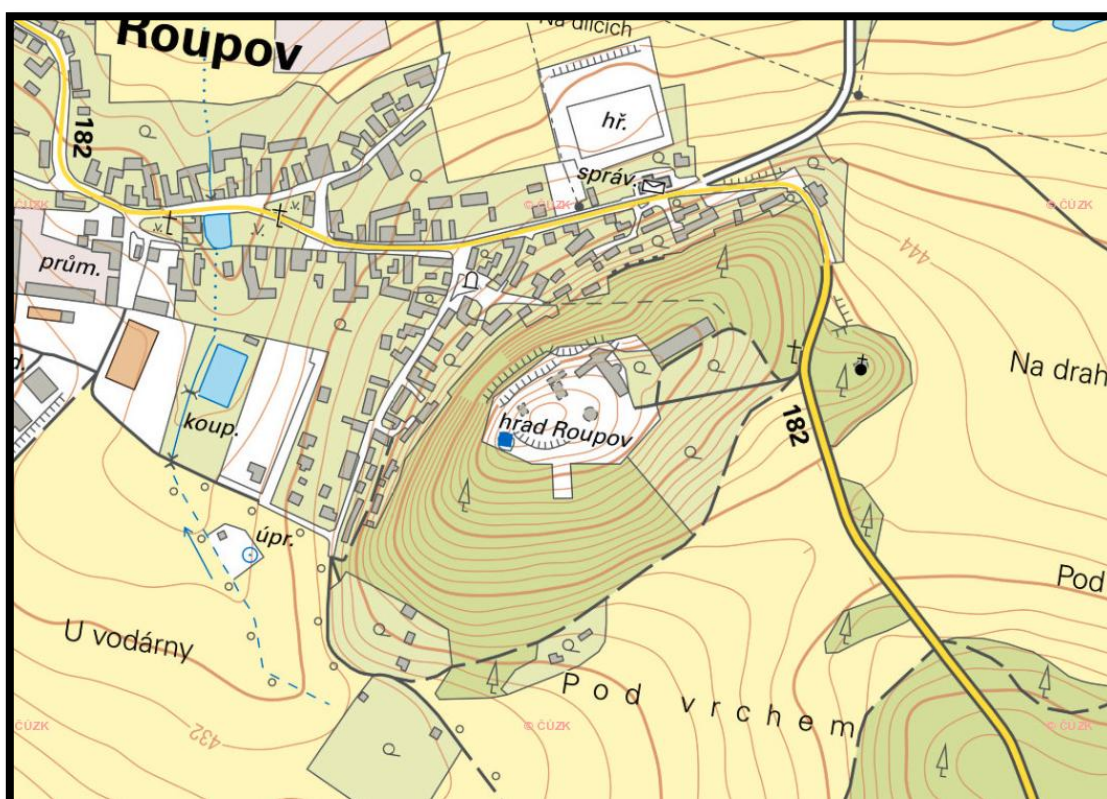
46. Rýzmbek – nejbližší okolí hradu

47. Rýzmbek – plán hradu podle z Procházky

48. Rýzmbek – pohled na pozdně gotické opevnění nad přístupovou cestou

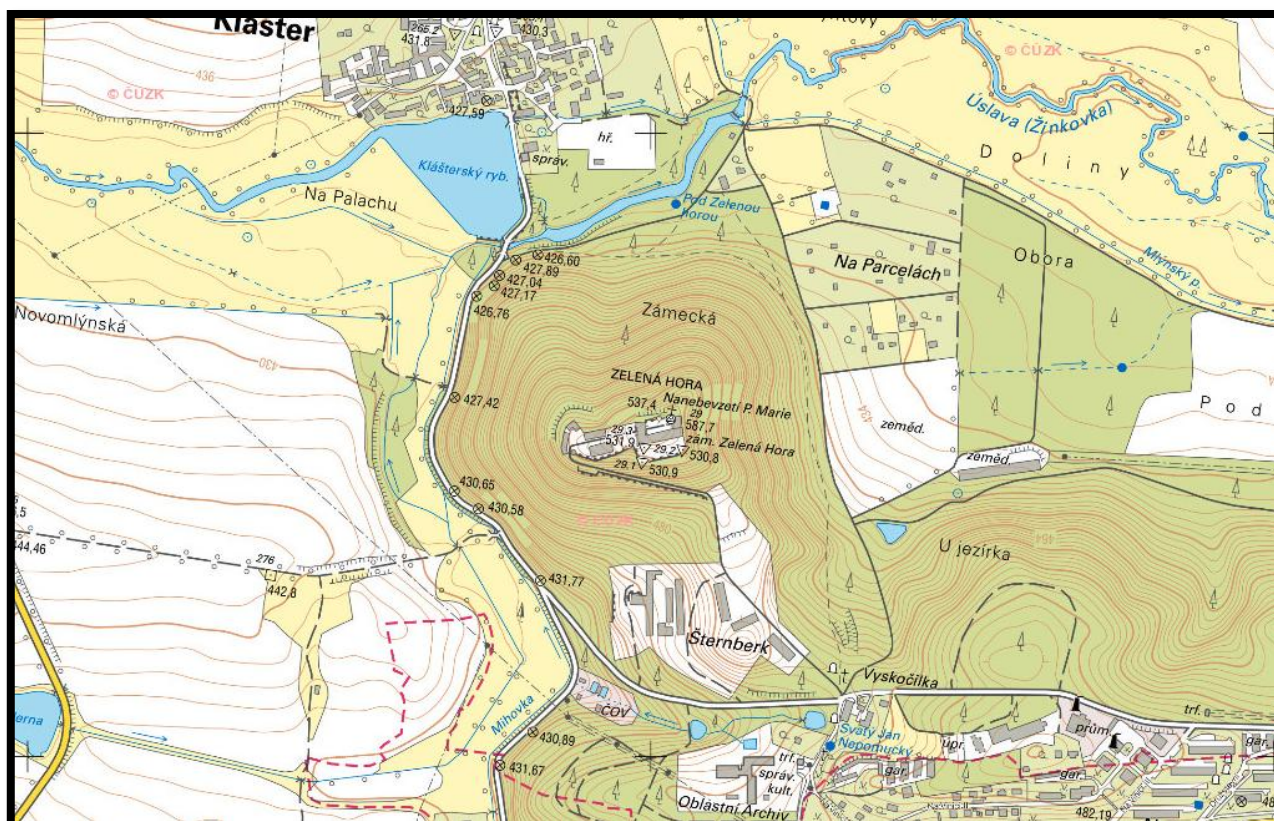
49. Roupov – nejbližší okolí hradu

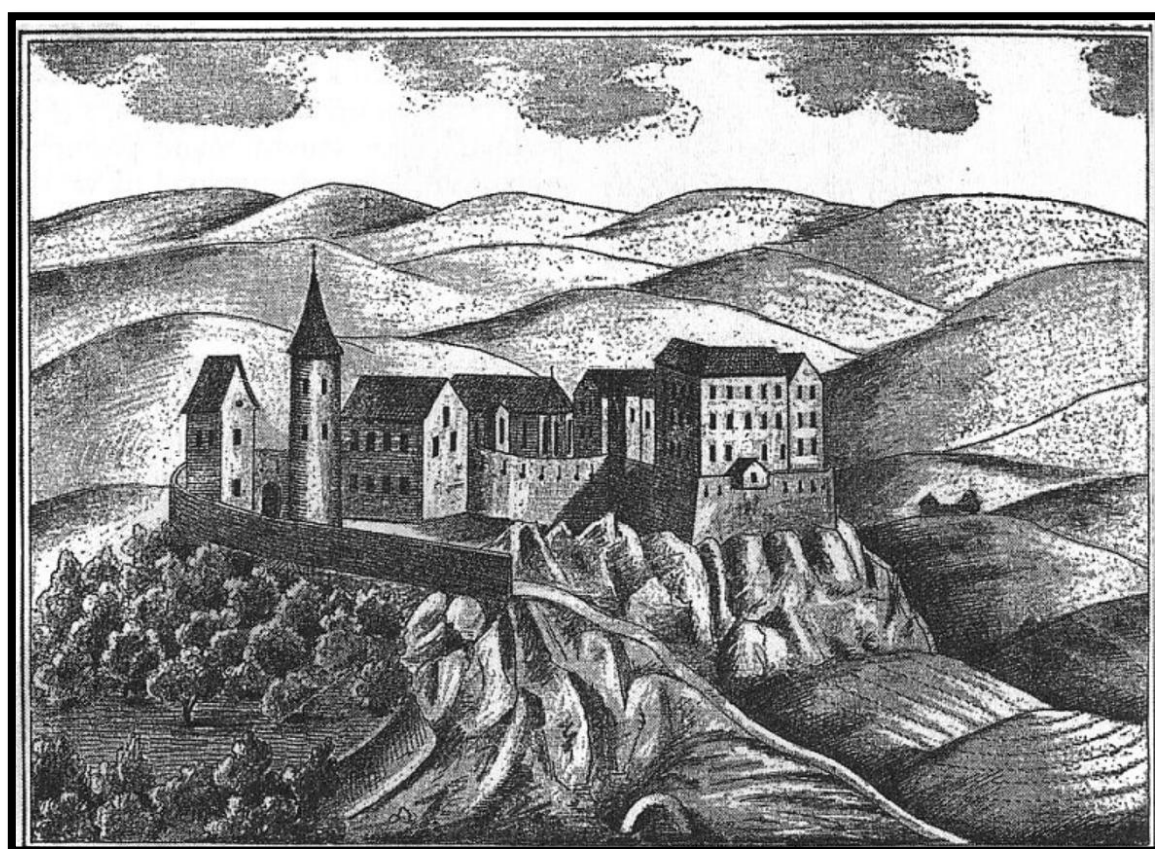
50. Roupov – vyobrazení z počátku 17. století podle J. Willenberga

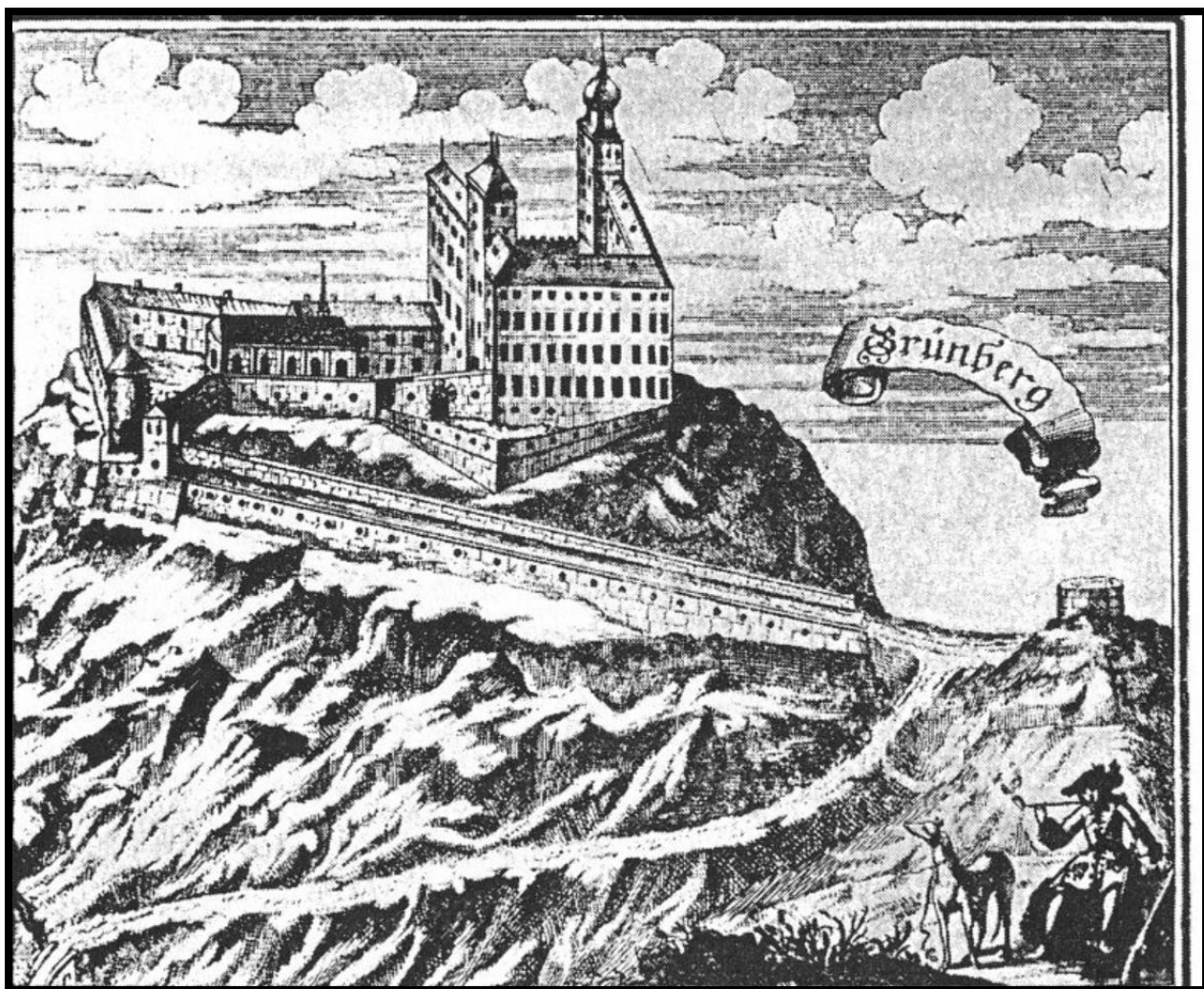
51. Roupov – vyobrazení z 60. let 18. století

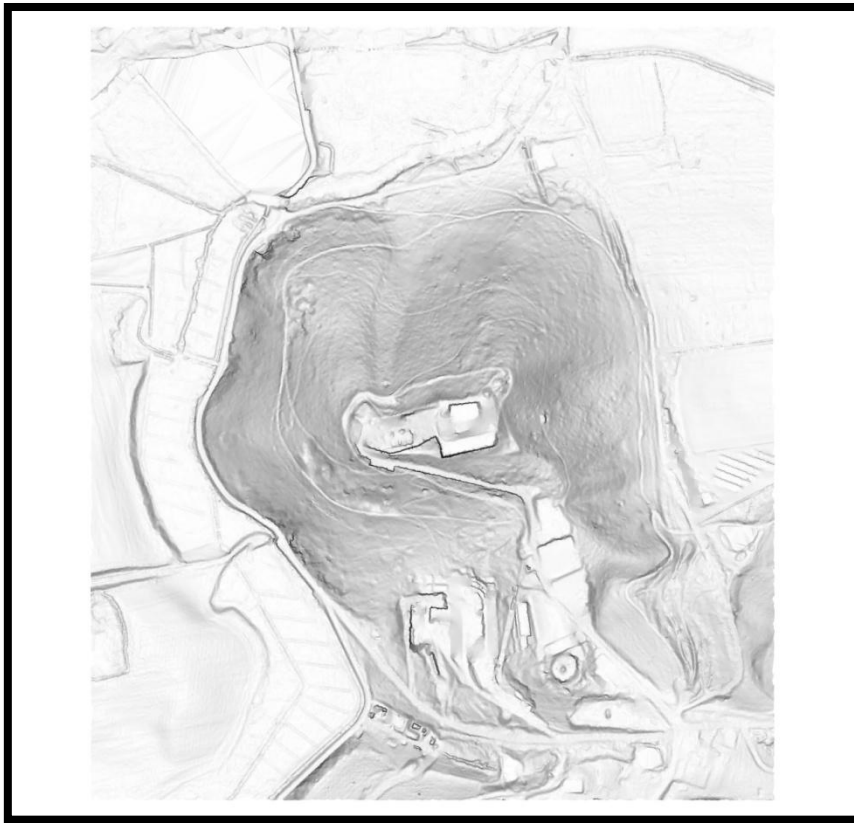
52. Zelená Hora – nejbližší okolí hradu

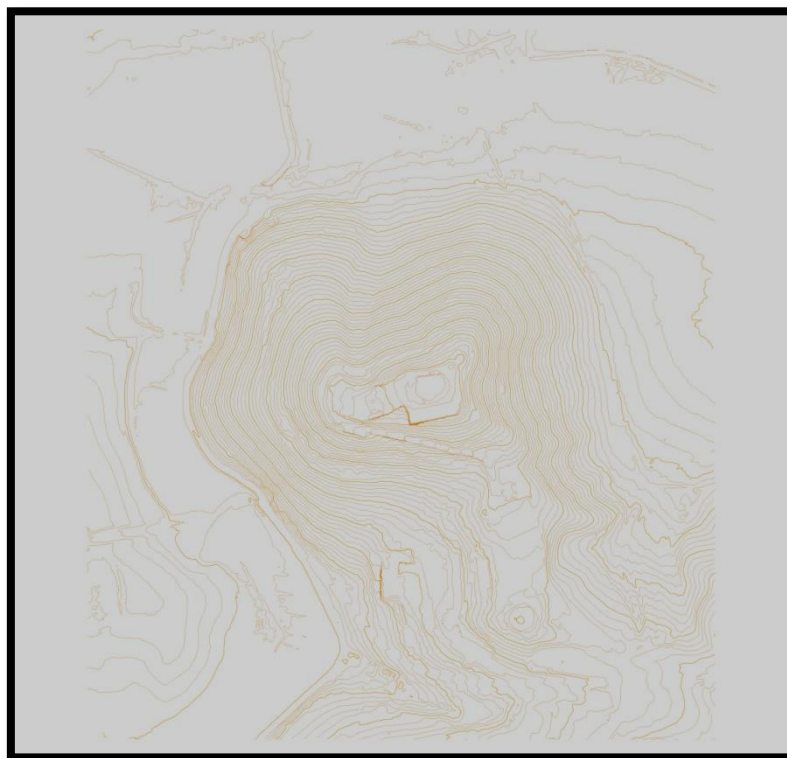
53. Zelená Hora – vyobrazení ze 17. století

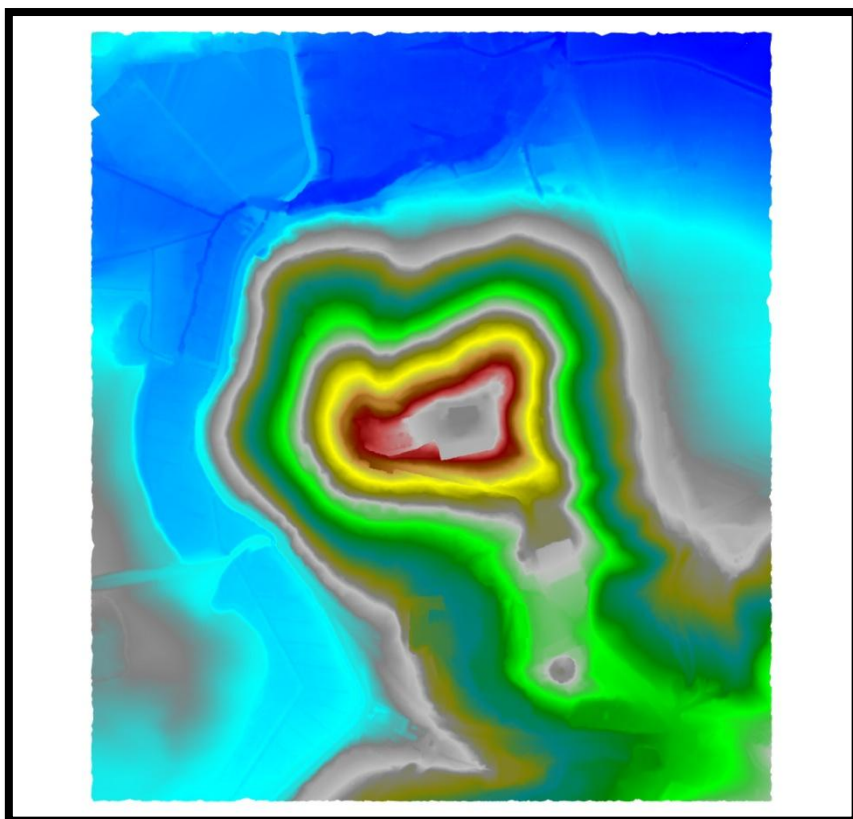
54. Zelená Hora – vyobrazení z roku 1712 podle J. M. Vogta

55. Zelená Hora – stínovaný model reliéfu

56. Zelená Hora – vrstevnicový plán

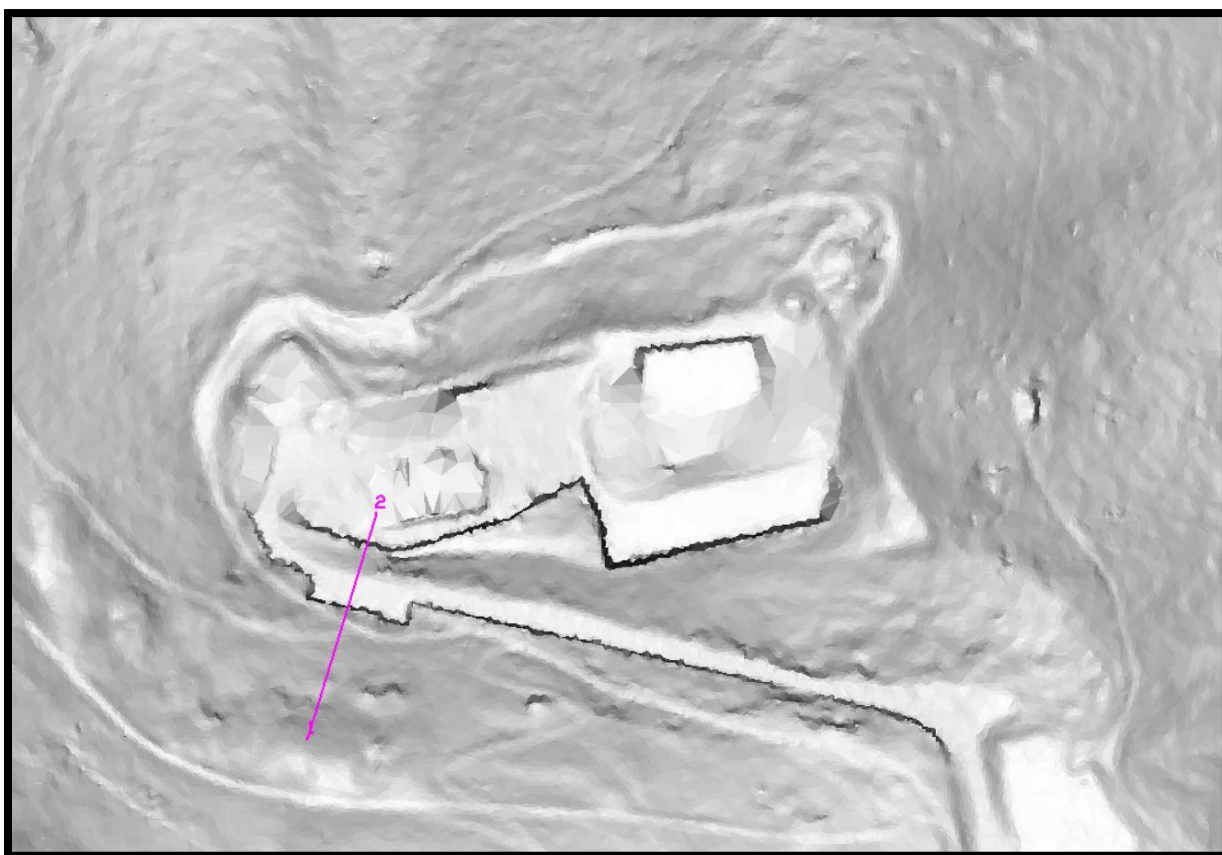
57. Zelená Hora – barevná hypsometrie

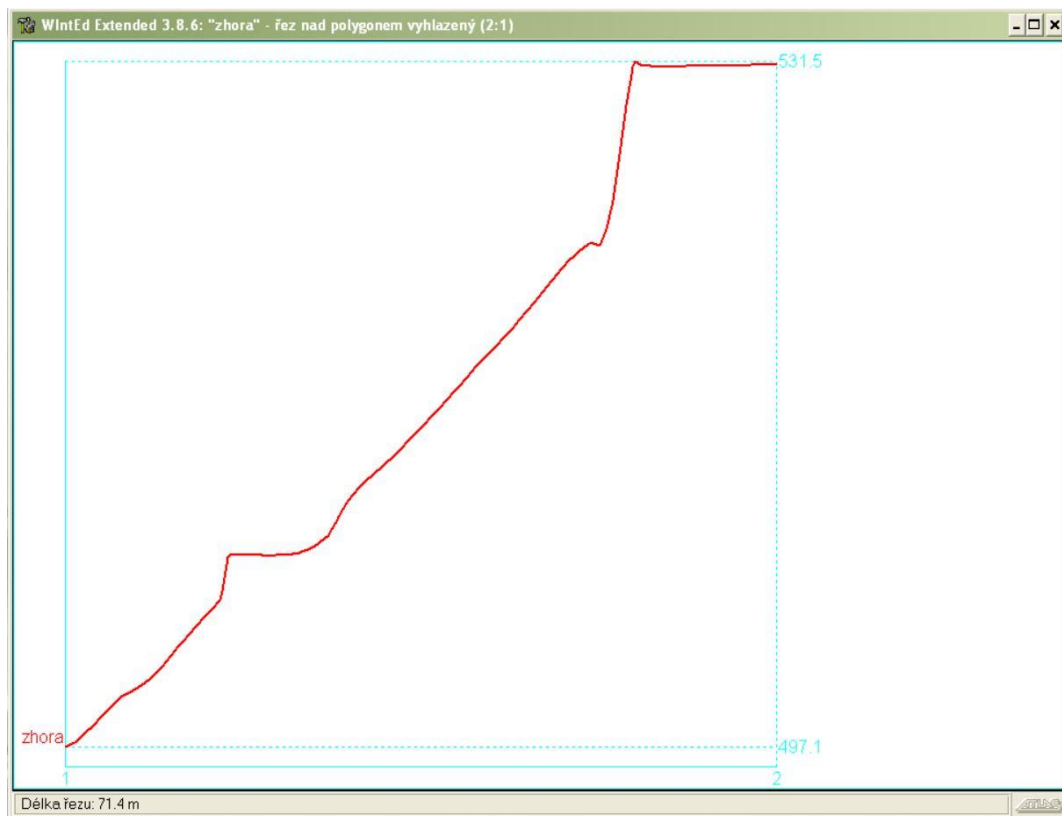
58. Zelená Hora – přehled všech řezů

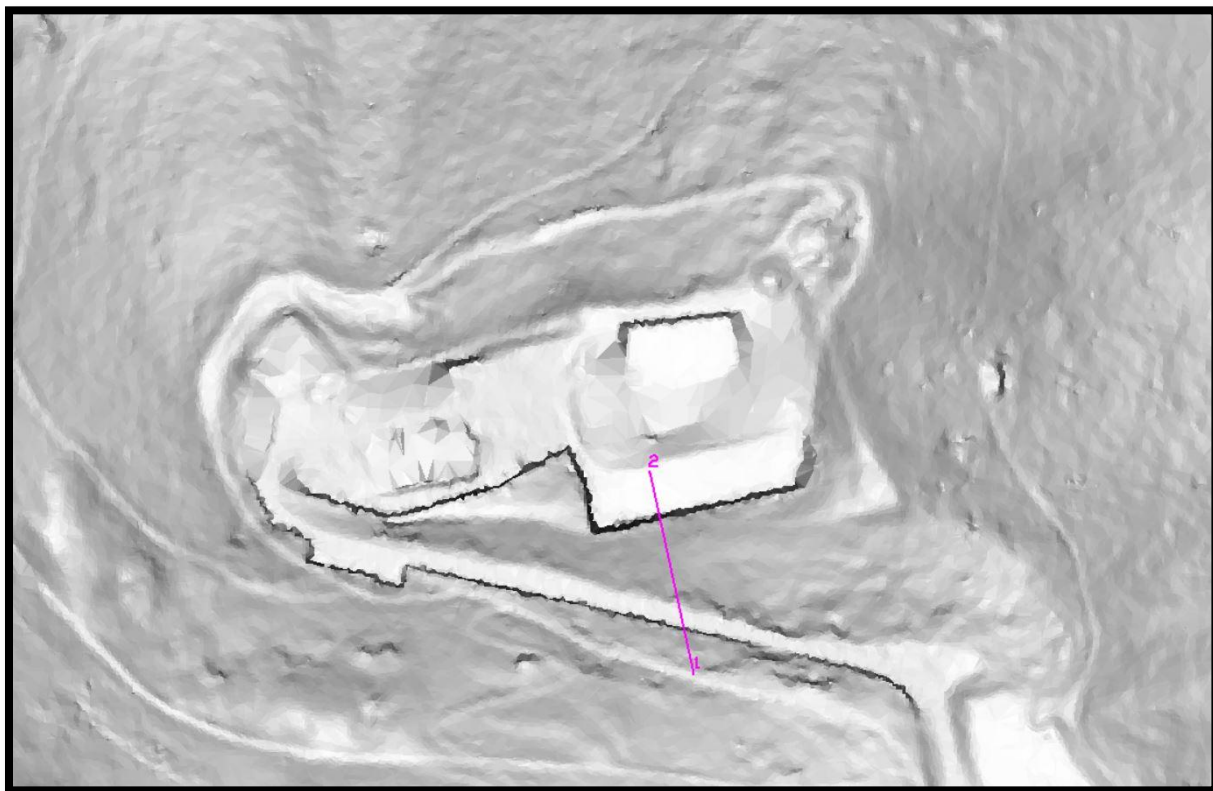
59. Zelená Hora – 1. řez

60. Zelená Hora – umístění 1. řezu

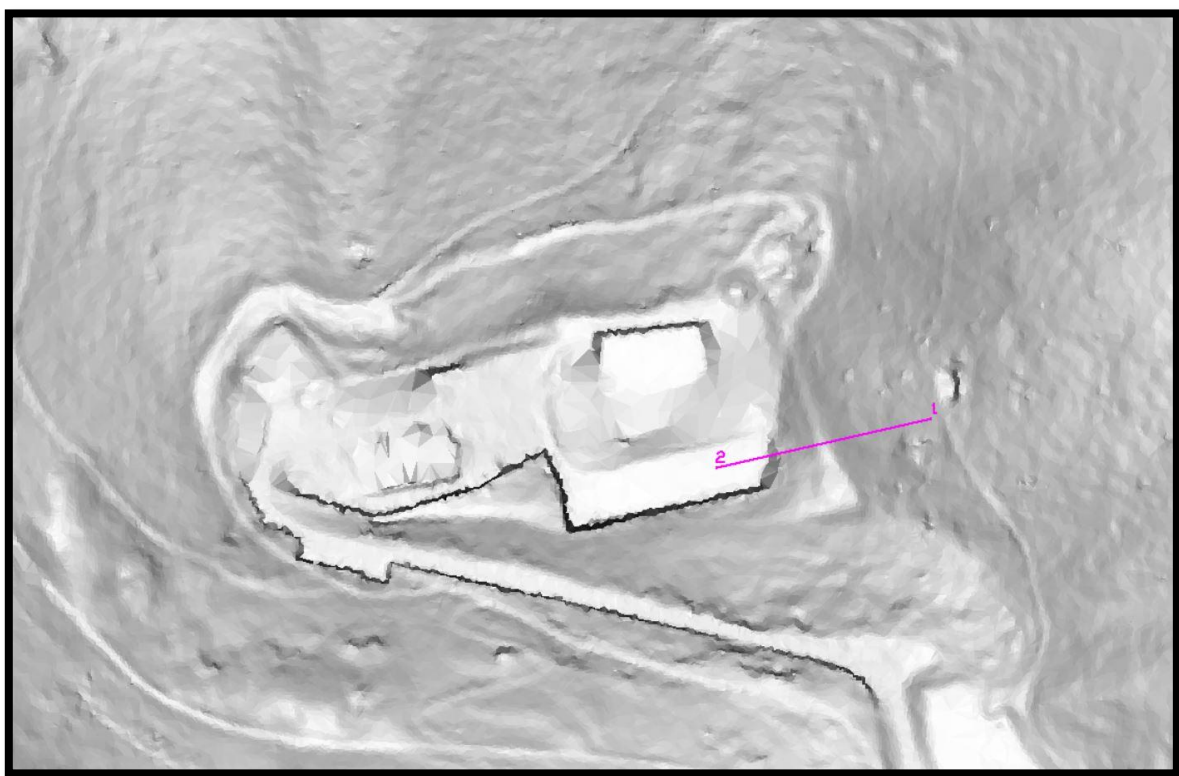
61. Zelená Hora – 2. řez

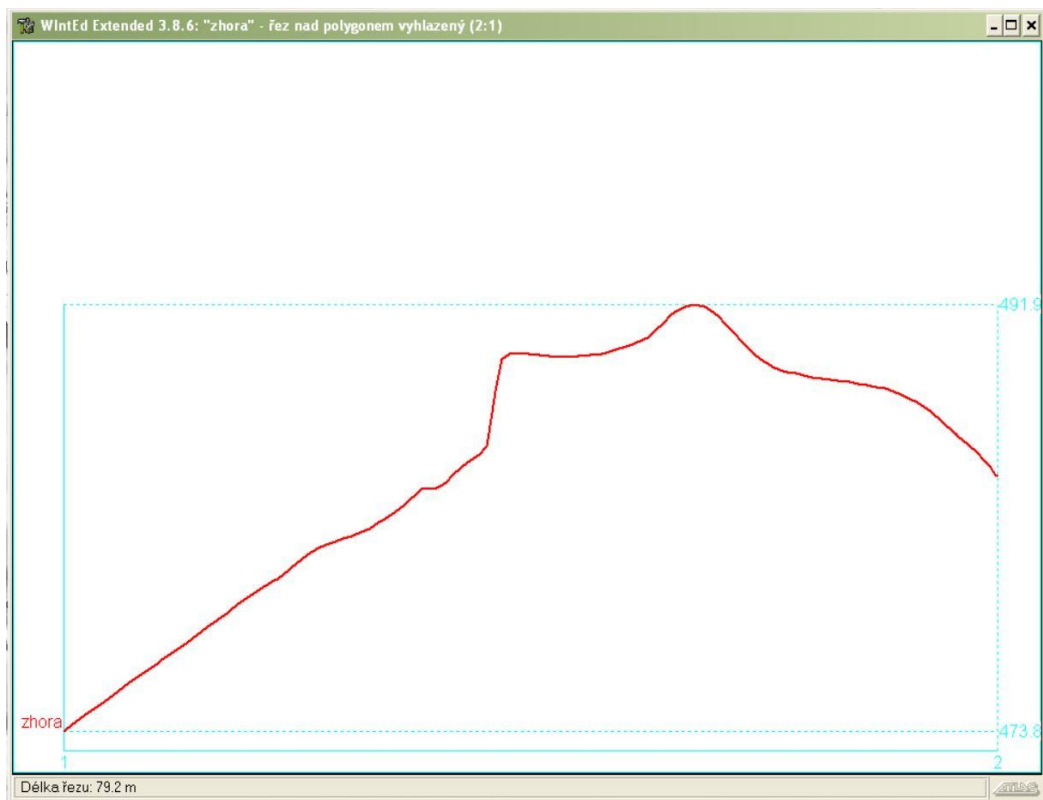
62. Zelená Hora – umístění 2. řezu

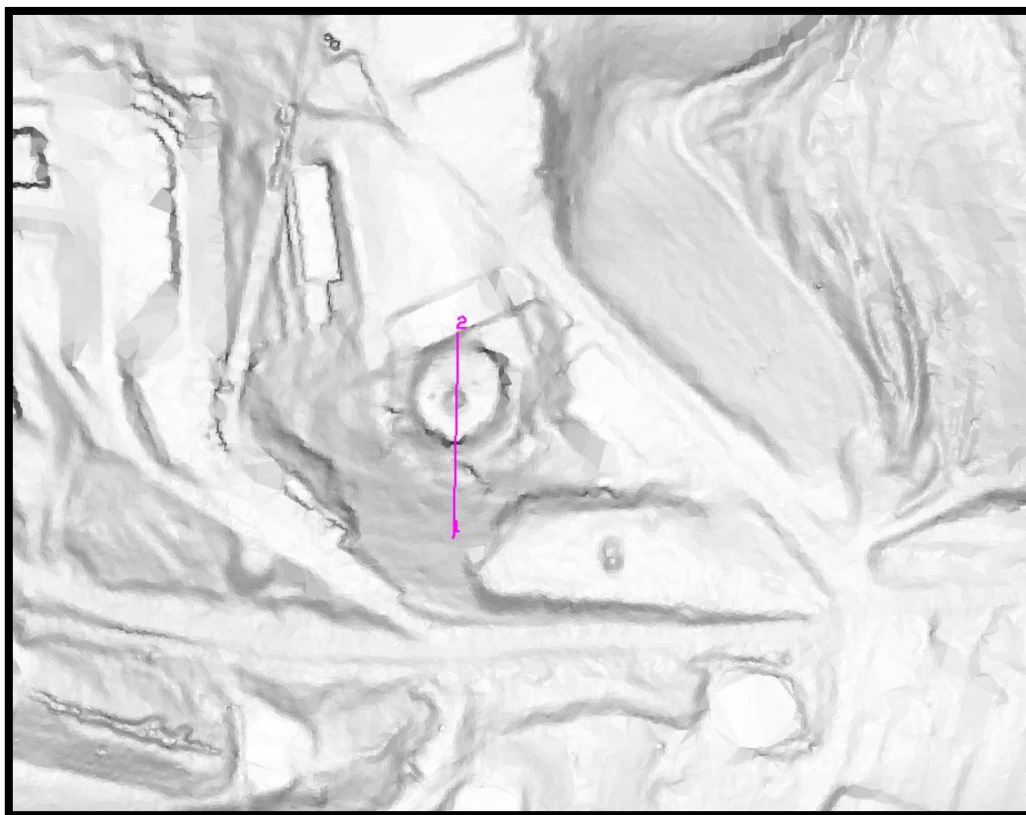
63. Zelená Hora – 3. řez

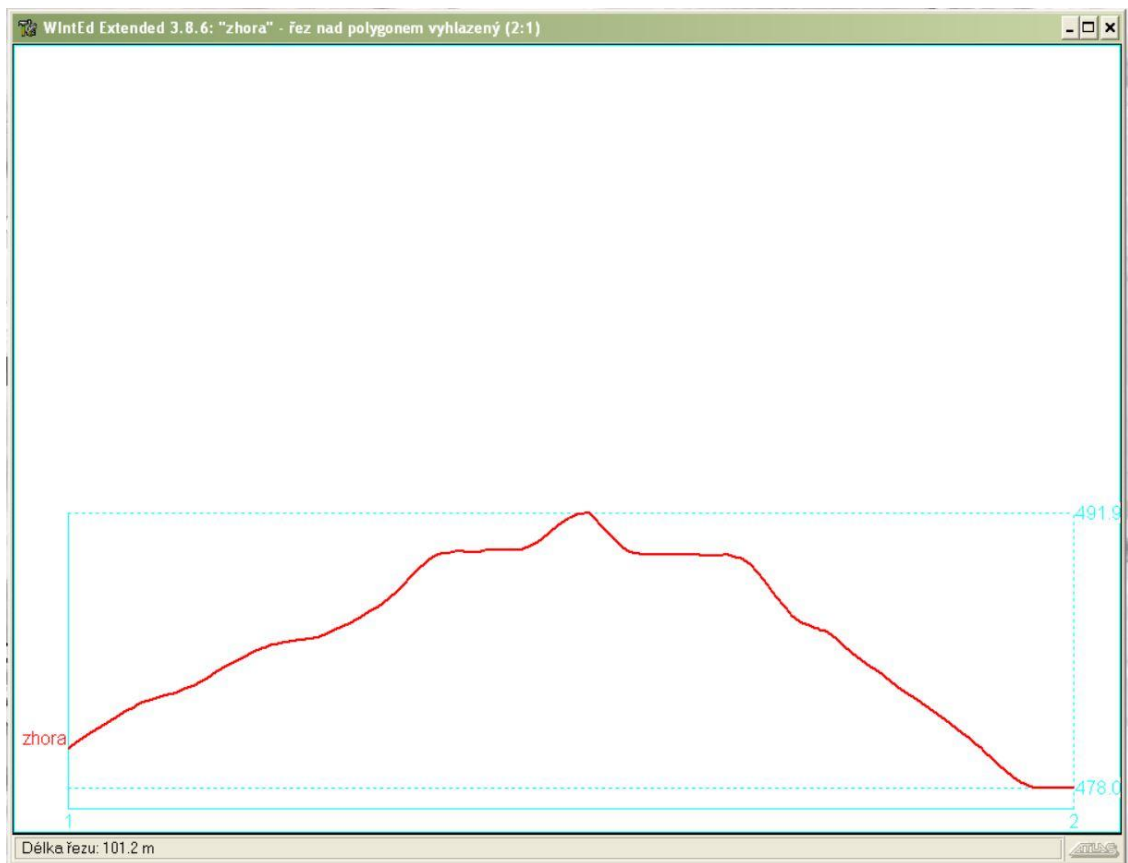
64. Zelená Hora – umístění 3. řezu

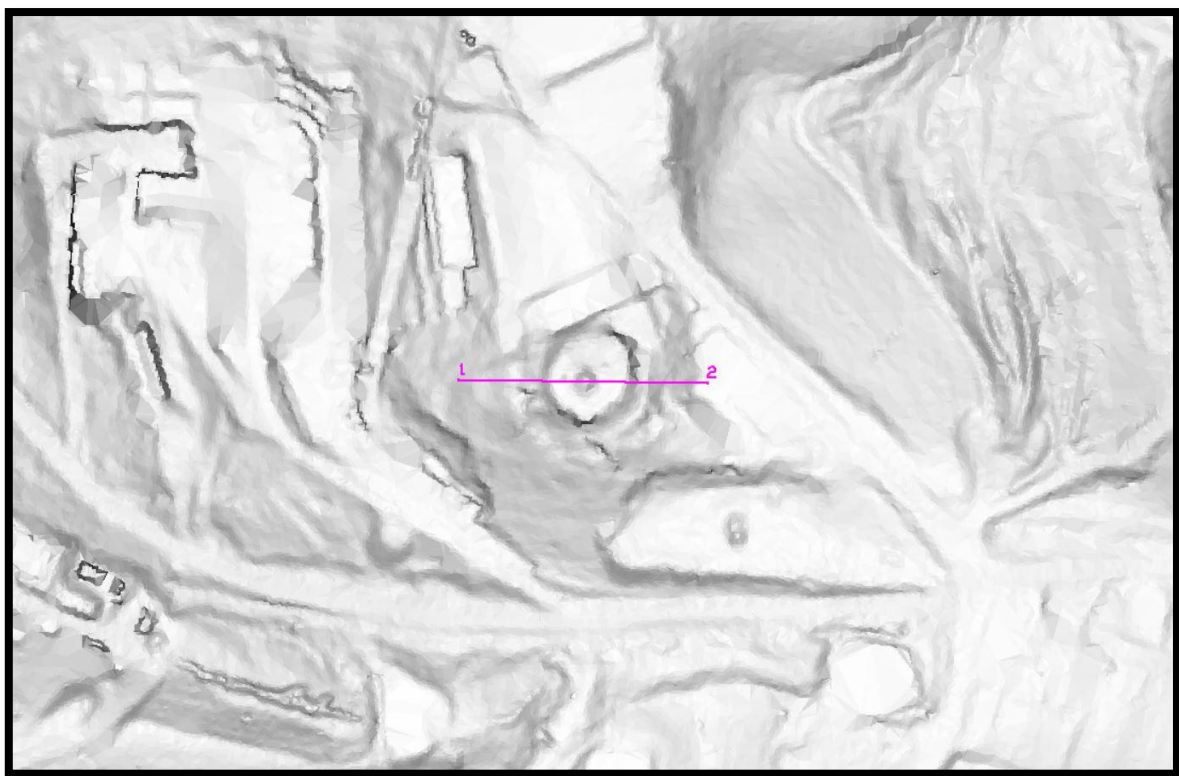
65. Zelená Hora – 4. řez

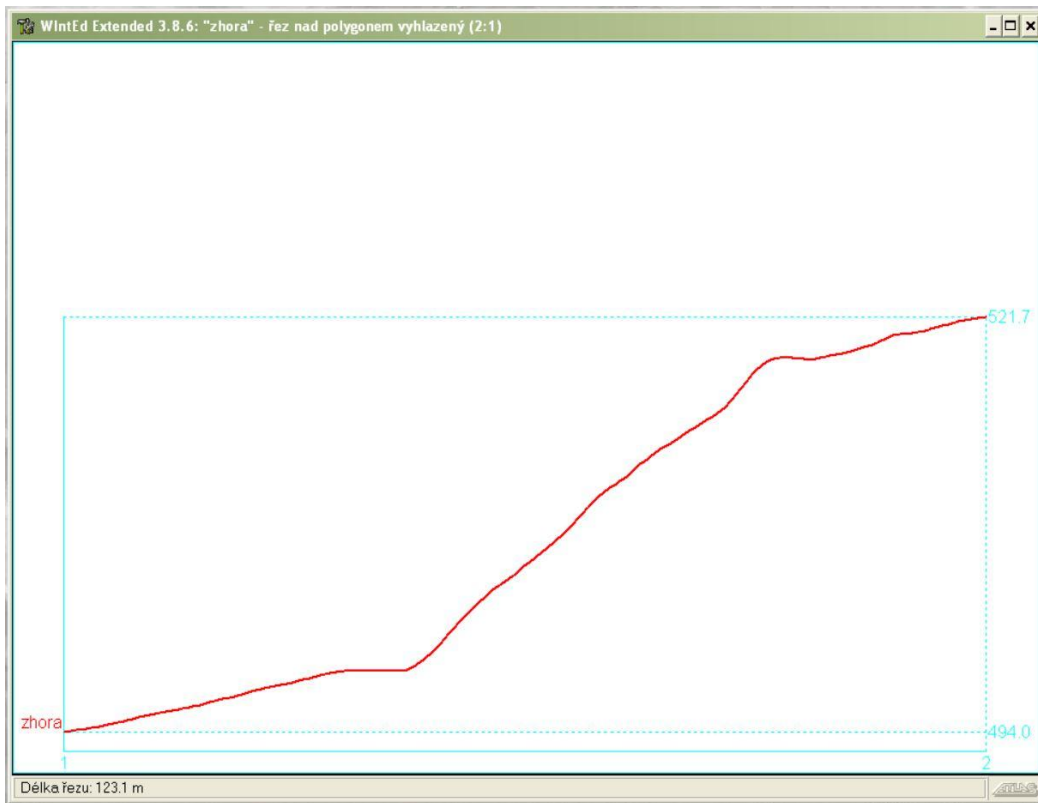
66. Zelená Hora – umístění 4. řezu

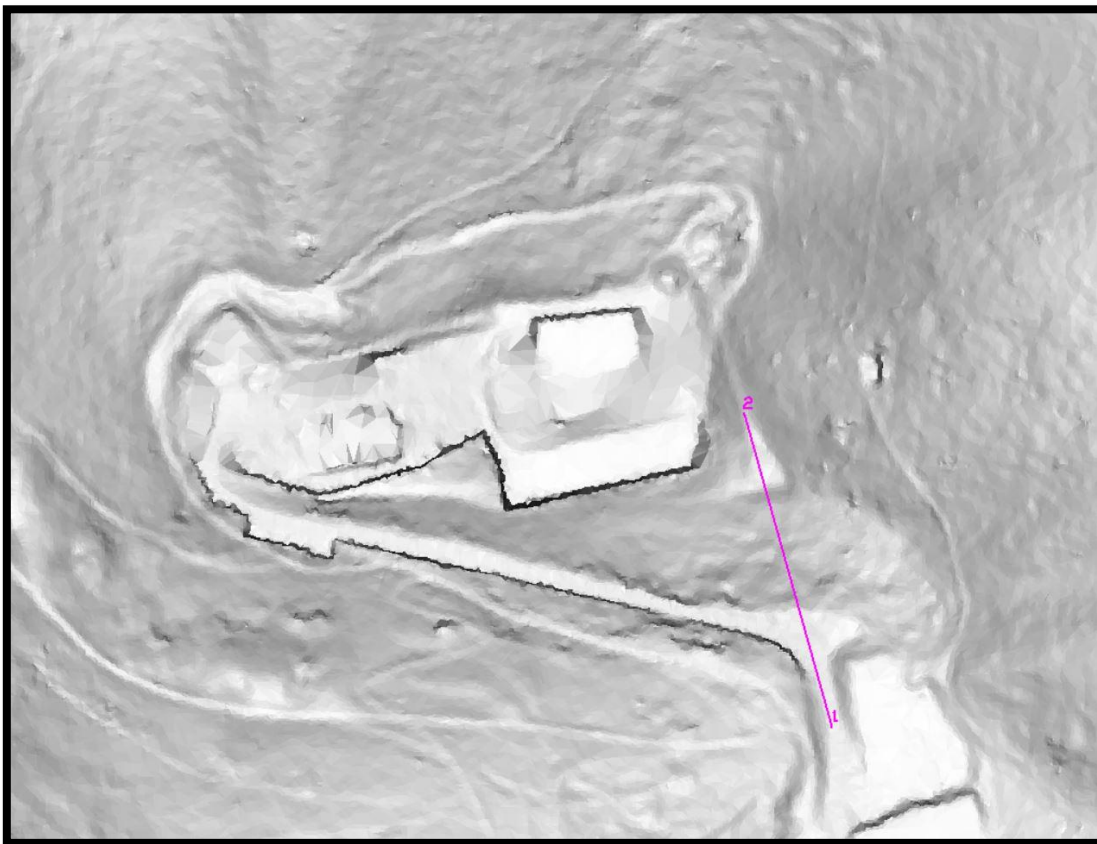
67. Zelená Hora – 5. řez

68. Zelená Hora – umístění 5. řezu

69. Zelená Hora – 6. řez

70. Zelená Hora – umístění 6. řezu

71. Zelená Hora – 7. řez

72. Zelená Hora – umístění 7. řezu

73. Zelená Hora – čelní zeď předsunutého opevnění

74. Zelená Hora – západní zeď bastionu před vstupem na předhradí

75. Zelená Hora – válcová věž u vstupu do předhradí

76. Zelená Hora – válcová věž, pohled z předhradí

77. Zelená Hora – pohled na přístupovou cestu z hradby u válcové věže

78. Zelená Hora – úsek severozápadní hradby předhradí

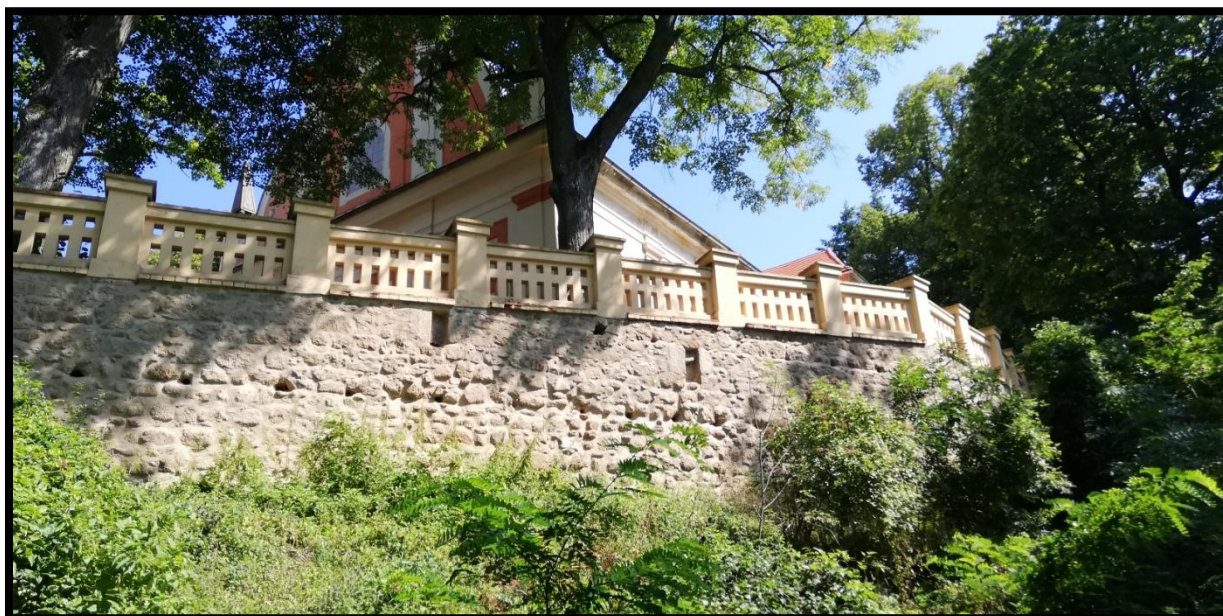
79. Zelená Hora – pohled na gotický presbytář kostela

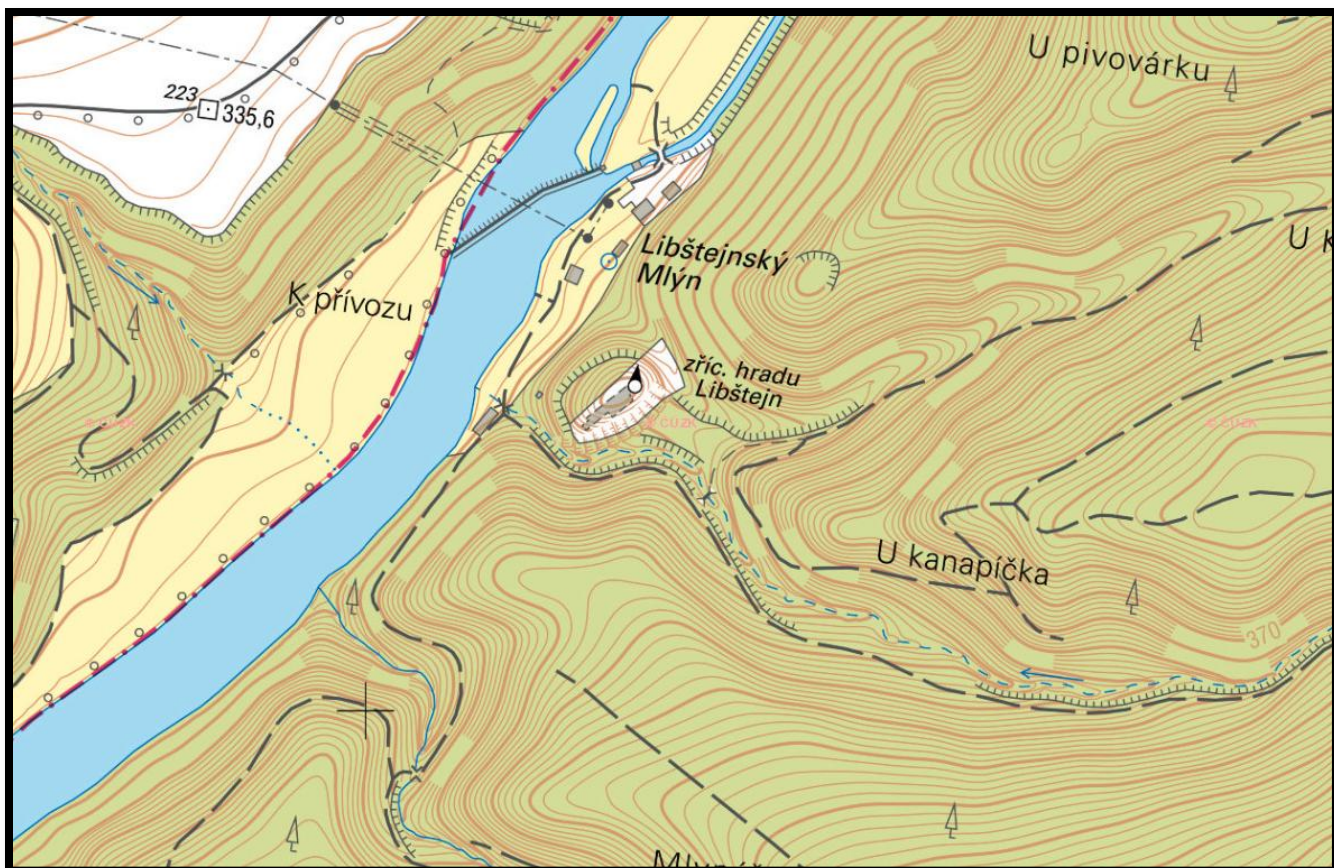
80. Zelená Hora – zámecká věž

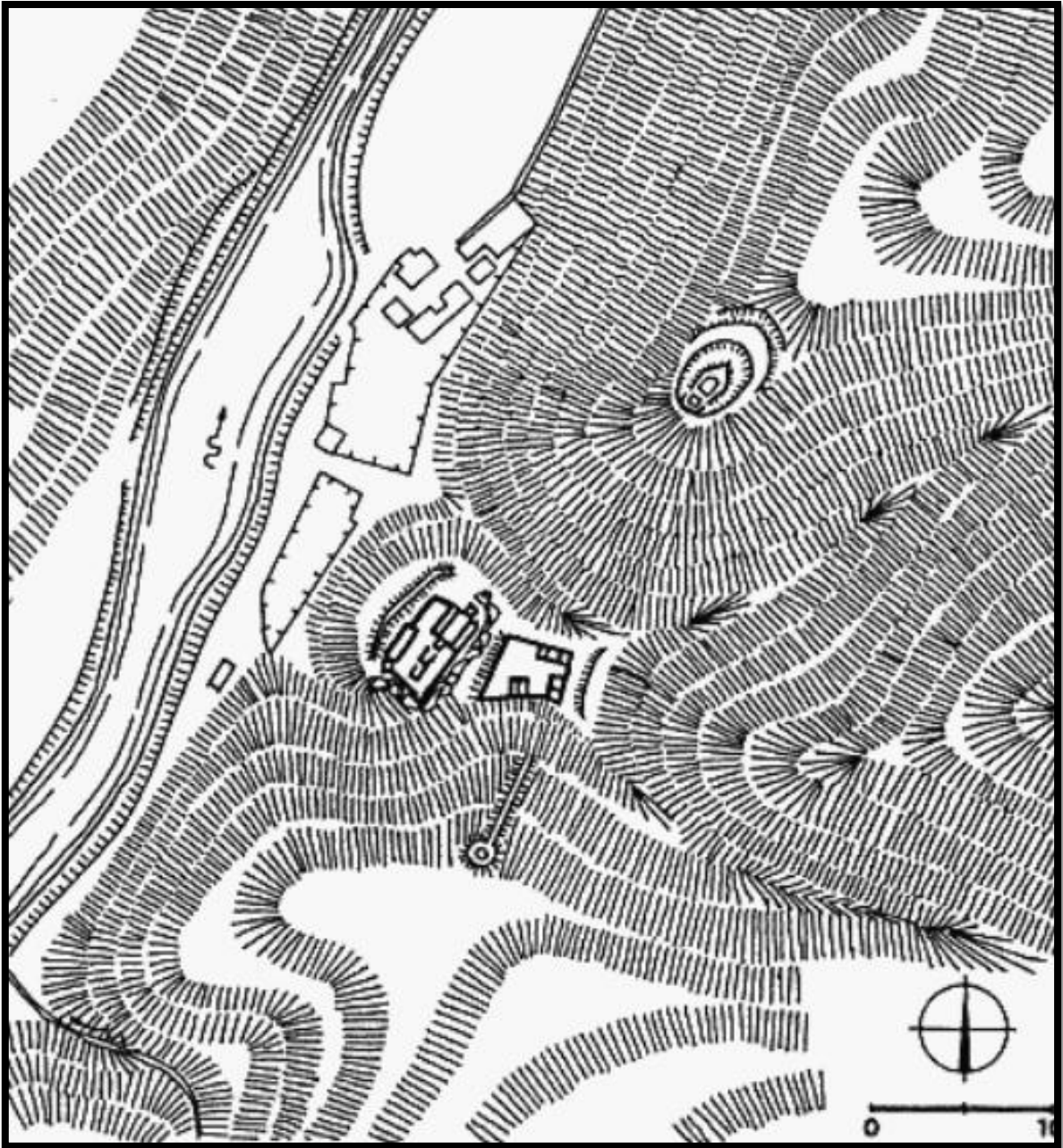
81. Zelená Hora – jižní průčelí zámku se schodištěm

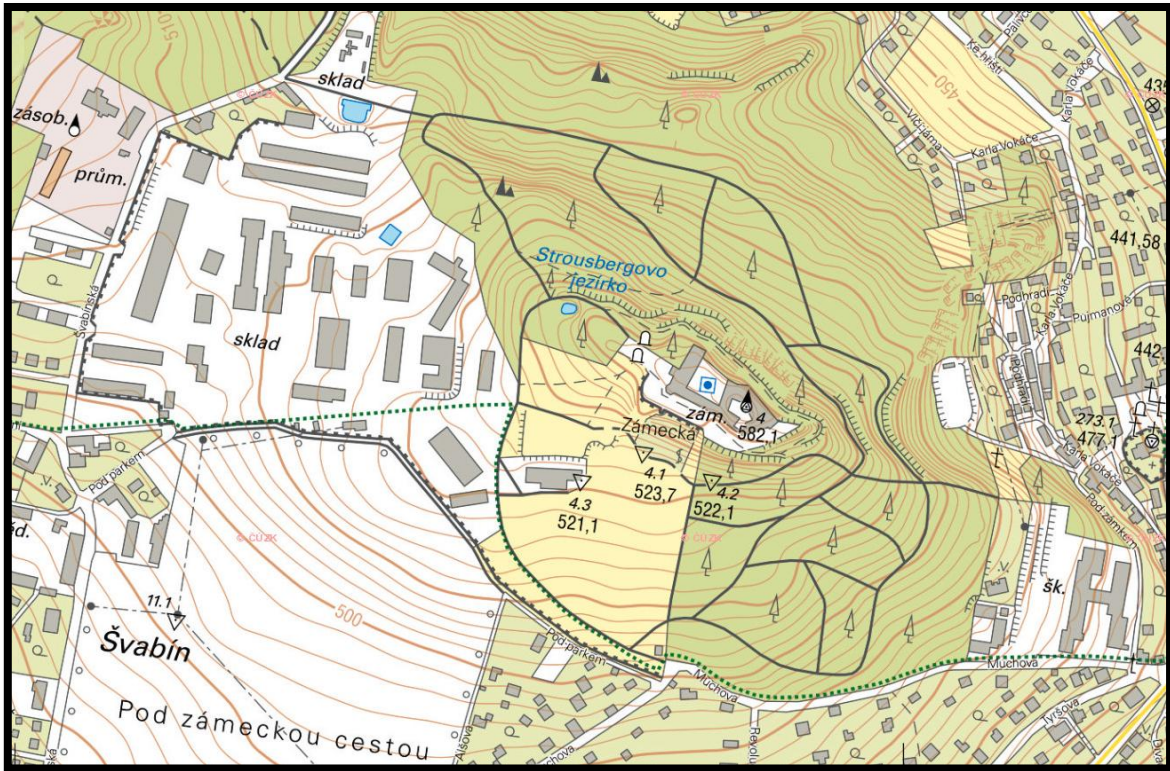
82. Zelená Hora – pohled na opevnění předhradí s dochovanými střílnami

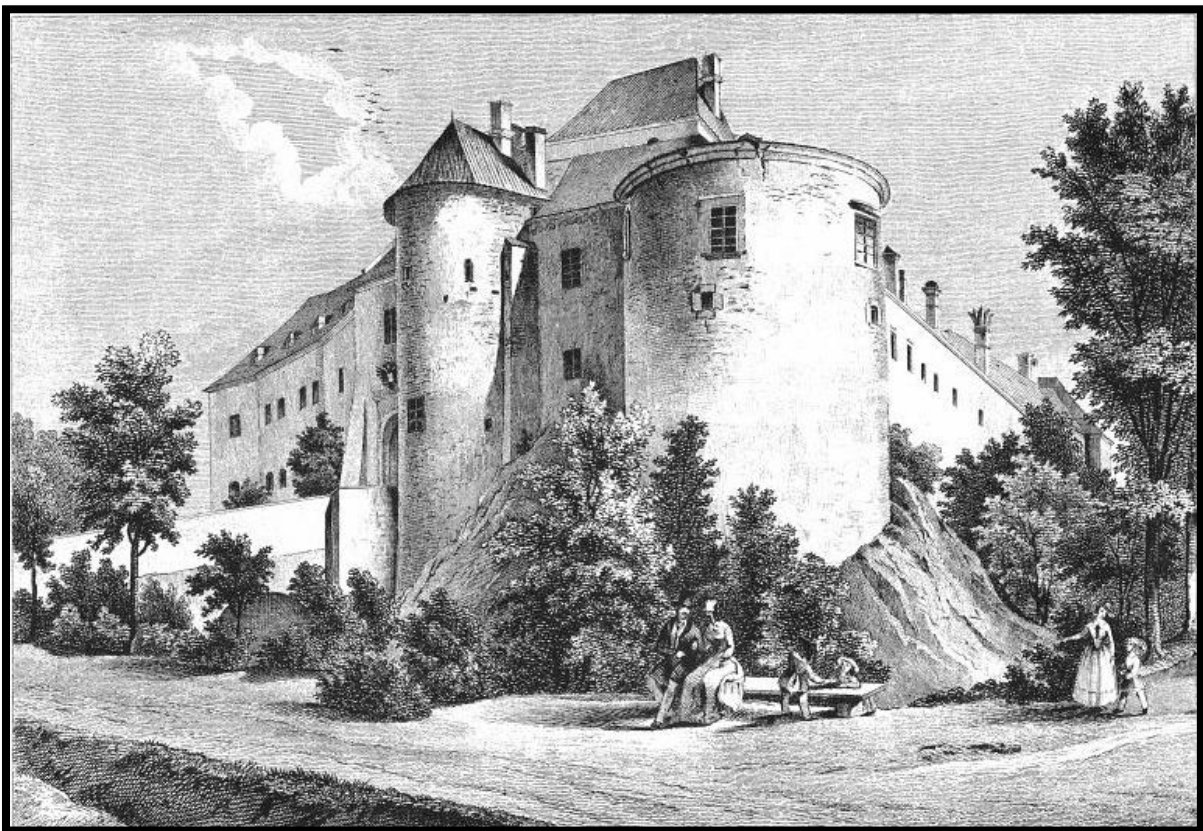
83. Libštejn – nejbližší okolí hradu

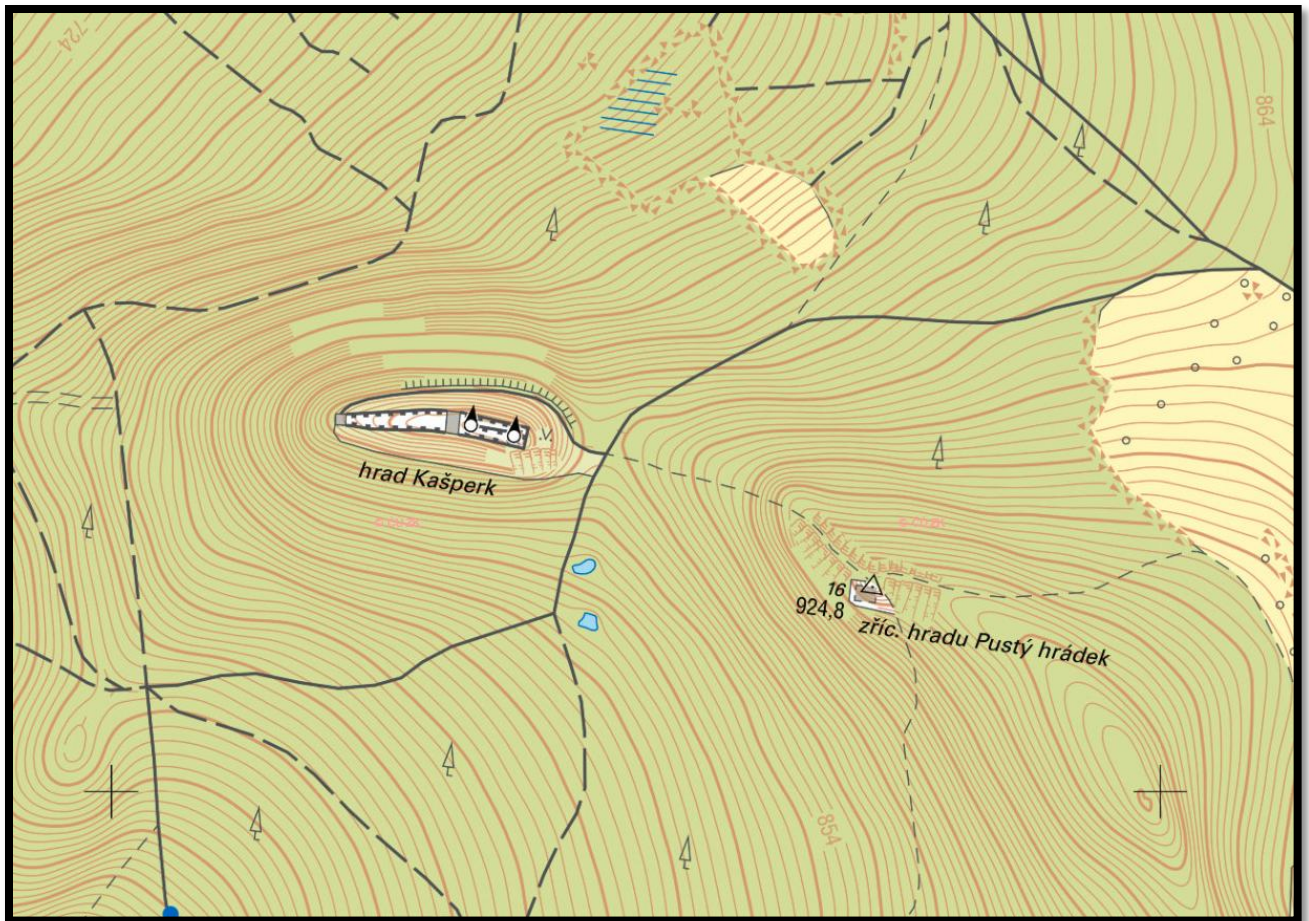
84. Libštejn – celková situace hradu s předhradím a předsunutými baštami

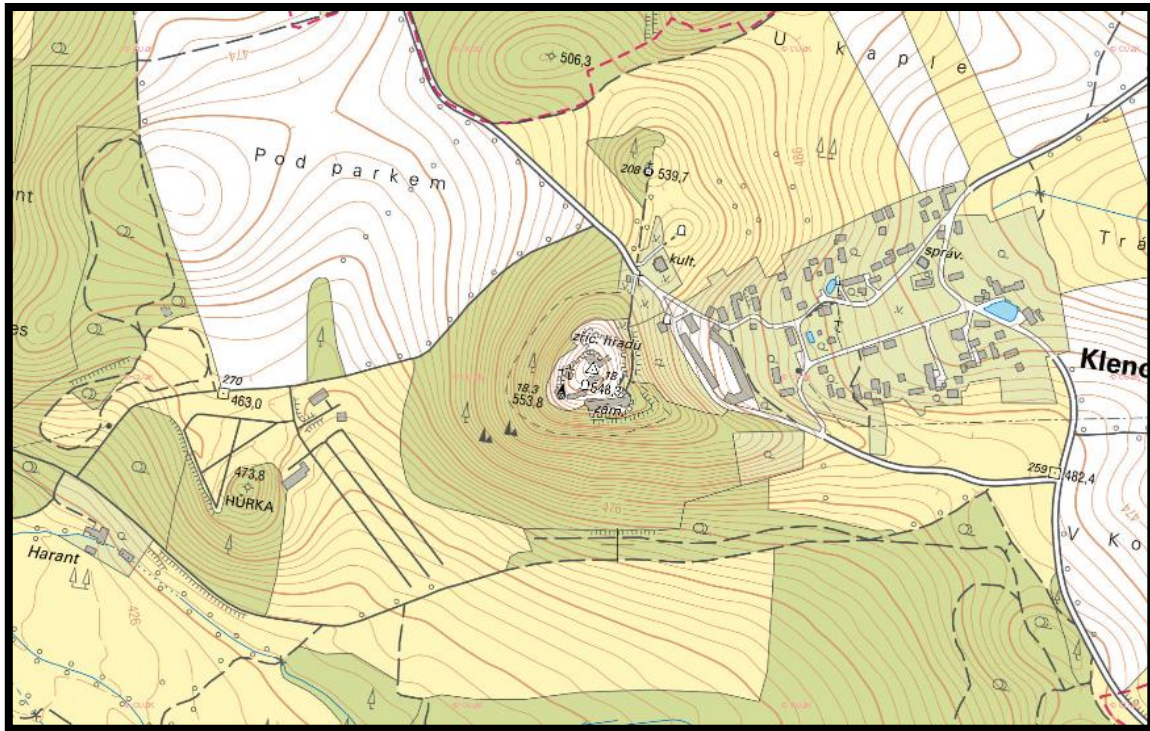
85. Zbiroh – nejbližší okolí hradu

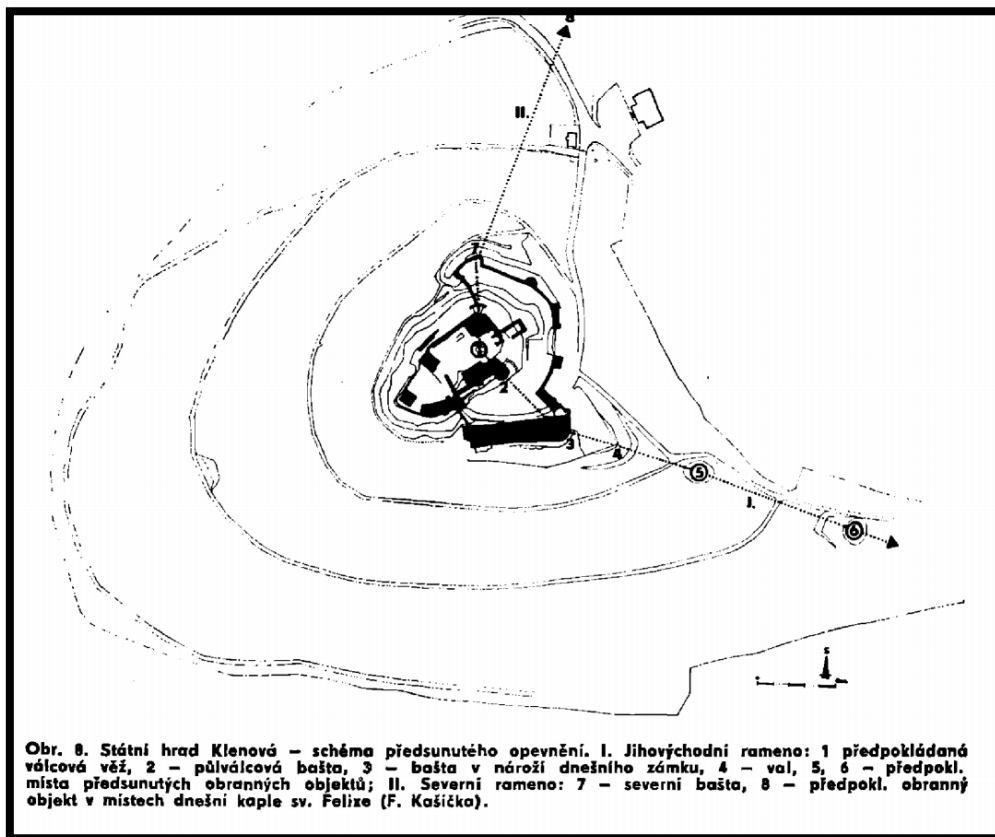
86. Zbiroh – nároží předhradí v roce 1845 podle F. A. Hebera

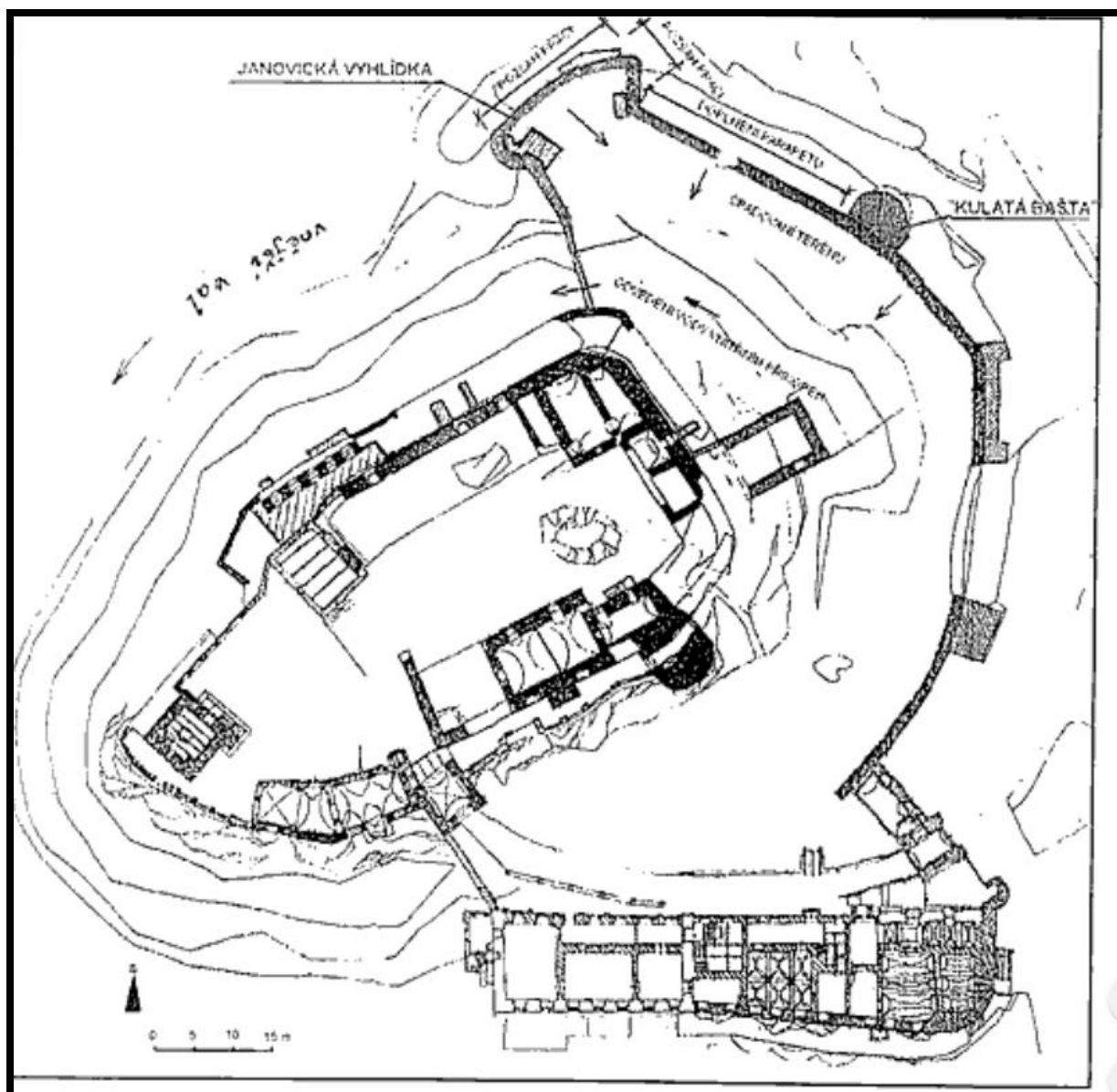
87. Kašperk – nejbližší okolí hradu s přesunutým opevněním tzv. Pustého hrádku na východě

88. Klenová – nejbližší okolí hradu

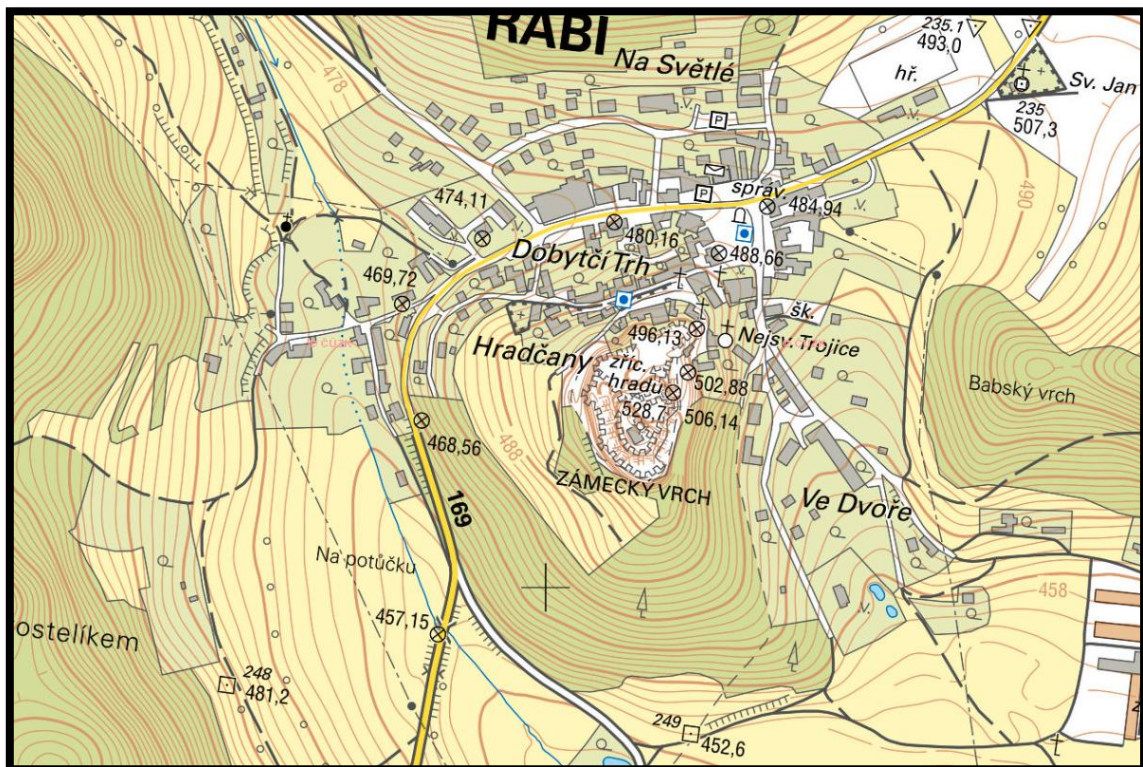
89. Klenová – celková situace hradu včetně možných předsunutých objektů

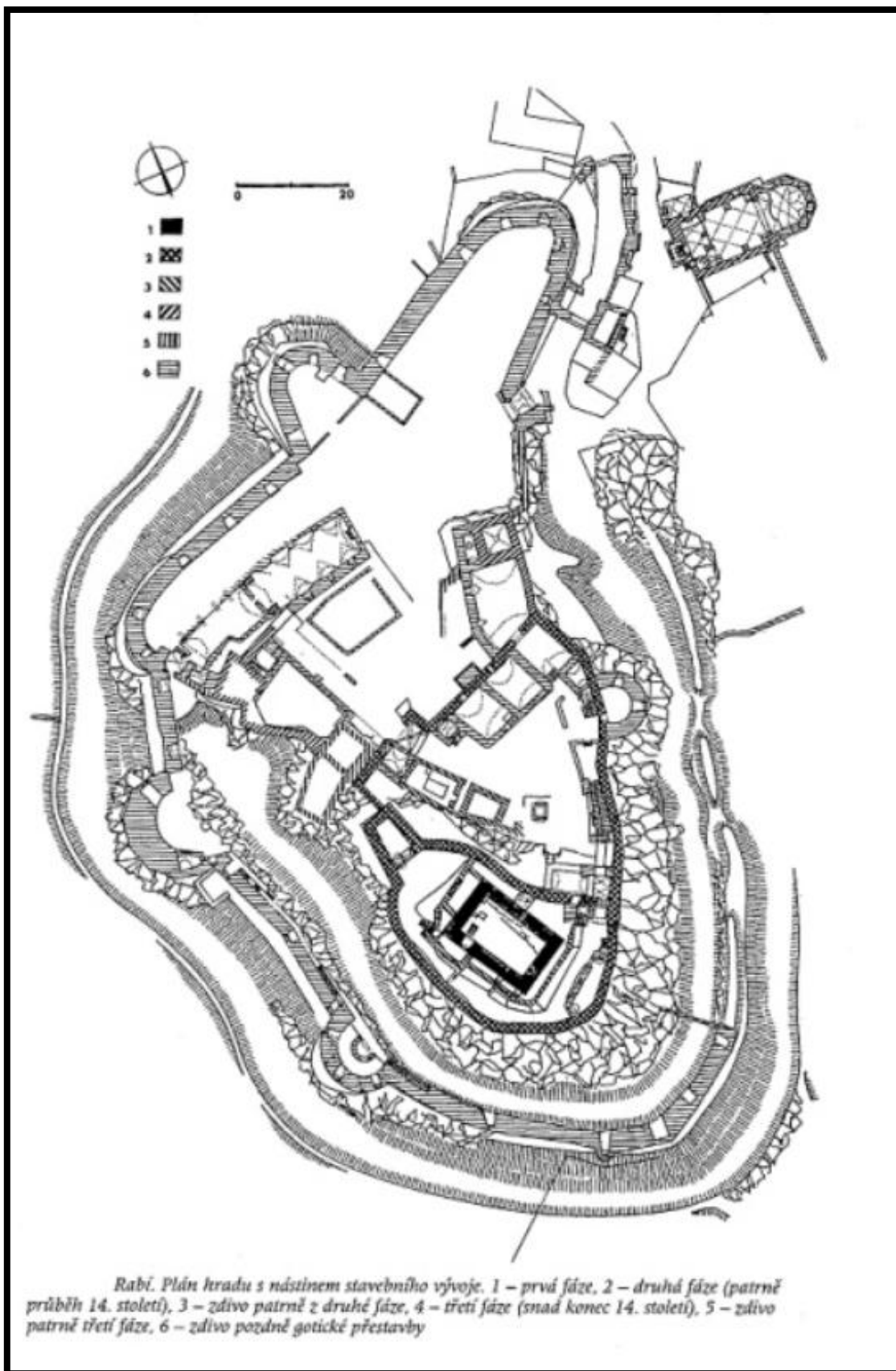
90. Klenová – plán hradu podle F. Kašičky

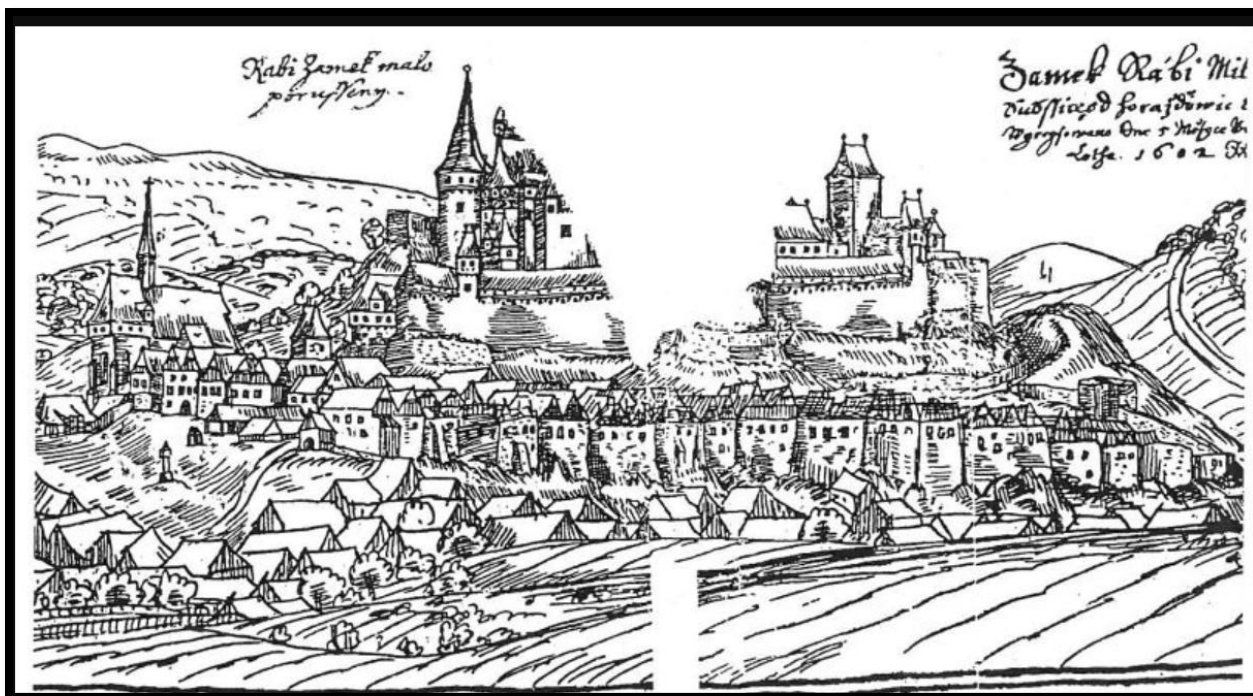
91. Klenová – pohled na vnější opevnění.

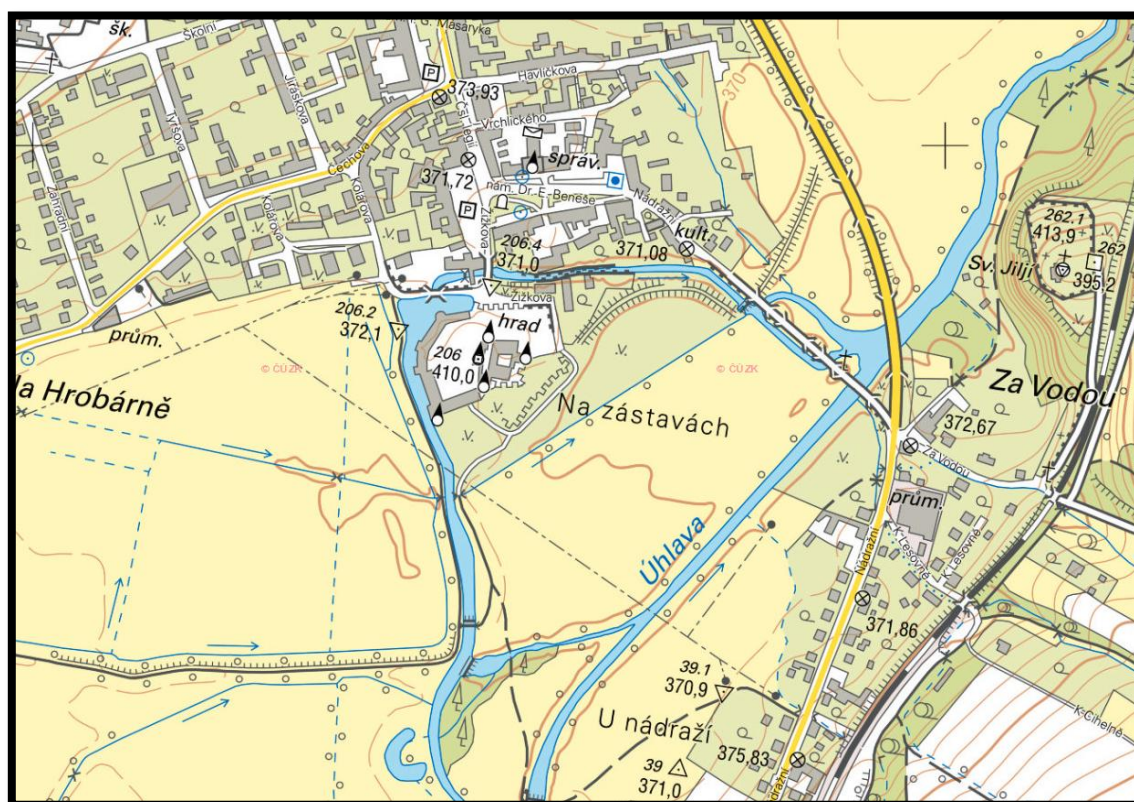
92. Rabí – nejbližší okolí hradu

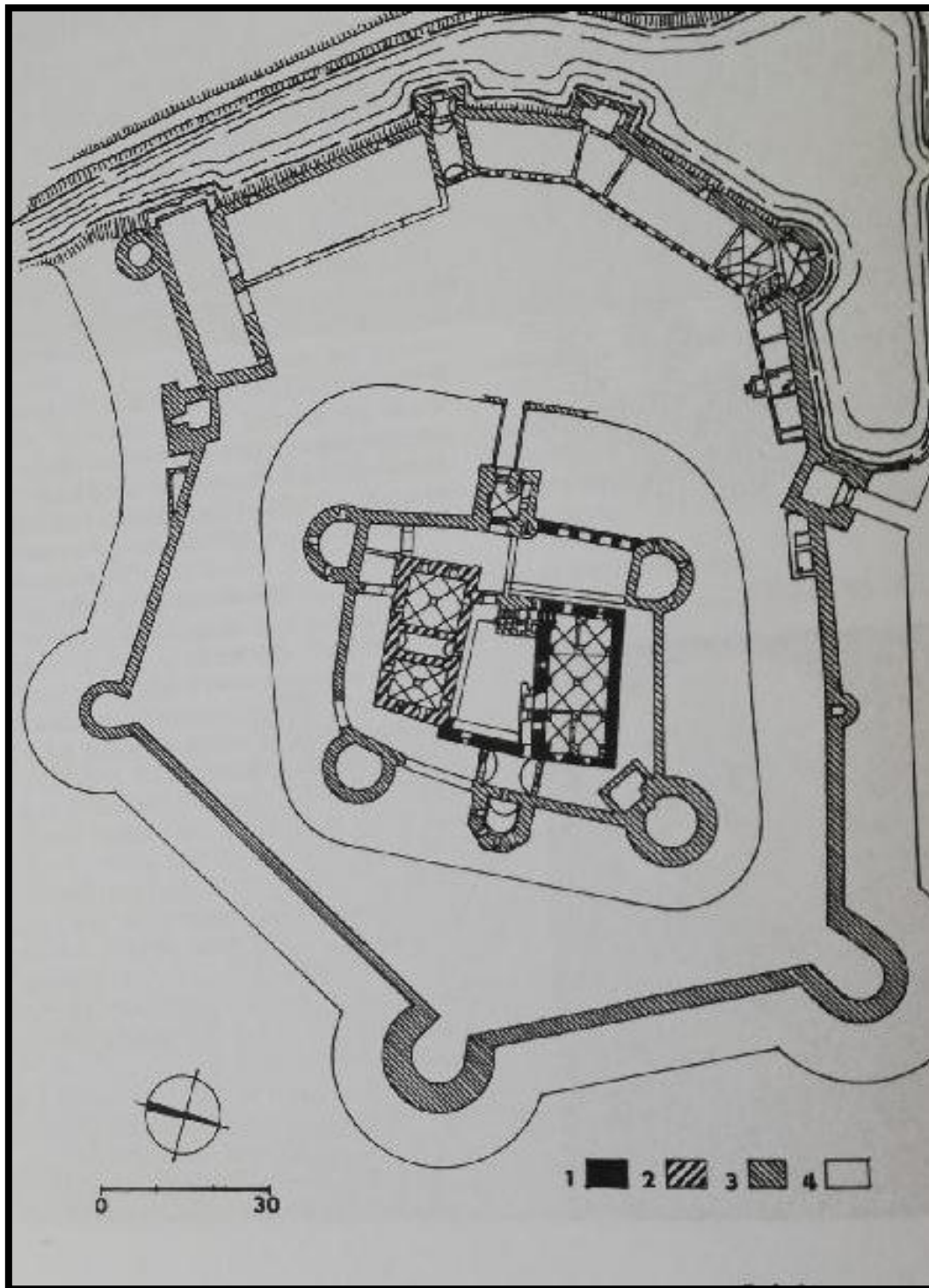
93. Rabí – plán hradu podle T. Durdíka

94. Rabí – vyobrazení z počátku 17. století od J. Willenberga. Za pozornost stojí absence střeleckých ochozů na jižní straně opevnění (na obrázku vpravo)

95. Švihov – nejbližší okolí hradu

96. Švihov – plán hradu T. Durdíka podle D. Menclové

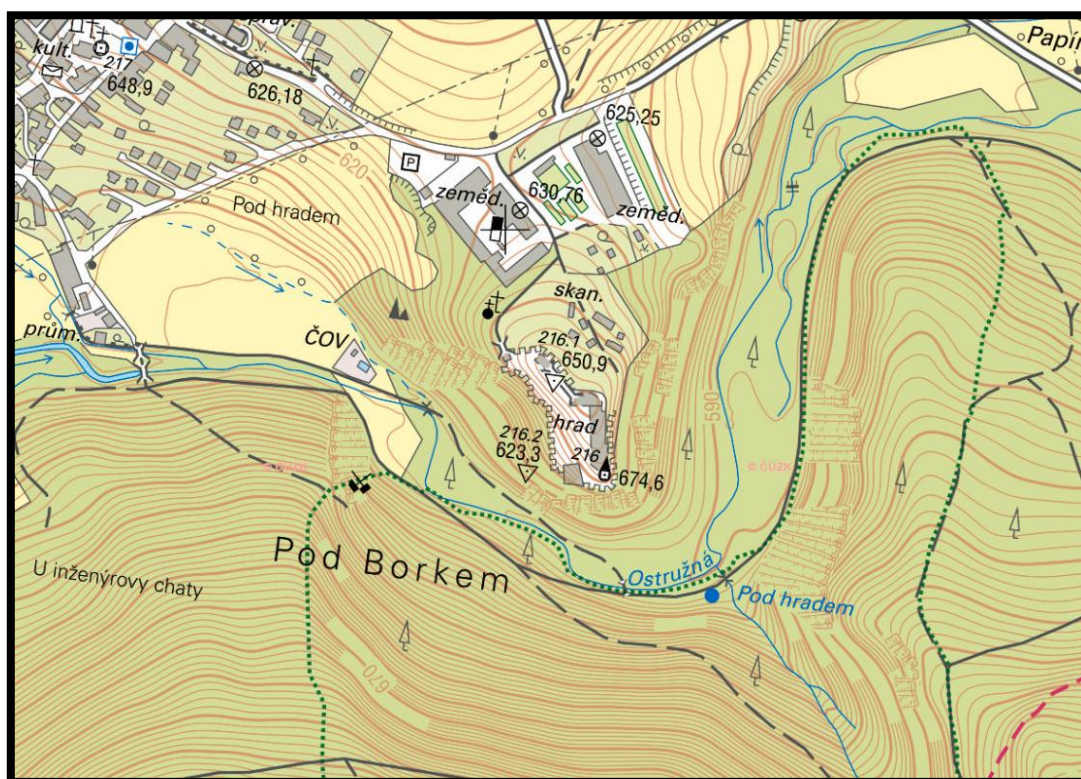
97. Švihov – vyobrazení z 20. let 15. století z hradní kaple zachycující Švihov v ideální (a snad dokončené) podobě

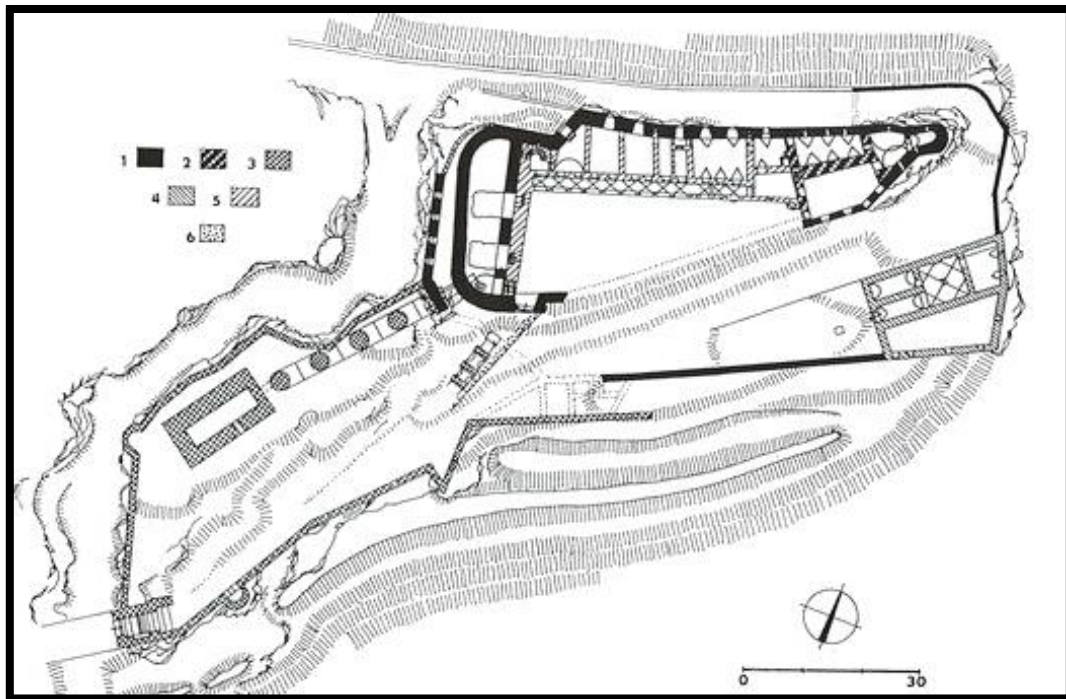
98. Švihov – vyobrazení z počátku 17. století od J. Willenberga (výřez). Za povšimnutí stojí absence střeleckých ochozů na vnějším opevnění.

99. Švihov – pohled na jádro hradu se zbytky zbořeného vnějšího opevnění (v popředí)

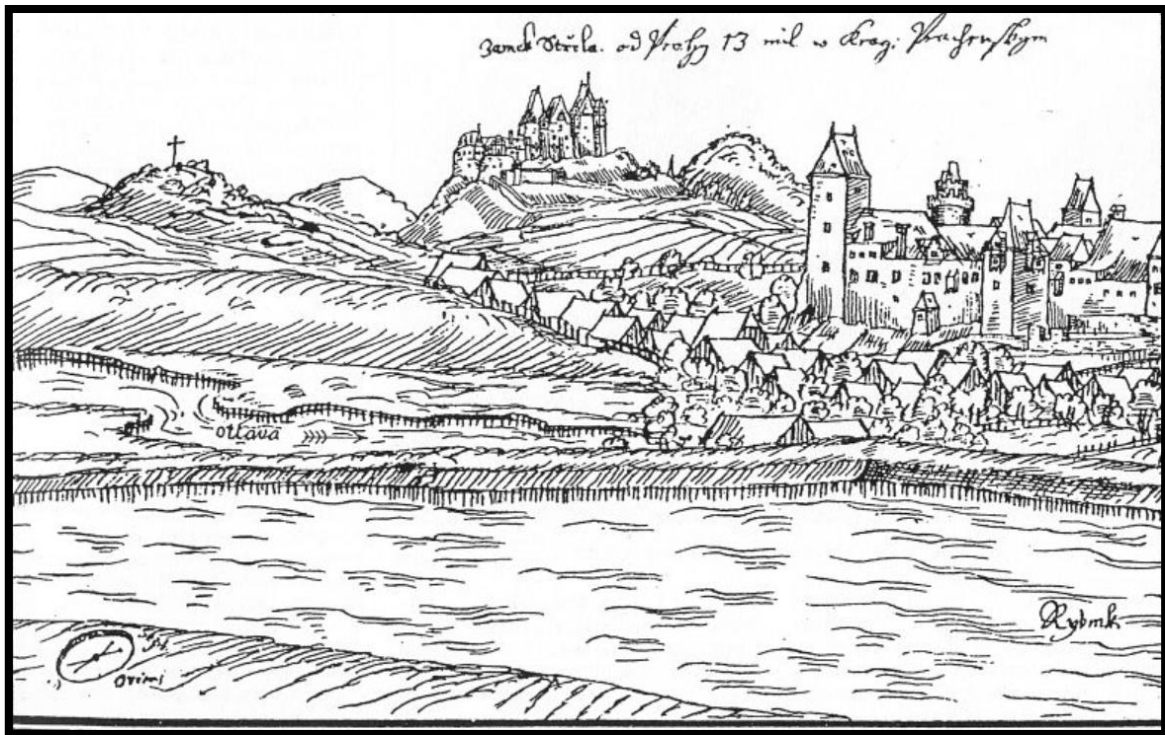
100. Velhartice – nejbližší okolí hradu

101. Velhartice – plán hradu. Huertovo křídlo je vyznačeno v rámci zdiva ze 17. století (5) mezi černě vyznačenými hradními paláci.

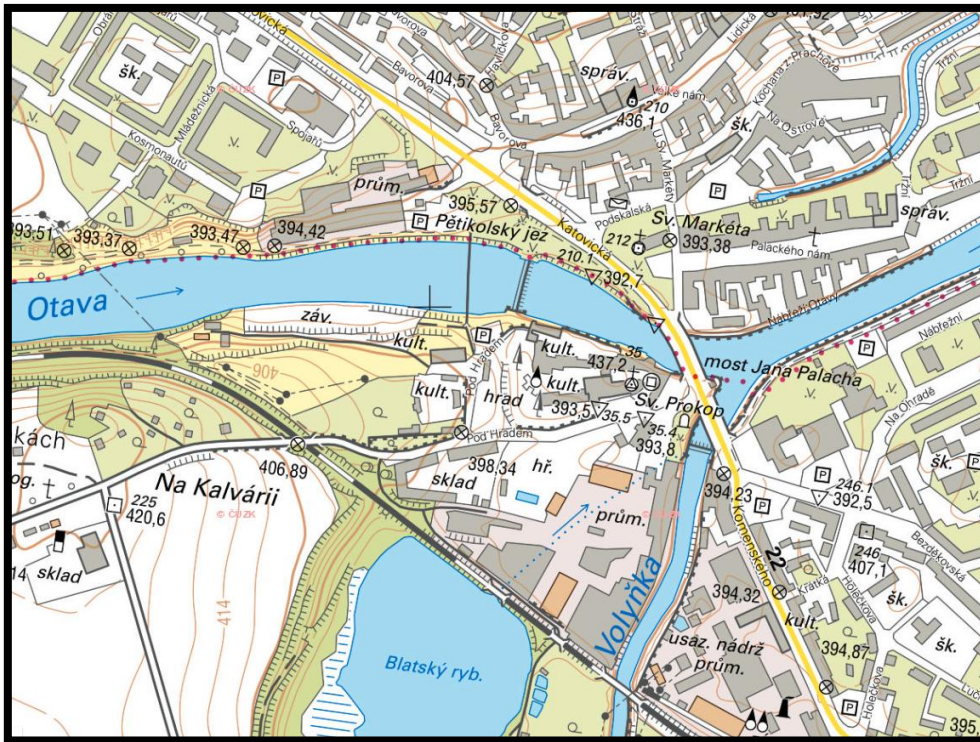
102. Velhartice – Huertovo křídlo vzniklé v době třicetileté války

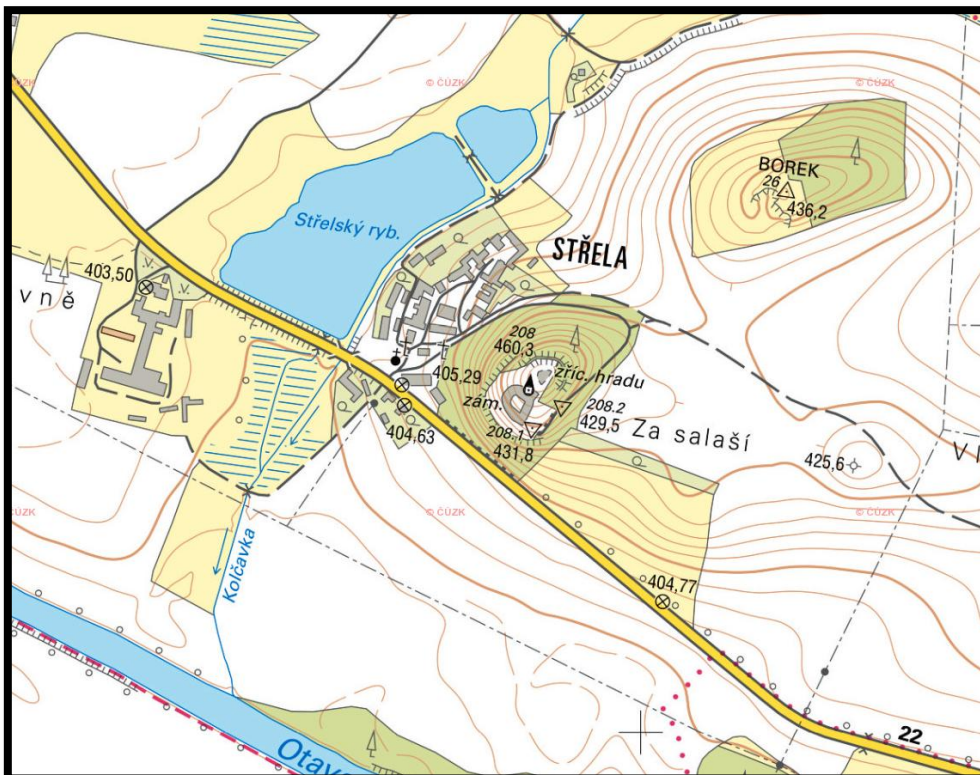
103. Strakonice (v popředí) a Střela (v pozadí) na vyobrazení J. Willenberga z počátku 17. století

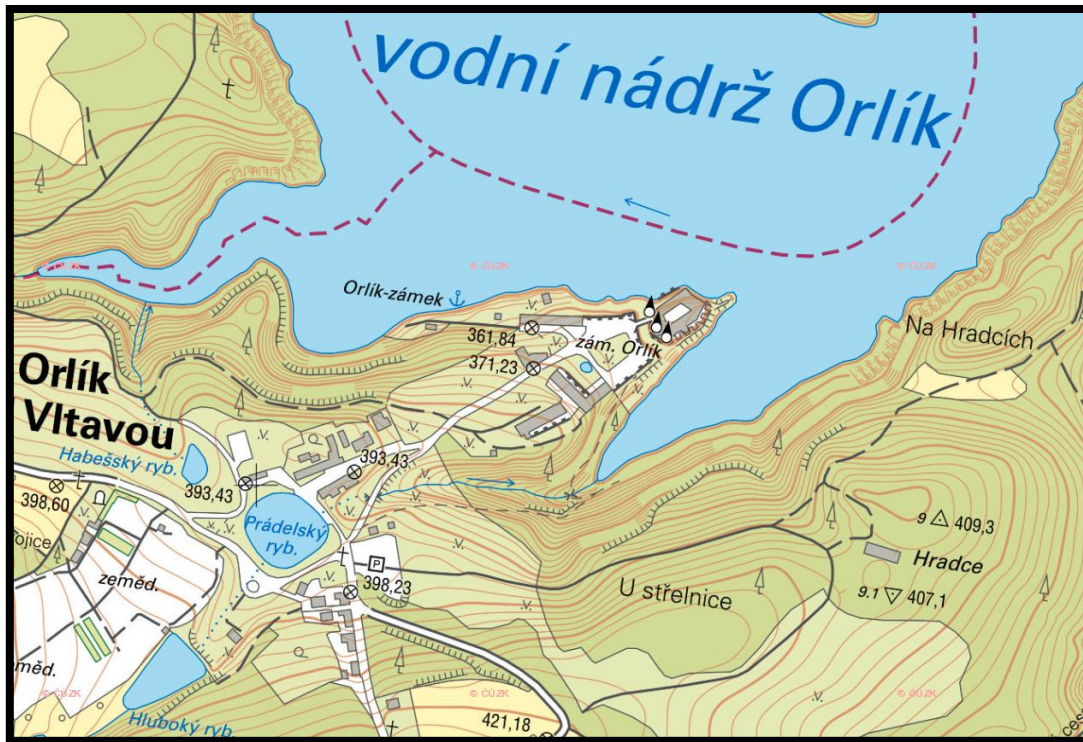
104. Strakonice – vyobrazení od J. M. Vogta z roku 1712 (výřez)

105. Strakonice- nejbližší okolí hradu

106. Střela – nejbližší okolí hradu

107. Orlík – nejbližší okolí hradu

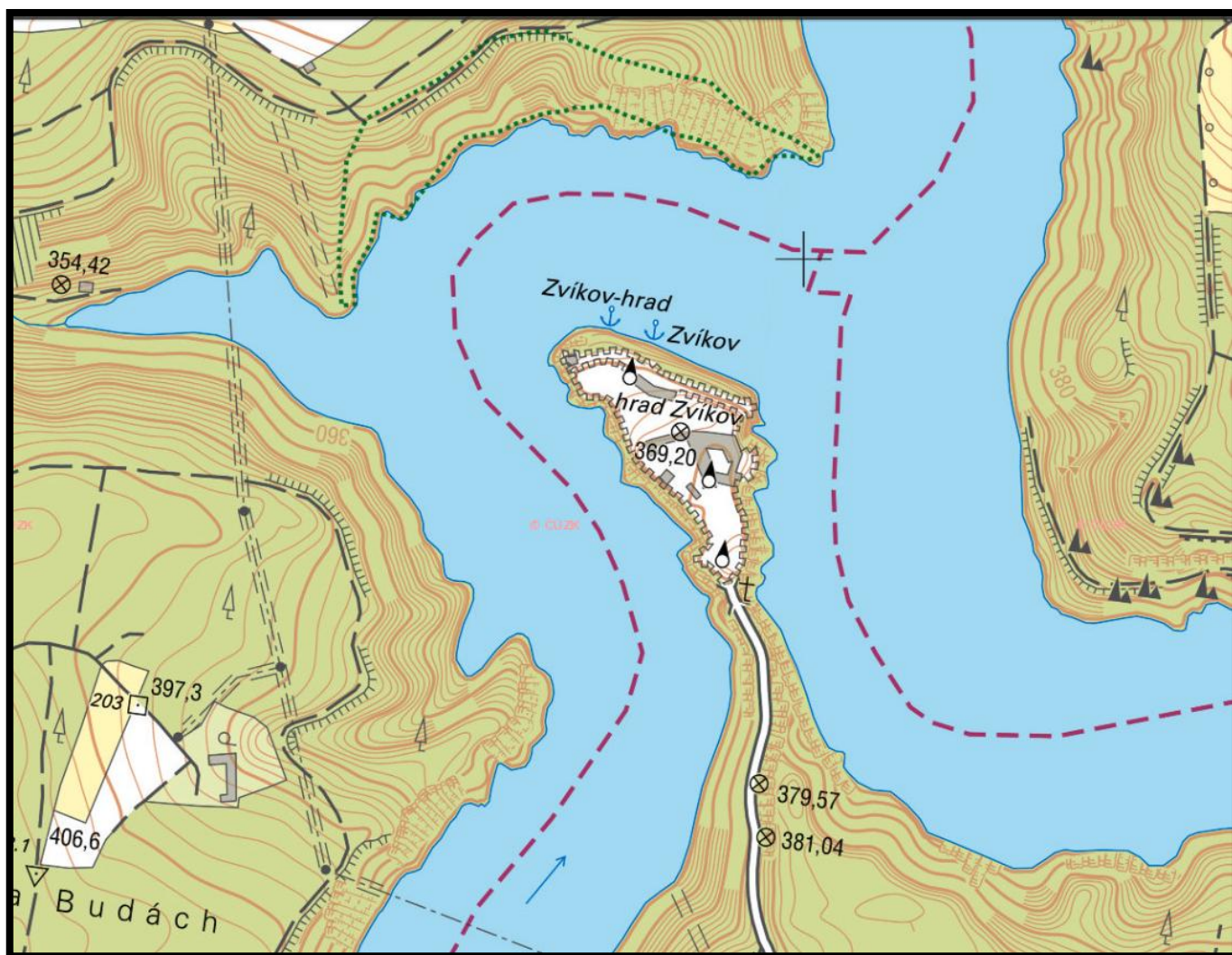
108. Orlík – vyobrazení hradu z roku 1787

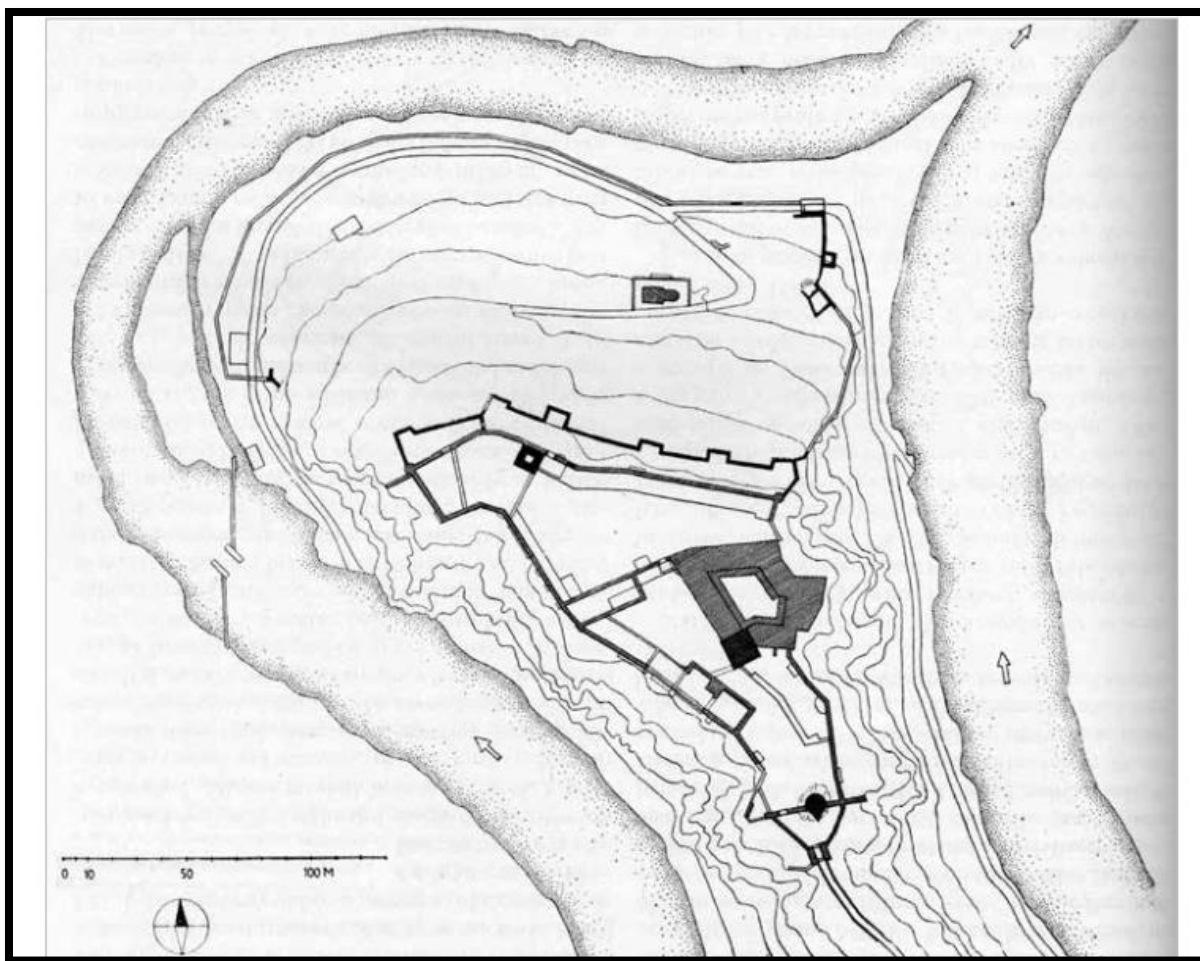
109. Orlik – pohled na hrad z roku 1737

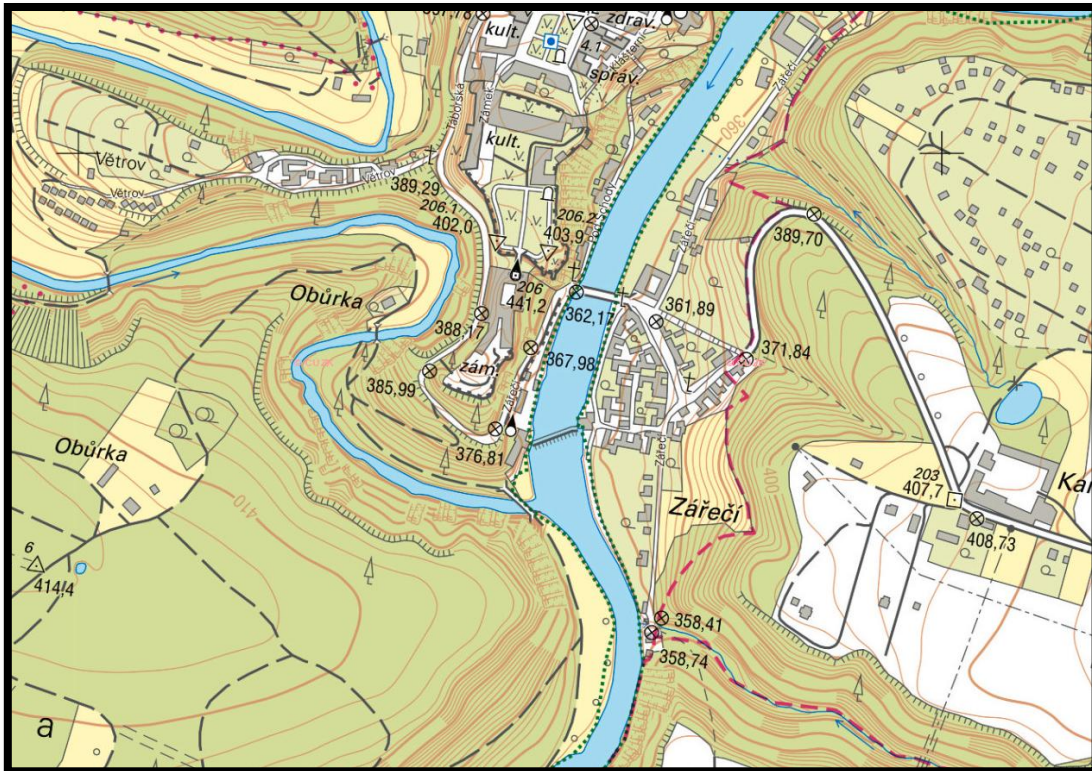
110. Orlik – nejbližší okolí hradu s potenciálním francouzským opevněním z let 1741-1742 v levém horním rohu

112. Zvíkov – nejbližší okolí hradu

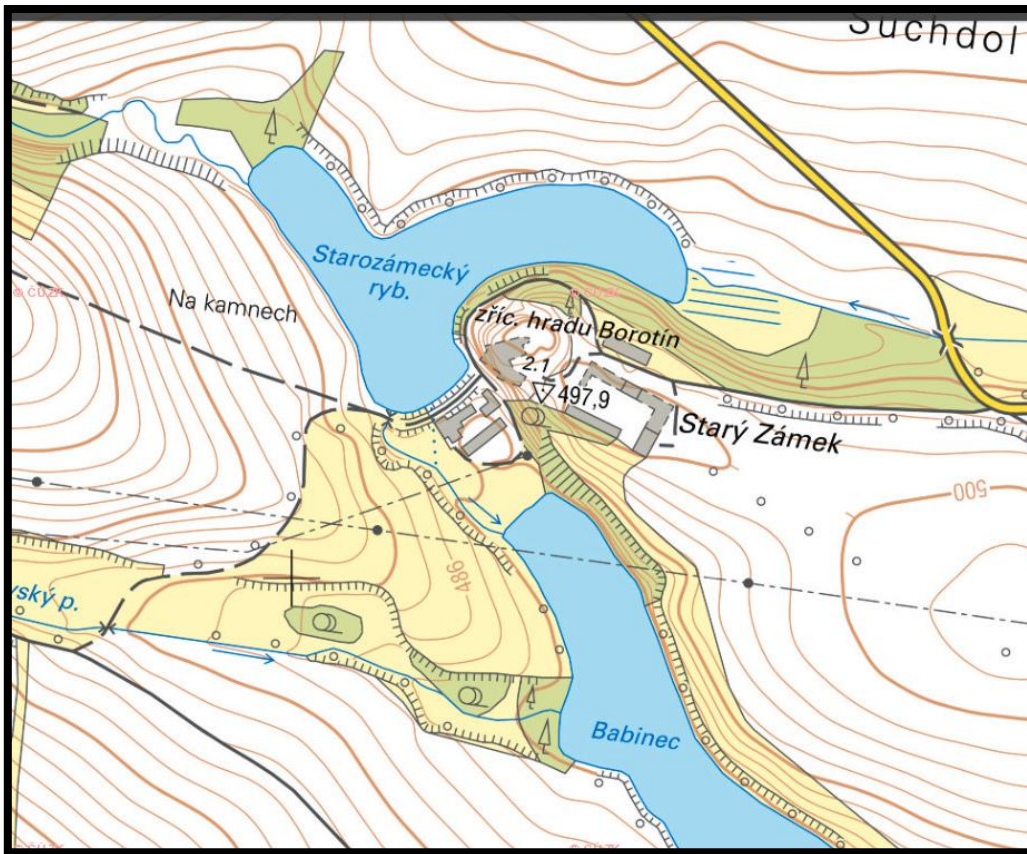
113. Zvíkov – plán hradu podle D. Menclové (před napuštěním Orlické přehradní nádrže)

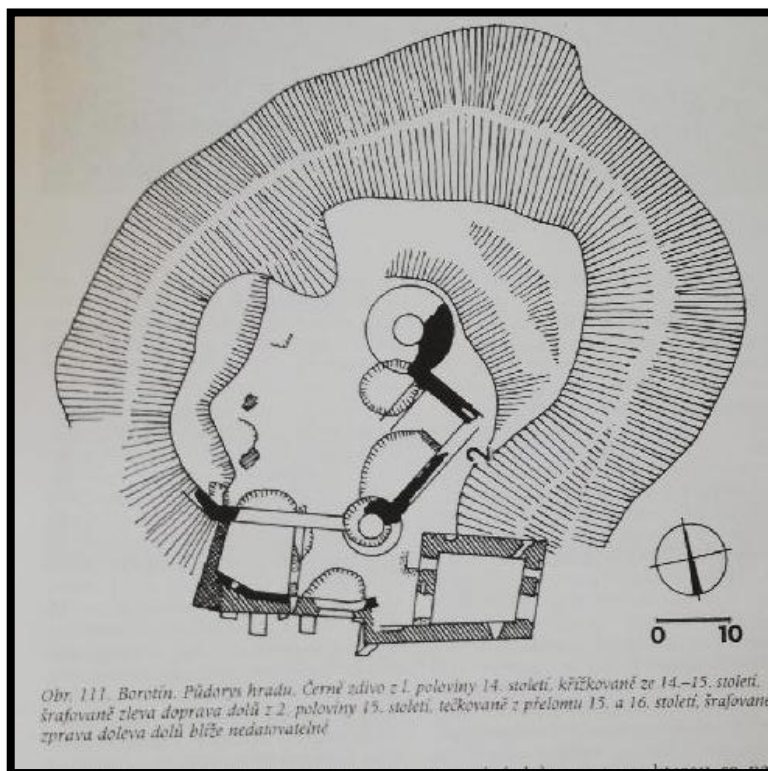
114. Bechyně – nejbližší okolí hradu

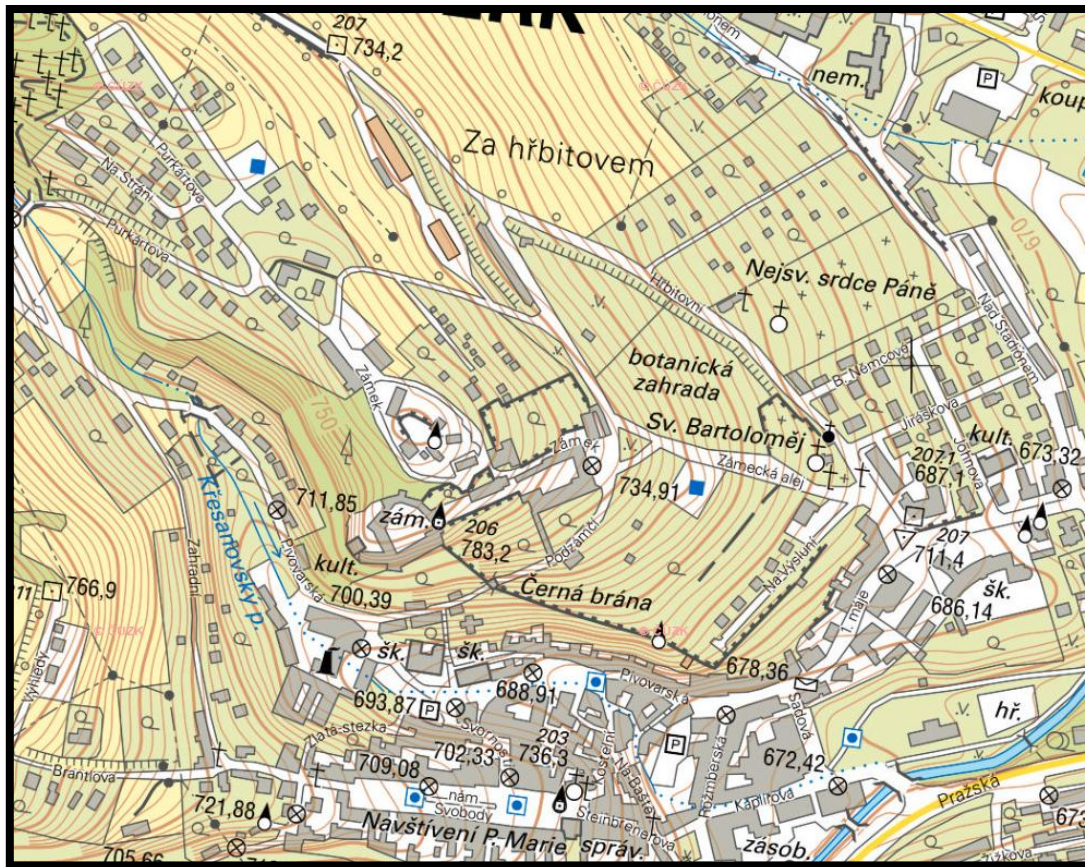
115. Bechyně – vyobrazení města a hradu (na levé straně) od J. Willenberga z počátku 17. století

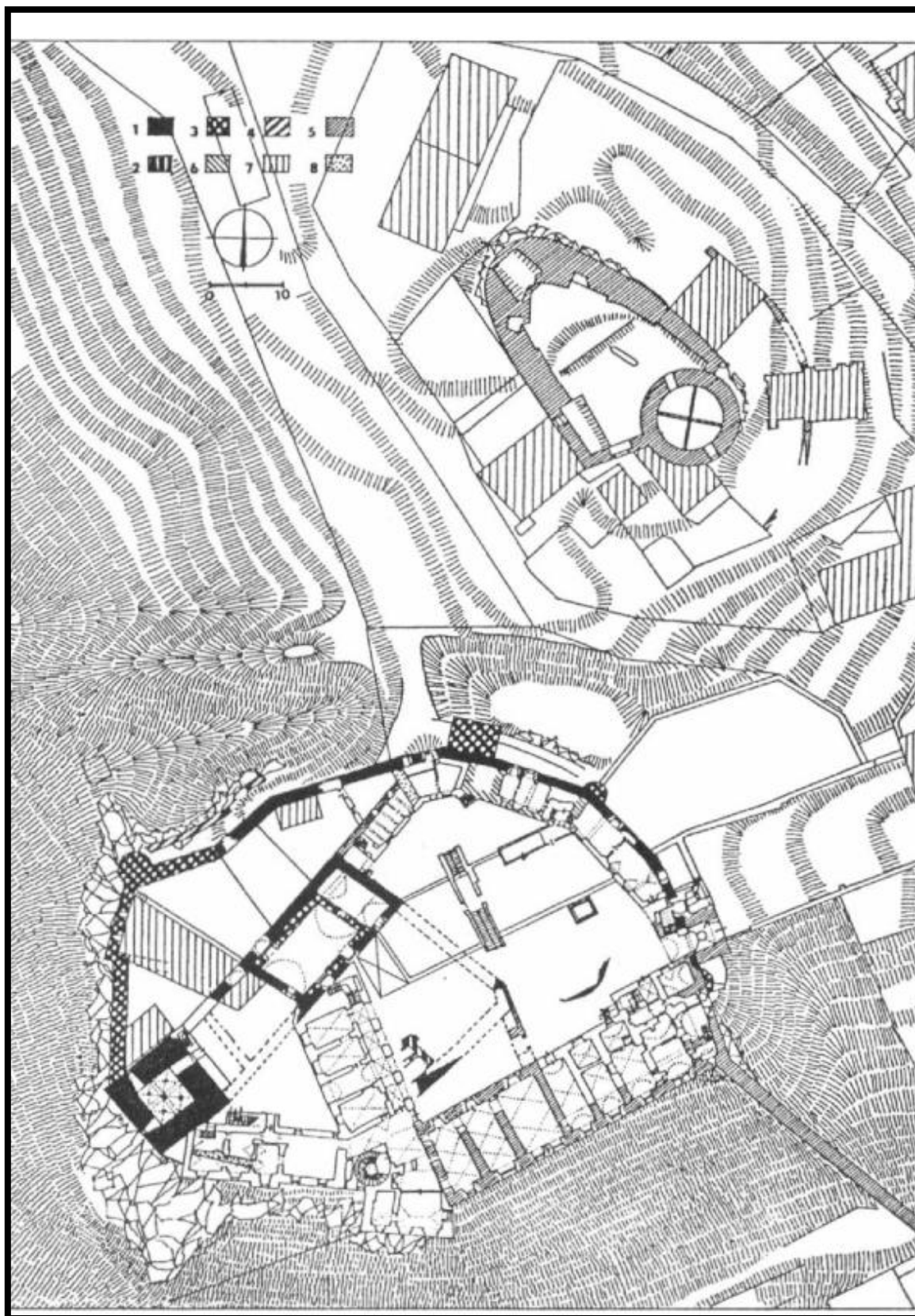
116. Borotín – nejbližší okolí hradu

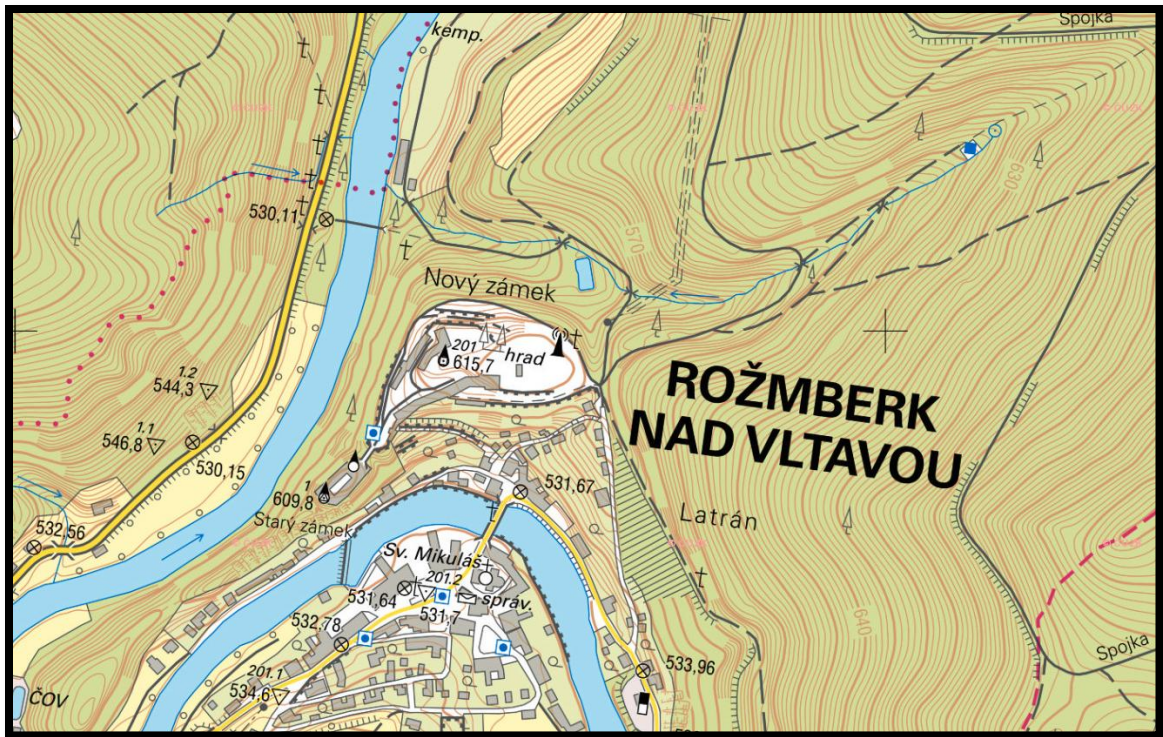
117. Borotín – plán hradu podle T. Durdíka

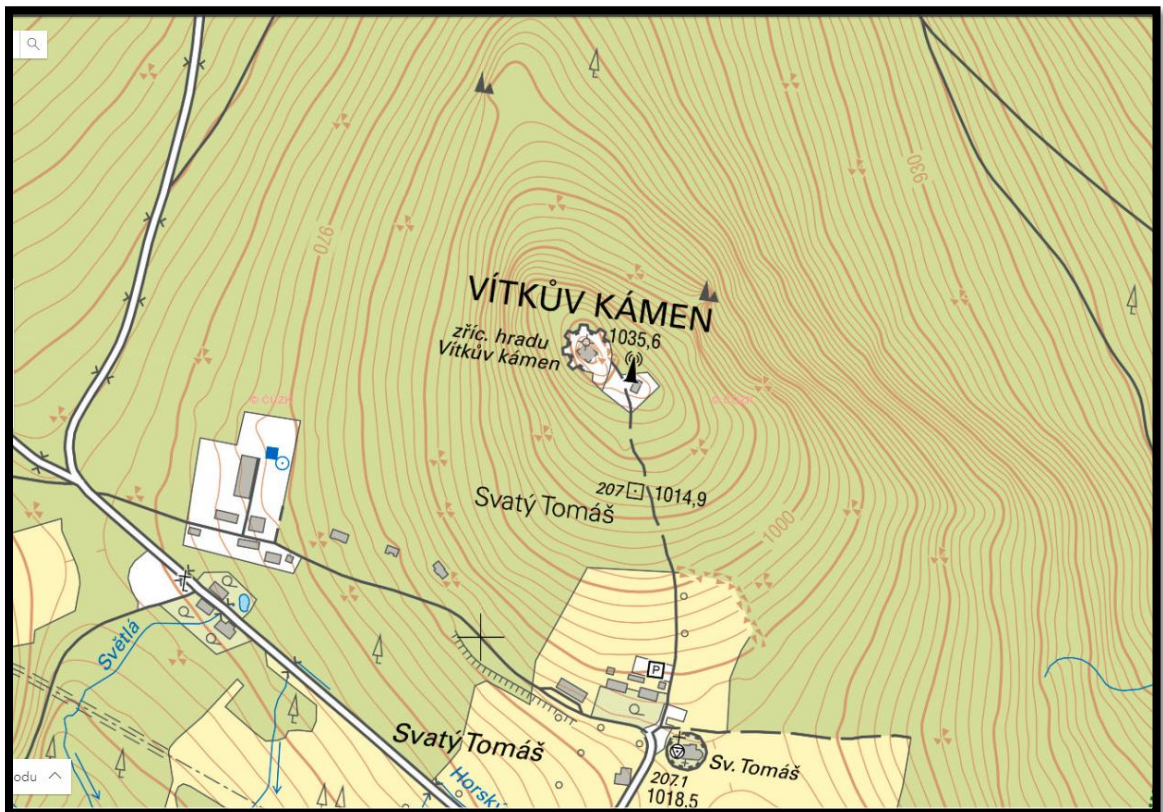
118. Vimperk – nejblíže okolí hradu

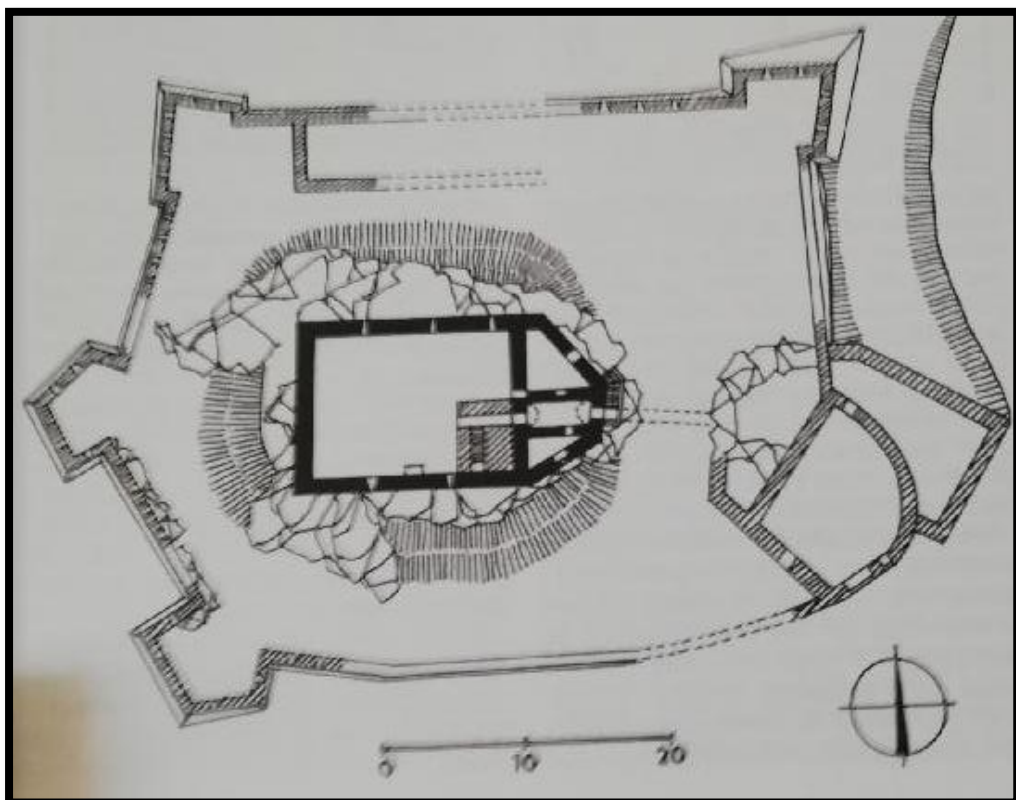
119. Vimperk – plán hradu s předsunutou baštou Haselburk v horní části obrázku

120. Rožmberk nad Vltavou – nejbližší okolí hradu

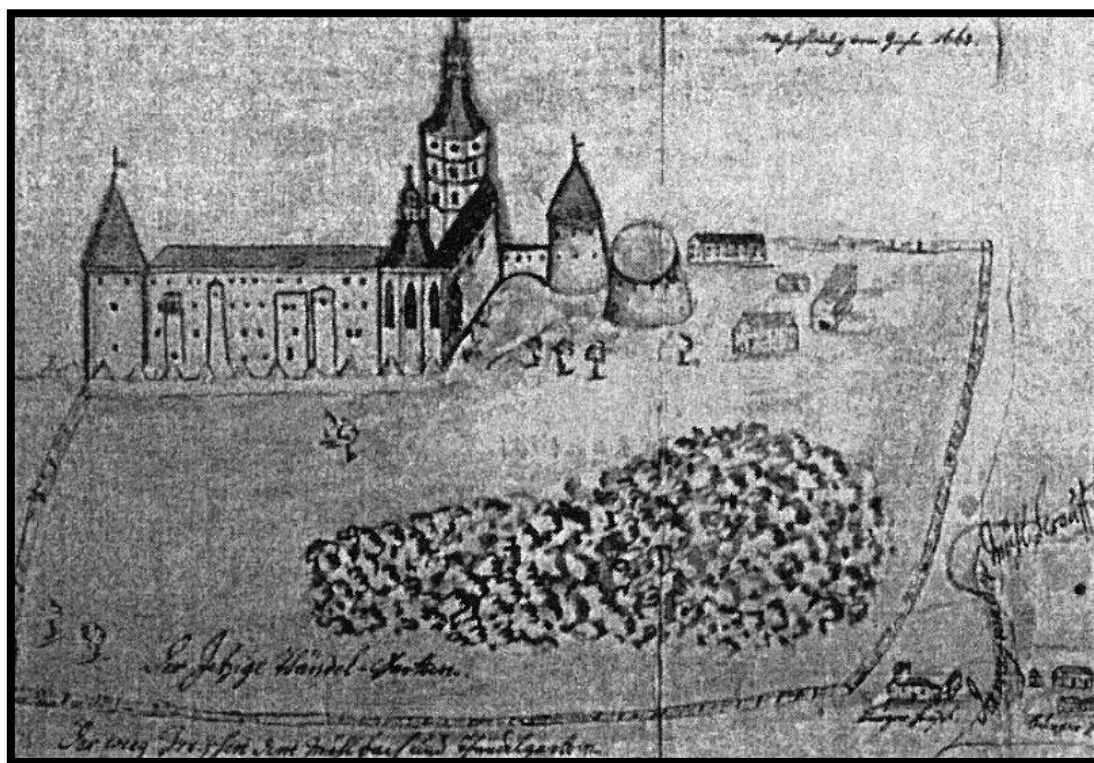
121. Vítkův Hrádek – nejbližší okolí hradu

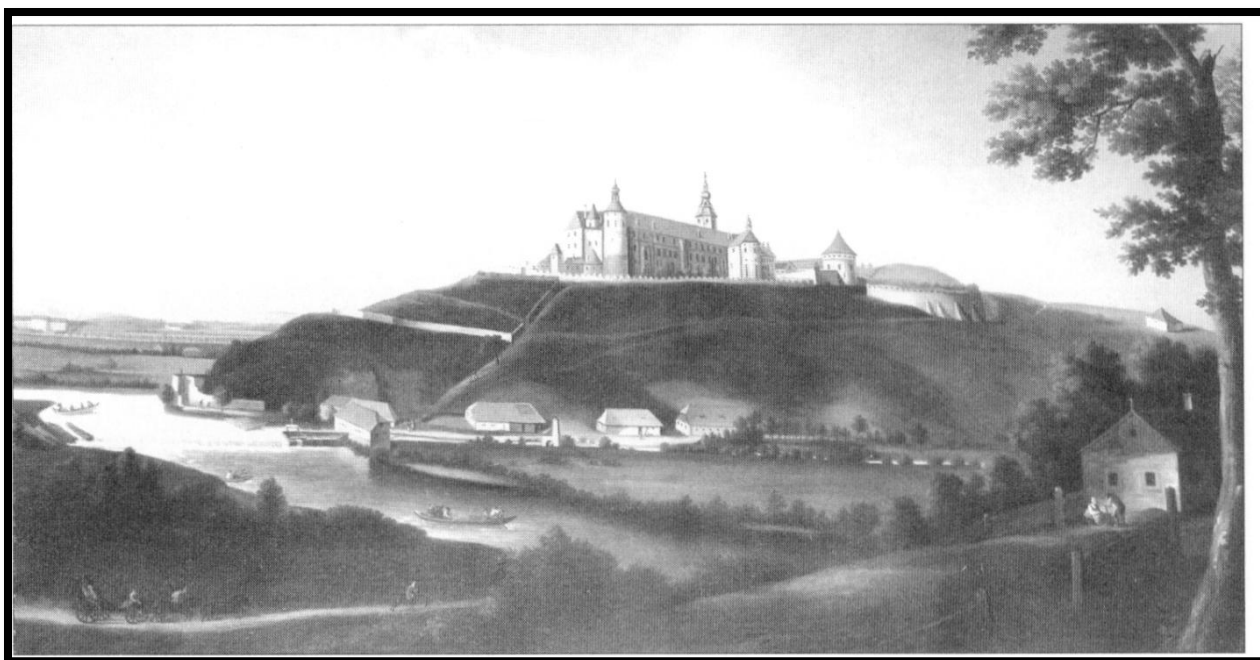
122. Vítkův Hrádek – plán hradu podle D. Menclové

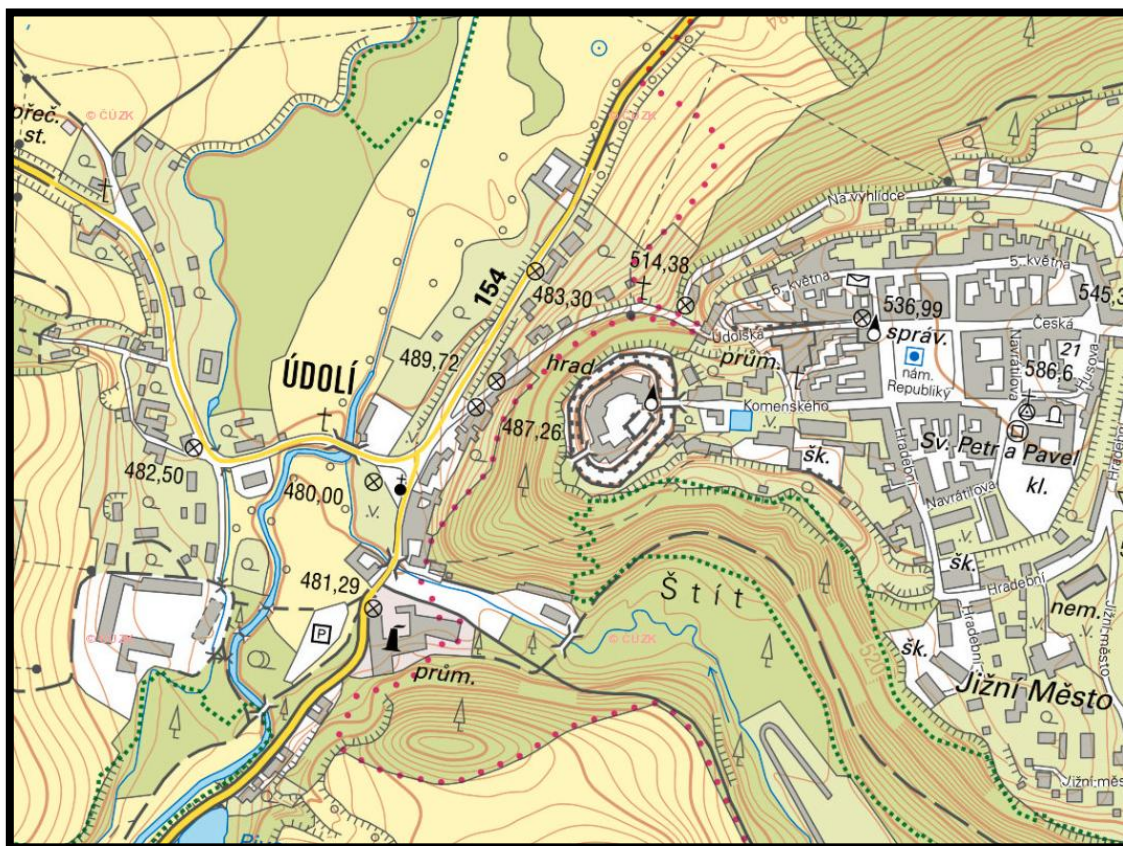
125. Hluboká nad Vltavou – vyobrazení z počátku 17. století od J. Willenberga

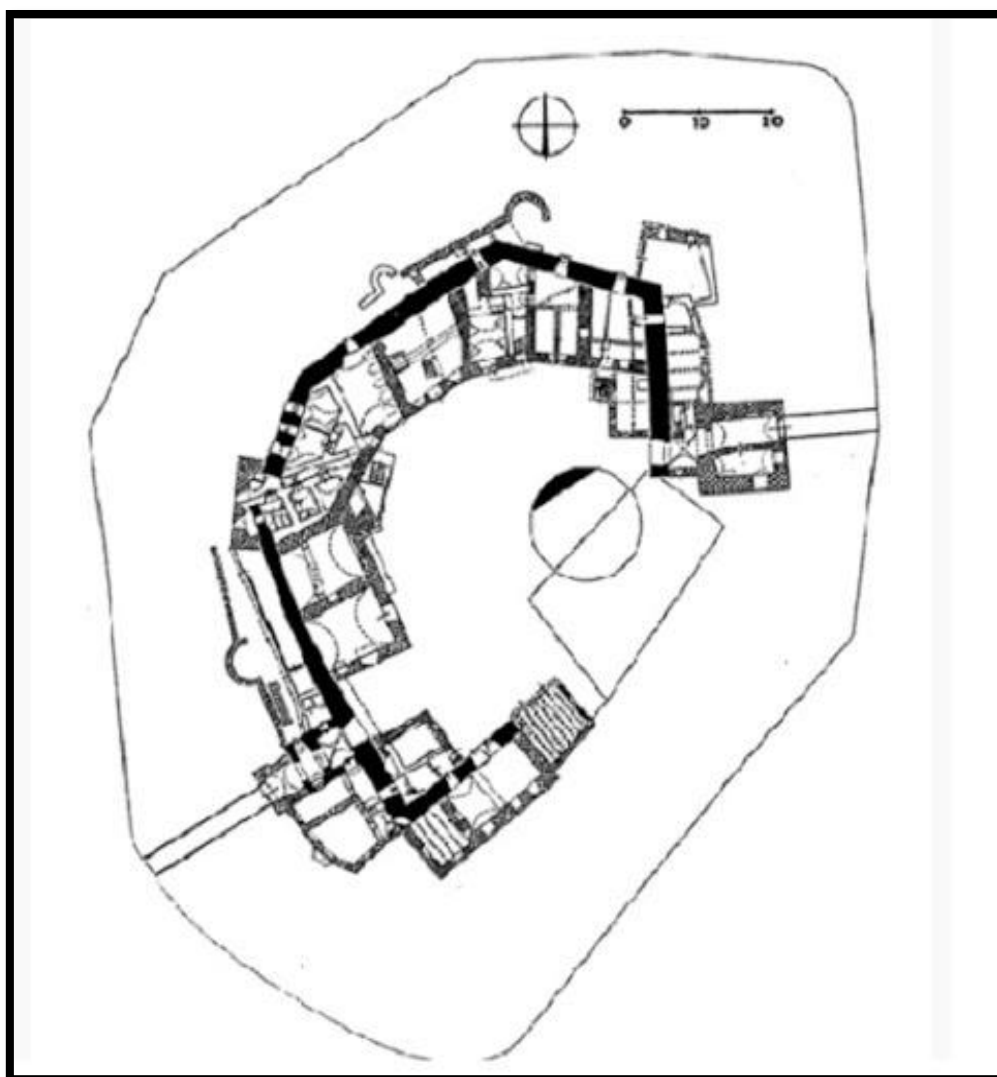
126. Hluboká nad Vltavou – vyobrazení z roku 1663

127. Hluboká nad Vltavou – vyobrazení před rokem 1787. Za pozornost stojí válcová (bateriová) věž a rondel na pravé straně obrázku.

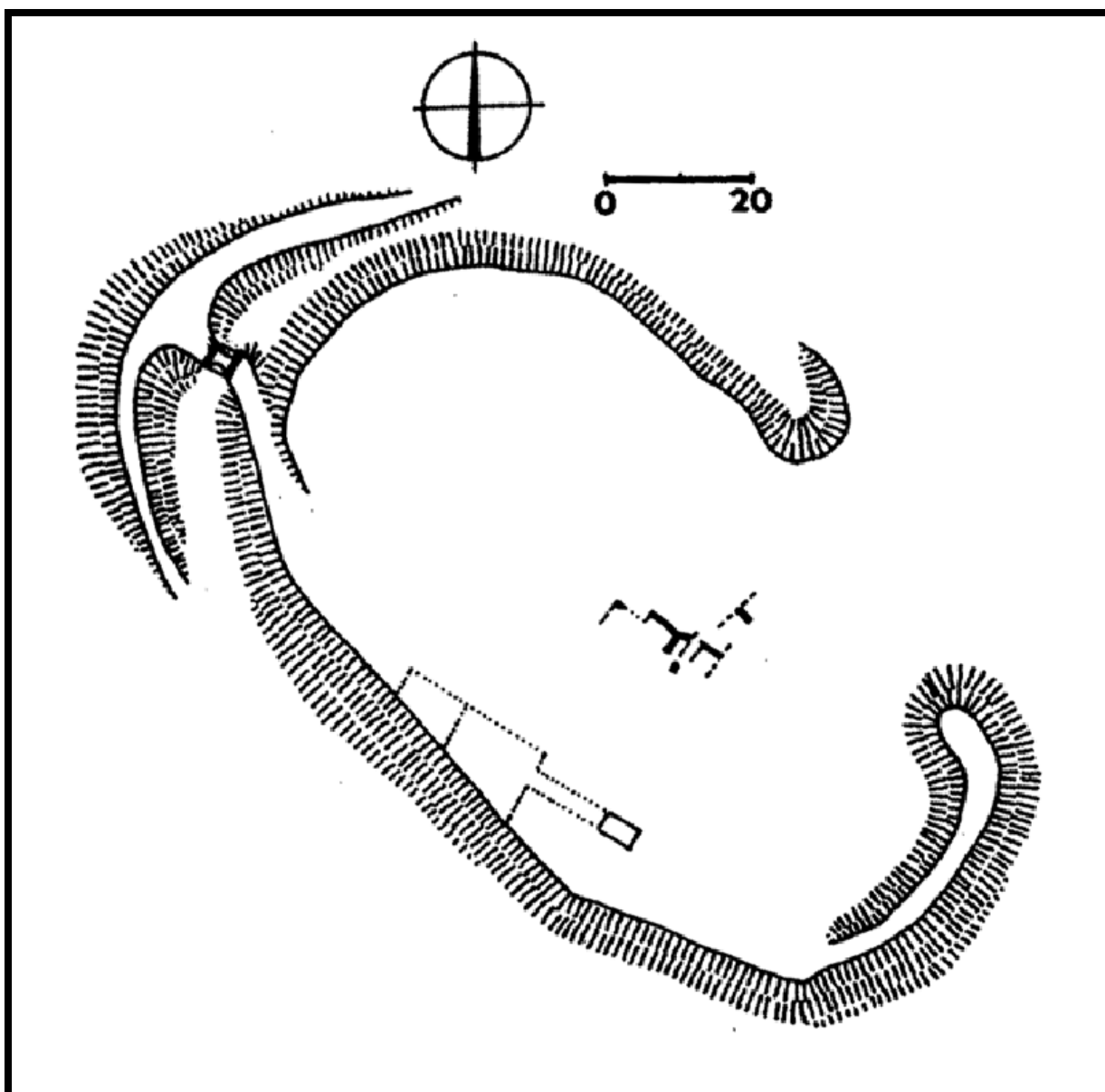
128. Nové hrady – nejbližší okolí hradu

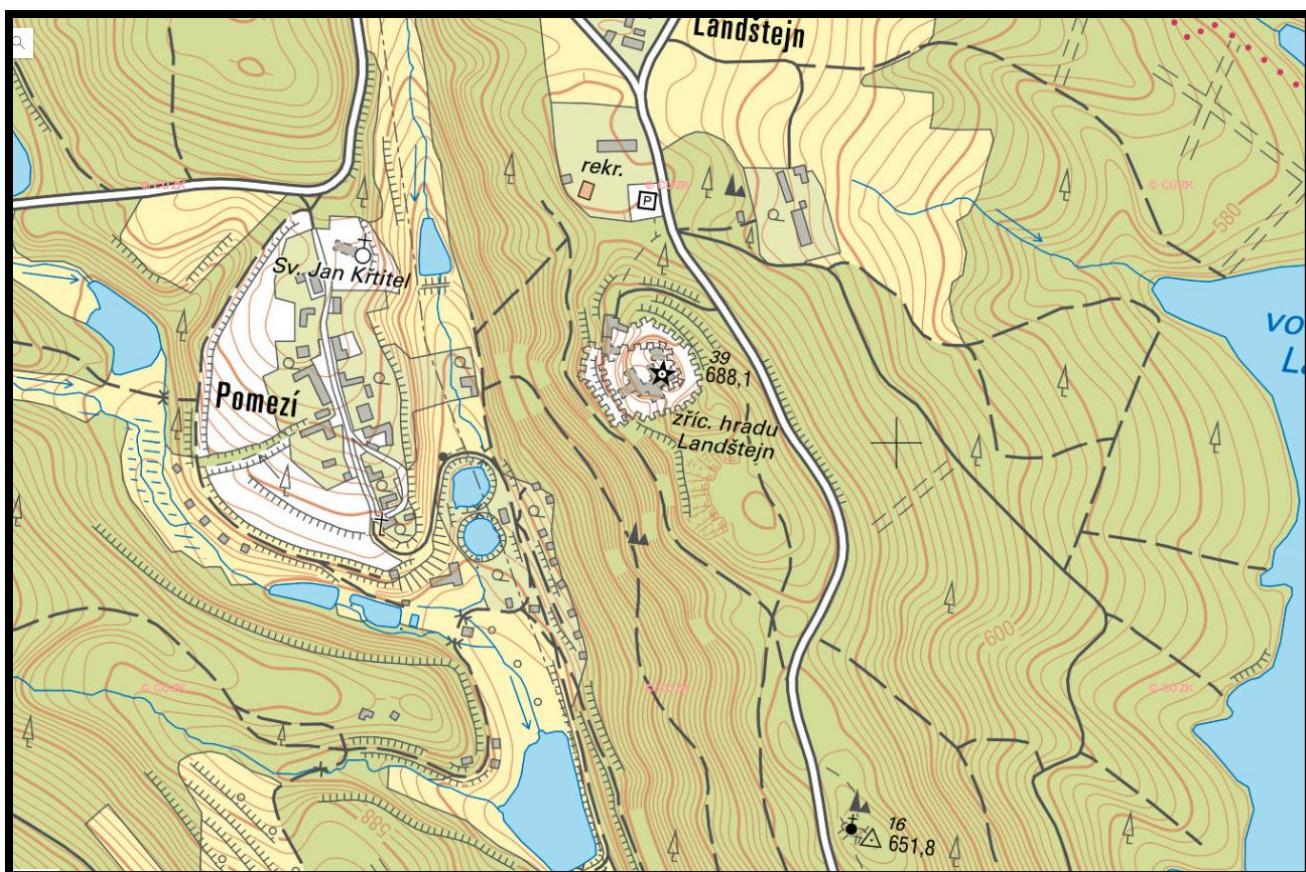
129. Nové hrady – plán hradu podle J. Muka

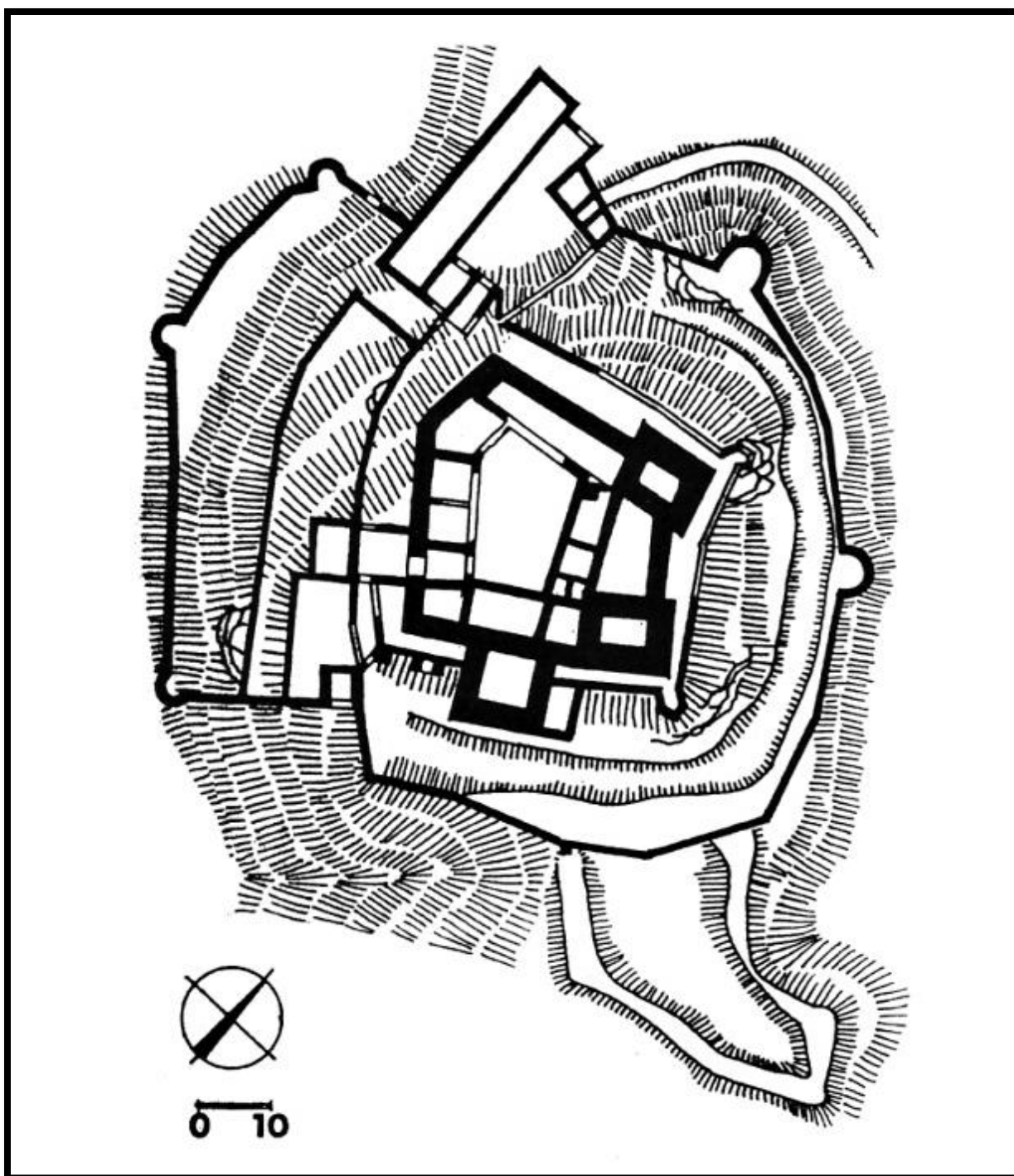
130. Nové hrady – vyobrazení hradu podle F. B. Wenera z roku 1712

132. Týn nad Vltavou – plán hradu podle J. Böhma

133. Landštejn – nejbližší okolí hradu

134. Landštejn – plán hradu podle D. Menclové. Za pozornost stojí jihovýchodní bašta (spodní část obrázku).